

BARTIN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

JOMELIPS

Journal of Management
Economics Literature Islamic and
Political Sciences

Yönetim, Ekonomi, Edebiyat,
İslami ve Politika Bilimleri Dergisi

**PERAKENDE SEKTÖRÜNDE ENTROPİ TEMELLİ COPRAS YÖNTEMİ İLE
FİNANSAL BAŞARI ÖLÇÜMÜ: CARREFOURSA ÖRNEĞİ**
Elif ŞENKAL, Dr.Öğr.Üyesi Ahmet ÖZTEL

**DÖVİZ KURU BELİRSİZLİĞİNİN İHRACAT PERFORMANSI ÜZERİNDEKİ
ETKİSİ: AZERBAIJAN VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ**
Şımınbar YARIYEVA, Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ARSLAN

**SON DÖNEM OSMANLI SÖZLÜKLERİNDE HAYVAN ADLARIYLA
OLUŞTURULMUŞ BİTKİ ADLARI**
Ravza KAYGUSUZ

**TÜRKİYE'DE İHRACAT VE İSTİHDAMIN EKONOMİK BÜYÜME
ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ARDL SINIR TESTİ ve VECM NEDENSELİK TESTİ
YAKLAŞIMI**
Dr. Öğr. Üyesi Ali KONAK

**BARTIN MERKEZ I. ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ ÜZERİNE SWOT
ANALİZİ**
Doç. Dr. M. Said CEYHAN, Meryem TULU

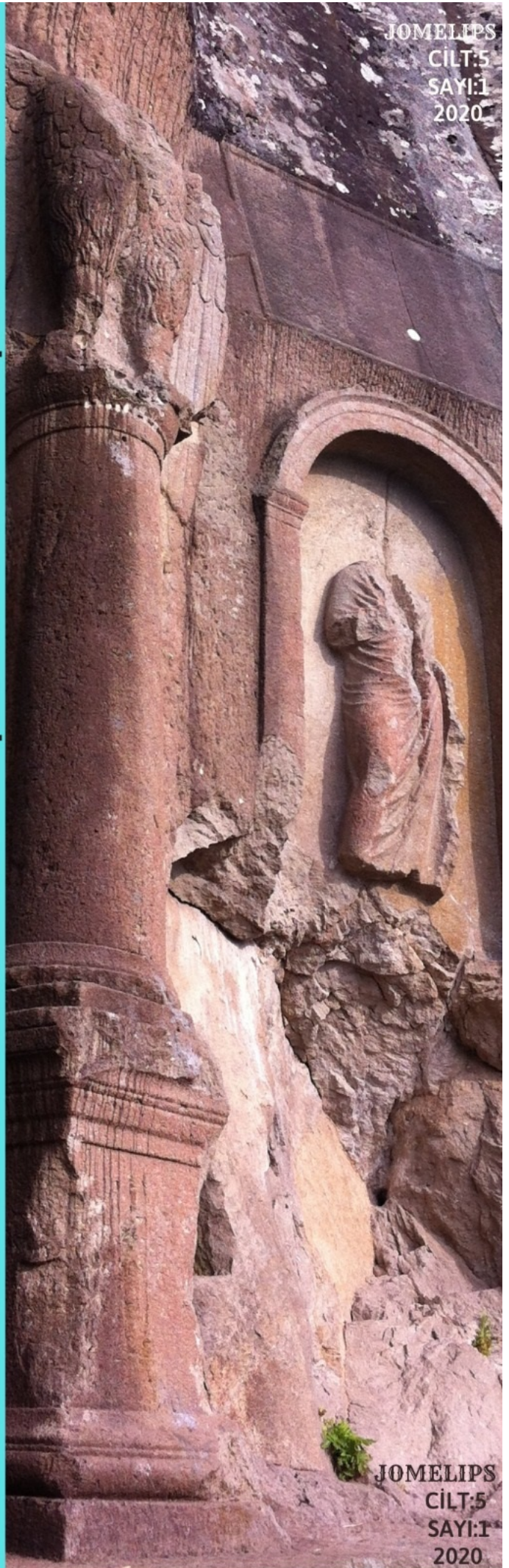
AHMED HİLMÎ ve GÜLZÂR-I TABÎ'AT ADLI DİVANÇESİ
Rubeysa PORSUK

KADİR CANGIZBAY VE KÜRESELLEŞME HAKKINDAKİ YAKLAŞIMI
Dr. Muhittin BİLGE

**YENİ YATIRIM TEŞVİK SİSTEMİ KAPSAMINDA ANKARA İLİNDEKİ
DEVLET TEŞVİK VE DESTEKLERİ ÜZERİNDE BİR ANALİZ**
Dr. Ahmet EFE

JOMELIPS
CİLT:5
SAYI:1
2020

JOMELIPS
CİLT:5
SAYI:1
2020

BARTIN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

JOMELIPS JOURNAL OF MANAGEMENT ECONOMICS
LITERATURE ISLAMIC AND POLITICAL SCIENCES

YÖNETİM, EKONOMİ, EDEBİYAT, İSLAMİ VE POLİTİK
BİLİMLER DERGİSİ

ISSN: 2547-9512

CİLT: 5 SAYI: 1 YIL: 2020

Sahibi:**Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına**

Rektör Prof. Dr. Orhan UZUN

Editör:Prof.Dr. Metin SABAN Bartın Üniversitesi metinsaban@bartin.edu.tr**Editör Yardımcısı:**Dr. Öğr. Üyesi Ömer BAYKAL, Bartın Üniversitesi obaykal@bartin.edu.tr**Bölüm Editörleri:**

Doç. Dr. Alper AYTEKİN, Bartın Üniversitesi Yönetim Bilişim Sistemleri

Doç.Dr. Şaban ESEN Bartın Üniversitesi İşletme sabanesen@bartin.edu.trDoç. Dr. Mahmut BOZAN Kamu Yönetimi- Uluslararası İlişkiler Bartın Üniversitesi
mbozan@bartin.edu.trDoç. Dr. Mustafa HİZMETLİ Bartın Üniversitesi Tarih Bölümü mhizmetli@bartin.edu.trDoç. Dr. Alper AYTEKİN Yönetim Bilişim Sistemleri Bartın Üniversitesi aytekin@bartin.edu.trYrd. Doç. Dr. Ahmet KAMACI Bartın Üniversitesi İktisat akamaci@bartin.edu.trYrd. Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ Bartın Üniversitesi İşletme ayhankarakas74@gmail.comYrd. Doç. Dr. Haluk ÖNER Bartın Üniversitesi Edebiyat honer@bartin.edu.trYrd. Doç. Dr. Cüneyd AYDIN Bartın Üniversitesi İslami İlimler caydin@bartin.edu.tr**Mizanpaj:**

Arş. Gör. Mehmet Akif PEÇE

Kapak Tasarımı:

Çağrı ÖZDAL

Yayın Kurulu (Editorial Board)Prof. Dr. Abdulkadir BİLEN Dicle Üniversitesi abilen@gmail.comProf. Dr. Hamza ÇEŞTEPE Bülent Ecevit Üniversitesi hamzac@hotmail.comProf. Dr. İbrahim DELİCE Bartın Üniversitesi hidelice@bartin.edu.trProf. Dr. İsmail CERİTLİ Antalya Bilim Üniversitesi iceritli@bartin.edu.trProf. Dr. Kahraman ÇATI Düzce Üniversitesi kahramancati@duzce.edu.trProf. Dr. Mehmet Selami YILDIZ Düzce Üniversitesi selamiyildiz@duzce.edu.trProf. Dr. Mehmet ZELKA Üsküdar Üniversitesi mehmet.zelka@uskudar.edu.trProf. Dr. Metin SABAN Bartın Üniversitesi metin.saban@bartin.edu.trProf. Dr. Said KINGİR Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi saidkingir@hotmail.comProf.Dr. Mahmut BOZAN Bartın Üniversitesi mbozan@bartin.edu.tr

Prof.Dr. Şaban ESEN Bartın Üniversitesi sabanesen@bartin.edu.tr
 Prof.Dr. Ertuğrul YILDIRIM Bülent Ecevit Üniversitesi ertugruly@beun.edu.tr
 Doç. Dr. M. Said CEYHAN Bartın Üniversitesi sceyhan@bartin.edu.tr
 Doç. Dr. Ahmet KAMACI Bartın Üniversitesi akamaci@bartin.edu.tr
 Doç. Dr. Yaşar ÖZ Bartın Üniversitesi yasaroz@bartin.edu.tr
 Doç. Dr. Yasin BOYLU Gazi Üniversitesi yasinboylu@gmail.com
 Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ Bartın Üniversitesi ayhankarakas74@gmail.com
 Dr. Öğr. Üyesi Haluk ÖNER Bartın Üniversitesi honer@bartin.edu.tr
 Dr. Öğr. Üyesi Cüneyd AYDIN Bartın Üniversitesi caydin@bartin.edu.tr

Bilimsel Danışma ve Hakem Kurulu (Advisory and Review Comittee)

Prof. Dr. Şaban ESEN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
 Prof. Dr. Mahmut BOZAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
 Prof. Dr. Ramazan KAPLAN, Ankara Üniversitesi, Türkiye
 Prof. Dr. Selahattin Karabınar, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
 Prof. Dr. M. Lütfullah Karaman, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
 Prof. Dr. Aydın Topaloğlu, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
 Prof. Dr. Yasemin Köse, Bülent Ecevit Üniversitesi, Türkiye
 Prof. Dr. Orhan BATMAN, Sakarya Üniversitesi, Türkiye
 Prof. Dr. İsmail CERİTLİ, Bartın Üniversitesi, Türkiye
 Prof. Dr. Michelangelo Guida, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Türkiye
 Prof. Dr. Hamza ÇEŞTEPE, Bülent Ecevit Üniversitesi, Türkiye
 Prof. Dr. Şükrü Balcı, Selçuk Üniversitesi, Türkiye
 Prof. Dr. Stanislav IVANOV, Varna University of Managment, Bulgaria
 Prof. Dr. Halit Keskin, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye
 Prof. Dr. Kahraman ÇATI, İnönü Üniversitesi, Türkiye
 Prof. Dr. Erdinç Yazıcı, Gazi Üniversitesi, Türkiye
 Prof. Dr. Yakup CİVELEK, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye
 Prof. Dr. Hacı İbrahim DELİCE, Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye
 Prof. Dr. Kashif HUSSAİN, UCSI University, Malaysia
 Prof. Dr. Said KINGİR, Sakarya Üniversitesi, Türkiye
 Prof. Dr. Mustafa Sakal, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye
 Prof. Dr. Aziz KUTLAR, Sakarya Üniversitesi, Türkiye
 Prof. Dr. Recep TARI Kocaeli Üniversitesi, Türkiye

- Prof. Dr. Rahmi YAMAK, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Mehmet Selami YILDIZ, Düzce Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. İsmail KÜÇÜKAKSOY, Dumlupınar Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Ömer ÇAHA, İstanbul Zaim Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Şenol Durgun, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. M. Said CEYHAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Ahmet KAMACI, Bartın Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ, Bartın Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Erdoğan EKİZ, King Abdulaziz University, Saudi Arabia
- Doç. Dr. Ahmet EYİM, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türkiye
- Doç. Dr. Mahirah KAMALUDİN, Universiti Malaysia Terengganu, Malaysia
- Doç. Dr. Mehmet Saim AŞÇI, Medipol Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Alper AYTEKİN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Yaşar ÖZ, Bartın Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Nuray TÜRKER, Karabük Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Şevki ULAMA, Sakarya Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Ertuğrul YILDIRIM, Bülent Ecevit Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Fatih YARDIMCIOĞLU, Sakarya Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Zainizam ZAKARİYA, Sultan Idris Education University (UPSI), Malaysia
- Doç. Dr. Ali ÖZTÜREN, Eastern Mediterranean University, Cyprus
- Dr. Öğr. Üyesi Ömer BAYKAL, Bartın Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Osman Bayraktar, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi. Mevlüt TATLIYER, Medipol Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Cüneyd AYDIN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Said KÖSE, Bartın Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Abdülkadir GÖLCÜ, Selçuk Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Haluk ÖNER, Bartın Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Enes Bal, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Yaşar AKÇA, Bartın Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Atif AKGÜN, Ege Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ARSLAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Gizem AKCAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi. Abdurrahman BABACAN, Medipol Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Cüneyd AYDIN, Bartın Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Tuna BEŞEN DELİCE, Bartın Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Olkan SENEMOĞLU, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Nesrin DUMAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir BİLEN, Dicle Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf BİLGİN, Bartın Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi. Elif BAYKAL, Medipol Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi. İsmail Fatih CEYHAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi. Emrah ÇETİN, Bartın Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi. Marhanum CHE MOHD SALLEH, International Islamic University Malaysia,

Dr. Öğr. Üyesi. Ayşe Gül ÇIVGIN, Bartın Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi. Kamil COŞTU, Bartın Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KAMACI, Bartın Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Abdulmecit KARAASLAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan KÖYÇÜ, Bartın Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Hande KÜÇÜKÖNDER, Bartın Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi YUSUF PUSTU Gazi Üniversitesi. Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Uygur Dursun YILDIRIM Gaziantep Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Hale ÖZDOĞAÇ ÖZGİT, Cyprus International University, Cyprus

Dr. Öğr. Üyesi Uygur Dursun YILDIRIM Gaziantep Üniversitesi, Türkiye

Dr. Oğuzhan BİLGİN, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Sekreteryaya:

Arş. Gör. Mehmet Akif PEÇE Bartın Üniversitesi apece@bartin.edu.tr

Yabancı Dil Editörü:

Öğr. Gör. Pınar ÇELEBİ DEMİRARSLAN Bartın Üniversitesi pdemirarслан@bartin.edu.tr

Değerli Akademisyenler;

Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına akademik yayın hayatını sürdüren JOMELIPS dergisi 2020 yılı itibariyle beşinci yaşına girmiş bulunmaktadır.

JOMELIPS dergisi sosyal bilimler alanında akademik standartlarda hazırlanmış, araştırma makalesi, derleme makale, örnek olay, kitap tanıtımı çalışmalarını yayımlayarak sosyal bilimler alanına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. JOMELIPS, ulusal hakemli bir dergi olup, haziran ve aralık aylarında yılda iki kez yayınlanmaktadır. Elektronik olarak yayın faaliyetini sürdüren dergimiz belirtildiği takdirde lisansüstü tezlerden üretilmiş akademik çalışmalara da bünyesinde yer vermektedir. Dergimizin dili Türkçe ve İngilizce olup her bir çalışma yedi ayrı bilimsel indekste kendisine yer bulmaktadır. “Ulusal hakemli” statüsünde olan dergimizin TR Dizin/Ulakbim’de taranması için gerekli çalışmaları devam etmektedir.

JOMELIPS dergisi için temel değer özgünlüktür. Dergimize gelen akademik çalışmalar öncelikle biçim açısından kontrol edilmekte, daha sonra Turnitin yardımıyla incelenmektedir. İstenilen niteliğe haiz eserler alanında yetkin bölüm editörleri tarafından konusunda uzman hakemlerin değerlendirmesine sunulmaktadır. Kör hakem uygulaması aracılığıyla iki ayrı incelemeden geçen çalışmalar, gerekli düzeltmeler dahilinde yayınlanabilmektedir.

9. Sayımızın yayınlanması sırasında bizlere destek veren Rektörümüz Sayın Prof. Dr. Orhan Uzun’a şükranlarımızı sunuyorum. Ayrıca dergimizin yardımcı editörü Dr. Ömer Baykal’a, değerli hakemlerimize, alan editörlerimize, teknik konularda desteğini esirgemeyen iletişim sorumlumuz Ar.Gör. M. Akif Peçe’ye ve mizanpaj konusunda yardımcı olan öğrencimiz Çağrı Özdal’a teşekkürü bir borç biliyorum.

1 Temmuz 2020 tarihinden itibaren 10. Sayımız için makale kabulü başlayacaktır. Önümüzdeki sayı için son gönderim tarihi 10 Aralık 2020’dir. Dergimize katkı yapmak isteyen, akademik dünyaya özgün eserler sunmayı hedefleyen siz değerli bilim insanlarını dergimize davet ediyoruz. Dergimiz sizlerin katkılarıyla daha da güçlenecektir. Saygılar.

Prof. Dr. Metin Saban

Editör

İÇİNDEKİLER

EDİTÖR NOTU.....	Vi
İÇİNDEKİLER.....	Vii
Perakende Sektöründe Entropi Temelli Copras Yöntemi İle Finansal Başarı Ölçümü: Carrefoursa Örneği.....	8-24
Measuring Of Financial Performance Of The Retail Sector By Entropy Based Copras Method: The Carrefoursa Case	
Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracat Performansı Üzerindeki Etkisi: Azerbaycan Ve Türkiye Örneği.....	25-43
Impact Of Exchange Rate Uncertainty On Export Performance: The Case Of Turkey And Azerbaijan	
Son Dönem Osmanlı Sözlüklerinde Hayvan Adlarıyla Oluşturulmuş Bitki Adları.....	44-55
Plant Names That Created With Animal Names In The Last Period Ottoman Dictionaries	
Türkiye’de İhracat Ve İstihdamın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ardl Sınır Testi Ve Vecm Nedensellik Testi Yaklaşımı.....	56-74
Influence On Economic Growth In Turkey Exports And Employment: Ardl Bounds Testing And Granger Causality Test Vecm Approach	
Bartın Merkez I. Organize Sanayi Bölgesi Üzerine Swot Analizi.....	75-89
Swot Analysis On Bartın Center I. Organized Industrial Zone	
Ahmed Hilmî Ve Gülzâr-I Tabî’at Adlı Divançesi.....	90-142
Ahmed Hilmî And His Dıvan Named Gulzar-I Tabî’at	
Kadir Cangızbay Ve Küreselleşme Hakkındaki Yaklaşımı.....	143-157
Kadir Cangızbay And His Approach On Globalization	
Yeni Yatırım Teşvik Sistemi Kapsamında Ankara İlindeki Devlet Teşvik Ve Destekleri Üzerinde Bir Analiz.....	158-188
An Analysis Of State Incentives And Financial Supports Under The New Investment Incentive System In Ankara	
Makale Yazım Kuralları.....	189-193

PERAKENDE SEKTÖRÜNDE ENTROPİ TEMELLİ COPRAS YÖNTEMİ İLE FİNANSAL BAŞARI ÖLÇÜMÜ: CARREFOURSA ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZTEL^{1*}

¹ Bartın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, aoztel@bartin.edu.tr

Elif ŞENKAL²

² elifsenkal1@gmail.com

ÖZ

Bu çalışmada Türkiye’de perakende sektöründe faaliyet gösteren Carrefoursa market zincirinin 2014-2018 yılları arasındaki finansal performansı incelenmiştir. Değerlendirme kriteri olarak 12 finansal oran kullanılırken, oranların önem düzeyi Entropi ağırlıklama yöntemi ile tespit edilerek, COPRAS yöntemi ile sıralama belirlenmiştir. Özkaynak Karlılığı önem düzeyi en yüksek finansal oran olurken Özkaynak Devir Hızı en düşük önem düzeyine sahip oran olmuştur. Analiz sonunda 2015 yılı en başarılı yıl seçilirken 2017 yılı en başarısız yıl olmuştur. Finansal başarısızlığa en büyük etkinin Özkaynak Karlılığı oranında yaşanan aşırı düşüş olduğu gözlenmiştir. Bunun nedeni Net Kârdaki azalmadır. Tabii olarak 2016 yılındaki askeri darbe girişimi sonrasında görülen ekonomik göstergelerdeki kötüleşmenin sonucu olduğu söylenebilir. Özellikle 2016 yılında GSYH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) düşüşü ve tüketim harcamalarındaki daralma 2017 yılındaki başarısızlığı hazırlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Perakende Sektörü, Finansal Performans Ölçümü, Entropi, COPRAS

MEASURING OF FINANCIAL PERFORMANCE OF THE RETAIL SECTOR BY ENTROPY BASED COPRAS METHOD: THE CARREFOURSA CASE

ABSTRACT

In this study, the financial performance of the Carrefoursa which supermarket chain in Turkey was examined for the 2014-2018 period. While using 12 financial ratios as the evaluation criteria, the importance level of the ratios was obtained by the Entropy weighting method and the ranking was determined by the COPRAS method. Return on equity was the highest financial rate, while the equity turnover rate was the lowest. As a result of the analysis, 2015 was the most successful year, while 2017 was the most unsuccessful year. It was observed that the biggest effect on financial failure was the excessive decrease in the return on equity. This was caused by a decrease in the net profit. Naturally, it can be said that it is the result of the deterioration in the economic indicators observed after the military

coup attempt in 2016. Especially in 2016, reduce in GDP (Gross Domestic Product) and the decrease in consumption expenditures prepared the failure in 2017.

Keywords: Retail Industry, Financial Performance Measurement, Entropy, COPRAS

GİRİŞ

Perakende sektörü, ürün odaklı pazarlama anlayışının tüketici odaklı anlayışa kayması ve teknolojinin ilerlemesi sonucu olarak son on yıllarda ciddi bir gelişme göstermiş ve bunun sonucunda sektör içi rekabet oldukça yükselmiştir. Perakendecilik kavramı, ürünleri son tüketicilere kişisel tüketim veya kullanım amaçlı satma süreci olarak görülebilir (Korkmaz vd., 2017). Bu durumda vurgulanması gereken olgu; mal ya da hizmetin ne şekilde satın alındığından ziyade nihai tüketiciye ulaştırılma prosesidir. Nihai tüketici, ilgili ürünü tüketmek amacıyla satın alan kişidir; ürünü satın aldıktan sonra başka bir mal veya hizmete dönüştürmek amacıyla kullanmaz. Perakendeciler büyük miktarlarda ürünü toptancı veya üreticilerden satın alırken son tüketiciler ihtiyaç duydukları göreceli az miktardaki ürünleri perakendecilerden satın almaktadırlar. Perakende satış işletmeleri, tüketicilere ihtiyaç duydukları ürün ve hizmetleri ihtiyaç duydukları yerde sunarlar. Perakende satışlarda tüketiciler genellikle sık sık ve az miktarda alışveriş yapmayı tercih ederler. Perakendeciler satış stratejilerini de bu tercihleri dikkate alarak belirler. Bu durumda küçük miktarda olsa da sıklıkla yapılan alışverişler perakendecilerin yüksek bir stok devir hızına sahip olmalarına yardımcı olmaktadır. Ayrıca peşin satışların bir sonucu olarak nakit durumunun da güçlü olmasını sağlamaktadır. Perakendeci firmaların ürün ve hizmetlerini, satış yaptıkları bölgelerin coğrafi özelliklerine, toplumun demografik yapılarına uygun ve müşterilerin talepleri doğrultusunda satışa sunmaları gerekmektedir. Perakendecilerin hitap ettikleri müşteri kesiminin beklentilerini karşılamaları için yer sahipliği, mekan konumu, sunum şekli ve zamanlama gibi konularda avantajlar edinmeleri gereklidir (Uğuz, 2015).

Diğer işletmelerde olduğu gibi perakende sektöründe yer alan mağazaların da kuruluşunda belli amaçlar konulmuştur. Dolayısıyla, finansal performans ölçümü yardımıyla, işletme için amaçlanan hedeflerin uygulanması izlenebilir ve ilgili planların başarı durumlarının nasıl artırılabilirliği tespit edilebilir. İşletmenin karar vericileri işletmenin; maliyet, kâr, işgücü ve üretim gibi temel işlev ve argümanlarının performans ölçümleri ve değerlendirmeler sayesinde başarılı kullanımını ve kontrolünü sağlar. Bu sonuçlar doğrultusunda işletmeler zayıflıklarını ve güçlü yanlarını görmüş olurlar.

Bu çalışmada Borsa İstanbul (BİST)'da hisse senetleri işlem gören bir perakende satış işletmesi olan Carrefoursa'nın 2014-2018 yıllarındaki finansal performansı değerlendirilmiştir. Çalışmada yöntem olarak, birçok alanda performans ölçümünde kullanılan Entropi ve COPRAS yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmanın giriş bölümünde perakende sektörü ve performans ölçümünün önemi hakkında kısa bilgiler verilmiş olup ikinci bölümde literatürdeki ilgili çalışmalar incelenmiştir. Üçüncü bölümde finansal performans ölçümünde kullanılacak değerlendirme kriterleri açıklanmış, dördüncü bölümde kullanılan yöntemler tanıtılmış ve sonrasında elde edilen bulgular verilmiştir. Sonuç kısmında ise çalışma genel olarak değerlendirilmiş ve ilerideki çalışmalar için önerilere yer verilmiştir.

1.LİTERATÜR İNCELEMESİ

Birden fazla değerlendirme kriterinin yer aldığı problemlerde en iyi alternatifin belirlenmesinde veya performans değerlendirme çalışmalarında Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemleri sıklıkla kullanılmaktadır. Perakende sektöründe veya yakın sektörlerde, ÇKKV yöntemlerini kullanarak finansal performans ölçümü uygulaması yapılan ulusal bazda çalışmalar bulunmaktadır. Bazıları Tablo 1'de kronolojik sırada özetlenmiştir.

Tablo 1: Perakende Ve Gıda Sektöründe ÇKKV Yöntemleri Kullanılarak Yapılmış Çalışmalarla İlgili Literatür Taraması

Yazar/Yazarlar	Çalışma
(Sekreter vd., 2004)	Borsa İstanbul'da hisse senetleri işlem gören gıda sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin 1996-2001 yılları arasında finansal performansı, analitik hiyerarşi süreci (AHS) yöntemi kullanılarak karşılaştırılması uygulanmıştır.
Turgutlu (2006)	Perakende sektöründe tedarikçi performansı değerlendirilmiş, veri zarflama analizi (VZA) ile AHS yöntemlerini birlikte kullanmıştır.
Külter ve Demirgüneş (2007)	1997-2006 yılları arasında BIST'e kayıtlı perakende şirketlerinin finansal oranları yardımıyla kârlılığını etkileyen kriterleri belirlemek için bütünleşik regresyon yöntemi kullanılmıştır.
Gökalp (2009)	BIST'te yer alan ve gıda perakendeciliği sektöründe işlem gören firmaların performans ölçümünü TOPSIS yöntemini kullanarak incelenmiştir.
Özer vd. (2010)	BIST'te işlem gören 24 adet yiyecek ve içecek sektöründeki işletmenin 2007-2008 yıllarındaki faaliyetlerini veri zarflama analizi, kümeleme ve TOPSIS yöntemleri kullanılarak karşılaştırılmıştır.

Özgüven (2011)	Perakende sektöründe yer alan Migros, Carrefour ve Kipa market zincirlerinin 2009-2015 yılları arası performansları TOPSIS yöntemi ile değerlendirilmiştir.
Bülbül ve Köse (2011)	Gıda, içki ve tütün endüstrisinde faaliyet gösteren 19 işletme için sekiz finansal oran kullanılarak ve TOPSIS ve ELECTRE yöntemlerinin yardımıyla performans ölçümü yapılmıştır.
Demir ve Tuncay (2012)	Borsa İstanbul'da kayıtlı olan 11 gıda şirketinin 2000-2008 yılları arasındaki faaliyet ve kârlılık oranları yardımıyla başarılarını ölçmüşlerdir.
Yavuz ve İşçi (2013)	Veri zarflama analizi kullanılarak Türkiye'de 2009, 2010 ve 2011 yıllarında ilk 500 büyük firma içinde yer alan ve gıda imalatında faaliyet gösteren 25 işletmenin 2009,2010 ve 2011 yıllarına ait etkinliklerini ölçmüştür.
Aytekin ve Sakarya (2013)	BİST'te gıda, içki ve tütün sektöründe yer alan 20 adet firmanın 2009-2012 yılları için 10 tane finansal oranı seçilmiş ve TOPSIS yöntemiyle finansal başarıya göre sıralama yapılmıştır.
Uğuz (2015)	Perakende sektöründe faaliyet gösteren iki firmanın bilanço değerleri ile finansal tabloları kullanılarak analiz yapılmıştır.
Geyikçi ve Bal (2015)	BİST'te yer alan 16 tane toptan ve perakende şirketinin teknik ve ölçek etkinlikleri VZA yöntemi kullanarak ölçülmüştür.
Özbek (2016)	2008-2015 yılları arasında BİST'te işlem gören perakende şirketlerinden BİM'in finansal performansı, ELECTRE III yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir.
Uygurtürk ve Korkmaz (2016)	Pay senetleri BİST'te işlem gören perakende ticaret sektörü firmalarının 2012-2014 yılları arasındaki etkinlik analizlerinin VZA kullanılarak ölçülmüştür.
Temür vd. (2017)	BİST'te işlem gören on perakende ticaret işletmesinin 2011-2016 yıllarındaki finansal tablolar kullanılarak, TOPSIS yöntemi ile finansal başarıları ölçülmüştür.
Yıldırım vd. (2018)	2013-2016 döneminde Borsa İstanbul (BİST) Kurumsal Yönetim Endeksi'nde (XKURY) işlem gören 5 Yiyecek ve İçecek şirketinin kurumsal yönetim uygulamaları ile finansal performansları arasındaki ilişkiyi Entropi-TOPSIS Yöntemiyle değerlendirmişlerdir.
Deste ve Halifeoğlu (2019)	BİST Perakende sektöründe yer alan zincir marketlerin finansal performans kriterleri tedarik zinciri yönetimi açısından incelenmiştir. Değerlendirmede ÇKKV tekniklerinden TOPSIS kullanılmıştır.
Rouyendegh vd. (2020)	Türkiye perakendecilik sektörünün performansını 4 girdi ve 2 çıktı içeren VZA

	modeli ve bulanık TOPSIS yöntemiyle analiz etti.
Guo vd. (2020)	Melez ÇKKV yöntemiyle Çin'de bir perakende elektrik şirketinin iş riski değerlendirmesi yapılmıştır.
Okwu ve Tartibu (2020)	TOPSIS ve ANFIS yöntemleri kullanılarak Nijerya perakende sektöründe sürdürülebilir tedarikçi seçimi uygulaması yapıldı.

2.AMAÇ ve KAPSAM

Bu çalışmanın temel hedefi, BIST'te yer alan bir perakende satış firması olan Carrefoursa'nın 2014-2018 yıllarındaki finansal performans kriterlerinin değerlendirilmesidir. Bu değerlendirmede ÇKKV yöntemlerinden olan COPRAS (Complex Proportional Assessment) yöntemi kullanılmıştır. Perakende sektöründe faaliyet gösteren firmanın 2014-2018 yıllarındaki dönem sonu gelir ve bilanço tablolarından faydalanılmıştır. Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP) resmî internet sitesinden (<http://www.kap.gov.tr>) edinilen finansal tablolardan alınan finansal yapı, faaliyet, kârlılık ve likidite oranları içinden 12 tane sıklıkla kullanılan finansal oran değerlendirme kriteri olarak seçilmiştir (Ergül, 2014; Yavuz ve Öztel, 2017; Pineda vd., 2018; Plastina, 2019). Kriterler ve içerikleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Çalışmada Kullanılan Finansal Oranlar

	Performans Kriterleri	Kriter İçerikleri
C1	Cari Oran	Dönen Varlıklar/KVYK
C2	Likidite Oranı	(Dönen Varlıklar-Stoklar)/KVYK
C3	Nakit Oran	(Hazır Değerler + Menkul Değerler)/KVYK
C4	Finansal Kaldıraç Oranı	Toplam Yabancı Kaynaklar/Toplam Aktifler
C5	Kısa Vadeli Yabancı Kaynak/Pasif Oranı	KVYK/Toplam Pasifler
C6	Uzun Vadeli Yabancı Kaynak/Pasif Oranı	UVYK/Toplam Pasifler
C7	Aktif Devir Hızı	Net Satışlar/Toplam Aktifler
C8	Özkaynak Devir Hızı	Net Satışlar/Özkaynaklar
C9	Net Çalışma Sermayesi Devir Hızı	Net Satışlar/Net Çalışma Sermayesi
C10	Aktif Karlılığı	Net Kar/Toplam Aktifler
C11	Net Kar Marjı	Net Kar/Net Satışlar
C12	Özkaynak Karlılığı	Net Kar/Özkaynaklar

3.YÖNTEMLER

Bu araştırmada analiz, iki yöntemin birleştirilmesi ile yapılmıştır. Öncelikli olarak; oranların önem düzeylerini yani ağırlıklarını belirlemek için Entropi yöntemi kullanılmıştır. Daha sonra ise; COPRAS yöntemi ile alternatifler arasındaki sıralama tespit edilmiştir.

3.1.Entropi Yöntemi

Entropi yöntemi kriter ağırlıklarının atanmasında yaygın olarak kullanılan nesnel bir ağırlıklandırma yöntemidir. İlk olarak Shannon ve Weaver (1948), Entropi olgusunu enformasyon teorisi yönünden bilginin içerdiği belirsizlik miktarının bir ölçüsü olarak tanımlamıştır (Abdullah & Otheman, 2013). Sonrasında Entropi kavramının kriter ağırlıklandırması için uygun olduğu ortaya konulmuştur (Nijkamp, 1977; Zeleny, 1974).

Entropi ağırlıklandırma yönteminde, kullanılan verinin sunduğu faydalı bilginin miktarı ölçülmektedir. Değerleme endeksinde, Entropi miktarı yükseldikçe endeksin içerdiği faydalı bilgi oransal olarak artmaktadır. Ayrıca Entropi ağırlıklandırma metodu değişik karar verme proseslerinde değerlendirme için kullanılabilir faydalı bir ölçüdür. Entropi ağırlıklandırma tekniğinin sosyal ve beşerî bilimler alanında ekseriyetle endeks ağırlıklarının tespitinde kullanıldığı gözlenmiştir (Çakır & Perçin, 2013). Entropi tekniğinin işleyiş adımları aşağıda sıralanmıştır (Apan, Öznel, & İslamoğlu, 2018; Aydemir, Alsan, Altuntas, & Oznel) :

Adım 1: Karar matrisi oluşturulmaktadır.

$$D = \begin{matrix} & X_1 & X_2 & \dots & X_j & \dots & X_n \\ \begin{matrix} A_1 \\ A_2 \\ \vdots \\ A_i \\ \vdots \\ A_m \end{matrix} & \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1j} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2j} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ x_{i1} & x_{i2} & \dots & x_{ij} & \dots & x_{in} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mj} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \end{matrix} \quad (1)$$

Adım 2: Bu aşamada matristeki verilerin normalleştirme işlemi yapılmaktadır.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{p=1}^m x_{pj}}, i = 1, 2, \dots, m, \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (2)$$

Bu denklemde r_{ij} ; normalize edilmiş verileri göstermektedir.

Adım 3: Normalize edilen verilere ait Entropi değerleri hesaplanmaktadır.

$$e_j = -\frac{1}{\ln m} \sum_{i=1}^m r_{ij} \ln r_{ij}, \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (3)$$

Bu denklemde $k = \frac{1}{\ln m}$ 2. adımda e_j olarak gösterilen Entropi değerleri, standardize edilmiş verilerin doğal logaritmaları alınarak ve k katsayısı ile çarpılarak belirlenmektedir.

Adım 4: Elde edilen bilgilerin farklılaşma dereceleri hesaplanır.

$$d_j = 1 - e_j, \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (4)$$

Adım 5: Entropi kriterlerinin ağırlıkları hesaplanarak yöntem sonuçlandırılmaktadır.

$$w_j = \frac{d_j}{\sum_{p=1}^n d_p}, \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (5)$$

Bu denklem ile her bir kriter ağırlığı hesaplanmıştır.

Hesaplama sonucunda her bir kriter için önem düzeyi belirlenir. Bu işlemin doğru olup olmadığını denetlemek için tüm hesaplanan ağırlıkların toplanması gerekmektedir. Çünkü $\sum w_j = 1$ olmalıdır. Entropi değerlerinin hesaplandığı Eşitlik 3 logaritma fonksiyonu içerdiğinden, negatif değerleri de kapsayan karar problemleri için tanımsızlık sorununu vermektedir. Negatif değer problemini ortadan kaldırmak için Zhang vd. (2014) z-değeri dönüşümü ile standartlaştırma yapmayı önermiştir. Bu öneri şöyle özetlenebilir:

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_j}{s_j} \quad (6)$$

Problemin karar matrisindeki her bir x_{ij} elemanı için Eşitlik 6 dönüşümü yapılarak standartlaştırma gerçekleştirilir. Eşitlikte \bar{x}_j ve s_j simgeleri ile sırasıyla, j . kriterin ortalaması ve standart sapması gösterilmektedir. Sonrasında ise,

$$x'_{ij} = z_{ij} + A \quad i = 1, 2, \dots, m \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (7)$$

Eşitlik 7 ile pozitifleştirme tamamlanmış olur. Burada $A > |\min z_{ij}|$ koşulunu sağlayacak şekilde bir pozitif reel sayı seçilir.

3.2.COPRAS Yöntemi

Vilnius Gediminas Teknik Üniversitesinden bazı araştırmacılar 1996 yılında yeni bir ÇKKV yöntemi olan COPRAS yöntemini geliştirmişlerdir (Zavadskas & Kaklauskas, 1996). COPRAS metodunda öncelikle değerlendirme kriterleri faydalı ve faydasız kriterler olarak iki kısma ayrılır. Temel hedef; faydalı kriterleri en yükseğe çıkarmak ve faydasız kriterleri en aza indirmektir. Bu metodun başka yöntemlere göre; göreceli olarak sade ve hesaplamalarının kolay olmasının yanında başka bazı tercih nedenleri vardır. Bu nedenler; nicel ve nitel bütün değerlendirme kriterlerinin kullanılabilmesi, alternatifler arası sıralama yapılabilmesi, faydasız ve faydalı kriterlerin kendi içinde değerlendirilmesi ve alternatiflerin fayda düzeyleri yönünden birbirleri arasında tercih veya üstünlük kıyaslaması sunması gibi olanaklardır (Bağcı & Caba, 2018).

COPRAS metodunda takip edilecek adımlar aşağıdaki gibi özetlenebilir (Kaklauskas vd., 2010; Özdağoğlu, 2013; Yavuz, H., & Öztel, A. 2017):

Modelde yer alan değişkenler şu şekildedir:

A_i : i . alternatif $i = 1, 2, \dots, m$

C_j : j . değerlendirme kriteri $j = 1, 2, \dots, n$

W_j : j . değerlendirme kriterinin önem düzeyi $j = 1, 2, \dots, n$

X_{ij} : j . değerlendirme kriterinde i . alternatifin başarı değeri

Adım 1: X_{ij} değerlerinden oluşan ve D ile gösterilen karar matrisi oluşturulur Karar matrisi Eşitlik 8'de gösterilmiştir.

$$D = \begin{matrix} A_1 \\ A_2 \\ A_3 \\ \dots \\ A_m \end{matrix} \begin{bmatrix} X_{11} & X_{12} & \dots & X_{1n} \\ X_{21} & X_{22} & \dots & X_{2n} \\ X_{31} & X_{32} & \dots & X_{3n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ X_{m1} & X_{m2} & \dots & X_{mn} \end{bmatrix} \quad (8)$$

Adım 2: Eşitlik 9 ile normalleştirilmiş karar matrisi elde edilir.

$$x_{ij}^* = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^m x_{ij}} \quad \forall i = 1, 2, \dots, n \quad (9)$$

Adım 3: Değerlendirme kriterlerinin ağırlık değerleri (w_j) ile normalleştirilmiş karar matrisi Eşitlik 10'da çarpılarak, D' ile gösterilen, d_{ij} elemanlardan oluşan ağırlıklı normalleştirilmiş karar matrisi elde edilir.

$$D' = [d_{ij}] = x_{ij}^* \times w_j \quad (10)$$

Adım 4: Fayda yönlü kriterleri, istenilen sonuca ulaşmada daha yüksek değerlerin daha iyi durumu belirttiği kriterleri ifade ederken, daha düşük değerlerin daha iyi durumu gösterdiği kriterler ise faydasız kriterleri ifade etmektedir (Özdağoğlu, 2013). Sonrasında faydalı ve faydasız kriterler için ağırlıklandırılmış normal karar matrisindeki değerlerin toplamları hesaplanır. Fayda yönlü kriterler, için bu toplam s_i^+ , faydasız kriterler için ise s_i^- ile gösterilir. s_i^+ değerlerinin hesaplanması Eşitlik 11 ile, s_i^- değerlerinin hesaplanması ise Eşitlik 12 ile yapılır.

$$s_i^+ = \sum_{j_i}^k d_{ij} \quad , j = 1, 2, \dots, k \text{ faydalı kriterler} \quad (11)$$

$$s_i^- = \sum_{j=k+1}^n d_{ij} \quad , j = k + 1, k + 2, \dots, n \text{ faydasız kriterler} \quad (12)$$

Adım 5: Tüm alternatifler için Q_i ile gösterilen görelî önem düzeyi Eşitlik 13 ile tespit edilir.

$$Q_i = s_i^+ + \frac{\sum_{i=1}^m s_i^-}{s_i^- \times \sum_{i=1}^m \frac{1}{s_i^-}} \quad (13)$$

Adım 6: Görelî önem değerlerinden en büyük olanı Eşitlik 14 ile bulunur.

$$Q_{\max} = \text{Max} \{Q_i\} \quad \forall i = 1, 2, \dots, m \quad (14)$$

Adım 7: Eşitlik 15 kullanılarak tüm alternatifler için P_i ile gösterilen performans endeksi hesaplanır.

$$P_i = \frac{Q_i}{Q_{max}} \times 100 \quad (15)$$

Performans endeksi P_i değeri 100 olan alternatif, alternatifler arasındaki en iyi alternatif olarak belirlenir. Performans endeks değerlerinin azalan sıralamasına göre alternatiflerin başarı sıraları belirlenir.

4. FİNANSAL PERFORMANS ÖLÇÜMÜNDE COPRAS YÖNTEMİNİN UYGULANMASI

Bu çalışmada BIST’te hisse senetleri işlem gören bir zincir perakende şirketi olan Carrefoursa incelenmiştir. Analizde Entropi ve COPRAS yöntemleri kullanılmıştır. Bu yöntemler vasıtasıyla Carrefoursa’nın 2014-2018 yılları arası finansal performansı incelenmiştir.

Carrefoursa işletmesi için 12 adet finansal oran standart karar matrisi Tablo 3’te gösterilmiştir. Burada ilk 5 kriter faydasız sonraki 7 kriter ise faydalı kriterlerdir.

Tablo 3: Carrefoursa Standart Karar Matrisi

YIL / KRİTER	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10	C11	C12
2018	1,242	0,758	0,081	0,379	0,906	0,074	1,988	18,696	-4,460	-0,004	-0,002	-0,216
2017	1,294	0,762	0,066	0,599	0,850	0,129	1,419	67,114	-3,070	-0,094	-0,066	-4,458
2016	1,264	0,774	0,035	0,276	0,703	0,173	1,509	12,181	-4,200	-0,143	-0,095	-1,154
2015	1,158	0,779	0,105	0,134	0,547	0,187	1,315	4,939	-5,900	-0,010	-0,008	-0,039
2014	1,063	0,815	0,218	0,094	0,479	0,027	1,726	3,492	-11,500	0,055	0,032	0,111
OPTİMUM	Min	Min	Min	Min	Min	Max	Max	Max	Max	Max	Max	Max

Karar matrisi negatif veriler içerdiğinden Eşitlik 6 ve Eşitlik 7 kullanılarak Tablo 4’teki pozitifleştirilmiş değerler bulunmuştur.

Örneğin ikinci satır dokuzuncu sütun elemanı olan $x_{29} = -3,070$ pozitifleştirmek için aşağıdaki hesaplama işlemi yapılır:

$$z_{ij} = \frac{x_{29} - \bar{x}_j}{s_j} = \frac{-3,070 - (-5,830)}{2,984} = \frac{2,760}{2,984} = 0,926$$

$$x'_{29} = z_{ij} + A = 0,926 + |-1,932| + 0,1 = 2,958$$

Tablo 4: Pozitifleştirme Dönüşümü Yapılmış Karar Matrisi

YIL/KRİTER	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10	C11	C12
------------	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----	-----	-----

2018	2,491	1,058	1,713	2,489	3,295	1,299	3,685	1,923	2,491	2,532	2,592	2,579
2017	3,117	1,267	1,468	3,691	2,956	2,212	1,313	3,978	2,958	1,252	1,195	0,009
2016	2,720	1,855	0,985	1,920	2,068	2,951	1,689	1,646	2,577	0,559	0,579	2,031
2015	1,488	2,098	2,098	1,139	1,126	3,177	0,883	1,339	2,011	2,445	2,467	2,682
2014	0,346	3,884	3,897	0,923	0,717	0,524	2,592	1,277	0,126	3,374	3,330	2,770

Entropi yönteminde karar matrisi oluşturulduktan sonra, Tablo 5'teki normalleştirilmiş değerler Eşitlik 2 ile her bir kriterde yer alan değerler, kriter değerlerinin toplamına bölünmesiyle bulunmuştur.

Örneğin birinci satır birinci sütun elemanı olan $x_{11} = 2,491$ normalleştirmek için aşağıdaki hesaplama işlemi yapılır:

$$x_{11}^* = \frac{x_{11}}{\sum_{i=1}^5 x_{i1}} = \frac{2,491}{2,491 + 3,117 + \dots + 0,346} = \frac{2,491}{10,163} = 0,245$$

Tablo 5: Normalleştirilmiş Karar Matrisi

YIL/KRİTER	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10	C11	C12
2018	0,245	0,104	0,169	0,245	0,324	0,128	0,363	0,189	0,245	0,249	0,255	0,254
2017	0,307	0,125	0,144	0,363	0,291	0,218	0,129	0,391	0,291	0,123	0,118	0,009
2016	0,268	0,183	0,097	0,189	0,203	0,290	0,166	0,162	0,254	0,055	0,057	0,199
2015	0,146	0,206	0,206	0,112	0,111	0,313	0,087	0,132	0,198	0,241	0,243	0,264
2014	0,034	0,382	0,384	0,091	0,071	0,052	0,255	0,126	0,012	0,332	0,328	0,273

Normalize edilen verilere ait Entropi değerleri Eşitlik 3 kullanılarak hesaplanmıştır. Tablo 6'daki değerler bulunmuştur. Örneğin birinci sütunu Entropi yöntemine göre ağırlıklandırmak için ilk önce aşağıdaki hesaplama işlemi yapılır:

$$e_1 = -\frac{1}{\ln 5} \sum_{i=1}^5 r_{i1} \ln r_{i1} = -\frac{1}{1,609} (0,245 \ln 0,245 + 0,307 \ln 0,307 + \dots + 0,034 \ln 0,034) = 0,905$$

Tablo 6: Normalize Edilen Verilere Ait Entropi Değerleri

Kriter	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10	C11	C12
e_j	0,905	0,931	0,931	0,926	0,919	0,914	0,926	0,935	0,886	0,915	0,915	0,881

Daha sonra elde edilen verilerin farklılaşma dereceleri hesaplanır. Örneğin dokuzuncu kriter için hesaplama şu şekildedir:

$$d_9 = 1 - e_9 = 1 - 0,886 = 0,114$$

Tablo 7: Farklılaşma Dereceleri

Kriter	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10	C11	C12
d_j	0,095	0,069	0,069	0,074	0,081	0,086	0,074	0,065	0,114	0,085	0,085	0,119

Ağırlıklandırma Entropi yöntemi ile hesaplanmış ve finansal oranların ağırlıkları Tablo 8’de görüldüğü gibi bulunmuştur. Örneğin on ikinci kriter için hesaplama şu şekildedir:

$$w_j = \frac{d_j}{\sum_{p=1}^n d_p} = \frac{0,119}{0,095 + 0,069 + \dots + 0,119} = \frac{0,119}{1,014} = 0,117$$

Normalize edilmiş karar matrisindeki veriler ağırlıkları ile çarpılarak ağırlıklı normalleştirilmiş karar matrisi Eşitlik 12 kullanılarak Tablo 8’deki gibi hesaplanmıştır. Tablo 8’de yapılan ağırlıklandırma işlemi, tüm kriterler için yine ayrıca hesaplanmıştır. Örneğin dördüncü satır altıncı sütun elemanı olan $x_{46} = 0,313$ ağırlıklı normalleştirmek için aşağıdaki hesaplama işlemi yapılır:

$$d_{46} = x_{46} \times w_6 = 0,313 \times 0,085 = 0,027$$

Tablo 8: Entropi Yöntemine Göre Ağırlıklar ve Ağırlıklı Normalleştirilmiş Karar Matrisi

Kriterler	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10	C11	C12
w_j	0,094	0,068	0,068	0,073	0,079	0,085	0,073	0,064	0,113	0,084	0,083	0,117
YIL/KRİTER	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10	C11	C12
2018	0,023	0,007	0,011	0,018	0,026	0,011	0,026	0,012	0,028	0,021	0,021	0,030
2017	0,029	0,008	0,010	0,026	0,023	0,018	0,009	0,025	0,033	0,010	0,010	0,001
2016	0,025	0,012	0,007	0,014	0,016	0,025	0,012	0,010	0,029	0,005	0,005	0,023
2015	0,014	0,014	0,014	0,008	0,009	0,026	0,006	0,008	0,022	0,020	0,020	0,031
2014	0,003	0,026	0,026	0,007	0,006	0,004	0,019	0,008	0,001	0,028	0,027	0,032

4. 5. ve 6. Aşamalar: Her Alternatif için s_i^+ ve s_i^- Değerleri ile Q_i Değerlerinin Hesaplanması

Tablo 9’da görüleceği üzere faydalı s_i^+ yani maksimum olması istenen kriterler kendi aralarında ve faydasız s_i^- yani minimum olması istenen kriterler kendi aralarında toplanmıştır. Örneğin 2016 yılının $s_3^+ = 0,108$ değerini bulmak için aşağıdaki hesaplama işlemi yapılır:

$$s_3^+ = 0,025 + 0,012 + 0,010 + 0,028 + 0,005 + 0,005 + 0,023 = 0,108$$

Eşitlik 13 kullanılarak her bir alternatif için Q_i değeri yani göreceli önem değeri hesaplanmıştır. Örneğin 2015 yılının $Q_4 = 0,2312$ değerini bulmak için aşağıdaki hesaplama işlemi yapılır:

$$Q_4 = s_4^+ + \frac{\sum_{i=1}^5 s_i^-}{s_4^- \times \sum_{i=1}^5 \frac{1}{s_i^-}} = 0,135 + \frac{0,085 + 0,097 + \dots + 0,067}{0,059 * \frac{1}{0,085 + \dots + 0,067}} = 0,231$$

Her bir alternatife en iyi alternatif olan Q_{max} 'a bölünüp 100 ile çarpılmasıyla P_i değerleri yani her bir alternatife fayda dereceleri (finansal performansı) bulunmuştur. En iyi alternatif %100 ile gösterilmiştir. Q_{max} 0,231 değeridir. Tablo 9 ve Şekil 1'de görüldüğü gibi Carrefour perakende işletmesi için en iyi finansal performans 2015 yılında gözlenmiştir. En kötü finansal başarı ise 2017 yılında görülmüştür.

Tablo 9: s_i^+ , s_i^- Değerleri ile Q_i Değerlerinin Hesaplanması

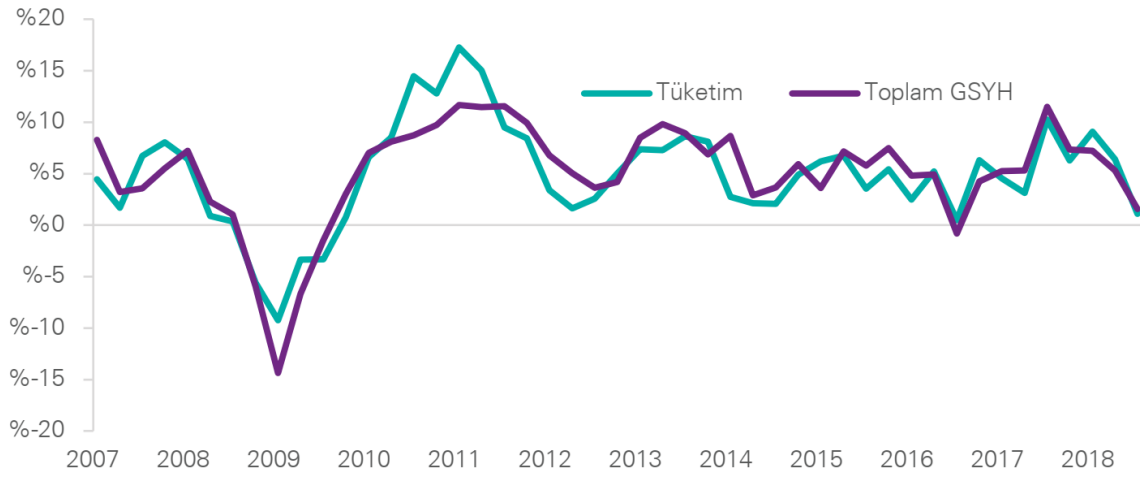
YIL	s_+	s_-	YIL	Q_i	YIL	Göreceli Önem Değerleri	SIRALAMA
2018	0,148	0,085	2018	0,215	2018	92,987	2
2017	0,107	0,097	2017	0,166	2017	71,669	5
2016	0,108	0,074	2016	0,185	2016	79,881	4
2015	0,135	0,059	2015	0,231	2015	100	1
2014	0,119	0,067	2014	0,203	2014	87,985	3

SONUÇ

Bu çalışmada perakende sektöründe faaliyet gösteren Carrefoursa işletmesinin 2014-2018 dönemi finansal performansı ÇKKV yöntemlerinden olan COPRAS yöntemi ile değerlendirilmiştir. Analizde finansal performansın tespitinde finansal yapı, faaliyet, karlılık oranları ve likidite arasından literatürde finansal başarı analizinde sıklıkla kullanılan 12 kriter seçilmiştir.

Finansal oranların önem düzeylerini tespit etmek için Entropi ağırlıklama yöntemi ile kriter ağırlıkları hesaplanmıştır. Tablo 5'te görüldüğü gibi Özkaynak Karlılığı %12 ile Net Çalışma Sermayesi Devir Hızı oranları %11 ile en önemli kriterler olurken, Özkaynak Devir Hızı %6 ile en düşük öneme sahip kriter olmuştur. Diğer oranların da bu aralıkta yakın değerler aldığı görülmüştür. Kriter ağırlıklarının oransal olarak birbirlerine yakın olmasından dolayı, herhangi bir oranın tek başına finansal performansta belirleyici olmadığı söylenebilir.

Uygulanan COPRAS yöntemi sonucunda 2015 yılının firma için en verimli yıl olduğu tespit edilmiştir. Firma için en başarısız geçen yıl ise 2017 yılı olduğu belirlenmiştir. Özkaynak Karlılığı oranında 2017 yılında gerçekleşen aşırı düşüş bu yıldaki performansı dibe çekmiştir. Bu oran incelendiğinde Net Kârdaki düşüşün buna neden olduğu görülmektedir. Şekil 1’de görüldüğü gibi 2015 yılında en üst düzeye çıkan finansal performans 2016 ve 2017 yıllarında düşüş yaşayıp 2018 yılında hafif toparlanma göstermiştir. Bunun önemli bir nedeni; 2016 yılında yaşanan askeri darbe girişimi sonrasında ekonomik göstergelerde oluşan bozulma olabilir. Şekil 2’de 2016 yılında GSYH ve Tüketim harcamaları değişimindeki dramatik düşüş görülmektedir. Zaten Türkiye’de gerçekleşen askeri darbe veya darbe girişimlerinin ekonomi üzerindeki yıkıcı etkileri tarihsel bir gerçektir.

Şekil 2. GSYH ve Tüketim Harcamaları Yıllık Reel Değişimler (Kaynak: TÜİK)¹

Sonraki çalışmalarda farklı ÇKKV yöntemleri ve ağırlıklama yöntemleri kullanılarak perakende sektöründe firmaların finansal analizi yapılabilir. Ayrıca başka sektörlerde faaliyet gösteren firmalar için de COPRAS yöntemi kullanılarak finansal performans ölçümü ve değerlendirmesi yapılabilir. Perakende sektöründe birden fazla ÇKKV yöntemiyle karşılaştırmalı analiz yapılması literatüre katkı sağlayacak bir çalışma olacaktır.

KAYNAKLAR

Abdullah, L., & Otheman, A. (2013). A New Weight for Sub-Criteria in Interval Type-2 Fuzzy TOPSIS and Its Application. *I. J. Intelligent Systems and Applications*, 25-33.

¹ <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2019/03/sektorel-bakis-2019-perakende.pdf> (son erişim 07.02.2020)

- Apan, M., Öztel, A., & İslamoğlu, M. (2018). Comparative Empirical Analysis of Financial Failures of Enterprises with Altman Z-Score and VIKOR Methods: BIST Food Sector Application. *Australasian Accounting, Business and Finance Journal*, 12(1), 77–101.
- Aydemir, D., Alsan, M., Altuntas, E., & Oztel, A. (2019). Mechanical, thermal and morphological properties of heat-treated wood-polypropylene composites and comparison of the composites with PROMETHEE method. *Plastics, Rubber and Composites*, 1–12.
- Aytekin, S., & Sakarya, Ş. (2013). BİST’de İşlem Gören Gıda İşletmelerinin TOPSIS Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi İle Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi. *Yönetim Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 11(21), 30-47.
- Bağcı, H., & Caba, N. (2018). Entropi ve COPRAS Yöntemleri Kullanılarak Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıklarının Nakit Düzeylerinin Kıyaslanması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 64-83.
- Bülbül, S., & Köse, A. (2011). Türk Gıda Şirketlerinin Finansal Performansının Çok Amaçlı Karar Verme Yöntemleriyle Değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 25, 71-97.
- Çakır, S., & Perçin, S. (2013). AB Ülkeleri’nde Bütünleşik Entropi Ağırlık-TOPSIS Yöntemiyle Ar-Ge Performansının Ölçülmesi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(1), 77-95.
- Demir, M., & Tuncay, M. (2012). Türk Gıda Sektörünün Faaliyet ve Karlılık Oranları Açısından Analizi: İMKB Gıda Sektöründe İşlem Gören İşletmeler Üzerinde Bir Araştırma (2000-2008 Dönemi). *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 367-392.
- Deste, M., & Halifeoğlu, M. (2019). PERAKENDE TİCARET SEKTÖRÜNDEKİ İŞLETMELERİN TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİ AÇISINDAN FİNANSAL PERFORMANS KRİTERLERİNİN BELİRLENMESİ: BIST’DE BİR UYGULAMA. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 751-774.
- Ergül, N. (2014). BİST-Turizm sektöründeki şirketlerin finansal performans analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(1), 325-340.
- Geyikçi, U. B., & Bal, V. (2015). Veri Zarflama Analizi İle Borsa İstanbul A.Ş.’De Faaliyet Gösteren Toptan Ve Perakende Ticaret Sektörü Firmalarının Etkinlik Analizi. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 21-41.
- Gökalp, F. (2009). Perakende Sektöründe Performans Ölçümü: Türkiye Üzerine Bir Model Denemesi. *Doktora Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir*.
- Guo, S., Zhang, W., & Gao, X. (2020). Business Risk Evaluation of Electricity Retail Company in China Using a Hybrid MCDM Method. *Sustainability*, 12(5), 2040.

- Kaklauskas, A., Zavadskas, E. K., Naimavicienė, J., Krutinis, M., Plakys, V., & Venskus, D. (2010). Model For A Complex Analysis of Intelligent Built Environment. *Automation in Construction*, 19, 326-340.
- Kamuyu Aydınlatma Platformu*. (2019, 11 12). 11 12, 2019 tarihinde <https://www.kap.org.tr/> adresinden alındı
- Korkmaz, S., Eser, Z., & Öztürk, S. A. (2017). *Pazarlama: Kavramlar-İlkeler-Kararlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Külter, B., & Demirgüneş, K. (2007). Perakendeci Firmalarda Karlılığı Etkileyen Değişkenler Hisse Senetleri İMKB’de İşlem Gören Perakendeci Firmalar Üzerinde Ampirik Bir Çalışma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 445-460.
- Nijkamp, P. (1977). Stochastic quantitative and qualitative multicriteria analysis for environmental design. *Papers of the Regional Science Association*, 39(1), 174–199. <https://doi.org/10.1007/BF01936213>
- Okwu, M. O., & Tartibu, L. K. (2020). Sustainable supplier selection in the retail industry: A TOPSIS-and ANFIS-based evaluating methodology. *International Journal of Engineering Business Management*, 12, 1847979019899542.
- Özbek, A. (2016). BİM MAĞAZALAR ZİNCİRİNİN 2008-2015 DÖNEMİ FİNANSAL PERFORMANSININ ELECTRE III YÖNTEMİ İLE ÖLÇÜMÜ. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 273-290.
- Özdağoğlu, A. (2013). İmalat işletmeleri için eksantrik pres alternatiflerinin COPRAS yöntemi ile karşılaştırılması. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 4(8), 1-22.
- Özer, A., Öztürk, M., & Kaya, A. (2010). İşletmelerde Etkinlik ve Performans Ölçmede VZA, Kümeleme ve TOPSIS Analizlerinin Kullanımı İMKB İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 233-260.
- Özgül, N. (2011). Kriz Döneminde Küresel Perakendeci Aktörlerin Performanslarının TOPSIS Yöntemi İle Değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(2), 151-162.
- Pineda, P. J. G., Liou, J. J., Hsu, C. C., & Chuang, Y. C. (2018). An integrated MCDM model for improving airline operational and financial performance. *Journal of Air Transport Management*, 68, 103-117.
- Plastina, Alejandro, "Financial Performance Measures for Iowa Farms" (2019). *Extension and Outreach Publications*. 548.
- Rouyendegh, B. D., Yildizbasi, A., & Yilmaz, I. (2020). Evaluation of retail industry performance ability through integrated intuitionistic fuzzy TOPSIS and data envelopment analysis approach. *Soft Computing*, 1-12.

- Sekreter, M., Akyüz, G., & Çetin, E. (2004). Şirketlerin Derecelendirilmesine İlişkin Bir Model Önerisi: Gıda Sektörüne Yönelik Bir Uygulama. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(8), 139-155.
- Temür, S. A., İşler, İ. İ., & Temür, G. (2017). Finansal Performansın Topsis Yöntemi İle Değerlendirilmesi: Bist Perakende Ticaret İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama. *Kesit Akademi Dergisi*, 3(11), 712-729.
- Turgutlu, T. (2006). *Perakende Sektöründe Veri Zarflama Analizi Ve Analitik Hiyerarşik Süreç Yaklaşımlarıyla Tedarikçi Performans Değerlendirmesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Uğuz, N. (2015). Türkiye’de Perakende Sektörünün Analizi Ve Borsa İstanbul’da İşlem Gören MİGROS ve BİM Örneği, Yüksek Lisans Tezi. Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Uygurürk, H., & Korkmaz, T. (2016). Borsa İstanbul’da İşlem Gören Perakende Ticaret Sektörü Firmalarının Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi İle Belirlenmesi. *BJSS Balkan Journal of Social Sciences*, 6(12), 411-427.
- Yavuz, S., & İşçi, Ö. (2013). Veri Zarflama Analizi İle Türkiye’de Gıda İmalatı Yapan Firmaların Etkinliklerinin Ölçülmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36(36), 157-174.
- Yavuz, H., & Öztel, A. (2017). Entropi tabanlı COPRAS yöntemi ile ölçek bazında finansal performans analizi: Bilgi ve iletişim sektöründe bir uygulama.
- Yıldırım, M., Altan, M. İ., & Gemici, R. (2018). KURUMSAL YÖNETİM İLE FİNANSAL PERFORMANS ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ENTROPİ AĞIRLIKLANDIRMALI TOPSIS YÖNTEMİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ: BİST’TE İŞLEM GÖREN GIDA VE İÇECEK ŞİRKETLERİNDE BİR ARAŞTIRMA. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 11(2), 130-152.
- Zavadskas, E. K., & Kaklauskas, A. (1996). Systemotechnical evaluation of buildings (Pastatų sistemotechninis įvertinimas). *Vilnius: Technika*, 280.
- Zeleny, M. (1974). *Linear multiobjective programming* (Vol. 95). Springer Science & Business Media.
- Zhang, X., Wang, C., Li, E., & Xu, C. (2014). Assessment model of ecoenvironmental vulnerability based on improved entropy weight method. *The Scientific World Journal*, 2014.

DÖVİZ KURU BELİRSİZLİĞİNİN İHRACAT PERFORMANSI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: AZERBAYCAN VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Siminbar YARIYEVA^{1*}

¹ siminber1996@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ARSLAN²

² Bartın Üniversitesi, İ.İ.B.F. , İktisat Bölümü, rarslan@bartin.edu.tr

ÖZ

Bu çalışmada Azerbaycan'da ve Türkiye'de döviz kuru belirsizliğinin ihracat performansı üzerindeki etkisi 1995-2017 dönemi için yıllık veriler kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada öncelikle yatay kesit bağımlılığı dikkate alan test sonuçlarına göre yatay kesit bağımlılığının varlığı kabul edilmektedir. Daha sonra serinin durağan olup olmadığını görebilmek adına ikinci nesil panel birim kök testleri olan CADF ve CIPS ile test edilmektedir. Birim kökün olmadığına ve şokların geçici olduğuna karar verilmektedir. Panel genelinde ihracattan döviz kuruna doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğu fakat döviz kurundan ihracata doğru bir nedensellik ilişkisi olmadığı görülmekte, dolayısıyla tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Son olarak panel tahmini için Havuzlanmış Ortalama Grup (PMG) Tahmincisi tercih edilmiştir. PMG tahmin sonuçlarına göre Azerbaycan'da hem kısa dönemde hem de uzun dönemde ilişki bulunmakta fakat Türkiye'de sadece kısa dönemli bir ilişki bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Döviz kuru belirsizliği, İhracat performansı, Yatay kesit bağımlılığı, Havuzlanmış Ortalama Grup (PMG) Tahmincisi.

IMPACT OF EXCHANGE RATE UNCERTAINTY ON EXPORT PERFORMANCE: THE CASE OF TURKEY AND AZERBAIJAN

ABSTRACT

In this study, the effects of exchange rate uncertainty in Turkey and in Azerbaijan on export performance examined using annual data for the 1995-2017 period. In study, according to the test results firstly this is accepted: a horizontal cross- section dependence is exists. Then the series is tested trough generation panel unit root tests (CADF & CIPS), to see if the series is constant.

According to this examination, it is decided whether there is a unit root and that shocks are temporary. It is observed across the panel that there is a causality relationship from export to exchange rate to export, so it is a one- way causality relationship. Finally, the Pooled Medial Group (PMG) Estimator was chosen for panel estimation. And in according to the results of PMG in Azerbaijan there are only short- term relation.

Key words: Exchange rate uncertainty, Export performance, Cross-sectional dependence, Pooled Average Group (PMG) Estimator

GİRİŞ

Ülke ekonomilerinin ihracat performanslarını etkileyen önemli etkenlerden biri de döviz kuru olduğu kabul edilmektedir. Dönem dönem döviz kurunda belirsizlikler meydana gelerek ülke ekonomilerinin ihracat performanslarını etkilemektedir. Bu etkileme olumlu ve ya olumsuz şekilde dış ticaret oranına yansımaktadır.

Bu çalışmanın ilk bölümünde döviz kuru ve 1970 yılı itibariyle döviz kurularında dalgalanmaların yüksek seviyelere ulaşması ve dalgalanmaların dış ticaret dengesine tesir etmesi sonucu iktisatçıların bu konu üzerinde durmasına neden olmuştur. Bu nedenle 1973 yılında Bretton Woods sisteminin dağılmasıyla beraber gelişmiş ülkeler de dahil olmak üzere çoğu ülke sabit döviz kuru sisteminden vazgeçerek ulusal para birimlerini dalgalanmaya bırakmakla dalgalı döviz kuru sistemine geçmiştir. Dolayısıyla ülke ekonomileri ulusal paralarını dalgalanmaya bırakarak hem büyük oranda dalgalanmaya hem de belirsizliklere maruz kalmaktadırlar. Döviz kurlarında meydana gelen belirsizliklerin ülke ekonomilerinin dış ticaret oranlarını hangi ölçüde ve nasıl etkilediği bir çok araştırmacı tarafından incelemeye konu olmuştur döviz kuru yaklaşımları teorik olarak incelenmiştir.

Türkiye ve Azerbaycan ekonomisine bakıldığı zaman Türkiye ekonomisinde ihracatı teşvik eden kararların 24 Ocak 1980 yılında alınması ile 2001 yılı itibariyle TCMB' nin ve Azerbaycan ekonomisine bakıldığı zaman ise 2015 yılından itibaren Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası müdahalelerinin sınırlandırıldığı sabit döviz kuru terk edilerek esnek döviz kuru sisteminin uygulamaya geçildiği görülmektedir. Esnek döviz kuru sistemine geçilmekteki asıl amaçlardan biri, Türkiye'nin ve Azerbaycan'ın uluslararası ekonomik bütünleşmesine güç vermek ve ihracat seviyesini arttırmak olduğu görülmektedir. Devamında döviz kuru ve döviz kuru belirsizliğini etkileyen faktörler teorik olarak incelenmiştir.

Döviz kuru belirsizliği ile ihracat performansı arasındaki ilişkinin yönü ile bağlı karşıt görüşlerin bulunması ile bu ilişkinin ekonometrik ölçüde araştırılarak doğru sonuçların elde edilmesi için ampirik olarak test edilmesi gerekmektedir. Çalışmanın devamında döviz kuru belirsizliğinin ihracat performansı üzerinde etkileri ampirik analizler uygulanarak test edilmiş ve açıklanmıştır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE LİTERATÜR TARAMASI

Döviz kurunda meydana gelen belirsizlikler üretimi azaltmakla birlikte risk unsuru ortaya çıkarmaktadır. Riskten kaçan firmalar için döviz kurundaki yüksek belirsizlik, maliyetlerin yükselmesi ile birlikte daha az dış ticarete neden olarak ihracatı olumsuz yönde etkilenmektedir. Döviz kuru belirsizliğinin ihracat performansı üzerindeki etkisi hem ampirik hem de teorik bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Farklı sonuçlara ulaşan çoğu çalışma döviz kuru belirsizliğinin ihracatı olumsuz yönde etkilemekte olduğu sonucuna varılsa da net bir ilişki bulunmamaktadır.

Teorik olarak döviz kurunda meydana gelen belirsizliğinin dış ticaret oranını nasıl etkilediği konusunu inceleyen ilk çalışma Clark (1973) tarafından ortaya konulmuştur. Çalışmada döviz kuru belirsizliğinin ticareti azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Döviz kuru belirsizliğinin dış ticaret oranını nasıl etkilediği konusunda ampirik olarak inceleyen çalışma Akhtar ve Hilton (1984) tarafından ortaya konulmuştur. 1974-1981 çeyreklik veriler kullanılarak ABD ve Almanya ekonomileri için, döviz kurunda meydana gelen belirsizliğin dış ticaret oranı üzerinde ve dış ticaret oranının fiyatları üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışmada, döviz kuru belirsizliğinin Almanya ekonomisinin dış ticaret oranı üzerinde negatif anlamlı bir ilişkinin olduğunu, ABD ekonomisi için ise ihracat üzerinde negatif anlamlı bir ilişkinin olduğunu, fakat ithalat üzerinde bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Caballero ve Corbo (1989) inceledikleri çalışmada, Türkiye de dahil olmakla birlikte altı farklı gelişmekte olan ülke ekonomisinin döviz kuru belirsizliğinin ülke ekonomilerinin ihracat hacimlerini nasıl etkilediği araştırılmaktadır. Çalışmada döviz kuru belirsizliğinin maliyetin artmasıyla beraber ihracat hacmini olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır.

Bahmani-Oskooee ve Ltaifa (1992) altmış yedi gelişmekte olan ve on dokuz gelişmiş ülke ekonomilerinin verilerini kullanarak yapmış oldukları çalışmada, döviz kuru belirsizliğinin hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülke ekonomilerinin ihracatını olumsuz yönde etkilediğini sonucuna ulaşılmaktadır.

Grobar (1993) döviz kuru belirsizliğinin az gelişmiş ülkelerin ihracatları üzerindeki etkisini incelemiştir. 1963- 1985 dönemi boyunca on az gelişmiş ülke için toplanan veriler kullanılarak tahmin döviz kuru belirsizliğinin ihracatı olumsuz yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.

Qian ve Varangis (1994) çalışmada döviz kuru belirsizliğinin ihracat hacmi üzerinde etkileri Kanada, Japonya, Avustralya, İsveç, İngiltere ve Hollanda ülkeleri için incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda döviz kuru oynaklığındaki %10'luk bir artışı olan ve ihracat hacmi olumlu yönde etkilenen ülke (İsveç, İngiltere ve Hollanda) ekonomilerinin ihracatı %5'lik artmış, fakat ihracatı olumsuz yönde etkilenen ülke (Kanada, Japonya ve Avustralya) ekonomilerinin ihracatını %7,4 oranında azaltmakta olduğu tespit edilmiştir.

Özbay (1999) çalışmasında döviz kuru belirsizliğinin ihracat üzerindeki olası etkilerini GARCH modeli bağlamında incelemiştir. 1988-1997 dönemi verileri kullanılarak incelenen çalışmada sonuç olarak döviz kuru belirsizliğinin ihracatı olumsuz yönde etkilediği kanısına varılmıştır

Doğanlar (2002) çalışmasında, döviz kuru oynaklığının Türkiyenin de içinde bulunduğu beş Asya ülkesinin (Türkiye, Güney Kore, Malezya, Endonezya ve Pakistan) ihracatına etkisini Engle-Granger artık bazlı eşbütünleşme tekniğini kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada sonuç olarak döviz kuru oynaklığının söz konusu ülkelerin reel ihracat performansını olumsuz yönde etkilediği kanısına varılmıştır.

Saatcioğlu ve Karaca (2004) Reel döviz kuru belirsizliğinin ihracata etkisini Türkiye için inceledikleri çalışmada, üçer aylık veriler kullanılarak döviz kuru belirsizliklerinin ihracat üzerinde kısa dönemde de uzun dönemde de olumsuz yönde etkisinin bulunduğu sonucuna varılmıştır.

Choundhry (2005) 1974-1998 dönemindeki aylık verileri kullanmasıyla reel döviz kuru ile ihracat arasındaki etkileşimi incelediği çalışmasında, döviz kuru belirsizliğinin ABD' nin Kanada ve Japonya' ya yapmış olduğu ihracatın üzerindeki etkisinin nasıl etkilendiğini araştırmıştır. Döviz kurunda meydana gelen belirsizliğinin ülkenin ihracat oranı üzerinde hem negatif hem de pozitif bir ilişkinin varlığı kabul edilerek ihracatın daha çok negatif yönde etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Sarıoğlu (2013) incelediği çalışmada, reel döviz kurundaki belirsizliğinin Türkiye ekonomisinin ihracatı üzerindeki etkisini 2003-2011 yılları arasındaki veriler kullanılarak farklı sektörlerin ihracatı üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. Çalışmanın sonucunda döviz kuru belirsizliğinin farklı sektörlerin ihracatı üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğu kanısına varılmıştır.

Literatürde yapılan bazı çalışmalar sonucunda döviz kurunda ortaya çıkan belirsizliğinin ihracatı performansını olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Fakat Klein (1990), Doyle (2001), Javed ve Farooq (2009), Nicita (2013) ve d. çalışmalarında, döviz kuru belirsizliğinin ihracatı olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmaktadırlar.

Onafowora (2003) çalışmasında 1980-2000 dönemi verilerini kullanarak, beş ülke için (ABD, Japonya, Tayland, Malezya ve Endonezya) reel döviz kuru oynaklığı ile ihracat arasındaki ilişkiyi incelemiştir. İncelenen çalışmada hem nedensellik analizi hem de koentegrasyon analizi yapılarak reel döviz kuru ile diğer ülkelerin gelirleri ve yurtiçi gelir arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkisinin var olduğu sonucuna varılmıştır.

Tarı ve Yıldırım (2009) inceledikleri çalışmada, Türkiye ekonomisinde döviz kuru belirsizliği ile ihracat hacmi arasındaki etkileşimi 1989-2007 yılları arasında çeyreklik veriler kullanarak araştırılmıştır. Çalışma sonucunda döviz kuru belirsizliğinin ihracat hacmi üzerinde uzun dönemde olumsuz etki yarattığı görülürken, kısa dönemde olumlu yönde etki yarattığı görülmektedir.

Döviz kuru ile ihracat performansı arasındaki ilişkinin anlamlı bulunmadığı sonuca ulaşan Gotur (1985), Aristotelous (2001), Tenreyro (2007), Serenis ve Tsounis (2013) ve diğerlerinin yaptıkları çalışmalar gösterilmektedir.

Hooper ve Kohlhage'nin (1978) ABD ve Almanya'nın 1965 ve 1975 yılları arasındaki verileri kullanarak yapılan çalışmada, döviz kuru belirsizliği ile ticaret hacmi arasındaki ilişki analize konu olmuştur. Çalışmada döviz kuru belirsizliğinin riski göze almayan ve kaçan firmalar üstünde önemli ölçüde maliyetli olduğu belirlenmektedir. Bu nedenle dış ticaret hacmi azalmakta ve ticaret hacmi üzerinde döviz kurunda meydana gelen belirsizliklerin önemli bir şekilde etkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kızıldere ve d. (2013) Türkiye'nin de içinde yer aldığı çalışmada dış ticaretin döviz kuruna karşı hassasiyetleri araştırılmıştır. Çalışma 1994-2010 yıllık veriler kullanılarak panel veri analizi kapsamında incelenmiştir. Teorik olarak beklenen uygun katsayıların var olduğu sonucuna varılmıştır.

2. VERİ SETİ VE BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

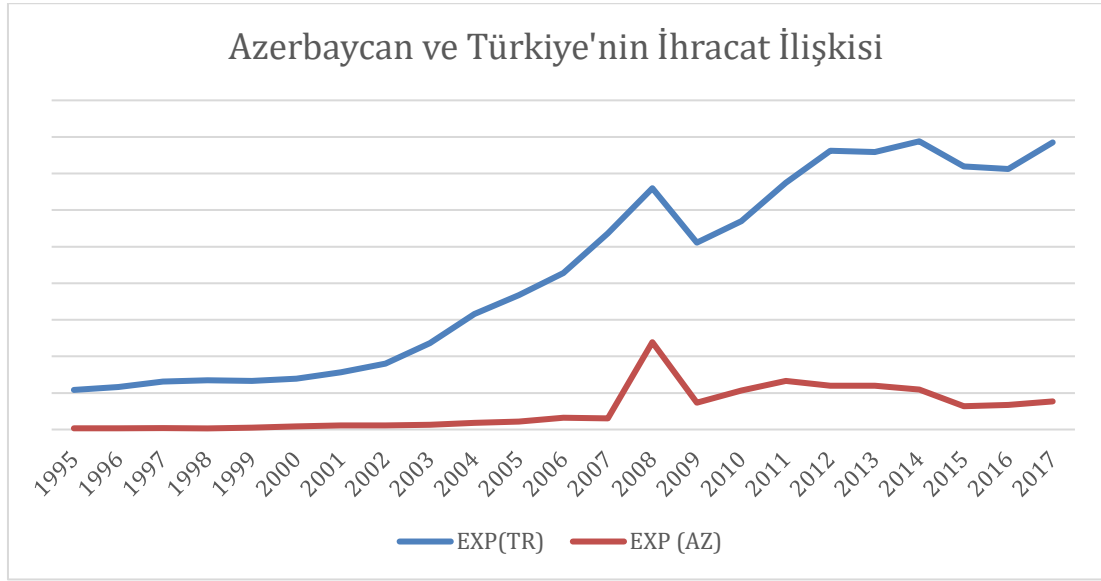
Çalışmada Azerbaycan ve Türkiye'ye ait 1995-2017 dönemine ilişkin döviz kuru ve ihracat oranı yıllık verileri kullanılarak panel veri analizi kapsamında değerlendirilmiştir. Veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası(TCMB)'nin resmi internet sayfası olan Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS), Azerbaycan Respublikası Merkezi

Bankı(CBAR) ve Azerbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitesi ve Azerbaycan Statistik İnformasiya Xidmeti(ASİS) tarafından elde edilmiştir. Analiz için Eviews10 ve Stata programları kullanılmıştır.

Bu çalışmada tahmin edilen model 1 numaralı eşitlikte gösterilmektedir.

$$\text{LOGEXC}_{it} = \alpha + \beta_1 \text{LOGEXP}_{it} + \varepsilon_{it} \quad i=1, \dots, N; t=1, \dots, T \quad (1)$$

Modelde döviz kuru bağımsız değişken ve ihracat oranı ise bağımlı değişkendir. İhracat verisi eşitlikte LOGEXP, döviz kuru verisi ise LOGEXC olarak gösterilmektedir.

Grafik 1 Azerbaycan ve Türkiye'nin İhracat Oranındaki Gelişmeler

Grafik 1'de Azerbaycan ve Türkiye'nin 1995-2017 dönemine ait ihracat rakamlarındaki gelişmeler gösterilmiştir.

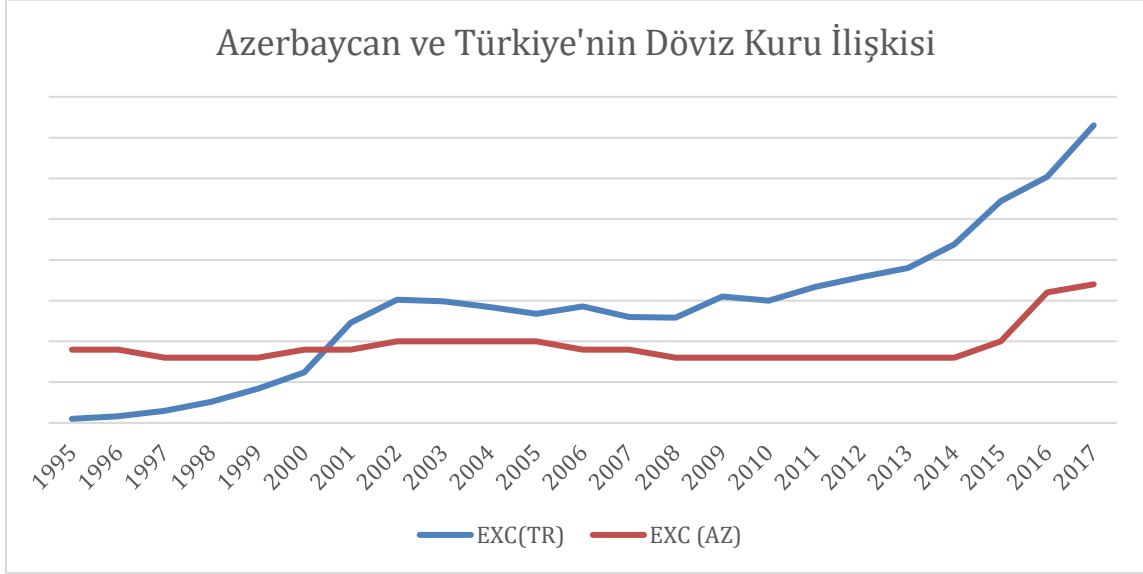
Grafik 1'de Azerbaycan'ın 1995-2017 dönemine ait ihracat rakamları kırmızı çizgi ile gösterilmiştir. SSCB'nin dağılması sonucu üretim ve ticaret hasar görmüştür. Üretimin azalması ile beraber ihracat rakamlarında azalma meydana gelmiştir. 1996 yılına kadar üretimin azalması ile beraber ihracat rakamlarında da azalma devam etmiştir (Huseyn, 2011: 151). 1996 yılında Azerbaycan ekonomisinde büyüme olsa da ihracatın azaldığı görülmektedir. 1996 yılından itibaren Azerbaycan ekonomisinde istikrar sağlanmaya başlamıştır. İzleyen yılda kısmen toparlamaya başlayarak ihracat rakamları tekrar 1998 yılında Rusya krizinden etkilenecek azalmaya başlamıştır (Bulut vd. 2013: 400). 2002 yılına kadar artan ihracat rakamları söz konusu yılda azalma göstermiştir. 2005 yılı bir önceki yıla göre Azerbaycan'ın ihracat rakamlarında büyük artışın meydana geldiği bir yıl olmuştur. 2006 yılında da ihracatta önemli bir artış yaşanmış fakat 2007 yılına kadar ihracat rakamlarında kısmen azalma yaşanmıştır. Ancak 2007 yılından sonra

Azerbaycan'ın ihracat rakamları artmaya başlayarak 2008 yılında ihracat rakamlarının en yüksek olduğu görülmüştür. 2009 yılında Azerbaycan ihracatı küresel ekonomik krizden etkilenerek hem petrol hem de emtia fiyatlarının düşmesiyle bir önceki yıla göre oldukça azalmıştır. 2009 yılında ihracat rakamlarında oldukça gerileme olsa da 2010 yılında toparlanmaya başlayarak kısmen artış meydana gelmiştir. 2015 yılında Azerbaycanda devalüasyona gidilmesi nedeniyle ihracat rakamlarında ciddi azalma meydana gelmiştir. Daha sonra ihracat rakamları toparlanma sürecine girmesiyle kısmen 2016 ve 2017 yılında artış göstermektedir.

Grafikte 1'de aynı zamanda Türkiye'nin 1996 yılından itibaren ihracatının artış oranı oldukça azalmaya başlamıştır. 1997 yılında başlayan mali krizin (Asya krizinin) etkileri birçok Asya ülkesini kapsamakla Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkeleri oldukça fazla etkilemiş ve olumsuz etkilere neden olmuştur (Varol, 2003: 159-160). Bu nedenle 1996-1997 yıllarında ihracat oranında %10 artış elde edilmiştir. Dolayısıyla 1997 yılında yaşanan Asya krizi ve 1998 yılında yaşanan Rusya krizleri ihracat oranında olumsuzluklara neden olmuştur (Vaseikargar, 2018: 66). Dünyada yaşanan krizden etkilenen Türkiyenin ihracatı oldukça olumsuz yönde etkilenmiştir.

1998 yılında dünyada yaşanan kriz ve aynı yılda Türk Lirasının aşırı değerlenmesi ve 1999 yılında Türkiye'de yaşanan deprem sonucu Türkiye'nin ihracatı olumsuz yönde etkilenmiştir. 1999 yılı da dahil olmak üzere izleyen yıllarda petrol ve diğer ürünlerde ortaya çıkan artış ihracat oranını olumsuz yönde etkileyen faktörlerden biri olmuştur (Yeldan , 2001: 58 'den aktaran Vaseikargar, 2018: 67). 2000 yılında geçmiş yıla nispeten ihracat rakamlarında artış meydana gelmiştir. 2001 yılında dünyada yaşanan küresel krizin etkisiyle yatırım ve tüketim harcamalarında daralmalar ve aynı yılda meydana gelen devalüasyon sonucu ihracat rakamlarında artış görülmüştür. Ancak 2008 yılında dünyada yaşanan küresel ekonomik krizin etkisiyle 2009 yılında da ihracat rakamlarında azalma meydana gelmiştir. Fakat 2010 yılı itibariyle Türkiye hızlıca toparlanarak kısmen ihracat rakamlarında artış yakalamayı başarabilmiştir.

Grafik1'de görüldüğü gibi 2008 yılında yaşanan küresel krizin etkisi 2015 yılına kadar azalsada Türkiye'nin ihracat rakamlarında global durgunluk nedeniyle azalma meydana gelmiştir. 2016 yılında Türkiye' nin ihracat rakamlarında bir önceki yıla göre kısmen azalmıştır. 2017 yılında ise ihracat rakamlarında bir önceki yıla göre artış meydana gelmiştir.

Grafik 2. Azerbaycan'ın ve Türkiye'nin Döviz Kurundaki Gelişmeler

Grafik 2'de Azerbaycan ve Türkiye'nin 1995-2017 dönemine ait döviz kurundaki gelişmeler gösterilmiştir. İlk olarak Azerbaycan'ın kurundaki gelişmeler grafik 2'de mavi çizgi ile gösterilmiştir. Azerbaycan'da 1995 yılında anti-enflasyonist kredi ve para politikasının uygulanmaya konulmasıyla 1996 yılından başlayarak manat yabancı paralar karşısında değer kazanmaya başlamıştır. Söz konusu yılda uygulanan sıkı para politikaları neticesinde döviz kurunda dalgalanmanın fazla olmadığını görülmektedir (Aras, 2005: 74). 1996-1998 yıllarında Azerbaycan' da Ekonomik ve Mali İstikrar Programının uygulanmasıyla manat nispi değer kazanmıştır. Fakat ihracatın teşvik edilmesi için dalgalı kura geçilmesinden dolayı ve 1998 yılında Rusya krizinin etkisi ile manat dolar karşısında ciddi şekilde değer kaybetmeye başladığı görülmektedir (Hacıyev, 2008: 46). 1999 yılının ortalarından sonra Azerbaycan'da dalgalı kur politikası uygulanmaya başlanmış, devalüasyona gidilerek ve sıkı para politikasının uygulanması ile manat istikrar kazanmıştır. Buna bağlı olarak döviz kurunda yükselme meydana gelmiştir. 2004 yılına kadar manat değer kaybetmiş fakat 2004 yılından sonra Merkez Bankasının uygulamaya koyduğu politikalar nedeniyle, ekonomik büyüme ve ülkeden dış pazarlara çıkan petrol karşılığında alınan petrodolarlar nedeniyle manat değer kazanmaya başlamış ve bu süreç 2007 yılına kadar devam etmiştir. Azerbaycan 2006-2008 yılları arasında sürünen kur sistemini uygulamıştır. 2008'den beri sabit kur sistemine geçilmiştir. 2008-2014 yıllarında döviz kurunda büyük istikrar sağlandığı görülmektedir (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2011: 27). 21 Şubat 2015 tarihinde Azerbaycan devalüasyona gitmiş ve manat dolar karşısında değer kaybetmiştir. 21 Aralık 2015 tarihinde Azerbaycan dalgalı döviz kuru sistemi uygulamaya başlamıştır. 2017 yılı da dahil olmak üzere manat dolar karşısında değer kaybetmiştir.

Grafik 2’de Türkiye’nin 1995-2017 dönemine ait döviz kurundaki gelişmeler grafikte mavi çizgi ile gösterilmiştir. 1995 yılında seçime gidilmesi sonucu dövize olan talep artmış ve döviz kurlarının yukarı doğru seyretmesine neden olmuştur. 1996,1997 ve 1998 yıllarında döviz kurlarında büyük değişiklikler yapılmamıştır. Fakat 1998 yılında Rusya’da patlak veren kriz döviz kurunda yüksek dalgalanmalara neden olarak değer kaybetmeye sebep olmuştur. 1995-2000 yılları arasında enflasyon hedefine yönelik uygulanan döviz kuru ayarlamaları, 2000 yılından başlayarak hedeflenen enflasyona yönelik uygulanmıştır (Ersöz, 2006: 64). 2001 yılında Türkiye’ de terk edilen sabit döviz kuru sistemi sonrasında dalgalı döviz kuru sistemine geçilmiştir. Söz konusu yılda yaşanan finansal krizden Türkiye oldukça fazla etkilenmiştir. Dolayısıyla döviz kuru hızlı bir şekilde artış göstererek yüksek dalgalanmalara sebep olmuş ve TL değer kaybetmiştir (Hepaktan vd. 2011: 67). 2001 krizinden sonra Türkiye’nin uyguladığı programın nisan ayına kadar başarılı olması sonucunda TL değer kazanmıştır. Fakat mayıs ayında siyasi anlaşmazlıklar nedeniyle erken seçime gidilmesi sonucu TL reel olarak değer kaybetmiştir. Aynı yılda seçime giderken tekrar TL değer kazanmıştır. Politik kararsızlıklar nedeniyle TL’de duraksama görülmüş fakat 2003 yılında politikaya olan güven artması sonucu TL değer kazanmıştır (Yılmaz, 2018). İzleyen yıllarda dalgalanmalar yaşanarak 2008 yılında meydana gelen Küresel krizin etkisi sonucunda 2009 yılında döviz kuru hızlı bir şekilde artış göstererek TL’nin değer kaybına neden olmuştur. Hızlı artış gösteren döviz kuru 2010 yılında kısmen değer kazanmış fakat izleyen yıllar itibariyle tekrar değer kaybı yaşandığı görülmektedir. 2013-2015 yılında Türkiye’de döviz kuru hızla artmıştır.2017 yılında grafikte de görüldüğü üzere döviz kuru şiddetli bir şekilde artarak TL’nin değer kaybetmesine neden olmuştur (Karakış, 2019: 87).

2.1. Yöntem

Çalışmada ilk olarak ülkeler genelinde paneli teşkil eden yatay kesit bağımlılığı; panelin zaman boyutu, yatay kesit boyutuna yakın olduğu için, Pesaran tarafından ortaya atılan CDLM testiyle incelenmiştir. Serilerin durağanlığı; paneli teşkil eden ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığını dikkate alan, ikinci kuşak birim kök testi olan ve yine Pesaran tarafından ortaya atılan CADF testi ile incelenmiştir. Döviz kuru ve ihracat arasındaki nedensellik ilişkisinin bulunup bulunmadığı (Hurlin ve Dumitrescu, 2012: 2)’nin ortaya attığı panel nedensellik yöntemi olan nedensellik testi incelenerek sonuca ulaşılmıştır. Durağan olmadığı kabul edilen iki zaman serisindeki korelasyonu incelemek adına ortaya atılan teknik olan eşbütünleşme testi incelenmiştir.

2.2. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Panel veri analizinin yapıldığı çalışmalarda, paneli teşkil eden ülkelerden rastgele birinin üzerinde oluşan makroekonomik şokların başka ülkelerden etkilenmediği varsayımını, ortaya çıkan şokların tüm yatay kesit birimlerini aynı büyüklükte etkilemeleri durumuna bağlamak söz konusu olmaktadır. Kısaca belirtmek gerekirse, yatay kesit birimlerinin her hangi birinin üzerinde meydana gelecek şokların diğer birimleri farklı düzeyde etkilemekte olduğu düşünülmektedir. Buna bağlı olarak dünya genelinde 2008 yılında meydana gelen küresel ekonomik krizin her ülkeyi farklı bir şekilde etkilediği açıkça ortadadır. Örneğin, Azerbaycan küresel krizden büyük bir oranda etkilenmemektedir. Fakat Türkiye, meydana gelen küresel krizden Azerbaycan'a kıyasla büyük ölçüde etkilenmekte olduğu görülmektedir.

Analizin yapıldığı zaman serileri arasında yatay kesit bağımlılığının varlığı tespit edildiği durumunda yapılan analiz sonuçları büyük ölçüde etkilenmektedir (Breusch ve Pagan , 1980: 239-453 ; Pesaran , 2004: 7). Buna bağlı olarak analiz yapılmadan evvel yatay kesit bağımlılığını test etmek ve hem birim kök hem de eş bütünleşme test yöntemleri seçilirken, analiz sonuçların etkilenmemesi adına bu durumun göz önünde bulundurmaya hata yapılmasının önüne geçmektedir. Aksi durum söz konusu olduğu zaman, yapılan analiz sonuçları hatalı olabilmektedir.

CDLM denklemleri panel veri üyeleri arasında yatay kesit bağımlılığının bulunup bulunmadığının belirlenmesi için kullanılmaktadır.

Analizde seriler arasında yatay kesit bağımlılığının varlığı; LM veya CD test istatistiği ile incelenmektedir. Berusch-Pagan (1980)' nin ortaya koyduğu LM testi bilindiği üzere zaman boyutunun (T) yatay kesit boyutunu (N) aştığı durumda (T>N) kullanılmakta ve Pesaran (2004) tarafından ortaya atılan CD test istatistiği ise zaman boyutunun yatay kesit boyutunu aştığı durumda beraber yatay kesit boyutunun zaman boyutunu aştığı durumda da (T>N, N>T) kullanılmaktadır. CDLM testleri, grup ortalamasının sıfıra beraber olduğu, fakat bireysel ortalamasının sıfıra beraber olmadığı, yani farklı olduğu durumunda ise sapmalı olduğu bilinmektedir. Pesaran ve diğer iktisatçılar test istatistiğine hem ortalamayı hem de varyansı ekleyerek bahsi geçen sapma düzeltilmiştir. Buna bağlı olarak test istatistiği sapması düzeltilmiş LM testi şeklinde belirtilmektedir.

LM test istatistiği aşağıda gösterilen 2 numaralı eşitlikte hesaplanmaktadır (Breusch & Pagan , 1980: 247).

$$LM_{BP} = T \sum_{i=1}^{n-1} \sum_{j=i+1}^n \check{p}_{ij}^2 \quad (2)$$

Diğer taraftan Pesaran (2004) CDLM testini ise 3 numaralı eşitlikte verilen formül yardımıyla hesaplanmaktadır:

$$CDLM = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T p_{ij}^2 - 1) \right) \sim N(0,1) \quad (3)$$

3 numaralı eşitlik ile hesaplanan CDLM test istatistiği, sonuçmaz bir şekilde standart uygun dağılım gösterdiği kabul edilmektedir (Pesaran, 2008). LM ve CDLM testleri, aşağıdaki gibi ifade edilen sıfır (H₀) ve alternatif (H₁) hipotezler şeklinde gösterilmektedir.

H₀: Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H₁: Yatay kesit bağımlılığı vardır.

2 ve 3 numaralı eşitlikte panel veri yatay kesit bağımlılığı test sonuçlarına göre elde edilen olasılık değeri %5'ten küçük ise H₀ hipotezi reddedilmekte ve değişkenlere ait serilerde yatay kesit bağımlılığın varlığı kabul edilmektedir. Aksi durumda ise test sonuçlarına göre elde edilen olasılık değeri %5'ten büyük ise H₀ hipotezi kabul edilmekte ve değişkenlerde yatay kesit bağımlılığının varlığı reddedilmektedir (Pesaran ve d. 2008).

Tablo 3: Yatay kesit bağımlılığı test sonuçları

Test	İstatistik	Olasılık Değeri
Breusch-Pagan LM	13,68599	0,0002
Pesaran scaled LM	8,970348	0,0000
Pesaran CD	3,699458	0,0002

Tablo 3'te izlenebileceği gibi, değişkenlere özgü olasılık değerleri %5'ten küçük olduğundan dolayı H₀ hipotezi reddedilmiş ve serilerde ise yatay kesit bağımlılığının var olduğuna karar verilmiştir. Dolayısıyla panel genelini teşkil eden ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığının var olduğu görülmektedir. Bu nedenle ülkelerden birinde meydana gelen belirsizlik ve şoklar başka ülkeleri de etkilemektedir. Buna bağlı olarak bir ülkede tatbik edilen politikalar başka ülkelerin tatbik ettikleri politikaları dikkate alarak kendi politikalarını uygulamaları ve yönetmeleri gerekmektedir.

2.3. Panel Birim Kök Testi

Panel birim kök testleri, uygulamalı araştırmacılar tarafından zaman serileri analizinde oldukça yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Panel veri analizinde birim kök testleri sık sık kullanılan

yöntemlerden biri olarak bilinmektedir. Yatay kesit bağımlılığının varlığı kabul edildikten sonra serilerin durağan olup olmama durumlarını görmek için panel birim kök testiyle analiz edilmesi gerekmektedir. Yatay kesit bağımlılığının var olup olmadığını dikkate alarak panel birim kök testi analiz edilmektedir.

Panel veri analizinde yatay kesit bağımlılığının varlığı kabul edilmediği durumda 1.kuşak birim kök testleri, yatay kesit bağımlılığının var olduğu kabul edildiği durumda ise 2. kuşak birim kök testleri kullanılarak analiz edilmektedir (Çınar, 2010: 594). Bu çalışmada yapılan analiz sonucunda paneli teşkil eden ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığının var olduğu belirlendiği için, elde edilen serilerin durağan olup olmama durumu ikinci kuşak birim kök testlerinden olan CADF testi ile analiz edildiği görülmektedir. Çoğu araştırmacı model tahmin ederken kullanılan zaman serilerinin ayrı ayrı birim köklerini kontrol edilmesinin ihtiyatlı olduğuna inanmaktadırlar. Bu nedenle pek çok farklı birim kök testleri vardır. Pesaran tarafından ortaya konulan CADF (Cross-sectionally Augmented Dickey Fuller) test istatistiğinde ifade edildiği üzere hata teriminin, elde edilecek tüm seriler için ortak bir şekilde olarak ve her bir seriye tek tek bağlı olması şeklinde, iki kısımdan oluştuğu varsayılmıştır (Pesaran, 2006: 967-1012). Bu ifadenin denklemi aşağıda 4 ve 5 numaralı eşitlikte gösterilmektedir.

$$Y_{it} = \beta_i Y_{it-1} + u_{it} \quad (4)$$

$$u_{it} = \lambda_i f_t + \varepsilon_{it} \quad (5)$$

f_t : daima durağan olmakla beraber gözlenemeyen ortak ögeyi temsil etmektedir.

ε_{it} :bağımsız ve özdeş bir şekilde dağılım göstermekte ve seriye özgü bir öge olarak belirlenmektedir.

Bu modelde ortaya çıkan varsayım yatay kesit bağımlılığının beklenmeyen ortak ögenin var olmasından kaynaklı olduğu şeklinde belirtilmektedir.

$H_0: \beta_i = 0$ Birim kök var. (H_0 hipotezinde birim kökün varlığı gösterilmektedir)

$H_1: \beta_i < 0$ Birim kök yok. (H_1 hipotezinde birim kökün olmadığı gösterilmektedir)

Bu teste ilk önce çalışmada ele alınan ülkeler için CADF istatistik değerleri hesaplanmaktadır. Hesaplanarak elde edilen değerler daha sonra, Pesaran tarafından ortaya atılan tablo değerleriyle karşılaştırılarak ret veya kabul gördüğüne karar verilmektedir. Hesaplanarak elde edilen CADF değeri, tablo kritik değerinden küçük olması durumunda, H_0 reddedilmektedir. Yani bunun

sonucunda meydana gelen şokların geçici olduğuna ve ülke verisinde birim kökün olmadığına karar verilmektedir.

Daha sonra panel genelinde birim kökün olup olmamasına karar verebilmek için; Paseran'ın ortaya koyduğu CIPS (Cross-sectionally Im Pesaran Shin) istatistiği hesaplanmaktadır. CIPS test istatistiği, çalışmada ele alınan ülkeler için elde edilen CADF değerlerinin aritmetik ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. CIPS denklemi şekil 6' te gösterilmektedir.

$$CIPS = \frac{\sum_{i=1}^N CADFi}{N} \quad (6)$$

Hesaplanan CIPS test istatistiği, tablo kritik değerleriyle karşılaştırılarak sonuç elde edilmektedir. Elde edilen CIPS değeri, tablo kritik değerinden küçük olması halinde, H_0 reddedilmektedir. Bu nedenle paneli teşkil eden ülkelerin tamamı için, uygulanan verilerde birim kök var olmadığına ve meydana gelen şokların kalıcı olmadığına karar verilmektedir. (Pesaran, 2006: 965-1012)

Çalışmada, CADF ve CIPS test sonucunda elde edilen istatistik değerleri, tablo kritik değerinden (mutlak olarak) büyük olması halinde hem temel hipotez reddedilmekte hem de birim kökün var olmadığı görülmektedir. Söz konusu panel genelinde ise alternatif hipotez olan birim kökün olmadığı kabul edilmektedir (Pesaran, 2007: 275).

Tablo: 4 CADF ve CİPS Testi Sonuçları

	EXP		ΔEXP		EXC		ΔEXC	
	Statistic	Prob.	Statistic	Prob.	Statistic	Prob.	Statistic	Prob.
Türkiye	-3.9315	0.0280	-5.6510	0.0010	0.6825	0.9886	-2.0661	0.2590
Azerbaycan	-1.1855	0.8886	-3.3761	0.0817	-1.7124	0.4109	-2.9809	0.0532
CİPS	1.48820	0.9317	-1.5435	0.0614	-0.6413	0.2607	-3.7079	0.0001
CADF için %1 kritik değeri= -4.67		%5 kritik değeri= -3.87		%10 kritik değeri= -3.49' dur				
CIPS için %1 kritik değeri = -3.10		%5 kritik değeri= -2.86		%10 kritik değeri= -2.73' tür				

Panel birim kök test sonuçlarının hesaplandığı Tablo 4 'te CADF test istatistiği ülkelerin her biri için ayrı ayrı hesaplanmakta, CİPS test istatistik sonuçları ise panel geneli hesaplanmaktadır. Buna bağlı olarak çalışmada değişkenlerin durağan hal alması için serilerin birinci farkları alınarak test sonuçları yeniden hesaplanmıştır.

İhracat değişkeninin birinci farkı, Türkiye (-5.6510) için tablo kritik değerinden (mutlak değer olarak) büyük olduğundan dolayı birim kökün olmadığı, Azerbaycan (-3.3761) için tablo kritik değerinden (mutlak olarak) küçük olduğundan dolayı birim kökün olduğu sonucuna varılmaktadır.

Döviz kuru değişkeninin birinci farkı Türkiye (-2.0661) için tablo kritik değerinden (mutlak olarak) küçük olduğundan dolayı birim kökün olduğu, Azerbaycan (-2.9809) için tablo kritik değerinden (mutlak olarak) küçük olduğundan dolayı birim kökün olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Değişkenlerin birinci farkları alınarak panel genelinin durağan olmadığı sonucuna varılmaktadır. Dolayısıyla serilerin durağan olmadığı için eşbütünleşme analizinin yapılması için gerekli ön koşulun sağlanmadığı görülmektedir.

2.4. Panel Nedensellik Testi

Panel nedensellik literatüründe birçok farklı testten bahsetmek mümkündür. Bu çalışmanın amacına yönelik olarak, döviz kuru ve ihracat oranı arasında nedensellik ilişkisinin bulunup bulunmadığı, Hurlin ve Dumitrescu tarafından ortaya konulan panel Granger nedensellik testi yöntemiyle incelenmiştir. Panel Granger nedensellik testi son yıllarda literatüre kazandırılmış bir yöntem olarak kullanılmaktadır (Bozoklu ve Yılcı, 2013: 175; Alper ve Oransay, 2015: 80). Değişkenler arasında sebep sonuç ilişkisini ortaya koyan bir regresyon ilişkisi olduğu bilinmektedir. Bu yöntemin en önemli yanları; “paneli teşkil eden ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığının olup olmadığı ve heterojenliği dikkate alarak göz önünde bulundurulması, zaman boyutunun (T) yatay kesit boyutundan (N) büyük veya küçük olduğu zamanda kullanılabilmesi ve istikrarsız olan panel veri setlerinin olmasına karşın yine de dinamik sonuçlar üretebilmesidir” (Hurlin ve Dumitrescu, 2012: 1457). Bu test eşbütünleşme olup olmaması farketmeksizin yapılmaktadır. Hurlin tarafından ortaya konulan panel Granger nedensellik testinde, esas hipoteze dayanan homojen bir Granger nedensellik ilişkisinin var olmadığı, bu ilişkinin varlığı en az bir yatay kesitte olsa bile herhangi bir alternatif hipotezine karşı sınanmaktadır.

Tablo: 5 Dumitrescu ve Hurlin Panel Nedensellik test sonuçları

Z^{HNC} Test istatistiği			
	K=1	K=2	Olasılık Değeri
EXC→EXP	11.2978	3.03654	0.0024
EXP→EXC	3.97501	0.16825	0.8664

Birimler birbirine benzer gecikme uzunluğuna sahiptir. Dolayısıyla bir ve iki gecikme uzunluğunun sonuçları birbirine benzer şekilde elde edilmektedir. Tablo 5’te görüldüğü üzere gecikme uzunluğunun ikisinde de (paneli teşkil eden iki ülkenin analizinde) olasılık değeri ($0.0024 < 0,05$) %5’ten küçük olduğundan dolayı ihracattan döviz kuruna (EXC→EXP) doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğu fakat analizde olasılık değeri ($0.8664 > 0,05$) %5’ten büyük olduğundan dolayı

döviz kurundan ihracata (EXP→EXC) doğru bir nedensellik ilişkisinin olmadığı görülmektedir. Yani tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Dumitrescu ve Hurlin Panel Nedensellik testinde elde edilen sonuçlar Tablo 5.'de rapor edilmiştir. Rapor edilen tablo sonuçlara göre değişkenler arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Sonuçlara bağlı olarak döviz kurları ihracatın nedeni değildir. İhracat döviz kuru oranlarını belirlememektedir. Döviz kurunda meydana gelen değişiklikler ihracat oranlarını artırıp veya azaltmaktadır.

2.5. Kısa ve Uzun Dönem PMG Tahmin Sonuçları

Analizde, N ve T boyutlarının yeterince büyük olması nedeniyle hem kısa hem de uzun dönem katsayılarının tahmin edilmesi için Pesaran , Shin ve Smith tarafından teklif edilen PMG tahmincisi kullanılmıştır (Pesaran , Shin ve Smith, 1999: 622). Elde edilen tahmin sonuçları tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo: 6 PMG tahmin sonuçları

N=2		Log Likelihood=36.86131		
<i>Uzun dönem tah Minleri</i>				
	Katsayı	Std.Hata	t-istatistik	Olasılık Değeri
EXC	4.387839	3.032849	1.446772	0.1560
<i>Kısa dönem tahminleri</i>				
	Katsayı	Std.Hata	t-istatistik	Olasılık Değeri
ECM	-0.004326	0.005580	-0.775253	0.4429
ΔEXC	0.379702	0.161808	2.346621	0.0241
<i>Her bir ülke için Hata Düzeltme Katsayıları</i>				
	Katsayı	Std.Hata	t-istatistik	Olasılık Değeri
Azerbaycan (ECM)	-0.009905	0.00877	-112.9110	0.0000
Azerbaycan	0.541510	0.013257	40.84574	0.0000
Türkiye (ECM)	0.001254	0.00502	24.95907	0.0001
Türkiye	0.217894	0.067075	3.248494	0.0475

Tablo 6' ya bakıldığında bağımlı değişkeni ihracat olan uzun dönem denkleminde EXC katsayılarının işareti önceden tahmin edildiği gibi pozitif (4.387839) fakat, olasılık değeri (0.1560) istatistiki olarak anlamsız bulunmuştur. Bu nedenle 1995-2017 dönemleri için uzun dönemli bir ilişki bulunmamaktadır.

Panel genelinde kısa dönem hata düzeltme katsayısı (-0.004326) negatif ve anlamlı fakat olasılık değeri anlamsız (0.4429) olduğundan dolayı bir ilişki bulunmamaktadır. Kısa dönemde 1 birimlik sapma uzun dönemde dengeye gelmemektedir.

Azerbaycan'da döviz kurunda 1 birimlik artış ihracatı 0.541510 oranında artıracaktır. Ülke bazında, Azerbaycan'ın olasılık değeri (0.0000) anlamlı ve katsayı (-0.009905) negatif olduğundan dolayı Azerbaycan'da 1 birimlik sapma uzun dönemde dengeye gelmektedir. Yani Azerbaycan'da değişkenler arasında kısa dönemli bir ilişki bulunmaktadır.

SONUÇ

Özellikle esnek ve dalgalı kur sisteminin uygulamaya başlamasıyla döviz kuru belirsizliğinin artması, ülkelerin ihracatı performansı üzerinde daha etkili olduğu ileri sürülmektedir. İktisatçıların döviz kuru belirsizliğinin ihracatı olumsuz etkilediği üzerinde yoğunlaştıkları görülmektedir. Ticari sözleşmelerin yapıldığı ve ödemenin gerçekleştirileceği dönem arasındaki kurda bazı farklar meydana gelmektedir. Bu farklarda bir risk unsuru ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu risk ihracatçı ülkelerde gelir kaybı veya zarar olarak ortaya çıkmakta, ithalatçı ülkeler açısından bakıldığında ise daha fazla ödeme yapma veya zarar ettiği şeklinde görülmektedir.

Çalışmada Azerbaycan ve Türkiye ekonomileri için döviz kuru belirsizliği ile ihracat performansı arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak amacıyla, 1995-2017 dönemine ait döviz kuru ve ülke bazı dikkate alınarak ihracat rakamları kullanılmıştır.

Çalışmada ilk önce panel veri yatay kesit bağımlılığı testi yapılarak yatay kesit bağımlılığının var olduğu kabul edilmiştir. Krizde herhangi bir ülkede meydana gelen şokun, diğer ülkeleri farklı düzeylerde etkilemekte olduğu sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla paneli teşkil eden ülkelerin, dış ticaret politikalarının belirlendiği zaman, iletişim halinde oldukları ülkelerdeki gelişmeleri de dikkate almaları gerekmektedir.

Elde edilen diğer ampirik bulgulardan biri de birim kök test sonuçlarıdır. Panel birim kök test sonucu, CADF ve CİPS yöntemiyle değişkenlerin birinci farkları alınarak panel genelinin durağan olmadığı sonucuna varılmıştır. Meydana gelen şokların geçici olduğuna karar verilmiştir.

Diğer bir bulgu, nedensellik test sonuçlarıdır. Panel veri nedensellik test sonuçları Dumitrescu ve Hurlin yöntemiyle tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla sonuca göre döviz kuru ihracatın nedeni değildir. Bu nedenle ihracatın belirleyicisi, döviz kuru olduğu görülmektedir.

Çalışmanın son bölümünde PMG kısa ve uzun dönem tahminleri test edilerek 1995-2017 dönemi için yıllık veriler kullanılarak Türkiye’de değişkenler arasında kısa dönemli bir ilişkinin varlığı kabul edilmekte fakat uzun dönemli bir ilişki bulunmamaktadır. Azerbaycan’da değişkenler arasında hem kısa dönemli hem de uzun dönemli bir ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKLAR

- Akhtar, M. A., & Hilton, R. S. (1984). Effects of exchange rate uncertainty on German and U.S. trade. *Federal Reserve Bank of New York Quarterly Review*, 9, 7-16.
- Alper, A. E., & Oransay, G. (2015). Cari Açık ve Finansal Gelişmişlik İlişkisinin Panel Nedensellik Analizi Ekseninde Değerlendirilmesi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 1(2), 73-85.
- Aras, O. N. (2005). Azerbaycan' da Para Reformu. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 42, 71-85.
- Aristotelous, K. (2001). Exchange-Rate Volatility, Exchange-Rate Regime and Trade Volume: Evidence From The UK–US Export Function (1889–1999). *Economics Letters*, 72(1), 87-94.
- Azerbaycan İş Yapma Rehberi. (2011). İstanbul: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. https://www.deik.org.tr/uploads/azerbaycan_is_yapma_rehberi.pdf adresinden alındı
- Azerbaycan Statistik İnformasiya Xidmeti(ASİS). (t.y) Mart 28, 2020 tarihinde ASİS: <https://www.azstat.org/portal/> adresinden alındı
- Azerbaycan Merkez Bankası. (t.y). 01 04, 2019 tarihinde Central Bank of The Republik of Azerbaijan : <http://www.cbar.az/> adresinden alındı
- Bahmani-Oskooee, M., & Ltaifa, N. (1992). Effects of Exchange Rate Risk On Exports: Crosscountry Analysis. *World Development*, 20(8), 1173-1181.
- Bozoklu, Ş., & Yılcı, V. (2013). Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Gelişmekte Olan Ekonomiler İçin Analiz. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(2), 161-187.
- Breusch, T., & Pagan, A. (1980). The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- Bulut, C., Suleymanov, E., & Hasanov, F. (2013). Azerbaycan’ın Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Karşılaştığı Sorunlar ve Çözüm Arayışları. *INTERNATIONAL CONFERENCE ON EURASIAN ECONOMIES 2013*, 394-402.
- Caballero, R. J., & Corbo, V. (1989). The Effect of Real Exchange Rate Uncertainty on Exports: Empirical Evidence. *The World Bank Economic Review*, 3(2), 263-278.
- Clark, P.B. (1973). Uncertainty, Exchange Risk and The Level International Trade. *Economic Inquiry*, 11(3), 302-313
- Choudhry, T. (2005). Exchange Rate Volatility and The United States Exports: Evidence From Canada and Japan. *Journal of the Japanese and International Economies*, 19(1), 51-71.
- Çınar, S. (2010). OECD Ülkelerinde Kişi Başına GSYİH Durağan mı? Panel Veri Analizi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, XXIX(II), 591-601.
- Doğanlar, M. (2002). Estimating The İmpact of Exchange Rate Volatility On Exports: Evidence From Asian Countries. *Applied Economics Letters*, 9(13), 859-863.
- Doyle, E. (2001). Exchange Rate Volatility and Irish-UK Trade, 1979-1992. *Applied Economics*, 33(2), 249-265.
- Ersöz, E. (2006). Dalgalı Döviz Kuru Sistemi ve Türkiye'de Dalgalı Döviz Kuru Uygulaması. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gotur, P. (1985). Effects of Exchange Rate Volatility on Trade: Some Further Evidence. *IMF Staff Papers*, 32(3), 475–512.
- Grobar, L. M. (1993). The Effect of Real Exchange Rate Uncertainty on LDC Manufactured Exports. *Journal of Development Economics*, 41(2), 367-376.
- Hacıyev, M. (2008). 1991 Yılından Günümüze Azerbaycan Merkez Bankası ve Uyguladığı Para Politikası . *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Hepaktan, E., Çınar, S., & Dündar, Ö. (2011). Türkiye'de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Dış Ticaret ile İlişkisi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 3(5), 62-82.
- Hooper, P., & Kohlhagen, S. W. (1978). The Effect Of Exchange Rate Uncertainty On The Prices and Volume Of International Trade. *Journal of International Economics*, 8(4), 483-511.
- Hurlin, C., & Dumitrescu, E. (2012). Testing for Granger Non-causality in Heterogeneous Panels. *Economic Modelling*, 29(4), 1450-1460.
- Huseyn, R. (2011). Azerbaycan'da Petrole Dayalı Ekonomiden Çok Sektörlü Ekonomiye Geçişin Gerekliği ve Tarım. *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Güz (59), 147-166.
- Javed, Z. H., & Farooq, M. (2009). Economic Growth and Exchange Rate Volatility in Case of Pakistan. *Pakistan Journal of Life and Social Sciences*, 7(2), 112-118.
- Karakış, L. (2019). Türkiye'de Döviz Kuru ile Enflasyon Oranı Arasındaki İlişki (2000-2018). *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 83-93.
- Kızıldere, C., Kabadayı, B., & Emsen, Ö. S. (2013) Dış Ticaretin Döviz Kuru Değişmelerine Duyarlılığı: Türkiye Üzerine Bir İnceleme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(3), 41-54.
- Klein, M. W. (1990). Sectoral Effects of Exchange Rate Volatility On United States Exports. *Journal of International Money and Finance*, 9(3), 299-308.
- Nicita, A. (2013). Exchange Rates, International Trade And Trade Policies. *Policy Issues In International Trade And Commodities Study Series, No. 56*, 1-22. New York and Geneva: United Nations Conference On Trade and Development.
- Onafowora, O. (2003). Exchange Rate and Trade Balance In East Asia: Is there a J-Curve? *Economics Bulletin*, 5(18), 1-13.
- Özbay, P. (1999). The Effect of Exchange Rate Uncertainty on Exports: A Case Study For Turkey. *Research Department The Central Bank of The Republic of Turkey*, 1-14.
- Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels. *Center for Economic Studies & Ifo Institute for Economic Research CESifo*, 7. Institute for the Study of Labor IZA.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. P. (1999). Pooled Mean Group Estimation of Dynamic Heterogeneous Panels. *Journal of the American Statistical Association*, 94(446), 621-634.
- Pesaran, M. H. (2006). Estimation and inference in large heterogeneous panels with a multifactor error structure. *Econometrica*, 70(4), 967-1012.
- Pesaran, M. H. (2007). A SIMPLE PANEL UNIT ROOT TEST IN THE PRESENCE OF CROSS-SECTION DEPENDENCE. *JOURNAL OF APPLIED ECONOMETRICS*, 22, 265-312.
- Pesaran, M. H., & Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93.
- Pesaran, M. Hashem., Aman Ullah and Takashi Yamagata (2008). A BiasAdjusted LM Test of Error Cross-Section Independence, *The Econometrics Journal*, 11(1), 105-127.
- Qian, Y., & Varangis, P. (1994). Does Exchange Rate Volatility Hinder Export Growth? *Empirical Economics*, 19(3), 371-396.
- Saatcioğlu, C., & Karaca, O. (2004). Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracat Etkisi: Türkiye Örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5(2), 183-195.
- Sarioğlu, S. E. (2013). Reel Döviz Kuru Belirsizliğinin Türkiye'nin İhracatına Etkisi: Farklı Sektörler Üzerine Bir Analiz. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 77-92.
- Serenis, D., & Tsounis N. (2013). Exchange Rate Volatility and Foreign Trade: The Case For Cyprus and Croatia. *Procedia Economics and Finance*, 5, 677-685.
- Tarı, R., & Yıldırım, Ç. D. (2009). Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi: Türkiye İçin Bir Uygulama. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 95-105.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2008). 01 05, 2019 tarihinde TCMB <http://www3.tcmb.gov.tr/tlkampanya/sss.html> adresinden alındı
- Tenreyro, S. (2007). On the Trade Impact of Nominal Exchange Rate Volatility. *Journal of Development Economics*, 82, 485-508.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2019, Mayıs 05). TÜİK: <http://www.tuik.gov.tr/Start.do> adresinden alındı

- Varol, M. (2003). Cumhuriyetin 80.yılında 1923-2003 Türk Dış Ticaretinin Gelişiminin Kısa Tarihçesi. *Dış Ticaret Dergisi*(Özel Sayı), 159-160.
- Vaseekargar, G. (2018). Döviz Kuru Volatilitésinin Dış Ticaret Etkisi: Türkiye Örneği. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 66. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yeldan , E. (2001). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*. İstanbul: İletişim.
- Yılmaz, K. (2018, Ağustos 29). 1980'den Günümüze Reel Döviz Kuru ve Ekonomi Politikalarının Sürdürülebilirliği. *sarkaç*. Mart 27, 2020 tarihinde <https://sarkac.org/2018/08/reel-doviz-kuru-ekonomi-politikalarinin-surdurulebilirligi/> adresinden alındı

SON DÖNEM OSMANLI SÖZLÜKLERİNDE HAYVAN ADLARIYLA OLUŞTURULMUŞ BİTKİ ADLARI

Ravza KAYGUSUZ¹

¹ ravzakaygusuz06@icloud.com

ÖZ

Bu çalışmada son dönem Osmanlı sözlükleri olan *Kâmus-ı Türkî*, *Lügat-ı Nâcî*, *Müntahabât-ı Lügât-ı Osmâniyye* ve *Lehçe-i Osmânî* sözlükleri esas alınarak, sözlüklerdeki hayvan adlarıyla oluşan bitki adlarının söz varlığı tespit edilerek değerlendirilmiştir.

Bitkiler konusunun ele alınması ve onları adlandırma yollarına girilmesi Türk dili, kültürü ve coğrafyası hakkında fikir sahibi olunmasına ve onların anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Bitkilere isim verilirken onların yetiştiği yer, kullanılışı, görünüşü, rengi gibi özellikler dikkate alınırken bir yandan da onlarla birtakım nesnelere ve canlılar arasında bağlantı kurulmuştur. Bunlardan birisi de hayvanlarla olan ilişkisidir. Hayvanların çeşitli özellikleri gözlemlenerek bitkileri adlandırma yollarına girilmiştir. Bitki alanına ilişkin tespit edilen bu sözcükler tablo halinde verilip belli başlıklar altında tasnif edilmiştir.

Çalışmada *Kâmus-ı Türkî*, *Lügat-ı Nâcî*, *Müntahabât-ı Lügât-ı Osmâniyye* ve *Lehçe-i Osmânî* sözlüklerinde hayvan adlarıyla bir araya gelerek bitki adı oluşturan sözcükler ortaya konmuş, bitki kültürüyle ilgili bilgiler sunulmuştur. İncelemenin sonucunda ise hayvan adlarıyla oluşturulan bitki adlarının benzetme yoluyla bu adlandırmaları aldığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Adlandırma, bitki adları, hayvan adları

PLANT NAMES THAT CREATED WITH ANIMAL NAMES IN THE LAST PERIOD OTTOMAN DICTIONARIES

ABSTRACT

In this study, the names of the plants that are formed with the animal names in the dictionaries have been determined and evaluated based on the latest Ottoman dictionaries, *Kâmus-ı Türkî*, *Lügat-ı Nâcî*, *Müntahabât-ı Lügât-ı Osmâniyye* and *Lehçe-i Osmânî* dictionaries. Addressing the topic of plants and naming them facilitate the understanding and having idea about Turkish language, culture and geography. While naming the plants, the features such as their growing place, usage, appearance, color are taken into consideration. A connection is established between the plants and some objects and living entities as well. One of the established connections is its relationship with animals. Various features of animals were observed and used in naming plants. The words which were determined about the plant subject are given in a table and classified under certain headings. In the study, the words that came up with animal names in the *Kâmus-ı Türkî*, *Lügat-ı Nâcî*, *Müntahabât-ı Lügât-ı Osmâniyye* and *Lehçe-i Osmânî* dictionaries are introduced, and information about plant culture is presented. As a result of the examination, it is understood that the plant names created with animal names received these names by analogy.

Keywords: Naming, plant names, animal names

GİRİŞ

Bitkilere isim vermek insanların dünyayı anlamlandırdığını gösteren bir unsur olmuştur. İnsanlar dünyada yaşadığı sürece her zaman yeni arayışlar içerisine girmiş ve doğadaki nesnelere, canlıları gözetmiştir. Onların kendi içerisinde anlamlı bir varlık olabilmesi için de onları adlandırmak için çeşitli yollara başvurmuşlardır.

Bitkiler, insana sağladığı faydalardan dolayı önemini her zaman korumuştur. Bitkilerin doğada var olması yaşamı canlı hale getirmiş ve onlardan yararlanmak, insanların ihtiyacı haline gelmiştir. Bitkiler kimya ve kozmetik alanları gibi birçok alanda kullanıldığı gibi tıp alanında da kullanılmaktadır. Bitkilerden çeşitli ilaçlar yapılmıştır ve insanlar onlardan şifa bulmak için faydalanmıştır. Günümüzde de bitkilerin bu gibi özellikleri gözetilip onların tabiata ait doğal özelliklerinden faydalanılmaktadır.

Bitkiler kendi içerisinde bölümlere ayrılacak olursa, sebze olarak tüketilenler (kabak, patlıcan vs.), çiçek olarak bakıma ihtiyacı olanlar (yasemin, orkide vs.) ağaç olarak yaşama hayat verenler (abanoz, kavak vs.) gibi onları geniş kapsamlı düşünmek gerekir. Her biri doğanın ve canlıların yaşamını şekillendiren unsurlardır. Bitki adlarının oldukça fazla olması ise çok zengin bitki türlerine sahip olmaktan kaynaklanmaktadır. Bitki adlandırılmalarında alıntı olarak kullanılan bitki adları da mevcuttur. Başka milletin dilindeki bitki adları ödünçleme yoluyla kendi dilimize girmiştir. Bu da bir dilin başka dillerle etkileşime açık olduğunu göstermektedir.

Bitkileri adlandırma yollarına girerken de birtakım nesne ve canlıların çeşitli özellikleri gözetilmiş, bitkilerin şekli, rengi ya da başka özellikleri sayesinde aralarında bağ kurulup benzetme yoluyla isim verilmiştir. Bu da insanoğlunun çok amaçlı düşünmesini, zekâsının kıvraklığını ve bir şeyleri anlamlandırıp ortaya yeni bir malzeme çıkardığını göstermektedir. Aynı zamanda bitkilere verilen çeşitli isimler çok anlamlı sözcükler bakımından da Türk dilinin zengin olduğunu gösteren farklı bir unsurdur. Örneğin, hayvan adlarından yararlanılan bitki adlarında, hem hayvanın belli bir özelliği olarak hem de bitki adı olarak kullanılan adlandırma çok anlamlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna örnek verilecek olursa *kuzukulağı* hem kuzunun kulağı için hem de bu hayvanın özelliğinden ortaya çıkan *kuzukulağı* sebzesi için kullanılmaktadır. Bu da bu ismin çok anlamlı olarak kullanıldığını gösteren bir unsur olmuştur.

Hayvan adlarından sadece bitki adlarını oluşturmak için yararlanılmamış, çok eski zamandan beri birçok farklı yerlerde de hayvanlar önem teşkil etmiştir. Örneğin, On İki Hayvanlı Türk Takvimi, Türklerin konar-göçer hayat tarzı benimsemeleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu takvimde yer alan hayvan adları *sıçgan yılı (sıçan yılı)*, *bars yılı (pars yılı)*, *biçin yılı (maymun yılı)*, *takagu yılı (tavuk yılı)*, gibi kendi içinde bölümlere ayrılmıştır.

Kaşgarlı Mahmud Türklerin bu yılların her birinde bir hikmet olduğuna inanarak yıllarla ilgili kehanette bulduklarını belirtir. *Ud* 'öküz' yılına girildiğinde öküzlerin birbiriyle vuruşup birbirlerini süsmeleri nedeniyle savaşların artacağına; *takagu* yani tavuk yılına girildiğinde tahıl taneleriyle beslenen tavukların yem bulmak amacıyla her yeri eşelemesinden ve birbirine karıştırmasından dolayı yiyeceğin bollaşacağına buna karşılık insanlar arasında kargaşa çıkacağına inanılmaktadır (Akalin 2019:102).

Kültürlerin oluşmasında ve şekillenmesinde hayvanların varlığı son derece önemli bir husustur. Kültürdeki gelişmeler dilimizde kullanılan kelimeleri de etkilemektedir. Örneğin, coğrafya ve dinde olan değişiklikler kültürün taşıyıcısı olan dili de etkilemiştir. Doğal olarak bu süreç her

hayvan adında kendisini göstermiştir (Uçar 2013:2). “Türk mitolojisinde Anka, Simurg, Garuda, Grifon, Ejder gibi fantastik hayvanlar geçmekte iken *Dede Korkut Kitabı*’nda İslam kültürünün de etkisi ile olmalı ki; hayvanlar genelde avlanılan ya da kahramanlar için savaşılan canlılar olarak karşımıza çıkmıştır” (Özkartal 2012:62).

Hayvan adlarına, 11. yüzyılda yazılmış, Türk dilinin ve edebiyatının en önemli kaynaklarından birisi olan *Kutadgu Bilig* adlı eserde de rastlanmıştır. Örneğin, sinek anlamında olarak *çibun/çıbın*, akrep anlamında *çadan* gibi örnekler kullanılmıştır. Aynı zamanda bu eserde hayvanların bazı özellikleri ile insanların bazı özellikleri arasında benzetme yoluyla kurulan bir cümle yer almaktadır. Eserde geçen diyalogdaki Odgurmuş adlı karakterin bu cümlesinde, “Çoluk çocuk insana düşmandır, küçücük bir sineğin kocaman file düşman olduğu gibi. Düşman küçüktür diye onu hiç küçümsememeli” (Dilâçar 2016:116). Bu örnek o zamandan beri de hayvan adlarının var olduğunu açıkça gösteren bir belgedir. Hayvanların büyüklüğü ve küçüklüğü gibi özellikleri ile diğer canlılar arasında örneklendirme yapılmıştır. İnsanlar da hayvanlarla iç içe olup onların çeşitli özelliklerine göre kendisiyle ve başka varlıklarla bağlantı kurmuştur.

İlk önce hayvan adlarına isim verilmiş, sonrasında ise bitkilerle bağlantı kurulup onları adlandırma yolları içerisine girilmiştir. Örneğin, nar meyvesi anlamında olan *devediş* meyvesinin, narın tanelerinin büyüklüğü ile devedişinin dişlerinin büyüklüğü arasında benzerlik kurulup ona göre adlandırma yapılmıştır. Bunun gibi birçok örnek bitkileri adlandırmak için kullanılmıştır. Bitki adları ile ilgili birçok araştırma, makale ve tezler hazırlanmış ve bu çalışmalarda farklı amaçlarla bitkilerin özellikleri ele alınmıştır. Alkayış, (2007), *Türkiye Türkçesinde Bitki Adları* doktora tezinde bitki adlarının tanımlarından bahsetmiş ve onların etimolojik yapısını vermiştir. Efe, (2018), *Tarihi Türk Lehçelerinde Alıntı Bitki İsimleri* çalışmasında geçmişten günümüze kadar alıntı bitki adlarını belirlemiş, hangi dillerden ne kadar etkilenildiğini ortaya koyup, bunları anlamlarıyla birlikte alfabetik sıraya göre vermiştir. Gürlek, (2011), *‘Alâ’im-i Cerrâhîn’de Geçen Bitki Adları* çalışmasında bitki adlarını sıralamış ve parantez içinde hangi dile ait olduğunu kısaltmalar ile verip anlamlarını açıklamıştır. Aynı zamanda bu bitki adlarının eserde geçtiği sayfa ve satır numarasını da belirtmiştir. Küçüker, (2010), *Lügat-ı Müşkilât-ı Eczâ’da Türkçe Bitki Adları* çalışmasında toplam dört yüz on yedi adet Türkçe bitki adı tespit etmiştir. Aynı bitki için birden fazla adlandırmalara ve bunların kuruluş şekillerine değinmiş, aynı zamanda bitkilerin yöresel isimlerine de yer vermiştir. Uçar, (2013), *Türkiye Türkçesinde Hayvan Adlarından Türetilmiş Bitki Adları* çalışmasında hayvan adlarından yararlanarak oluşturulan beş yüz doksan beş adet bitki adı tespit etmiş ve bunların kökenine değinip tablo şeklinde vermiştir.

Bu çalışmada son dönem Osmanlı sözlükleri olan *Kâmus-ı Türkî*, *Lügat-ı Nâcî*, *Müntahabât-ı Lügât-ı Osmâniyye* ve *Lehçe-i Osmâni*'de hayvan adları ile kurulmuş bitki adları tespit edilip tablo şeklinde sıralanmıştır. Tespit edilen sözcükler, sözlüklerde var olup olmayışına göre işaretlenerek var olanlara artı işareti, olmayanlara ise eksi işareti konulmuştur. Aynı zamanda bitki adlarının hangi dilden alıntı olduğu parantez içinde kısaltmayla verilmiştir. Toplam yetmiş yedi tane hayvan adı ile oluşan bitki adı tespit edilmiştir. Bazı bitki adlarının ise küçük imla farklılıkları ve kelime farklılıkları ile iki şekilli adına rastlanmıştır. Örneğin, *soğulcan/solucanotu*, *kurttırnağı/kurtpençesi* gibi. Çalışmada hayvan adları ile oluşan bitki adlarında en çok rastlanan hayvan adı kurt, kuş ve sığır olmuştur.

1. Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Hayvan Adlarıyla Oluşan Bitki Adları

Sözcükler	<i>Kâmus-ı Türkî</i>	<i>Lügat-ı Nâcî</i>	<i>Müntahabât-ı Lügât-ı Osmâniyye</i>	<i>Lehçe-i Osmâni</i>
<i>arıççeği</i> (Tür.)	-	-	-	+
<i>arıotu</i> (Tür.)	-	-	-	+
<i>aslankuyruğu</i> (Tür.)	+	-	-	+
<i>atkestanesi</i> (Tür. + Yun.)	+	-	-	+
<i>atkuyruğu</i> (Tür.)	+	-	-	+
<i>balıkotu</i> (Tür.)	-	-	-	+
<i>bambul otu</i>	-	-	-	+
<i>bıldircinotu</i> (Tür.)	-	-	-	+

<i>boğayaprağı</i> (Tür.)	-	-	-	+
<i>bukalemunnebatı</i> (Ar.)	-	-	-	+
<i>derûnec-iakrebi</i> (Far.)	-	-	-	+
<i>devedikeni</i> (Tür.)	+	-	-	+
<i>devedişi</i> (Tür.)	-	-	-	+
<i>engerekotu</i> (Tür.)	-	-	-	+
<i>eşekkulağı</i> (Tür.)	+	-	-	-
<i>ferikelması</i> (Ar. + Tür.)	-	-	-	+
<i>güveotu</i> (Tür.)	+	-	-	-
<i>güvercinotu</i> (Tür.)	+	-	-	+
<i>haşişe'tü'l-cereb</i> (Ar.)	-	-	-	+
<i>haşişetü'l-hirre</i> (Ar.)	-	-	-	+
<i>haşişetü'l-kumle</i> (Ar.)	-	-	-	+
<i>hıbak-itimsah</i> (Far.)	-	-	-	+
<i>horos(horoz)gözü</i> (Far. + Tür.)	+	-	-	+
<i>horozcuk</i> (Far. + Tür.)	+	-	-	+
<i>inebü's-sa'leb</i> (Ar.)	-	-	-	+
<i>itkişiri</i> (Tür.)	+	-	-	-
<i>itkuyruğu</i> (Tür.)	+	-	-	+
<i>itpapatyası</i> (Tür. + Yun.)	+	-	-	-
<i>kalkanotu</i> (Tür.)	-	-	-	+
<i>kanaryaçiçeği</i> (İsp. + Tür.)	+	-	-	+
<i>kanaryaotu</i> (İsp. + Tür.)	+	-	-	-

<i>kangaldikeni</i> (Tür.)	-	-	-	+
<i>kargabüken</i> (Tür.)	-	-	-	+
<i>keçiboynuzu</i> (Tür.)	-	-	-	+
<i>keçisakalı</i> (Tür.)	-	-	-	+
<i>kediyaası</i> (Tür.)	+	-	-	-
<i>kediotu</i> (Tür.)	+	-	-	+
<i>kelebeksarmaşığı</i> (Tür.)	+	-	-	-
<i>kelebekotu</i> (Tür.)	+	-	-	+
<i>keneotu</i> (Tür.)	+	-	-	+
<i>kırlangiçotu</i> (Tür.)	-	-	-	+
<i>koçboynuzu</i> (Tür.)	-	-	-	+
<i>koyungözü</i> (Tür.)	+	-	-	-
<i>kurbağaotu</i> (Tür.)	+	-	-	+
<i>kurtayağı</i> (Tür.)	+	-	-	+
<i>kurtbağrı</i> (Tür.)	+	-	-	+
<i>kurthelvası</i> (Tür.)	+	-	-	+
<i>kurtkulağı</i> (Tür.)	+	-	-	-
<i>kurttırnağı/kurt</i> <i>pençesi</i> (Tür.)	-	-	-	+
<i>kurtyemezağaç</i> (Tür.)	+	-	-	-
<i>kuşdili</i> (Tür.)	-	-	-	+
<i>kuşügezi</i> (Tür.)	+	-	-	+
<i>kuşüzümü</i> (Tür.)	-	-	-	+
<i>kuşyemi</i> (Tür.)	-	-	-	+
<i>kuşburnu</i> (Tür.)	-	-	-	+

<i>kuzgunayağı</i> (Tür.)	+	-	-	+
<i>kuzgunekmeği</i> (Tür.)	+	-	-	+
<i>kuzgunkılıcı</i> (Tür.)	+	-	-	+
<i>kuzukestanesi</i> (Tür. + Yun.)	+	-	-	+
<i>kuzukulağı</i> (Tür.)	+	-	-	+
<i>öküzdili</i> (Tür.)	-	-	-	+
<i>öküzgözü</i> (Tür.)	+	-	-	+
<i>sıçanotu</i> (Tür.)	-	-	-	+
<i>sıçankulağı</i> (Tür.)	-	-	-	+
<i>sığır-katırkuyruğu</i> (Tür.)	+	-	-	+
<i>sığırdili</i> (Tür.)	-	-	-	+
<i>sığırgözü</i> (Tür.)	+	-	-	+
<i>soğulcan/solucanotu</i> (Tür.)	+	-	-	+
<i>tavşankulağı</i> (Tür.)	+	-	-	+
<i>tavukgözü</i> (Tür.)	+	-	-	-
<i>tilkikuyruğu</i> (Tür.)	-	-	-	+
<i>turnagagası</i> (Tür.)	-	-	-	+
<i>tûti-i zenbûr</i> (Far.)	-	-	-	+
<i>uyuzotu</i> (Tür.)	-	-	-	+
<i>yilankökü</i> (Tür.)	-	-	-	+
<i>yilanyastığı</i> (Tür.)	-	-	-	+
<i>yusufcuk</i> (İbr.+ Tür.)	+	-	-	-

Hayvan adlarından yararlanarak oluşturulan bitki adları tablo şeklinde verilmiştir. Toplam 77 tane hayvan adı ile oluşan bitki adı tespit edilmiştir. 59 tanesi Türkçe tamlama, 5 tanesi Arapça tamlama, 3 tanesi Farsça tamlama, 3 tanesi Türkçe + Yunanca tamlama, 1 tanesi Arapça + Türkçe tamlama, 1 tanesi Farsça + Türkçe tamlama, 2 tanesi İspanyolca + Türkçe tamlama, 1 tanesi Farsça + Türkçe sözcük ve 1 tanesi de İbrânice + Türkçe sözcük şeklindedir. 1 tane sözcüğün kökenine ulaşamamıştır.

Hayvan adı + ot şeklinde oluşanlar

Tabloda verilen bu bitki adlarında hayvan adı ve ot adının bir araya gelmesiyle oluşan toplam 16 sözcüğe rastlanmıştır. Bu sözcükler oluşturulurken özellikle hayvan ile bitki arasındaki beslenme etkileşiminin göz önünde bulundurulduğu düşünülmektedir. Bunlar, *ariotu*, *balıkotu*, *bambulotu*, *bıldircinotu*, *engerekotu*, *güveotu*, *güvercinotu*, *kalkanotu*, *kanaryaotu*, *kelebekotu*, *keneotu*, *kırlangıçotu*, *kurbağaotu*, *sıçanotu*, *soğulcan/solucanotu* ve *uyuzotu* sözcükleridir.

Hayvan adı ve gıda adının bir araya gelmesiyle oluşanlar

Bu bölümde yer alan adlandırmalarda hayvanın şekli ve beslenme özelliğinin göz önünde bulundurulduğu düşünülmektedir. Bu bitki adlarında hayvan adı ve gıda adının bir araya gelmesiyle oluşan toplam 7 sözcüğe rastlanmıştır. Bunlar, *atkestanesi*, *ferikelması*, *kurthelvası*, *kuşüğezi*, *kuşüzümü*, *kuşyemi* ve *kuzgunekmeği* sözcükleridir.

Hayvan adı ve organ adının bir araya gelmesiyle oluşanlar

Bu bölümdeki adlandırmalarda hayvanın bazı şekilsel özellikleri ile bitki arasında bağ kurularak yeni bir kavram türetilmiştir. Bu bitki adlarında hayvan adı ve organ adının bir araya gelmesiyle oluşan toplam 28 sözcüğe rastlanmıştır. Bunlar, *aslankuyruğu*, *atkuyruğu*, *devedişisi*, *eşekkulağı*, *horos(horoz)gözü*, *itkuyruğu*, *keçiboynuzu*, *koçboynuzu*, *koyungözü*, *kurtayağı*, *kurtbağrı*, *kurtkulağı*, *kuzukulağı*, *kurttırnağı/kurtpençesi*, *kuşdili*, *kuşburnu*, *kuzgunayağı*, *kuzukulağı*, *öküzdili*, *öküzgözü*, *sıçankulağı*, *sığır-katırkuyruğu*, *sığırdili*, *sığırgözü*, *tavşankulağı*, *tavukgözü*, *tilkikuyruğu* ve *turnagagası* sözcükleridir. Örneğin nar anlamına gelen *devedişisi* meyvesinin, devenin dişleri ile nar tanelerinin büyüklüğü arasındaki benzerliğinden dolayı bu adlandırılmayı

almıştır. Diğer bir örnek ise *öküzdili* bitkisinin şekilsel özelliğinin hayvan olan öküzün diline benzerliği ile ilişkilendirilerek bu şekilde adlandırıldığı düşünülmektedir.

Hayvan adı ve göz organ adı ile kurulanlar

Burada yer alan adlandırmalar papatya çiçeğinin ortasındaki yuvarlak yer ile bahsedilen hayvanların göz şeklinin birbirlerine olan benzerliğinden dolayı bu şekilde adlandırılmıştır. Hayvan adı ve göz organ adı ile kurulup anlam bakımından papatyayı karşılayan 5 tane sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcükler *koyungözü*, *sığırgözü*, *tavukgözü*, *horozgözü* ve *öküzgözü* 'dür.

Doğrudan hayvan adı ile oluşanlar

Bu başlıkta incelenen sözcüklerin ise hayvanın rengi, şekli ve besini oluşundan dolayı bu isimleri aldığı düşünülmektedir. Bu bitki adları doğrudan hayvan adı ile oluşan *horozcuk*, *yusufcuk* ve *tûti-i zenbûr* sözcükleri olmak üzere toplam 3 adet sözcüğe rastlanmıştır.

Tûti-i zenbûr Farsça tamlama olup papağan ve arı hayvan adlarının bir araya gelmesiyle anlam olarak bitki adı oluşturmuştur. *Horozcuk* Farsça horoz ismine Türkçe -cuk eki gelmesiyle oluşmuştur. *Yusufcuk* ise İbrânice ve Türkçe sözcüklerin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Örneğin portakal meyvesi anlamında olan *Yusufçuk* meyvesi, Yusufçuk kuşunun portakala çalan rengi ile benzerlik gösterdiğinden dolayı bu ismi almıştır.

İçinde hayvan adı geçenler

Burada yer alan bitki adlandırmaları hayvanın fiziki özelliği ile benzerlik gösterdiğinden dolayı bu isimleri almıştır. Bu bitki adlarında içinde hayvan adı geçen toplam 3 sözcüğe rastlanmıştır. Bu sözcükler *kargabüken*, *kuzgunkılıcı* ve *yılanıyastığı* 'dır. *Kargabüken* sıfat fiil grubuna dahil iken *kuzgunkılıcı* ve *yılanıyastığı* belirtisiz isim tamlaması grubundadır. Örneğin *yılanıyastığı* bitkisinin, yılanın fiziki şekline benzerliğinden dolayı bu şekilde adlandırıldığı düşünülmektedir.

SONUÇ

Kültürlerin oluşmasında ve şekillenmesinde hayvanların varlığı son derece önemli olmuştur. Bitkiler adlandırılırken bitkinin, görünüşü, rengi vb. özellikler dikkate alınarak hayvan adları ile ilişkilendirilmiştir. Hayvan adları ile ilişkilendirilirken özellikle hayvanın bitki ile olan şekilsel benzerliği yahut aralarındaki etkileşim göz önünde bulundurulmuştur. Bitkilere verilen adlar halk ağzında kullanılan dil ile şekillenmiştir. Aynı zamanda hayvanlar ve bitkiler arasındaki bu bağ ile yeni kavramlar ortaya çıkmıştır. Oluşan bu kavramlar geçmişten günümüze kadar önemini korumuş ve halen kullanılmaktadır.

Bu çalışmada da son dönem Osmanlı sözlükleri olan *Kâmus-ı Türkî*, *Lügat-ı Nâcî*, *Müntahabât-ı Lügât-ı Osmâniyye* ve *Lehçe-i Osmâni*'de hayvan adları ile kurulmuş bitki adları tespit edilip tablo şeklinde sıralanmıştır. En çok Türkçe tamlama şeklinde bitki adına rastlanmıştır. *Lügat-ı Nâcî* ve *Müntahabât-ı Lügât-ı Osmâniyye* sözlüklerinde ise hiç tespit edilememiştir. Bu da iki sözlüğün bu gruptaki bitki adları açısından zayıf olduğunu göstermektedir. Bitkilerin adlandırılmasında bitkiler ile doğadaki nesnelerin ve canlıların şekli ve rengi gibi özellikleri arasında bağ kurulmuştur ve adlandırma yapılırken bu hususlar dikkate alınmıştır. Örneğin, *öküzgözü* bitkisi, papatya anlamında olup papatya çiçeğinin ortasının, öküzün gözü gibi yuvarlak ve büyük olmasından dolayı bu adlandırmanın yapıldığı anlaşılmaktadır. Aynı şekilde *kuzukulağı* bitkisinin yapraklarının şekli ile kuzunun kulağı arasında benzerlik kurulmuştur. Doğal olarak kimisi hayvan adı ve organ adının bir araya gelmesi, kimisi hayvan adı ve çiçek adının bir araya gelmesi gibi değişik şekillerle oluşmuştur. İnsanoğlu da hayvanların çeşitli özelliklerini gözlemleyerek bitkileri bu şekilde adlandırmışlardır.

KISALTMALAR

(Ar.) Arapça

(Tür.) Türkçe

(Far.) Farsça

(İbr.) İbrânice

(İsp.) İspanyolca

(Yun.) Yunanca

KAYNAKLAR

- Akalın, Ş. H. (2019). *Kâşgarlı Mahmud ve Divanü Lugati 't- Türk*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- Alkayış, F. (2007). Türkiye Türkçesinde Bitki Adları, T.C. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Kayseri.
- Bayrak, A. (2018). Calfa-Fransızca-Osmanlı Türkçesi Sözlüğünde Bitki Adları ve Kuruluş Biçimleri, *Route Educational and Social Science Journal*, Volume 5(5), March.
- Dilâçar, A. (2016). *Kutadgu Bilig İncelemesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 5. Baskı, Ankara
- Efe, K. (2018). Tarihi Türk Lehçelerinde Alıntı Bitki İsimleri, *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Cilt 7, Sayı 17
- Nâcî, M. (2009). Lügat-ı Nâcî, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
- Önler, Z. (2004). XIV-XV. Yüzyıl Tıp Metinlerinde Türkçe Bitki Adları, *KEBİKEÇ*, İstanbul: s. 273-301
- Özkartal, M. (2012). Türk Destanlarında Hayvan Sembolizmine Genel Bir Bakış (Dede Korkut Kitabı'ndan Örnekler), *Milli Folklor*, 24 (94), 62
- Paşa, A. V. (2000). *Lehçe-i Osmânî*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
- Redhouse W. J. (2016). *Müntahabât-ı Lügât-ı Osmâniyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
- Sami, Ş. (2018). *Kâmus-ı Türkî*, İdeal Kültür Yayıncılık, Ankara
- Uçar, İ. (2012). Türkiye Türkçesinde Organ Adlarıyla Oluşturulmuş Bitki Adları, *The Naming of Plants Through the Use of Organ Names in Turkish Turkey Turkish*, *TÜBAR-XXXII*
- Uçar, İ. (2013). Türkiye Türkçesinde Hayvan Adlarından Türetilmiş Bitki Adları, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 2/1*, s.2-7.

<https://lugatim.com/>

<https://nisanyansozluk.com/>

<https://sozluk.gov.tr/>

TÜRKİYE'DE İHRACAT VE İSTİHDAMIN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ARDL SINIR TESTİ ve VECM NEDENSELLİK TESTİ YAKLAŞIMI

Dr. Öğr. Üyesi Ali Konak¹

¹Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, doktor_dr77@hotmail.com

ÖZ

Bir ülkenin gelişmişlik seviyesini ve ekonomik yapısını değerlendirmek amacıyla kullanılan pek çok makro büyüklüğün bulunduğunu, bununla birlikte bu makro büyüklükler içerisinde ihracat hacmindeki, istihdam oranındaki ve ekonomik büyüme oranındaki değişikliklerin ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Bu makro değişkenler, birbirlerini doğrudan ya da dolaylı bir şekilde ve önemli oranda etkilemektedir. Türkiye’de ihracat hacmi ve istihdam oranındaki gelişmelerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ve ilişkinin yönü, Dünya Bankası veri sisteminden elde edilen 1991-2018 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak, ARDL (Auto Regressive Distributed Lag Models) sınır testi yaklaşımı ve VECM (Vector Error Correction Model) nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Yapılan analiz neticesinde ARDL’ye dayanan hata düzeltme modelinin test sonuçları, serilerde kısa dönemde meydana gelecek bir birimlik sapmanın, 0.76 dönemde, yıl bazında ise yaklaşık 9,1 ayda dengeye geldiğini göstermektedir. ARDL modelinin tahmin sonuçlarına göre, incelenen dönemde ihracatın %1 artması, ekonomik büyümeyi yaklaşık % 0,48 oranında artırmaktadır. Bir diğer ifadeyle ihracatın %10 oranında artması (örneğin %70’den %80’e çıkması), ekonomik büyümeyi %4,8 oranında (örneğin %5’ten %9,8’e) artırmaktadır. Son olarak, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin yönü incelendiğinde, kısa dönemde sadece ekonomik büyümeden ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu, buna karşı diğer değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Uzun dönemde ise ihracat ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin söz konusu olduğu, ayrıca işsizlikten ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir

nedensellik ilişkisinin bulunduğu, buna karşın ekonomik büyüme ile işsizlik arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelime: Ekonomik Büyüme, İhracat, İşsizlik, ARDL sınır testi yaklaşımı, VECM Nedensellik Analizi

Jel Kodu: F10, F43, F62

INFLUENCE ON ECONOMIC GROWTH IN TURKEY EXPORTS AND EMPLOYMENT: ARDL BOUNDS TESTING AND GRANGER CAUSALITY TEST VECM APPROACH

ABSTRACT

It is possible to say that there are many macro sizes used to evaluate the development level and economic structure of a country, however, among these macro sizes, changes in export volume, employment rate and economic growth rate come to the fore. These macro variables affect each other directly or indirectly and significantly. The impact of export volume and employment rate developments in Turkey on economic growth and the direction of the relationship, using the annual data from 1991-2018 from the World Bank data system, ARDL (Auto Regressive Distributed Lag Models) was analyzed with the boundary test approach and VECM (Vector Error Correction Model) causality test. As a result of the analysis made, test results of the error correction model based on ARDL shows that a unit deviation that will occur in the short run in the series reaches equilibrium in 0.76 period, and in approximately 9.1 months on year basis. According to the estimates of the ARDL model, 1% increase in exports during the period examined increases economic growth by approximately 0,48%. In other words, increase in exports by 10% (e.g. increasing from 70% to 80%) increases economic growth by 4.8% (e.g. from 5% to 9.8%). Finally, when the direction of causality relationship between the variables is examined, there is only one way causality relationship from economic growth to export in the short term. However, it was determined that there was no causality relationship between the other variables. In the long term, there is a two-way causality relationship between exports and economic growth, as well as a one-way causality relationship from unemployment to economic growth. However, it was concluded that there was no any causal relationship between economic growth and unemployment.

Keywords: Economic Growth, Exports, Unemployment, ARDL limit test approach, VECM

Causality Analysis

Jel Code: F10, F43, F62**GİRİŞ**

Günümüzde pek çok makroekonomik değişken birbiri ile etkileşim halindedir. Herhangi bir makroekonomik değişkende meydana gelen değişme, doğrudan ya da dolaylı bir şekilde pek çok makroekonomik değişkenin önemli oranda etkilenmesine ve değişmesine neden olabilmektedir. Bu etkileşimin artış göstermesinde, ekonomik yapıda meydana gelen değişmelere bağlı olarak makroekonomik değişkenler arasındaki bağlantıların güçlü bir şekilde artış göstermesinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ülkelerin ekonomik performanslarının sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi açısından gösterge niteliğinde olan ve birbirleri üzerinde önemli etkileri bulunan ihracat, istihdam ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi ve değerlendirilmesi, mevcut ekonomik durumun ve ekonomik işleyişin sağlıklı bir şekilde anlaşılabilmesi açısından son derece önemlidir. Dışa açık ekonomilerde ihracat ve ithalat faaliyetleri, ekonomik işleyiş açısından çok büyük bir öneme sahiptir. Özellikle üretim sürecinde ithal girdi bağımlısı durumunda olan ülkelerde hammadde ve ara malı şeklinde gerçekleştirilen ithalat, üretim sürecinin temel unsurunu teşkil etmektedir. Ayrıca ülke içerisinde üretilmeyen nihai mal ve hizmetlere tüketicilerin ulaşabileceği açısından da ithalat faaliyetlerinin ayrı bir öneme sahip olduğunu ifade etmek mümkündür. Bununla birlikte gerek ithal edilen girdiler sayesinde gerekse de sahip olunan hammadde ve ara mallarının kullanımı sayesinde gerçekleştirilen üretimin yurt dışındaki piyasalara satışı suretiyle elde edilen ihracat gelirleri, ülkeye döviz kazandırıcı bir faaliyet niteliğindedir. Bu gelirler, gerek yeni yatırımların finansmanı, gerek yeniden üretim için ihtiyaç duyulan ithal girdilerin temini ve gerekse de ekonomide ihtiyaç duyulan diğer altyapı ve yatırım harcamalarının finansmanı için kullanılabilir. Bu bağlamda ihracat gelirlerinin her ne suretle olursa olsun yeni yatırımların finansmanı için kullanımı, istihdam oranı ve ekonomik büyümeyi doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etkileyebilmektedir. Benzer şekilde istihdam oranındaki artışlar da hem ekonomik büyüme hem de ihracat gelirlerinin artış göstermesinde etkilidir. Özellikle ihracata yönelik üretim yapan sektörlerde gerçekleşecek istihdam artışları, ihracata yönelik mal ve hizmet üretiminin artmasına, dolayısıyla da ihracat gelirlerinin artış göstermesine neden olmaktadır. İhracattan elde edilecek gelirlerdeki artışlar sayesinde de az önce ifade edilen süreç yeniden işleyecek ve ekonomik büyüme gerçekleşmiş olacaktır. Bu bağlamda istihdam artışlarının, özellikle de ihracata yönelik mal ve hizmet üreten sektörlerdeki

istihdam artışlarının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir. Yapılan açıklamalara paralel olarak ihracattaki artışların doğrudan, istihdamdaki artışların ise dolaylı bir şekilde ekonomik büyüme üzerinde etkilerinin bulunabileceğini ifade etmek mümkündür. Bununla birlikte gerek istihdamın gerekse de ihracatın artış gösterebilmesi için de ekonomik büyümenin gerçekleşmesine ihtiyaç vardır. Ekonomik büyüme sayesinde yeni yatırımlar yapılabilmekte, yeni yatırımlar istihdamın artış göstermesine neden olmaktadır. Ayrıca yatırımların, ihracata yönelik alanlara ve sektörlerle yapılması durumunda, hem istihdamın hem de ihracat miktarının ve dolayısıyla ihracat gelirlerin artış göstermesi kuvvetle muhtemeldir. Bu bağlamda istihdam ve ihracat ile iktisadi büyüme arasında karşılıklı ve güçlü etkileşimlerin olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu noktada değişkenler arasındaki karşılıklı etkileşimin boyutunun önem kazandığını vurgulamakta fayda vardır. Ülkenin ekonomik performansının değerlendirilmesi açısından son derece önemli olan ihracat oranı, istihdam oranı ve ekonomik büyüme oranı arasındaki nedensellik ilişkilerinin yönünü ve nedenselliğin büyüklüğünü ortaya koymak amacıyla hazırlanmış olan bu çalışmada öncelikle söz konusu makro değişkenlere yönelik olarak teorik bir çerçeve çizilmiştir. Daha sonra alanda yapılmış olan çalışmalara yönelik olarak literatür taraması yapılmıştır. Daha sonra da ihracatın ve istihdamın ekonomik büyüme üzerindeki etkileri ile ekonomik büyümenin ihracat ve istihdam oranı üzerindeki etkileri ekonometrik modeller kullanılarak, kısa ve uzun dönem için analiz edilmiş, elde edilen ekonometrik bulgular doğrultusunda da sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

1. ÜLKE EKONOMİLERİ AÇISINDAN İHRACAT, İŞSİZLİK VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN YAPISI VE ÖNEMİ

Günümüzde ülke ekonomileri birbiri ile bağlantılı pek çok makro değişkenden oluşan kompleks bir yapıya sahiptir. Ekonomik büyüme oranı, işsizlik oranı ve ihracat oranında meydana gelen değişiklik ve gelişmeler bu kompleks yapının en önemli parçalarını oluşturmakta ve ekonominin genel performansı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bu makro değişkenler arasında güçlü etkileşimlerin bulunduğunu ifade etmek mümkündür. Ancak değişkenler arasındaki karşılıklı ilişki ve etkileşimlere değinmeden önce bu makroekonomik değişkenlerin ekonomik açıdan önemine değinmekte fayda vardır. Ekonomik büyüme, bir ekonominin yapısı ve durumu hakkında bilgi edinebileceğimiz en önemli ve temel göstergedir. Makroekonomik değişkenlerin neredeyse tamamının Gayri Safi Milli Hasıla ya da onu temsil eden ekonomik büyüme üzerinde az ya da çok etkisi bulunmaktadır. Bir ülkede yaşayan bireylerin, dolayısıyla da genel anlamda ülkenin en önemli refah göstergesi olarak kabul edilen ekonomik büyüme, makroekonomik değişkenlere ait

göstergelerde meydana gelen iyileşmeler sayesinde ulusal ekonominin gelişim göstererek üretim hacminin genişlemesi ve üretim artışları sayesinde elde edilen gelirlerdeki artışlara bağlı olarak refah seviyesinin yükselmesi anlamına gelmektedir (Alakbarov, 2018: 259). Bu bağlamda en genel haliyle GSMH, bir ülkede belli bir dönemde üretilen toplam mal ve hizmetlerin miktarlarının nominal fiyatlarla çarpılması sonrasında ortaya çıkan değerlerin toplanması sonucu elde edilmektedir. Ekonomik büyüme rakamları, pozitif, negatif ya da sıfır değerlerini alabilir. Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın, nüfus artışından daha büyük oranda artış göstermesi durumunda, pozitif ekonomik büyüme durumu söz konusu olacaktır. Bununla birlikte, Gayri Safi Yurtiçi Hasıladaki artış, nüfus artışından daha düşük oranda gerçekleşirse negatif ekonomik büyüme ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıladaki artış, nüfus artışına eşit oranda gerçekleşirse de sıfır ekonomik büyümeden söz konusu demektir (Haller, 2012, s. 66-67). Ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için reel yatırımlar son derece önemlidir. Reel yatırımların artırılması ise pek çok makroekonomik değişkene bağlıdır. Bu makroekonomik değişkenlerin başında da ihracat ve istihdam gelmektedir.

Konuyu uluslararası ticaret teorilerinden biri olan karşılaştırmalı üstünlükler teorisi açısından değerlendirmek mümkündür. 1817 yılında David Ricardo'nun ortaya attığı bu teoride belli ürünlerin ihracatında uzmanlaşmanın gerekliliği ve diğer ürünleri de ithal etmenin avantajları üzerinde durulmuştur. Bu teoriye göre herhangi bir ülke, nispi olarak daha düşük maliyetle ve daha az emek kullanarak ürettiği mal ve hizmetlerin üretiminde uzmanlaşmalı ve bu ürünleri ihraç etmeli, nispi olarak pahalıya üretebildiği diğer ürünleri ise ithal etmelidir (Erkan, 2012: 197). Bu sayede dış ticaret faaliyetlerinden elde edilen gelirler, ülkede yaşayan bireylerin refah seviyesinin yükselmesine olanak sağlayacaktır (Sharma ve Dietrich, 2004: 4). Bu teoriyi konumuz açısından değerlendirdiğimizde bir ülkenin belirli üretim faktörlerine yoğun bir şekilde sahip olması nedeniyle diğer ülkelere kıyasla daha düşük maliyetle üretim gerçekleştirebilmesi, mal ve hizmetlerinin üretiminde uzmanlaşarak üretim sürecinde verimlilik artışları elde etmesi ve maliyet avantajları yakalaması mümkün olabilecektir. Özellikle ihracat, ekonomik büyümenin gerçekleşmesi açısından son derece önemlidir. İhracat hacminde meydana gelen artışlar sayesinde satılan mal ve hizmetlerin karşılığı olarak döviz geliri elde edilmekte, elde edilen bu dövizler ise gerek mevcut üretim kapasitesinin artırılması gerekse de yeni reel yatırımların yapılması suretiyle ekonomik büyümenin gerçekleşmesine katkıda bulunabilmektedir. Ayrıca ihraç mallarına yönelik talepte meydana gelen artışlar, iç piyasada gerçekleştirilen üretimin artırılmasına da olanak sağlamak ve yurtiçi üretim de reel artışlar söz konusu olmaktadır. Buna bağlı olarak da işletmeler optimum çapta ölçek ile üretim gerçekleştirebilmekte ve bu sayede verimlikte artışlar, dolayısıyla maliyette de azalışlar söz konusu olmaktadır. Bununla birlikte ihracat hacminde meydana gelecek

artışlar, ihrac edilen mal ve hizmetlerin üretiminde uzmanlaşmaya gidilmek suretiyle üretim sürecinde verimlilik artışlarının ortaya çıkmasına da neden olmaktadır (Çeştepe vd., 2019: 44). Bu nedenlerden dolayı ekonomik büyümenin gerçekleşmesi için ihtiyaç duyulan dövizin elde edilebilmesi, büyük bir önem arz etmektedir. Ekonomik büyüme için ihtiyaç duyulan dövizin elde etmenin en sağlıklı yolu da ihracat hacminin artırılmasından geçmektedir. Bu nedenle zaman içinde ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki öneminin anlaşılmış olması, ihracata yönelik yatırımların artırılmasına ve ihracata önem verilmesine neden olmuştur (Takım, 2010: 316). Buna bağlı olarak da son dönemlerde ihracat hacminde önemli artışların meydana geldiği görülmektedir.

Ayrıca işsizlik oranındaki değişikliklerin de ekonomik büyümeyi etkilediğini söylemek mümkündür. İşsizlik oranındaki azalışlar, üretim sürecine daha çok iş gücünün dahil olacağı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla mal ve hizmet üretimindeki artışların bir sonucu olarak ortaya çıkan ekonomik büyüme, daha çok iş gücünün üretim sürecine dahil olmasıyla artış göstermektedir. Daha açık bir ifadeyle üretim sürecine daha çok iş gücünün katılması, işsizlik oranında azalışlara, dolayısıyla üretilen mal ve hizmet miktarında artışların ortaya çıkmasına ve ekonomik büyümenin gerçekleşmesine neden olmaktadır. Ancak bu noktada beşeri sermayenin önemine vurgu yapmakta fayda vardır. Ekonomik büyüme, sadece vasıfsız emek gücünün niceliksel olarak üretim sürecinde kullanımının artırılması suretiyle değil, söz konusu emeğin vasıflı olması ile de alakalı olarak bir gelişim göstermektedir. Bu bağlamda gelişmiş teknolojileri kullanabilecek kabiliyete sahip olacak şekilde donanımlı hale gelmiş olan nitelikli emek unsuru ekonomik büyümenin hızlanması noktasında büyük bir öneme sahiptir (Altuntepe ve Güner, 2013: 74). Bu nedenle işsizliğin azalması ve buna bağlı olarak da ekonomik büyümenin gerçekleştirilebilmesi için beşeri sermayeye yönelik yatırımlara ağırlık verilmesi büyük bir önem arz etmektedir.

Ekonomik büyümenin de ihracat hacminin artırılması ve işsizliğin azaltılması noktasında son derece önemli etkilerinin bulunduğunu ifade etmek mümkündür. İhracat sayesinde elde edilen döviz gelirlerinin, ihracata yönelik üretim gerçekleştiren işletmelerin teknolojik alt yapılarının geliştirilmesi için kullanılması, üretim sürecinde verimlilik artışlarına neden olmak suretiyle ihracatçı işletmelere uluslararası piyasalarda rekabet gücü kazandırmakta ve bu süreç yeniden ihracatın artmasına neden olmaktadır (Dereli, 2018: 280). Bir diğer ifadeyle ihracat gelirleri sayesinde en son teknolojilerin üretim sürecinde kullanılması mümkün olmakta, bu ise hem üretim hacminin artmasına hem üretilen mal ve hizmetlerin kalitesinin yükselmesine hem de standart kalitede üretimin gerçekleştirilmesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca mal ve hizmetlerin üretim miktarındaki artışlar, üretim sürecindeki verimlilik artışları ve optimum çapta tesis ölçeği ile

üretimin gerçekleştirilmesi, ihracata konu olan mal ve hizmetlerin fiyatlarında azalışlara neden olmak suretiyle de uluslararası piyasalarda rekabet gücünün kazanılmasına neden olabilmektedir. Ayrıca ekonomik büyümenin, işsizlik oranı üzerinde de etkilerinin bulunduğunu ve en genel haliyle ekonomik büyümenin, işsizliğin azalmasına neden olabileceğini söylemek mümkündür. İktisadi açıdan bakıldığında bu konudaki genel beklenti, ekonomik büyümenin işsizliği azaltacağı yönündedir (Murat ve Yılmaz-Eser 2013:101). Bir diğer ifadeyle bir ülkede ekonomik büyümenin gerçekleşmesi durumunda işsizliğin azalması beklenmektedir. Bu beklenti üretim sürecinde kullanılan üretim faktörleri ile alakalı olarak ortaya çıkmaktadır. Ekonomik büyüme, üretim faktörlerinin kullanılan miktarının artırılmasına bağlı olarak ekonomik faaliyet hacminde, dolayısıyla da mal ve hizmet üretiminde ortaya çıkan artışlar sayesinde gerçekleşmektedir (Eser ve Gökmen, 2009: 49). Emek faktörü ise, üretim sürecinin en önemli girdisini teşkil etmektedir. Dolayısıyla üretim sürecinde emek faktörüne yoğun bir şekilde ihtiyaç duyulacak olması, işsizliğin azalmasına neden olabilmektedir. Ayrıca ekonomik büyümeye bağlı olarak, gerek üretim yapısında meydana gelen olumlu gelişmeler, gerek atıl kapasitenin harekete geçirilmesi ve gerekse de yeni yatırımların yapılması emek talebinin artış göstermesine ve işsizliğin azalmasına neden olabilmektedir.

Son olarak ihracat, işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkilere birlikte değinmekte fayda vardır. Okun (1962), ülke ekonomileri açısından son derece önemli olan ve göstergelik niteliği taşıyan işsizlik oranı ile iktisadi büyüme arasındaki ekonomik ilişkiyi incelenmiş ve yaptığı incelemeler neticesinde iktisadi büyümenin işsizlik oranını azaltacağı sonucuna ulaşmıştır. Okun'un yapmış olduğu tespiti açıklık getirmek gerekirse ekonomik büyümeye bağlı olarak tüketici refahındaki iyileşmeler, mal ve hizmetlere yönelik talep artışlarına neden olmakta ve üretimin artırılmasını gerektirmektedir. Üretim artışları ise başta emek faktörü olmak üzere pek çok üretim faktörlerinin kullanımını sayesinde mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda mal ve hizmetlere yönelik talepteki artışların emek faktörüne olan talebi artırması ve işsizlik oranının azalmasına neden olması beklenebilir. Bu nedenle işsizlik oranının yurtiçi ve yurtdışı talepten (ihracattan) önemli oranda etkilendiğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte üretimin sermaye yoğun bir yapıya sahip olması, kullanılan teknolojinin düzeyi ve iş gücü maliyetlerinin yüksek olması, GSYİH'daki artışların işsizlik üzerindeki etkilerinin sınırlı düzeylerde gerçekleşmesine neden olabilir (Altuntepe ve Güner, 2013:74). Ayrıca işsizlik oranındaki azalışlar, üretim miktarının artmasına, dolayısıyla da ihracat hacminin genişlemesine neden olabilmektedir. Bununla birlikte ihracatta meydana gelen artışların da ekonomik büyüme ve istihdam üzerinde önemli etkilerinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Uluslararası piyasalarda, bir ülkenin mal ve hizmetlerine

yönelik talep artışları, o ülkenin ihracatının ve dolayısıyla da ihracat gelirlerinin artmasına neden olmaktadır. Ancak ihracatın artabilmesi için ihraç edilecek olan mal ve hizmetlerin kaliteli bir şekilde üretilmesi büyük bir önem arz etmektedir. İhracata konu olan mal ve hizmetlerin üretim miktarındaki artış ise emek talebinin artış göstermesine, bir diğer ifadeyle işsizliğin azalmasına neden olacaktır (Eygü, 2018: 104). Bu süreç aynı zamanda ekonomik büyümenin gerçekleşmesine de olanak sağlamaktadır. Özetle ihracatta meydana gelen artışlar, ihraç gelirlerinin artması nedeniyle, üretim sürecinde hem yeni teknolojilerin kullanımına olanak sağlamak hem de işsizliği azaltmak suretiyle ekonomik büyümeye neden olmaktadır. Ayrıca ekonomik büyümede meydana gelen artışlar da yine az önce ifade edildiği üzere üretim sürecinde ihtiyaç duyulan emek talebinin artması nedeniyle işsizliğin azalmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte ekonomik büyümede ve üretim teknolojisinde meydana gelen olumlu gelişmeler ise hem daha kaliteli hem de çok daha fazla miktarda mal ve hizmetin üretilmesine, dolayısıyla da ihracatın artmasına neden olabilmektedir. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere ihracat, işsizlik ve ekonomik büyüme arasında karşılıklı ilişkilerin bulunabileceğini söylemek mümkündür.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Kızıldere (2020), Türkiye’de, dış ticaret faaliyetleri ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini, 1970-2018 dönemine ait Dünya Bankasından temin edilen yıllık büyüme oranı ve dış ticaret verilerini kullanarak zaman serisi analizleri ve Granger nedensellik testiyle analiz etmiştir. Analizler sonucunda, ekonomik büyümeden ithalata doğru tek taraflı, ihracattan ithalata doğru tek taraflı ve ekonomik büyümeden ihracata doğru doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisinin bulunduğunu tespit etmiştir.

İşleyen (2019), Türkiye, Almanya, Belçika, Kanada’da sanayi ve tarım sektöründeki istihdamın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini, 1993-2017 dönemi için Dünya Bankasının (Worldbank) resmi web sitesinde alınan verilerden yararlanarak panel veri analizi ile incelemiştir. Yapılan inceleme neticesinde, tarım sektöründeki istihdamın %1 oranında yükseliş göstermesi durumunda, ekonomik büyümenin % 0.07 oranında yükseldiği ve sanayi sektöründe istihdamın %1 oranında yükseliş göstermesi durumunda da ekonomik büyümenin % 0.09 oranında yükseldiği sonucuna ulaşılmıştır.

Uslu (2018), Türkiye’de ekonomik büyüme, işsizlik ve faiz oranı arasındaki ilişkiyi 2005 yılının 1. ayından 2017 yılının 10. ayına kadar geçen dönem için Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)’den elde ettiği verileri kullanılarak Toda-Yamamoto nedensellik analizi ve ARDL yöntemi ile analiz

etmiştir. Analiz neticesinde ekonomik büyümeye bağlı olarak ortaya çıkan sanayi üretiminin işsizlik oranını etkilediği, faiz oranının ise işsizlik oranını etkilemediği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca uzun dönemde sanayi üretim endeksindeki yükselişlerin işsizliği azalttığı, buna karşılık incelenen dönemde faizlerdeki yükselişlerin ve 2008 krizinin işsizliği artırdığını tespit etmiştir.

Ersin (2018), Meksika, Endonezya, Nijerya, Türkiye’de (MINT ülkeleri), ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki pozitif etkisini ve ihracata dayalı ekonomik büyüme hipotezinin geçerliliğini, Dünya Bankasından alınan 1960-2016 dönemine ait verilerden yararlanarak Toda-Yamamoto nedensellik testiyle analiz etmiştir. Analiz neticesinde, ihracata dayalı büyüme varsayımının Meksika için %1 ve Türkiye için %10 anlamlılık düzeyinde geçerli olduğu, Nijerya ve Endonezya’da ise ihracata dayalı büyüme varsayımının reddedildiği sonucuna ulaşmıştır.

Uçan vd. (2016), Türkiye’de ihracat ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, 2006-2015 dönemi için 3’er aylık verilerden yararlanarak Johansen Eşbütünleşme analizi ve Granger nedensellik testiyle incelemişlerdir. Analiz neticesine, incelenen dönem itibarıyla ihracatın ekonomik büyümeyi tek yönlü olarak etkilediğini tespit etmişler, bir diğer ifadeyle ihracatta meydana gelen artışların ekonomik büyümeyi artırdığı, ancak ekonomik büyümedeki artışın ihracattı artırmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Küçükaksoy vd. (2015), Türkiye’de, ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerliliğini sınamak amacıyla hazırlamış oldukları çalışmada, 2003:1Q ve 2015:Q1 dönemi için değişkenlere ait çeyrek yıllık verileri kullanılmışlar ve başta Johansen eşbütünleşme ve Toda-Yamamoto testi olmak üzere çeşitli testler ile ekonometrik analiz gerçekleştirmişlerdir. Analizler neticesinde, ihracat ile GSYİH arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisinin bulunduğunu ve incelenen dönemde ihracata dayalı büyüme varsayımının geçerli olduğunu tespit etmişlerdir.

Timur ve Doğan (2015) hazırlamış oldukları çalışmada, Türkiye’nin ekonomik büyümesi ile istihdamı arasındaki nedensellik ilişkisini TÜİK’in internet sitesinden temin edilen 1980-2014 dönemine ait veriler ile Granger nedensellik test yöntemini kullanarak analiz etmişlerdir. Analiz neticesinde ekonomik büyüme ile istihdam değişkenleri arasında karşılıklı olmak üzere nedensellik ilişkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Korkmaz (2014) hazırlamış olduğu çalışmasında, Türkiye’de, ihracat oranı ile ekonomik büyüme oranı arasındaki ilişkiyi, 1998:01-2013:03 dönemi için TCMB elektronik veri dağıtım sisteminden alınan 3’er aylık veriler kullanarak, Granger nedensellik yöntemi ile analiz etmiş ve ekonomik büyümenin ihracattan etkilendiği sonucuna ulaşmıştır.

Ertuğrul ve Uçak (2013), yaptıkları çalışmada Türkiye’de, ekonomik büyümenin istihdam oranı üzerindeki etkisini, 2000:1-2012:2 dönemi için TÜİK’e ait veri tabanından alınan istihdam ve reel

GSYH'ya ait 3'er aylık verileri kullanarak Kalman Filtresi yöntemiyle analiz etmişler ve bu değişkenler arasındaki ilişkinin zaman içindeki gelişimini ortaya koymaya çalışmışlardır. Analiz neticesinde Türkiye'de yüksek büyüme oranlarının gerçekleştiği 2004 ve 2005 yıllarında ekonomik büyümenin istihdam üzerinde önemli bir etkisinin bulunmadığı, ancak 2008 yılında küresel ölçekte yaşanan finansal krizden sonra gerçekleşen yüksek oranlı büyüme dönemlerinde (2010-2011) ekonomik büyümenin istihdam üzerindeki etkisinin artış gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır.

3. VERİ SETİ, EKONOMETRİK YÖNTEM VE BULGULAR

3.1. Veri Seti ve Ekonometrik Model

Türkiye'de işsizliğin ve ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, 1991-2018 dönemi için Dünya Bankasına ait veri tabanından elde edilen yıllık verilerden yararlanılarak ARDL sınır testi yöntemi ve VECM nedensellik testi ile incelenmiştir. ARDL sınır testi yöntemi ile değişkenlerin seviyesinde I(0) ya da birinci farkında I(1) durağan olup olmadığına bakılmaksızın değişkenler arasındaki kısa dönemli ve uzun dönemli ilişki incelenebilmekte ve anlamlı sonuçlar elde edilebilmektedir. Ayrıca ARDL sınır testi yöntemi, diğer eşbütünleşme yöntemleri ile kıyaslandığında çok daha etkili bir yöntem olup, örneklem sayısının küçük olması durumunda bile doğru sonuçlar vermektedir (Lebe, 2016: 183). Analizde kullanılacak örneklem boyutunun küçük olması ve değişkenlerin durağanlık seviyelerinin, birim kök testinin sonucunda I(0) veya I(1) olarak tespit edilmesi nedeniyle, ekonometrik analiz gerçekleştirilirken ARDL sınır testi yaklaşımı tercih edilmiştir. Analizi gerçekleştirmek için oluşturulan ekonometrik modelde ihracat, "EXP" ile, işsizlik "UNEMP" ile ve ekonomik büyüme de "GDP" ile gösterilmektedir. Türkiye'de ihracatın ve işsizliğin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla oluşturulan ekonometrik model aşağıdaki (1) nolu eşitlikte gösterilmiştir.

$$GDPT = \alpha + \beta_1 EXP_t + \beta_2 UNEMP_t + \epsilon_t \dots \dots \dots (1)$$

Modelde; t=1,.....,T zamanını, EXP; yıllık ihracattaki değişim oranını, UNEMP; yıllık işsizlikteki değişim oranını ve GDP ise; ekonomik büyümedeki değişim oranını ifade etmektedir. Oluşturulan modelde, bağımsız değişken ihracat ve işsizlik, bağımlı değişken ise ekonomik büyümedir. Öncelikle serilerin durağanlığının tespit edilmesi gerekmektedir. Serilerin durağanlık düzeyini saptamak amacıyla birim kök testleri uygulanmıştır. Serilerin birim kök içermesi halinde seriler durağan hale getirilmelidir. Bu aşamadan sonra ARDL tahmincisi ile katsayılar tahmin

edilmiş, daha sonra da VECM nedensellik analiziyle değişkenler arasındaki ilişkinin yönü belirlenmiştir.

3.2. Ekonometrik Yöntem ve Bulguların Değerlendirilmesi

3.2.1. Birim kökler (ADF birim kök testi)

ARDL sınır testi yöntemi ile analiz yapılırken, modelde kullanılacak olan değişkenlerde birim kök bulunup bulunmadığını tespit etmeye yönelik bir test yapma zorunluluğu bulunmamaktadır. Ancak ARDL sınır testinin uygulanabilmesi için analize dahil edilen değişkenlerden hiç birinin 2. dereceden bütünleşik olmaması gerekir (Lebe, 2016: 183). Çünkü Pesaran vd. (2001) tarafından yapılan çalışmada belirtilen asimptotik kritik değerler, serilerin I(0) ve I(1) olma durumuna göre belirlenmiştir. Bu nedenle öncelikle serilerin durağanlığı, ADF (Genişletilmiş Dickey-Fuller) birim kök testi ile analiz edilmiştir. ADF birim kök testi yapıldıktan sonra elde edilen istatistik değerler, MacKinnon kritik değerleri ile karşılaştırılıp, sıfır hipotezi ($H_0: \gamma=0$), alternatif hipoteze ($H_1: \gamma \neq 0$) karşı sınanmaktadır. H_0 hipotezi; serilerde birim kökün bulunduğunu, yani serilerin durağan olmadığını; H_1 hipotezi ise; birim kök olmadığını, bir diğer ifadeyle serilerin durağan olduğunu ifade etmektedir (Petek ve Çelik, 2017: 72). Değişkenlere ait ADF birim kök test sonuçları Tablo 1 de yer almaktadır.

Tablo 1: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Kritik Değerler		ADF t - istatistiği	Olasılık Değeri	Seviye
EXP01	% 1	-3.699871	-5.179726	0.0003*	Düzye Değer I(0)
	% 5	-2.976263			
	% 10	-2.627420			
GROWTH	% 1	-3.699871	-5.329767	0.0002*	Düzye Değer I(0)
	% 5	-2.976263			
	% 10	-2.627420			
UNEMP	% 1	-3.699871	-1.839803	0.3542	Düzye Değer I(0)
	% 5	-2.976263			
	% 10	-2.627420			
D(UNEMP)	% 1	-3.711457	-4.273818	0.0026*	1. Fark I(1)
	% 5	-2.981038			
	% 10	-2.629906			

* %1 Anlamlılık düzeyinde anlamlı

Tablo 1 de, modeldeki değişkenlerin ADF birim kök test istatistik sonuçları görölmektedir. Tablo 1 de değişkenlerin %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyindeki kritik değerlerine yer verilmiştir. Ayrıca yine Tablo 1 de değişkenlere ait t-istatistik ve olasılık değerlerine de yer verilmiştir. Tablo 1 de, teste tabi tutulan değişkenlerden EXP01 ve GROWTH'un seviyesinde durağan olduğu anlaşılmaktadır. UNEMP'in ise birim kök içerdiiği, birinci farkı alınınca durağan hale geldiği görölmektedir.

3.2.2. ARDL Sınır Testi Yaklaşımı

Çalışmada kullanılan değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkilerin tespit edilmesi amacıyla eşbütünleşme testleri yapılmalıdır. Genel olarak kullanılan eşbütünleşme testlerinde değişkenlerin eşit dereceden durağan olması gerekmektedir. Bu şart, eşbütünleşme testleri yapılırken bir sorun ve engel teşkil etmektedir. Bu sorun, değişkenlerin farklı derecelerde durağan olmaları durumunda dahi değişkenler arasında eşbütünleşme analizinin yapılabilmesine olanak sağlayan ARDL yöntemi ile çözülmektedir. Bir diğer ifadeyle değişkenler $I(0)$ ya da $I(1)$ olsa bile eşbütünleşme testi yapılabilir. Ayrıca ARDL modeli küçük örneklem sayılarında da uygulanabilmektedir. Bununla birlikte değişkenlerin 2. dereceden ya da daha büyük derecelerden bütünleşik olması durumunda ARDL modeli uygulanamamaktadır (Esen, vd., 2012: 256-257).

ARDL sınır testi yöntemi ile analiz yapılırken, öncelikle değişkenler arasındaki uzun dönemli bir ilişkinin bulunup bulunmadığına bakılmalıdır. Uzun dönemli bir ilişkinin bulunması halinde, uzun ve kısa dönem katsayıların tahminine geçilir (Narayan ve Smyth, 2006: 337). Değişkenler arasında durağanlığın sağlanmasının ardından ARDL sınır testi uygulanabilmektedir. ARDL modeline ait tanısal test sonuçları Tablo 2 de verilmektedir.

Tablo 2. ARDL Modeli Tanısal Test Sonuçları

Testler	F-Statistic / Jarque-Bera	Prob. Chi-Square
Breusch-Godfrey Otokorelasyon LM Test:	1.139261	0.1079
Breusch-Pagan-Godfrey Değişen Varyans Testi	0.894299	0.4592
Normallik Test	(0.521895)	0.770321

Otokorelasyon, değişen varyans ve normallik testlerinin olasılık değerinin, 0.05 anlamlılık düzeyinden yüksek olması durumunda, otokorelasyon, değişen varyans ve normallik sorununun bulunmadığı ifade edilmektedir (Petek ve Çelik, 2017: 82). ARDL modelinin tanısal sonuçlarına

ait verilerin yer aldığı Tablo 2 incelendiğinde, tüm testlerde olasılık değerlerinin, 0.05'den büyük olduğu görülmektedir. Bu nedenle otokorelasyon, değişen varyans ve normallik sorunu bulunmamaktadır.

Değişkenler arasındaki kısa dönemli katsayı ilişkisi ve hata düzeltme terimine bağlı uzun dönemli ilişki, ARDL'ye dayanan (2) nolu denklemdeki hata düzeltme modeli ile tahmin edilmektedir.

$$\Delta GDP_t = \alpha_0 + \alpha_1 EC_{t-1} + \sum_{j=1}^m \alpha_{2j} \Delta GDP_{t-j} + \sum_{j=0}^m \alpha_{3j} \Delta EXP_{t-j} + \sum_{j=0}^m \alpha_{4j} \Delta UNEMP_{t-j} + \varepsilon_t \quad \dots\dots\dots(2)$$

(2) no'lu denklemde Δ işareti fark operatörünü, α işareti sabit terimini, EC, hata terimi katsayısını, ε işareti de hata terimini ifade etmektedir. ARDL'ye dayanan hata düzeltme modelinin test sonuçları Tablo 3 de verilmektedir.

Tablo 3. Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Değişken	Katsayısı	Standart hata	t-istatistiği	Olasılık
C	-10.66921	1.685386	-6.330425	0.0000*
D(EXP01)	0.311594	0.096347	3.234090	0.0046*
D(EXP01(-1))	-0.132727	0.079784	-1.663571	0.1135
D(UNEMP)	-1.383260	0.693440	-1.994779	0.0614***
CointEq(-1)*	-1.322884	0.188122	-7.032046	0.0000*

*%1 Anlamlılık düzeyinde anlamlı

***%10 Anlamlılık düzeyinde anlamlı

Hata düzeltme teriminin katsayı değeri, 0 ile -1 arasında gerçekleşiyor ise uzun dönem denge değerine doğru tek yönlü bir yakınsama söz konusudur. Katsayı değerinin pozitif bir değer alması veya -2'den küçük olması, dengeden uzaklaşıldığını göstermektedir. Son olarak hata düzeltme katsayı değerinin -1 ile -2 arasında olması ise, hata düzeltme teriminin uzun dönem denge değerleri etrafında boyutu küçülen dalgalanmalarla, dengeye ulaştığını gösterir (Alam ve Quazi, 2003: 97). Tablo 3 incelendiğinde hata düzeltme katsayısı yaklaşık -1.32 olarak bulunmuş olup oldukça anlamlıdır. Buna göre serilerde, kısa dönemde oluşan bir birimlik sapma, 0.76 dönemde, yıl bazında ise yaklaşık 9.1 ayda dengeye gelmektedir. Bir diğer ifadeyle değişkenler arasında uzun dönemli ilişki bulunmaktadır. Ayrıca yine Tablo 3 de kısa dönemde ihracat katsayısının olasılık değeri % 1 düzeyinde ve işsizlik katsayısının olasılık değerleri de %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu sonuçlar ihracatın, ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisinin bulunduğunu, işsizliğin ise ekonomik büyümeyi negatif etkilediğini ortaya koymaktadır.

Hata düzeltme modeli sayesinde değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin bulunmasının ardından sınır testi ile değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin bulunup bulunmadığı tespit edilecektir.

H0: $\beta_1=0$

H1: $\beta_1 \neq 0$

Burada eşbütünleşme ilişkisinin bulunmadığını ifade eden sıfır hipotezi, eş bütünleşme ilişkisinin bulunduğunu ifade eden alternatif hipoteze (H1) karşı sınanmıştır. Eş bütünleşme testinin hipotezleri yukarıdaki şekilde yazılmıştır (Yapar Saçık ve Karaçayır, 2015: 162). ARDL sınır test sonuçları Tablo 4 de yer almaktadır.

Tablo 4. ARDL Sınır Test Sonuçları

	ARDL	F-İstatistik Sınır Testi
GDP	(4,4)	10.59636
Anlamlılık Seviyesi	Alt Sınır	Üst Sınır
% 1	4.99	5.85
% 2,5	4.37	5.16
% 5	3.88	4.61
% 10	3.38	4.02

ARDL modeli sınır test sonuçlarının gösterildiği Tablo 4 de, F-İstatistik değeri 10.5963 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, %1, %2.5, %5, ve %10 anlamlılık düzeyindeki bütün üst sınır değerinden büyük olduğu için H0 hipotezi reddedilmektedir. Dolayısıyla seriler arasında bir eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır. Bu aynı zamanda değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunduğu anlamına da gelmektedir.

Uzun dönem katsayıların tahmininin yapılabilmesi için kullanılan ARDL(m, n) modeli (3) no'lu eşitlikte yer almaktadır:

$$\text{GDP}_{it} = \alpha_0 + \sum_{j=1}^m \alpha_{1j} \text{GDP}_{t-j} + \sum_{j=0}^m \alpha_{2j} \text{EXP01}_{t-j} + \sum_{j=0}^m \alpha_{3j} \text{UNEMP}_{t-j} + \varepsilon_{it} \dots \dots \dots (3)$$

(3) no'lu denklemde, α işareti sabit terimi, ε işareti de hata terimini ifade etmektedir. Uzun dönem katsayı sonuçları Tablo 5 de verilmektedir.

Tablo 5. Uzun Dönem Katsayı Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
EXP01	0.475401	0.190241	2.498938	0.0224**
UNEMP	0.784488	0.588740	1.332486	0.1993
@TREND	0.146994	0.101949	1.441842	0.1665

****% 5 Anlamlılık düzeyinde anlamlı**

Tablo 5 de, ARDL modelinde yer alan değişkenlerin uzun dönem katsayıları bulunmaktadır. Değişkenlere ait uzun dönem katsayılar incelendiğinde, ihracat (EXP01) katsayısının yaklaşık 0.475 ve işsizlik (UNEMP) katsayısının yaklaşık 0.784 olduğu görülmektedir. Buna göre incelenen dönemde ihracatın %1 artması ekonomik büyümeyi yaklaşık % 0,48 oranında artırmaktadır. Bir diğer ifadeyle ihracatın % 10 oranında artması (örneğin %70'dan %80'e çıkması), ekonomik büyümeyi % 4,8 oranında (örneğin %5'ten %9.8'e) artırmaktadır. Bu sonuçlara göre ihracat ile ekonomik büyümenin eş-bütünleşik olduğunu ve bu değişkenler arasındaki ilişkinin yönünün pozitif olduğunu söylemek mümkündür. Buna karşın istihdam katsayısının olasılık değeri % 1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde anlamlı olmadığı için istihdam katsayısı anlamsız çıkmaktadır.

3.2.3. VECM Nedensellik Analizi

Eşbütünleşme analizi, incelenen değişkenler arasında uzun dönemli ilişkiyi ortaya koymakta ancak değişkenler arasındaki nedenselliğin yönü hakkında bilgi vermemektedir (Lebe, 2016: 188). Bu konuda Engle ve Granger (1987), değişkenler arasında uzun dönemde bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığı halinde, analize dahil edilen değişkenler arasında en azından tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğunu ve bu ilişkinin yönünün hata düzeltme modeline (VECM) dayalı nedensellik testi ile tespit edilebileceğini ifade etmişlerdir. Bu çalışmada da eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiş, nedenselliğin yönünü tespit edebilmek amacıyla hata düzeltme modeline (VECM) dayalı nedensellik testi yapılmıştır.

VECM nedensellik analizi ile uzun dönemde aralarında eşbütünleşme ilişkisi bulunan değişkenler arasındaki nedenselliğin yönü hem uzun dönem için hem de kısa dönem için ayrı ayrı tespit edilebilmektedir (Petek ve Çelik, 2017: 74). Hata düzeltme terimi katsayısı, herhangi bir şok ile karşılaştıktan sonra ne kadar zamanda şokun etkilerinin ortadan kalkacağını ve uzun dönemde yeniden dengeye ulaşılacağını gösteren bir katsayıdır. Değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin bulunduğundan söz edebilmek için VECM nedensellik analizi sonuçlarından biri olan hata düzeltme terimi katsayısının negatif işaretli ve olasılık değerinin de anlamlı olması gereklidir (Turan, 2018: 205). Hata düzeltme modeli (VECM)'ni aşağıdaki (4) no'lu denklem ile ifade etmek mümkündür (Helhel, 2017: 14).

$$\Delta X_t = \alpha + \sum_{i=1}^M \beta_i \Delta X_{t-i} + \sum_{i=1}^n \gamma_i \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=1}^p \psi_i \Delta Z_{t-i} + \lambda EC_{t-1} + e_t \dots\dots\dots(4)$$

Denklemden EC, uzun dönem hata düzeltme terimini, λ ise hata düzeltme terimi katsayısını ifade etmektedir. Bu açıklamalar sonrasında ekonomik büyüme, ihracat ve işsizlik değişkenleri arasındaki kısa dönemli ve uzun dönemli ilişkiler, vektör hata düzeltme modeli ile incelenmiştir. Söz konusu değişkenlere ait hata düzeltme modeli tahmin sonuçları Tablo 6 de yer almaktadır.

Tablo 6. Kısa ve Uzun Dönemli VECM Nedensellik Sonuçları

Nedensellik Yönü	Kısa Dönem		Uzun Dönem		
	Chi-square	Olasılık değeri	Katsayı	t-istatistiği	Olasılık
EXP01 → GROWTH	0.358968	0.5491	-0.623870	-3.084925	0.0054*
UNEMP → GROWTH	1.472398	0.2250	-1.219793	-4.109332	0.0005*
GROWTH → EXP01	9.972214	0.0016*	-0.720227	-2.292663	0.0318**
GROWTH → UNEMP	2.190954	0.1388	0.124737	1.638529	0.1155

*%1 anlamlılık düzeyinde anlamlı

**%5 anlamlılık düzeyinde anlamlı

Değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli nedensellik ilişkilerine ait sonuçların yer aldığı Tablo 6 da yer alan kısa dönemde hata düzeltme modeline uygulanan Wald testinin olasılık değerlerine baktığımızda sadece ekonomik büyümeden ihracata doğru olan ilişkinin olasılık değeri anlamlıdır. Bu sonuçlar, kısa dönemde sadece ekonomik büyümeden ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğunu, diğer değişkenler arasında ise herhangi bir nedensellik ilişkisinin söz konusu olmadığını ortaya koymaktadır. Uzun dönemde ise, ihracattan ekonomik büyümeye, işsizlikten ekonomik büyümeye ve ekonomik büyümeden ihracata doğru olan nedensellik ilişkisinde hata düzeltme terimi katsayısının negatif ve olasılık değerinin de anlamlı olduğu, buna karşılık ekonomik büyümeden işsizliğe doğru olan nedensellik ilişkisinde hata düzeltme terimi katsayısının pozitif ve olasılık değerinin de anlamsız olduğu görülmektedir. Bu nedenle analiz edilen değişkenlerden ihracat ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunurken, işsizlikten ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Buna karşın ekonomik büyümeden işsizliğe doğru herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

SONUÇ

Günümüzde teknolojik ve ekonomik yapıda meydana gelen değişim ve dönüşümlere bağlı olarak makroekonomik değişkenler birbirlerini önemli oranda etkiler hale gelmiştir. Ülke ekonomilerini yönetenlerin temel amacı da ekonomik büyümeyi gerçekleştirmektir. Ekonomik büyüme ise pek çok makroekonomik değişkenden etkilenmektedir. Bu makroekonomik değişkenlerin başında da ihracat oranı ve işsizlik oranı gelmektedir. Çalışmada, ihracat oranında ve işsizlik oranında meydana gelen değişikliklerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, ARDL sınır testi yaklaşımı ve VECM nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Yapılan analiz neticesinde ARDL'ye dayanan hata düzeltme modelinin sonuçlarına göre serilerde kısa dönemde ortaya çıkan bir birimlik sapma, 0.76 dönemde, yıl bazında ise yaklaşık 9.1 ayda dengeye gelmektedir. ARDL modelinin tahmin sonuçlarına göre, incelenen dönemde ihracatın %1 artması ekonomik büyümeyi yaklaşık % 0,48 oranında artırmaktadır. Bir diğer ifadeyle ihracatın % 10 oranında artması (örneğin %70'dan %80'e çıkması), ekonomik büyümeyi % 4,8 oranında (örneğin %5'ten %9.8'e) artırmaktadır. Son olarak, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin yönü incelendiğinde, kısa dönemde sadece ekonomik büyümeden ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu görülmektedir. Uzun dönemde ise ihracat ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü, işsizlikten büyüme doğru ise tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu, buna karşılık büyüme ile işsizlik arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar, ihracatın ekonomik büyümeyi, ekonomik büyümenin de ihracatı etkilediğini ortaya koymaktadır. İşsizlikten büyüme doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunması ise işsizliğin, ekonomik büyümeyi etkilediğini göstermektedir. ARDL'ye dayanan hata düzeltme modelinin sonuçlarına ait katsayı değerleri incelendiğinde ihracatın, ekonomik büyümeyi pozitif yönde, işsizliğin ise ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği ortaya çıkmaktadır. İhracatta meydana gelen artışlar, ülkeye giren döviz miktarının artması anlamına gelmektedir. Döviz gelirlerindeki artışlar ise ülke içinde imalat sanayine yönelik yatırımların artırılması suretiyle ekonomik büyümenin gerçekleşmesine katkıda bulunabilmektedir. Bununla birlikte ihracat faaliyetleri sonucu elde edilen gelirlerin, ihracat mallarının üretimine yönelik yatırımlara yönlendirilmesi halinde ekonomik büyüme de ihracatın artmasına neden olmaktadır. Ayrıca işsizlik oranındaki artışlar da üretilen mal ve hizmet miktarının azalış göstermesine neden olmak suretiyle ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Özetle, bu bilgiler doğrultusunda ekonomik büyümenin gerçekleşebilmesi için ihracat hacminin artırılmasının ve işsiz sayısının düşürülmesinin büyük bir önemi bulunmaktadır. Bu nedenle ihracat hacminin artırılması için alınması gereken tedbirler ivedilikle alınmalı, ihracatçı firmalara çeşitli finansal destekler sağlanmalı, ihracatı kolaylaştırıcı vergi politikaları uygulanmalı ve ihracatçıların üretim maliyetlerini minimize edici teşviklerde bulunulmalıdır. Ayrıca ihracattan elde edilen

gelirlerin, üretim açısından verimli alanlarda kullanılmasına özen gösterilmeli ve reel yatırımlar artırılmalıdır. Bununla birlikte işsizliğin azaltılması için de üretim kapasitesini artırmaya yönelik tedbirler alınmalı ve yatırım maliyetlerini düşürecek doğrultuda girişimlerde bulunularak yeni iş sahaları oluşturulmalıdır.

KAYNAKLAR

- Alakbarov, N., Gündüz, M ve Erkan, B. (2018). Türkiye’de ekonomik büyümenin belirleyicisi olarak toplam faktör verimliliği, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (57), 253-270.
- Alam, I. ve Quazi, R. (2003), Determinants of capital flight: An econometric case study of Bangladesh, *International Review of Applied Economics*, 17 (1), 85-103.
- Altuntepe, N. ve Güner, T. (2013). Türkiye’de istihdam-büyüme ilişkisinin analizi (1988-2011), *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 5(1), 73-84.
- Çeştepe, H, Yıldız, H. ve Avcı G. M. (2019). İhracata dayalı büyümede kurumların rolü: Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler örneği, *Maliye Dergisi*, (177), 40-69.
- Dereli, D. D. (2018). Türkiye’de ekonomik büyüme ile dış ticaret arasındaki nedensellik ilişkisi (1969-2016), *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16(3), 279-289.
- Engle, R.F. and Granger, C.W.J. (1987). Co-integration and error correction representation, estimation and testing. *Econometrica*, 55(2), 251-276.
- Erkan, B. (2012). Ülkelerin karşılaştırmalı ihracat performanslarının açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük katsayılarıyla belirlenmesi: Türkiye-Suriye Örneği, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 195-218.
- Ersin, İ. (2018). İhracata dayalı büyüme hipotezinin test edilmesi: MINT ülkeleri örneği, *Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 26-38
- Ertuğrul, H. M. ve Uçak, A. (2013). Ekonomik büyüme istihdam ilişkisi: Türkiye için dinamik bir uygulama, *International Journal of Human Sciences*, 10(1), 661-675.
- Esen, E. Yıldırım, S. ve Kostakoğlu, S. F. (2012). Feldstein-Horioka Hipotezinin Türkiye Ekonomisi İçin Sınanması: ARDL Modeli Uygulaması, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1), 251-267.
- Eser, K. ve Gökmen Ekiz, Ç. (2009). Beşeri sermayenin ekonomik gelişme üzerindeki etkileri: Dünya deneyimi ve Türkiye üzerine gözlemler, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1(2), 41-56.
- Eygü, H. (2018). Enflasyon, işsizlik ve dış ticaret arasındaki ilişkinin incelenmesi: Türkiye örneği (1990-2017), *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 96-112.
- Haller, A. P. (2012). Concepts of economic growth and development. Challenges of crisis and of knowledge, *Economy Transdisciplinarity Cognition*, 15(1), 66-71.
- Helhel, Y. (2017). E7 Ülkelerinde finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında nedensellik analizi, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 54(628), 9-18.
- İşleyen, Ş. (2019). Tarım ve sanayi sektöründe istihdamın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Bazı OECD ülkeleri örneği (1993-2017), *Journal of Economics, Finance and Accounting – JEFA (2019), Vol.6(2), 102-114.*
- Kızıldere, C. (2020). Dış Ticaret-ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneğinde bir nedensellik analizi, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (45), 318-331.
- Korkmaz, S. (2014). Türkiye ekonomisinde ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi, *Business and Economics Research Journal*, 5(4), 119-128.

- Küçükaksoy, İ., Çifçi, İ. ve Özbek, R.İ. (2015). İhracata dayalı büyüme hipotezi: Türkiye uygulaması, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 691-720.
- Lebe, F. (2016). Çevresel Kuznets eğrisi hipotezi: Türkiye için eşbütünlük ve nedensellik analizi, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 17 (2), 177-194.
- Murat, S. ve Yılmaz-Eser, B. (2013). Türkiye’de ekonomik büyüme ve istihdam ilişkisi: İstihdam yaratmayan büyüme olgusunun geçerliliği, *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*. 2(3), 92-123.
- Narayan, P. K.ve R. Smyth (2006), What determines migration flows from low-income to high-income countries? An empirical investigation of Fiji-U.S. migration 1972-2001, *Contemporary Economic Policy*, 24 (2), 332-342.
- Okun, A. (1962), Potential GNP: Its measurement and significance, *Proceedings of the Business and Economic Statistics Section of the American Statistical Association*, 7(1); 89-104.
- Pesaran, M.H., Shin, Y. and Smith, R.J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships, *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- Petek, A. ve Çelik, A. (2017). Türkiye’de enflasyon, döviz kuru, ihracat ve ithalat arasındaki ilişkinin ekonometrik analizi (1990-2015), *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar* 54(626), 69-87.
- Sharma, A. ve Dietrich, M. (2004). The Indian economy since liberalisation: The structure and composition of exports and industrial transformation (1980 – 2000), Sheffield Economic Research Paper Series SERP Number: 2004004, United Kingdom.
- Takım, A. (2010). Türkiye’de GSYİH ile ihracat arasındaki ilişki: Granger nedensellik testi, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14(2), 315-330.
- Timur, C. ve Doğan, Z. (2015). İstihdam yaratmayan büyüme: Türkiye Analizi, *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (2), 231-247.
- Turan, Z. (2018). Türkiye’de tarımsal mal ticaretinin ve hayvancılığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi (1990-2014), *International Journal of Disciplines Economics and Administrative Sciences Studies*, 4(8), 200-209.
- Uçan, O., Akyıldız, A. ve Maimaitiaili, M. (2016), The Relationship between Export and Economic Growth In Turkey. *European Scientific Journal, ESJ*, Haziran Özel Sayı.61-70.
- Uslu, H. (2018). Ekonomik büyüme ve işsizlik ilişkisinin Türkiye ekonomisindeki yeni gelişmeler çerçevesinde incelenmesi, *Social Sciences Studies Journal*, 4(17), 1515-1531.
- Yapar Saçık, S. Ve Karaçayır, E. (2015). Türkiye’de cari işlemler hesabının finansmanı: ARDL sınır testi yaklaşımı, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (33), 155-166.

BARTIN MERKEZ I. ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ ÜZERİNE SWOT ANALİZİ

Doç. Dr. Said CEYHAN^{1*}

¹Bartın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, sceyhan@bartin.edu.tr

Meryem TULU²

² m.tulu19@gmail.com

ÖZ

Bölgeler arası dengesizliklerin azaltılmasında bir araç olarak kullanılan Organize Sanayi Bölgelerinde faaliyet gösteren firmaların, Bartın Merkez I. Organize Sanayi Bölgesi'nde (OSB) sahip olacağı avantaj ve dezavantajlarını belirlemek amacı ile SWOT analizi yapılmıştır. SWOT faktörleri (Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Fırsatlar ve Tehditler) fabrika yeri seçiminde önem arz eden sürdürülebilir bir üretim yapısına sahip olma ve rekabetçi avantajların varlığı kriterleri göz önünde bulundurularak ele alınmıştır. Yapılan çalışmada; Organize Sanayi Bölgesi'nin Türkiye'de ve Dünyadaki durumu hakkında bilgiler verilmiş, Bartın Merkez I OSB'nin üstünlükleri ve zayıflıklarının yanı sıra tehditleri ve fırsatları SWOT analizi aracılığıyla ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Organize Sanayi Bölgesi, Bartın Organize Sanayi Bölgesi, Swot Analizi

SWOT ANALYSIS ON BARTIN CENTER I. ORGANIZED INDUSTRIAL ZONE

ABSTRACT

SWOT analysis was carried out to determine the advantages and disadvantages of companies operating in Organized Industrial Zones, which are used as a tool to reduce imbalances between regions, in Bartın Central Organized Industrial Zone (OIZ). SWOT factors (Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats) have been handled by considering the criteria of having a sustainable production structure and the existence of competitive advantages, which are important in the selection of the factory location. In the study; In Turkey and in the world are given information

about the status of the Organized Industrial Zone. The advantages and weaknesses of Bartın Center I OIZ, as well as its threats and opportunities, were revealed through SWOT analysis.

Key Words: Organized Industrial Zone, Bartın Organized Industrial Zone, Swot Analysis

GİRİŞ

Organize Sanayi Bölgeleri (OSB); birbirleriyle işbirliği halinde küçük ve orta ölçekli firmalardan oluşan, sanayinin planlı bir alanda gerçekleştirilmesini sağlayan ve yatırımcıların tüm firmalara sunduğu alt yapı hizmetlerinden yararlanabildiği alanlar olarak bilinmektedir. Sanayileşme olgusu dünya ekonomisinde 19. Yüzyıl sonlarına doğru Batı Avrupa ülkelerinde ve ABD’de görülmüş, sanayi bölgesi fikri ise 1985’te ABD’de ortaya atılmıştır. ABD’de ilk OSB uygulamaları kâr elde etmek amacıyla özel sektör tarafından gerçekleştirilmiştir. 1905 ve 1909 yıllarında Chicago kentinde “ Central Manufacturing” ve “Clearing” adlı sanayi bölgeleri ise ilk OSB örneği olarak bilinmektedir (URL 1).

Türkiye’de uygulanan OSB uygulamaları da gelişmiş Batı ülkelerinde uygulanan OSB uygulamaları ile benzerlik göstermektedir. Aralarındaki en önemli fark, batı ülkelerinde OSB yönetiminin temel amacı; kârını maksimize etmek iken, Türkiye’deki öncelikli amaç; bölgesel dengesizliğin giderilerek planlı bir kentsel yapının oluşturulması olmuştur. Sanayi bölgelerinin düzenli bir şekilde kurulmasını sağlamak ve işletme sahiplerinin mekân sorunlarını çözmek için yıllardır OSB’leri uygulanmaktadır. OSB’lerinin amacı, sadece düzenli yerleşim alanları olarak düşünülmemelidir. Sunmuş olduğu maddi kolaylıklar, ulaşım imkânları, alt yapı hizmetleri, teşvik unsurları ve özendirici politikalar olarak da gündemde yerini almaktadır. Diğer bir ifade ile OSB’lerinin kuruluş amacı; düzenli ve planlı bir kentsel yaşamın öncelikli olması ile birlikte, yüksek verimle çalışan sanayi topluluklarının oluşmasını sağlamaktır.

Makalede; OSB kavramı kısaca ele alındıktan sonra, OSB’nin Dünyada ve Türkiye’de ki Durumu, OSB’nin özellikleri ve OSB’nde Bulunmanın avantaj ve dezavantajları, Bartın Merkez I. OSB hakkında bilgi verilmiştir. Firmaların Bartın Merkez I. OSB’nde sahip olacağı avantaj ve dezavantajları SWOT analizi aracılığı ile incelenmiştir.

1. OSB Kavramı, OSB’nin Dünyada ve Türkiye’deki Durumu

Sanayi devrimiyle birlikte ülkeler arasında ortaya çıkan gelişmişlik farkı zaman içinde aynı ülkenin bölgeleri arasında da ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dengesizliklerin giderilmesi ise başta

AB üyesi ülkeler olmak üzere birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısında çözülmesi gereken bir sorun haline gelmiştir. OSB ise bu çözüm yollarından birisi olarak görülen bir uygulamadır. Türkiye’de Organize Sanayi Bölgeleri (OSB), 4562 sayılı OSB Kanununa göre; endüstrinin OSB’nin denetiminde müsaade edilen yerlerde faaliyet yürütmesini sağlamak, çevre sorunlarını önlemek, bilgi ve bilişim teknolojilerinden yararlanmak ve kentleşmeyi yönlendirmek amacıyla uygun bölgelerde altyapı hizmetlerinin oluşturulması sonucu kurulmuştur (4562 sayılı OSB Kanunu, (URL 2). Bu sayede sosyal ve ekonomik açıdan diğer bölgelerle arasında gelişmişlik farkı bulunan bölgelere yatırımların çekilerek bu bölgelerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Yatırımları çekebilme ve istenen sonuca ulaşabilmek için ise OSB’ler bir teşvik unsuru olarak görülmüştür.

OSB, birçok kişi ve kurumlar tarafından farklı biçimlerde tanımlanmıştır. Genel kabul gören tanıma göre; “OSB, elektrik, su, kanalizasyon, banka, kantin, sağlık kurumu v.b. altyapı olanaklarıyla bütünleştirilmiş uygun bir alanda teknik ve genel hizmetlerin de bulunduğu, ekonomik bir sistem içinde gruplandırılmış fabrika yerleşim birimleridir”. (Aslan, 2007: 3). Birleşmiş Milletler tarafından kabul gören tanıma göre, “OSB, birbirleriyle işbirliği halinde üretim yapmakta olan orta ve küçük işletmelerin, düzenli ve planlı bir alanda ortak altyapı hizmetlerinden yararlanmak koşuluyla standart fabrika binaları içinde toplanmalarıdır” (Öcal, 2008: 234).

Bir başka tanıma göre ise, OSB; “ağır sanayi ve kompleksleri için değil fakat uyumlu ve birbirini tamamlayan bir üretim biçiminde olmak üzere, orta sanayi, ölçek ve boyutundaki üretim birimlerinin, kapsamlı bir plan gereğince sınırları tayin edilmiş bir alanda organize edildiği bir bölge” şeklinde tanımlanmıştır. (Dinler, 2012: 61). Bir diğer tanımda OSB, “Sanayileşmenin düzensiz ve plansız olarak gelişmesi sonucunda ortaya çıkan sorunları çözmek için batıda geliştirilmiş bir bölgesel kalkınma modelidir” (Hozikligil, 2007: 32).

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı’nın yaptığı tanıma göre ise; “Karma ekonomi şartları altında küçük ve orta ölçekli endüstrilerin geliştirilmesi için gerekli olan planlı yerleşme alanlarının, altyapı ve ortak hizmet ihtiyaçlarının inşa edilerek sağlanması yoluyla belli standartlarda geliştirilmesi ve organize edilmesi...” olarak tanımlanmıştır. (Aslan, 2007: 3-4).

Sonuç olarak OSB; birbirleriyle işbirliği halinde üretim yapan, küçük ve orta ölçekli sanayi türlerinden oluşan, sanayinin planlı bir alanda gerçekleştirilmesini sağlayan ve yatırımcıların ortak altyapı hizmetlerinden yararlanabildiği alanlardır. OSB sanayi tesislerinin kurulabilmesi için

gerekli sosyal ve altyapı hizmetlerinin karşılanması yanı sıra işletmelerin verimli çalışmaları için uygun ortam imkânı da sunmaktadır.

Ülkemizde yeni olmayan sanayileşme hareketinin başlangıcı, sanayi devriminden önceki küçük sanayi dönemine dayanmaktadır. Sanayi alanında dünyanın en ileri ülkesi olan Osmanlı döneminde, Lonca ve Ahilik sistemleriyle, düzenli, kontrollü ve planlı bir sanayi ve iş piyasası bulunmaktadır. Cumhuriyet döneminden önce 19. yy 'da Türkiye'de yeni endüstriler açılmaya başlanmış, fakat farklı politik ve iktisadi faktörlerden kaynaklı olarak bir çok üretim merkezi kepenkleri indirmiş ve 1800 yılı civarında başlayan sanayi hareketi 1860'larda son bulmuştur (Zaim, 1965: 9-10).

Sanayileşme hareketinin, belirli bir çerçevede yürütülmesi gerekmektedir. Bu anlamda OSB'leri, kentleşmeyi gerçekleştirmekle birlikte sınai üretimi bir merkezde toplamıştır. 19. Yüzyılda ortaya çıkan endüstrileşme, özellikle teknolojik gelişmelerle ivmelenmiş, bazı kentlerde sınai firmaların çoğalmasına neden olmuştur. Zamanla bir müdahale olmaksızın kümelenen bu firmalar, kent merkezlerinde plansız bir şekilde çoğalarak endüstri alanlarını meydana gelmesinde rol oynamıştır. (Onat, 1969: 9).

İkinci Dünya savaşı sonrası dönemde, bir taraftan ekonomik kalkınmanın hız kazanmasını sağlamak amacı ile çalışmalar artırılırken, diğer taraftan da dünyanın farklı bölgeleri arasında ki kalkınmışlık farklılıklarının kaldırılması yönünde çaba gösterilmiştir. Yatırımlar, bir taraftan uluslararası şemsiye kuruluşlar, uluslararası finans kuruluşları ve bölgesel veya uluslararası kalkınma amaçlı organizasyonlar liderliğinde daha düzenli bir yapı içerisinde geliştirilip desteklenir iken, diğer taraftan da kentleşmeye ve çevre kirliliğine yönelik problemler, gelişmekte olan ekonomilerde sanayileşmenin dağınık bir coğrafyada yeşermesi yerine, daha düzenli bir yapı içerisinde gelişmesini sağlamıştır. OSB'lerinin sahip olduğu amaçlar arasında; sanayinin geliştirilmesi, düzenli alt yapıların sağlanması, bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının ortadan kaldırılması gibi etkenler yer almaktadır (Uzunoğlu, S. vd. 2003: 4).

OSB kavramı 19. Yüzyıl sonlarında kullanılmaya başlanmış ve ortaya çıkmasında sanayileşme faaliyetleri ve kentleşme hareketlerinin büyük rolü olmuştur. Uygulamaya konulan ilk OSB Amerika ve İngiltere'de iken, 20.yüzyılın ortasından başlayarak diğer devletlerde de yaygınlaşmaya başlamıştır (Gündoğar, 2013: 22).

Türkiye’de 1960’lı yıllarda planlı kalkınma politikasına geçilmesi çerçevesinde OSB kurulması, uygulaması başlatılmıştır. Sanayi teşvik politikalarının bir parçası olarak kurulan OSB’lerinin oluşturulmasının da yerli sanayinin düzenli ve planlı gelişimini sağlamak amaçlanırken yerli sanayii geliştirmek ve sanayi üretimini arttırmakta amaçlanmaktadır. Bu sanayi bölgeleri, dünyadaki diğer örneklerinde de olduğu gibi istihdam, yatırım ve üretim amaçlı kurulmaktadır. OSB’leri, üretimin, istihdamın ve yatırımın artırılması amacının yanı sıra, girişimcilerin belirli sektörlerle yöneltilmesi ve sanayi bölgelerinde belirli standartların oluşturulması gibi amaçlara da hizmet etmektedir. OSB’ne sağlanan kolaylıklardan bazıları; düşük faizli ve uzun vadeli krediler, gümrük muafiyetleri, hammadde ve ara mal ithalatında kolaylıklar olarak sayılabilir. Bununla birlikte, OSB’lerinde yatırım yapan işletmeler, üretimleri için gerekli olan altyapı ihtiyacını ucuz mal etmelerinin yanı sıra düzenli ve ucuz girdi imkânına da kavuşmaktadır (Uzunoğlu, S. v.d. 2003: 11-12-16).

2. OSB’nin Özellikleri ve OSB’nde Bulunmanın Avantajları

OSB’lerinin en belirgin özelliği altyapı hizmetlerinin ortak olarak kullanılmasıdır. Altyapı hizmetlerinin ortak kullanılması yatırımcılar açısından kolaylık sağlamakla birlikte disiplin de sağlamaktadır. Bu hizmetlerin iyi düzenlenmesiyle çevrede oluşacak olumsuz etkilerin önüne geçilmektedir. Altyapı hizmetleriyle OSB’si yönetiminin ilgilenmesi ise yatırımcılar açısından bir avantaj unsuru oluşturmakta ve verimliliği artırmaktadır. OSB’lerinin şehirler için önemli olan bir diğer özelliği de çevre kirliliğinin önüne geçilmesi, yani çevrenin korunuyor olmasıdır. Fabrikaların zararlı atıklarının depolanarak çevreye zarar vermesi engellenmektedir. OSB’lerinin diğer bir özelliği de istihdam alanı yaratmasıdır (Çam, 2011: 27-28).

Bazı nicel çalışmalar sonucunda sanayi kümesi içinde bulunan işletmelerin daha iyi rekabet edebildikleri ve istihdamı artırabildikleri gözlemlenmiştir (Paniccia, I. 1998: 667-669).

OSB’leri aynı zamanda sanayinin gelişmesini sağlayan, modernleştiren, verimliliği yükselten, maliyetleri azaltan dolayısı ile karı artıran ve ürün kalitesini yükselten önemli bir sanayileşme aracı ve yöntemi olarak uygulanmaya başlanmıştır. Sanayi kuruluşlarının farklı yerlerde kurulması her biri için altyapı, sosyal alan, enerji ve benzeri temel hizmetlerin ayrı yapılması durumunda verimli olunmayacağı açıktır. Ayrı yapılması durumunda ekonomik olmayan bu tür hizmetler, OSB’nde birlikte geliştirilmekte, maliyetler düştüğünden dolayı verimlilik artmakta, yeni yatırımlar için daha çekici imkânlar sunulmuş olmaktadır. Türkiye gibi kalkınmakta olan devletlerin gelişmelerinde, küçük ve orta ölçekli işletmelerin daha büyük rol oynaması, bu

firmaların gelişimini çok daha önemli hale getirmektedir. OSB'leri ise, sağladığı teşvikler açısından bu firmalara önemli katkılar sunmaktadır. (Özdemir, 1990: 10-13).

İkinci Dünya Savaşı sonunda, sanayi bölgelerinin gelişmesi yönünde yapılan çalışmalar; OSB'si ve sanayi parkı kavramlarını doğurmuştur. Batıda geliştirilerek uygulanmaya konulan OSB'leriyle plana dayalı ve yüksek verimle çalışan sanayi topluluğu oluşturulması amaçlanmıştır (Alacadağlı, 2004: 44-45). OSB'lerini oluşturmakla elde edilecek avantajlar aşağıdaki gibidir (Dinler, 2012: 60);

- OSB'leri, girişimcilerin yerleşmesine uygun bir ortam oluşturmaktadır. OSB'leri cesareti olmayan, neyi üreteceğine ve nerede üreteceğine karar veremeyen girişimcileri cesaretlendirmektedir.

- OSB'leri, plansız kentleşmenin önüne geçebilmek için mekân düzenleme aracı olarak kullanılması da işlevlerindedir. OSB'leri kurularak, sanayi faaliyetlerinin şehir dışında yerleşmesi çevre sorunlarının kontrol edilmesine olanak sağlarken, şehirlerin daha düzenli ve yaşam kalitesinin daha yüksek olmasını sağlamaktadır.

- OSB'sinin bir diğer işlevi ise, ekonomik gelişimin yurt düzeyine dengeli dağılmasına yardımcı olmasıdır. Az gelişmiş bölgelere kurulan OSB'leri, ekonomik gelişmenin bu bölgelere taşınmasını sağlayacak ve büyük kentlerin daha fazla büyümesini engelleyerek bölgelerarası dengeli bir gelişme mümkün olacaktır.

OSB'leri planlı dönemin başlangıcından bugüne kadar olan dönemde sermaye birikiminin şehir dışına çıkmasını engellemede önemli bir aracı olmuş ve sanayileşmenin önemini ve gelişmesini sağlamıştır. OSB'lerinin kurulması verimliliği artırırken üretilen ürünlerin kalitesini yüksek düzeylere çıkarması ve maliyetleri düşürmesi açısından önemli bir işleve sahiptir. OSB'leri kentleşmeyi yönlendirmek ve sanayi faaliyetlerinin düzenli ve planlı gelişmesini sağlamaktadır. Ayrıca OSB'leri fabrikaların çevreye vereceği olumsuz etkilerin denetimini yapmak, topluca bulunan sanayi kuruluşlarının daha ucuz ve kolay üretim yapmaları, az maliyetle altyapı hizmetlerinden yararlanmalarını sağlayarak girişimcilere önemli olanaklar sunmaktadır. Girişimciler yatırım yapacakları sanayi kuruluşlarına düşük maliyetle sahip olabilirken başta katlanmak zorunda oldukları arsa, altyapı, su, kanalizasyon, elektrik, çevre düzenlenmesi gibi hizmetlerden uygun ekonomik koşullarda faydalanabilmekte bu durumda girişimcilerin yatırım yapma isteklerini pozitif yönde etkilemektedir (Öcal, 2008: 235).

OSB'lerinin kurulduğu alanlarda sosyal ve altyapı hizmetlerinin hazır bulunması girişimcilerin bu olanaklardan faydalanmak istemeleri, yatırım kararlarını olumlu yönde etkiler. Altyapı hizmetlerinin hazır olması üretim sürecini hızlandırır. Gelişmekte olan ülkelerde enflasyon ve faiz oranları yatırımların gecikmesini pahalı hale getirmektedir. Böyle bir durumda yatırım belirsizliğinin maliyetini yükseltir. OSB'leri küçük ve orta ölçekli olan işletmelerin yatırım

maliyetlerinde tasarruf aracıdır. OSB'leri ortak altyapı masraflarının maliyetini düşürür ve rekabet faktörünün gelişmesine neden olur. Bu bölgelerde faaliyet gösteren işletmelerin birbirleriyle ilişkisinin olması dışsal tasarruf sağlar. Yani mallarını satabilme, pazarlama ve stok maliyetlerinde azalmaya neden olur. OSB'lerinin kurulduğu bölgelere en büyük katkısı ise istihdam ortamı yaratmasıdır (Berberoğlu, 1985: 203).

OSB'lerinin devlet gözetimi altında kendi organlarınca yönetilmesi (Cansız, 2010: 29-30);

- Özel sektör yatırımlarının belirli bölgelere yönlendirilmesi,
- İşletmelerin kuruluş yerlerinin desteklenip teşvik edilmesi için finansal ve fiziksel teşviklerin verilmesi,
- Sanayi işletmelerinin birbirleri ile işbirliği ve uyum içinde üretim yapmaları,
- Fabrikaların önceden planlanan arazi üzerine yerleştirilmeleri,
- İşletmelerin ortak alt yapı hizmetlerinden (su, ulaştırma, elektrik, sosyal tesisler ve kanalizasyon vb.) ortak fayda sağlamaları,
- Sanayinin gelişmekte olan bölgelerde yaygınlaştırılması, tarım alanlarının zarar görmemesi için sanayi alanı olarak kullanılmasının önüne geçilmesi,
- Altyapının gereksinimlere uygun olarak planlanması, ortak hizmet kuruluşlarının oluşturulması (Düşük maliyetli, ortak sosyal tesisler ve sağlam altyapı gibi),
- Ortak arıtma tesisleri aracılığıyla çevre kirliliğinin önüne geçilmesidir.

Kentleşme ve sanayileşme ilişkilerini düzenlemek açısından önemli bir rol alan OSB'leri, sanayi birimlerinin çevrede meydana getirmiş olduğu olumsuz etkileri denetleyebilme imkânı sunmaktadır. Aynı zamanda, ülkemizde 1990'ların başlarına kadar kalkınma planlarında özellikle sanayinin elverişli tarım araziler üzerindeki etkisi göz ardı edilmiştir (Çezik ve Eraydın, 1982: 53).

Günümüzde ise OSB'leri, 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanununa göre, "Sanayinin uygun görülen alanlarda yapılmasını sağlamak, çarpık sanayileşme ve çevre sorunlarını önlemek, sanayi türlerinin belirli bir plan dâhilinde yerleştirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla; sınırları tasdik edilmiş, arazi parçalarının imar planlarındaki oranlar dâhilinde gerekli idari, sosyal ve teknik altyapı alanları ile küçük imalat ve tamirat, ticaret, eğitim ve sağlık alanları, teknoloji geliştirme bölgeleri ile donatılıp planlı bir şekilde ve belirli sistemler dâhilinde sanayi için tahsis edilmesiyle oluşturulan ve bu kanun hükümlerine göre işletilen mal ve hizmet üretim bölgeleri" olarak tanımlanmaktadır. Özellikle tarım arazilerinin sanayide kullanılmasının disipline edilmesi kalkınmanın sürdürülebilmesi için önem arz etmektedir.

Yapılan tüm açıklamalardan anlaşılacağı gibi OSB'leri geri kalmış bölgelere kaydırılması nedeniyle dengeli gelişmeye katkıda bulunmuş, tarım alanlarının olumsuz etkilenmesini engellemiş ve birbirini tamamlayan sektörlerin bir arada bulunmasını sağlayarak çevre ve ekonomi açısından önemli işlevlerde bulunduğu ortadadır. (Öcal, 2008: 236).

Kısacası; OSB'lerinin kurulmasıyla planlı sanayileşme, bölgesel dengesizliğin giderilerek

dengeli bir hale gelmesi ve düzenli bir şehirleşme amaçlanmıştır. Sonuç olarak OSB’nde bulunan işletmelere sağlanan avantajları maddeler halinde aşağıdaki şekilde toplamak mümkündür. Bu bölgelerde faaliyet gösteren firmalar (URL 3);

- Atık su bedelinden,
- Bina, inşaat harcı ve yapı kullanma izni harcından,
- Belediyelerin çevre temizlik hizmetlerinden yararlanmayan işletmeler, çevre temizlik vergisinden,
- Tevhid ve ifraz işlemi harcından,
- İnşaat bitim tarihini takip eden bütçe yılından itibaren emlak vergisinden 5 yıl muafırlar.
- Yapı denetim kuruluşlarına ödeyecekleri hizmet bedelini ise %75 indirimli öderler.

OSB’nin gelişmesini engelleyen etmenler maddeler halinde aşağıda verilmiştir. Bunlar (Çetin ve Kara, 2008: 63);

- Teşvik uygulamalarının yetersiz olması,
- Bu uygulamaların açtığı olumsuz etkiler,
- Firmaların birlikte hareket etme anlayışının eksikliği,
- Sanayi bilincinin gelişmemiş olması,
- Kaynak yetersizliği,
- Kuruluş yeri seçiminde alınan kararların yanlış olması gibi faktörlerdir.

3. Bartın Merkez I. Organize Sanayi Bölgesi (OSB)

Bartın OSB, Gök Irmak kenarında, Kurtköy mevkiinden ayrılarak ulaşılan, Yanaz-Geriş Köyleri ayrımından başlayarak, bu köylerin sınırları içerisinde yer almaktadır. Bu yerin bir kısmı Bartın OSB için Maliye Hazinesi’nden tahsis edilerek, bir kısmı da şahıslardan Kamulaştırılarak alınmış, toplam $948.947m^2$ ’dir.

Bölgede hâlihazır durumda arsa ve işletme hizmetleri açısından OSB emsali OSB’leri arasında maliyeti en düşük olandır. Arsa ve işletme maliyetinin çok düşük olması Bartın halkı ve dışarıdan gelen sanayiciler tarafından çok cazip bulunmaktadır.

12.04.2000 tarih ve 4562 sayılı yasa ile OSB’leri Kanunu yürürlüğe girmiş ve OSB’leri ile ilgili tüm düzenlemeler bu kanun çerçevesinde belirlenmiştir. Yasa ile OSB’leri tüzel kişilik kazanarak yapılan işlemler yasa çerçevesine alınmıştır. Bartın OSB’sinde ise 5084 sayılı yatırımların ve istihdamın teşviki yasası uygulanmaktadır. Bartın OSB’sinde OSB yönetiminin gözetiminde; imar durumu verilmesi, inşaat ruhsatı, yapı kullanma izni, elektrik dağıtımı, su isale hattı ve dağıtımı, doğalgaz dağıtımı, bağlantı izni ve ön arıtma tesisi proje onayları, atık su arıtma tesisi, çöp toplama ve çevre temizliği hizmetleri, işyeri açma ve çalışma ruhsatı vb. hizmetler,

endüstri sahiplerine düşük maliyet ve pek çok engelin kaldırılması suretiyle sunulmaktadır. (Bartın OSB Müdürlüğü, URL.4).

1999 yılında faaliyete başlayan Bartın OSB’nde teşviklerin başladığı tarih olan 2004 yılına kadar 13 firma faaliyette bulunurken günümüzde Bartın OSB’nde 30 adet parsel sayısı bulunmaktadır. 2016 yılı Aralık ayında ara veren firma sayısı 5’e yükselmiştir ve mevcut firma sayısı 22 olmuştur (URL.5).

Bartın Merkez 1. OSB’sinin dolu olması sebebi ile 2. İlave alan sınırları bakanlık tarafından onaylanmış, alanın taşkın koruma tedbirleri için istenen Gök Irmak Çayı sedde çalışması DSİ tarafından 2015 Nisan ayında tamamlanmıştır. İlave alan çalışması DSİ ve OSB arasındaki ortak protokolle bedelsiz olarak DSİ tarafından yapılmış sedde çalışmasında ise kullanılanlar taşlar taşıma bedeli karşılığında ilde bulunan taşocaklarından temin edilmiştir. Alandaki hazine ve mera arazilerinin tahsisi tamamlanmış, şahıs mülkiyetinde bulunan arazilerin kadastro çalışmaları son bulmuş, askı sürecinin peşinden kamulaştırma başlayacak olup, 77 hektar alan ilave OSB alanı olarak sanayicilerin hizmetine sunulacaktır (URL.5).

4. Bartın Merkez I. Organize Sanayi Bölgesi Swot Analizi

İşletmelerin Bartın OSB’nde kurulması durumunda sahip olacağı avantaj ve dezavantajlarını belirlemek amacı ile swot analizi yapılmıştır. Swot faktörleri fabrika yeri seçiminde önem arz eden sürdürülebilir bir üretim yapısına sahip olma ve rekabetçi avantajların varlığı kriterleri göz önünde bulundurularak aşağıdaki tablodaki gibi belirlenmiştir.

Tablo 1: Bartın OSB Swot Analizi

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
Metropol illere yakınlık (Hammaddelerin tedarik edileceği bölgelerin yakınlığı)	Hammadde açısından dışa bağımlılığı
Batı Karadeniz sahili üzerinde bulunması ve diğer ulaşım yollarına yakınlık (Saltukova Hava Alanı, demiryolu, liman vb.)	Yatırım ve girişimcilik kültürünün gelişmemiş olması-Yeni gelişen sanayi tiplerinin oldukça yavaş ilerlemesi
Devletin işletmelere sunmuş olduğu teşvikler	Altyapısı hazır sanayi arsalarının bulunmayışı
Kültürel ve Tarihi zenginlikler	Yönetici düzeyinde nitelikli, uzman işgücü eksikliği

Zengin yer altı rezervleri (Linyit, silisyum, petrol, doğalgaz, uranyum ve toryum)	Tarım arazilerinin küçük parçalar halinde dağınık ve engebeli olması
Bartın Limanı'nın ticari amaçlı kullanımı ve Bartın limanının kapasitesinin artırılması	Yüksek işsizlik oranı ve beraberinde getirdiği göç sorunu - Nitelikli işgücü sorunu
Fırsatlar	Tehditler
Kurucaşile ve çevresi ile Merkez ilçede yaygınlaşan gemi ve yat yapım faaliyetleri	Çevre kirliliğinin artması (Amasra'ya kurulması planlanan termik santralin yaratacağı kirlilik)
Kalkınmada öncelikli bölge kapsamında bulunması	Bazı teşviklerin son bulması
Tarıma elverişli iklim ve toprak yapısı	Doğal zenginliklerinin, tarım alanlarının ve ormanlarının amaç dışı kullanımı
Organize Sanayi Bölgesi'ni genişletme çalışmaları	Mesleki eğitimin yetersizliği
Filyos Projesi	Dışarıya göçte artış eğilimi
Atıksu arıtma tesisi çalışması	Coğrafi konumdan dolayı nakliye maliyetlerinin artma ihtimali
Saltukova hava alanının büyütülerek işlevinin artırılması	1.Derece deprem bölgesinde yer alması

Kaynak: BAKKA Bartın Yatırım Destek Ofisi

Devletin sunmuş olduğu teşvikler Bartın OSB'ndeki firmalar açısından kurulma aşamasında güçlü bir faktördür. Bartın OSB'ne verilen teşvikler; KDV istisnası, Gümrük Vergisi Muafiyeti, Vergi İndirimi, Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği, Gelir Vergisi Stopajı Desteği, Sigorta Primi Desteği, Faiz Desteği, Yatırım Yeri Tahsisi ve KDV İadesidir (Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı Bartın'da Teşvik Broşürü). Bahsedilen teşvik unsurları firmaların genel gider maliyetlerini düşürmesi nedeni ile firmaların Bartın OSB'nde kurulmasını avantajlı hale getirmektedir. Firmaların Bartın OSB'nde kurulmasını sağlayan diğer bir güçlü yön ise hammaddelerin çoğunlukla tedarik edildiği Ankara ve İstanbul Büyük şehirlerine yakın olmasıdır. Bartın'da iklim koşullarının mevsim normallerinde seyrediyor olması, firmaların ürettiği ürünleri pazarlama noktasında Bartın limanını ticari amaçlı kullanmaları (Karabük Demir Çelik İşletmesi ve Ankara için en yakın liman özelliği taşıması nedeni ile Romanya, Ukrayna, Rusya gibi Karadeniz'e sahili olan ülkelere ihracatı kolaylaştırmaktadır) ve Bartın'ın Batı Karadeniz sahil yolu üzerinde bulunması ulaşım açısından firmalara avantaj sağlar iken ilin sahip olduğu kültürel ve

tarihi zenginlikler, turizm faaliyetlerinin gelişmesi açısından önem arz etmektedir. Bunun olabilmesi için de Saltukova Hava Limanı'na yakınlık, özellikle turizm ve ticareti canlandırmak açısından avantaj sağlamaktadır.

Bartın ilinin hammadde temininde dışa bağımlı olması ise firma maliyetlerinin yüksek düzeyde seyretmesine neden olduğu için en zayıf yön olarak belirlenmiştir. Bartın OSB'nde bulunan firmalarda nitelikli işgücü ve sürekliliğinin olmaması, yönetici düzeyinde uzman kişilerin bulunmaması ve personellerin eğitim düzeylerinin düşük olması firmaların faaliyetleri açısından dezavantaj oluşturmaktadır. Ayrıca yöre halkının ekonomik durumunun güçlü olmasına rağmen mesleki eğitim ve deneyimlerinin yeterli olmaması yatırım yapma konusunda geri adım atmalarına neden olmaktadır. Bartın'da tarım alanlarının dağınık ve engebeli yapısı, tarımın makineleşmesini güç kılmaktadır. Bu durum tarım faaliyetlerindeki verimliliği düşürmekte, üretim ve taşıma maliyetlerini yükselterek tarımın arzu edildiği seviyeye ulaşmasını zorlaştırmaktadır. Bölgenin yapısı gereği tarım tek başına yeterli bir kalkınmayı sağlayabilecek düzeyde uygulanamamaktadır. Sanayileşme için önemli olan coğrafi konum, özel girişimcileri sanayi alanlarına istenilen düzeyde çekememektedir. Bu durumun temel nedeni ise altyapısı hazır sanayi arsalarının bulunmamasıdır. Bu eksikliğin giderilebilmesi için OSB kurulmuştur. Modern ve yetkin organize sanayi bölgelerinin kurulmasıyla altyapı ve yerleşim alanı sorunları ortadan kalkabilecektir. Bölge için en büyük zorluklardan bir diğeri istihdam seviyesinin düşük olması ve bu nedenle ortaya çıkan göç sorunudur. Göç sorununun temel nedeni, geçmiş yıllara nazaran madencilik sektörünün daralması ve diğer sektörlerde de istihdamın yer değiştireceği bir büyümenin olmamasıdır. Bölgede yeni gelişen sanayi tipleri oldukça yavaş ilerlemekte ve var olan potansiyel kaynaklar değerlendirilememektedir. Gelişme için hayati önem taşıyan insan kaynağı bu nedenlerle bölgede tutunamayarak göç etmektedir (URL.5).

İlin OSB ile ilgili en büyük fırsatı, OSB'ni genişletme çalışmalarıdır. Geriş, Gerişkatırcı Köyleri Kurtköy mevkiindeki Bartın Merkez 1. OSB, 2. İlave alan sınırları bakanlık tarafından onaylanmış, alanın taşkın koruma tedbirleri için istenen Gök Irmak Çayı sedde çalışması DSİ tarafından 2015 Nisan ayında tamamlanmıştır. İlave alan çalışması DSİ ve OSB arasındaki ortak protokolle bedelsiz olarak DSİ tarafından yapılmış sedde çalışmasında ise kullanılanlar taşlar taşıma bedeli karşılığında ilde bulunan taşocaklarından temin edilmiştir. Alandaki hazine ve mera arazilerinin tahsisi tamamlanmış, şahıs mülkiyetinde bulunan arazilerin kadastro çalışmaları son bulmuş, askı sürecinin peşinden kamulaştırma başlayacak olup, 77 hektar alan ilave OSB alanı olarak sanayicilerin hizmetine sunulacaktır (URL.5). Bölgedeki önemli fırsatlardan bir diğeri ise;

Bartın Limanı'nı genişletme faaliyetleri bir başka deyişle Filyos Projesi, Bartın'ın iktisadi kalkınmasında önemli bir avantaj sağlayacaktır. Bartın Liman 'nın ve Saltukova Hava Alan 'nın yeniden düzenlenmesi, Bartın'da ekonomik aktiviteleri artıracaktır (URL.8). İl için önem arz eden diğer bir fırsat ise atıksu arıtma tesisi çalışmalarıdır. Bölgedeki sanayicilerden kaynaklanan evsel ve endüstriyel atık suların arıtılması için 1700 m³/gün kapasiteli atık su arıtma tesisi 2014 yılı sonu itibari ile tamamlanmıştır. Tam kapasite çalışması durumunda 1.700 m³/gün atık suyu arıtacak olan arıtma tesisi 2015 yılı Şubat ayından itibaren işletilmeye başlanmıştır (Bartın Merkez 1. OSB 2014-2015 Faaliyet Raporu). Bununla birlikte, Kurucaşile bölgesinde gelişen gemi ve yat inşası faaliyetleri uluslararası standartlara sahiptir. Gemi ve yatçılık faaliyetlerinin uluslararası tanınırlığı ile ilgili yatırımların yapılması sürdürülebilir bir kalkınma modelini yaratabilecek güçtedir. Pek çok madenin (kuvarsit, kil yataklar, volkanik taş ve inşaat kumları) yer aldığı Bartın'da maden kaynakları özellikle göçe karşı, istihdam ve yatırımla ciddi fırsatlar yaratacak bir potansiyele sahiptir. Kömür dışında yatırım ve proje almayan bu madenler, yeterli çalışmalarla değerlendirildiğinde bölgenin ekonomik yapısına ciddi katma değer sağlayan kaynaklara dönüşebilecektir. Son olarak, tarıma elverişli iklim ve toprak yapısı sayesinde alternatif tarım ürünleri üretilme olanağı, Bartın için önemli bir potansiyel sunmaktadır.

Bartın OSB'ni tehdit eden en önemli faktör ise devletin sunduğu bazı teşviklerin son bulmasıdır. OSB'nde faaliyet gösteren firmalarla yapılan anket çalışması sonucu firmaların çoğunluğunun ilde bulunma sebebi devletin sunmuş olduğu teşvikler olarak belirlemiş ve teşvikten yararlanma süreci dolan firmaların sırf taşıma maliyetlerinin yüksek olmasından dolayı firmalarını taşıyamadıklarını sonucu elde edilmiştir. Amasra'ya kurulması planlanan termik santralin yaratacağı kirliliğin toplum sağlığını ciddi şekilde etkileyeceği ve ilin doğal güzelliklerini ve turizm potansiyelini negatif yönde etkileyeceği açıktır. Doğal zenginliklerinin, tarım alanlarının ve ormanlarının amaç dışı kullanımı, Bartın ili ve geleceği için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Ekosistem çok amaçlı ve akılcı değerlendirilmezse yıkıcı ve tükenbilir bir kaynak haline gelebilir. Bu yönde teşvik ve desteklerin etkin, yerinde ve yatırıma yönelik olması gereklidir (URL.7).

Yapılan SWOT analizinde Bartın OSB için üstünlükler, zayıflıklar, fırsatlar ve tehditlerden oluşan bir model önerisi geliştirilmiştir. Bartın OSB'nin mevcut durumu analiz edildikten sonra gelecekte karşılaşılabileceği durumlarla ilgili öngörülerde bulunulmuştur. Sonuçta Bartın OSB'ni güçlendirme de devletin sunduğu teşviklerin önemi vurgulanmıştır. Her ne kadar hammadde temini konusunda büyük şehirlere yakınlığı avantaj sağlıyor olsa da dışa bağımlılığın maliyetleri artırması sonucu gelecekte bu avantajı ortadan kaldırabileceği belirtilmiştir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Organize Sanayi Bölge'leri üretim yapan firmaların bir arada toplandığı, alt yapı ve ulaşım hizmetlerinden kolay ve daha ucuz yararlanabildikleri yerleşim alanlarıdır. Bu yerleşim alanları bölgedeki işsizliği azaltarak istihdam ortamı hazırlamaktadır.

Türkiye'de OSB'lerin kurulması için yapılan çalışmalara planlı dönemde rastlanılsa da, aslında OSB'lerin kurumsallaştırılması kalkınma planları doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. OSB kalkınma planlarında; kentleşme, sanayileşme ve bölgesel gelişme olgularına dayandırılarak ele alınmıştır. OSB'lerinin kurulmasıyla planlı sanayileşme, bölgesel dengesizliğin giderilerek dengeli bir hale gelmesi ve düzenli bir şehirleşme amaçlanmıştır. OSB'lerinin belli bir bölgede toplanmaları işletmeler arasındaki bilgi alışverişini kolaylaştırmakta ayrıca hükümetin sunduğu hizmetleri uygun koşullarda kullanılmasını sağlamasıyla girişimcilerin yatırım isteklerini pozitif yönde etkilemektedir. OSB'leri planlı dönemin başlangıcından bugüne kadar olan dönemde sermaye birikiminin şehir dışına çıkmasını engellemede önemli bir aracı olmuş ve sanayileşmenin önemini ve gelişmesini sağlamıştır.

OSB'lerinin kurulması verimliliğini artırırken üretilen ürünlerin kalitesini yüksek düzeylere çıkarması ve maliyetleri düşürmesi açısından önemli bir işleve sahiptir. Türkiye'de OSB'lerin kurulma sebebi girişimcilerin işletme kurarken katlandıkları maliyetleri azaltarak işletme kuruluş yeri seçimlerini etkileyebilmektir. Çünkü girişimciler, işletme kurabilmek için uygun alan bulmak, altyapı tesislerini kurmak, fabrika binalarını yapmak gibi birçok maliyet unsuru ile karşı karşıya kalmakta ve bu durum da kurulan işletme sayısını sınırlamaktadır. Girişimcilerin bu sorunlarının giderilmesi için OSB'ler kurulmaya başlamıştır. Ancak bununla birlikte iller ve hatta ilçeler arasında OSB'si kurabilmek için yarış başlamıştır. Batı ülkelerindeki OSB'si yönetiminin temel amacı kârını maksimize etmek iken, Türkiye'de öncelikli amaç bölgesel dengesizliğin giderilerek, düzenli ve planlı bir kentsel yapı oluşturulmasıdır. Ekonomik kalkınma da Dünya'da olduğu gibi Türkiye'de de OSB'lerinin katkısı inkâr edilemez.

İşletmelerin Bartın OSB'nde kurulması durumunda sahip olacağı avantaj ve dezavantajlarını belirlemek amacı ile swot analizi yapılmıştır. Swot faktörleri fabrika yeri seçiminde önem arz eden sürdürülebilir bir üretim yapısına sahip olma ve rekabetçi avantajların varlığı kriterlerini göz önünde bulundurulmuştur. Devletin sunmuş olduğu teşvikler Bartın OSB'nde ki firmalar açısından kurulma aşamasında güçlü bir faktör olduğu tespit edilmiştir.

Devlet, bölgelerde istihdamı yaratmak, yatırım hacmini artırmak, iç göçleri engellemek ve kentsel dengesizliklerin önüne geçebilmek adına girişimcilere yatırım teşvikleri sunmaktadır.

Teşvik unsurları firmaların genel gider maliyetlerini düşürmesi nedeni ile firmaların Bartın OSB’nde kurulmasını avantajlı hale getirmektedir. Bartın ilinin hammadde temininde dışa bağımlı olması firma maliyetlerinin yüksek düzeyde seyretmesine neden olduğu için en zayıf yön olarak tespit edilmiş olup ilin transit yollar üzerinde bulunmamasından kaynaklanan lojistik dezavantajların devletin sunacağı teşviklerle avantaja dönüştürülmesi gerektiği tespit edilmiştir. Bartın Liman 'nın geliştirilmesi ve Saltukova Hava Alanı 'nın daha kullanışlı hale getirilmesi gibi çalışmalar Bartın'da ticaretin gelişmesine katkı sağlayacağı, ekonomik gelişimini hızlandıracağı tespit edilmiştir. Filyos Projesinin tamamlanmasının ilin ekonomik yapısının gelişiminde önemli bir fırsat olacağı öngörülmüş, OSB'nin de ulusal ve uluslararası pazarlamada daha da etkili olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Aslan, E. (2007). *Türkiye’de Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Sitelerinde İhtiyaç Duyulan Meslekler İle Yeterince Karşılanamayan Meslekler ve Bu Konuda İşkur’un Rolü*. Uzmanlık Tezi, TC Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Berberoğlu, G. (2011). Eskişehir Organize Sanayi Bölgesinin Şehrin Ekonomisine ve Sanayiine Katkısı. *Anadolu Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3, 30-45.
- Cansız, M. (2010). *Türkiye’de Organize Sanayi Bölgeleri Politikaları ve Uygulamaları*. DPT Yayınları, Ankara.
- Çezik, A., ve Eraydın, A. (1982). *Türkiye’de Organize Sanayi Bölgeleri*, DPT Yayınları, Ankara.
- Dinler, Z. (2012). *Bölgesel İktisat*, 9. Baskı, Bursa: Ekin Kitapevi.
- Gündoğar, R. (2013). *Organize Sanayi Yatırımlarının Mekansal Gelişim Süreçlerine Etkileri Üzerine Bir Analiz: Tuzla (İstanbul) Örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Hozikligil, H. (2007). *Bölgelerarası Dengesizliği Gidermede Organize Sanayi Bölgeleri ve Elazığ Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Onat, E. (1969). *Organize Sanayi Bölgeleri: Fiziki Plânlama Esasları*. Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Yayınları, Ankara.

Öcal, F. (2009). Konya Organize Sanayi Bölgeleri'nde Faaliyet Gösteren Firmaların Sahiplerinin Sosyo-Kültürel Açından İncelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Dergisi*, 12(1-2), 231-248.

Özdemir, M. (1990). *Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri*, Ankara: TOBB Yayınları.

Paniccia, I. (1998). One, a Hundred, Thousands Industrial Districts. Organizational Variety Of Local Networks Of Smoll and Medium-Sized Enterprises, *Organization Studies*, 7(4), 667-699.

Zaim, S. (1965). Türkiye'nin İktisadi ve Sosyal Gelişmesinde Sanayileşmenin Önemi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 5(16), 227-250.

URL.1. http://www.sivasosb.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=97&Itemid=95 Son Erişim Tarihi 15.02.2016

URL.2. 4582 Sayılı OSB Kanunu; <http://gosb.com/filem/4562OSBKanunu.pdf> Son Erişim Tarihi 25.03.2016

URL.3. <http://www.dosab.org.tr/Detay/443/Isletmeler-Acisindan-OSB%60de-Olmanin-Faydalari> Son Erişim Tarihi 16.02.2016

URL.4. <http://www.bartinosb.org.tr/> Son Erişim Tarihi 28.03.2017

URL.5. http://www.bartin.gov.tr/kurumlar/bartin.gov.tr/Dosyalar/II_Planlama_Koordinasyon_Md/Brifingler/Bartin_II_Brifingi_2017_Subat.pdf, Son Erişim Tarihi 29.05.2017

URL.6. <http://www.birsiad.org.tr/turkce/guncel.aspx?idd=75> Son Erişim Tarihi 6.04.2017

URL.7. http://bakka.gov.tr/assets/Planlama1/faaliyet_raporlari/MEVCUTDURUMANALiZi.pdf Son Erişim Tarihi 29.05.2017, Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı Bölge Planı 2014-2023.

URL.8. http://www.bartin.gov.tr/kurumlar/bartin.gov.tr/Dosyalar/II_Planlama_Koordinasyon_Md/Brifingler/Bartin_II_Brifingi_2015_Agustos.pdf, Son Erişim Tarihi 18.02.2017

AHMED HİLMÎ VE GÜLZÂR-I TABÎ' AT ADLI DİVANÇESİ

Pubeysa PORSUK¹

¹ rubeysaporsuk@gmail.com

ÖZ

Türk edebiyatının tarihi gelişiminde yaklaşık altı yüzyıl süren klasik Türk edebiyatı yüzlerce şair yetiştirmiştir. Bu şairlerden biri de Ahmed Hilmî'dir. Edebiyat tarihlerinde yer almayan; 19. yüzyılda yaşadığı, askerî kâtip olarak görev yaptığı ve 1899 tarihinde vefat ettiği bilinen Ahmed Hilmî'nin bir divançesi bulunmaktadır. 1315 senesinde İstanbul'da basılan eser yetmiş sayfadan oluşmaktadır. Eserde gazel, kaside, kıt'a, müstezad, tahmis, muhammes, müseddes gibi farklı nazım şekilleriyle yazılmış toplam 59 şiir yer almaktadır. Hilmî mahlasını kullanan şairin, gazellerinde genellikle aşk ve tasavvuf konularına yer verdiği görülmektedir. Bu çalışmada, önce Ahmed Hilmî'nin hayatı ve edebi şahsiyeti ile ilgili bilgi verilmiştir. Daha sonra şairin divançesi; şekil ve muhteva, dil ve üslup özellikleri bakımından incelenmiş ve *Divançe*'de yer alan şiirler günümüz harflerine aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, 19. yüzyıl, Ahmed Hilmî, *Gülzâr-ı Tabî'at*, Divançe.

AHMED HILMI AND HIS DIVAN NAMED GULZAR-I TABÎ' AT

ABSTRACT

Classical Turkish literature, which lasted approximately six hundred years in the historical development of Turkish literature, has trained hundreds of poets. One of these poets is Ahmed Hilmi. He served as a military clerk and passed away in 1899. Ahmed Hilmi, who is not a part of the literary history and is known to have lived in the 19th century, has a divan. There are 59 poems written in different forms of verse such as ghazals, kaside, kıt'a, free-standing, tahmis, muhammes, museddes. In his poems, he benefited from verses and hadiths through quotation. Like many poets, Hilmi used the proverbs and idioms in his poems. Concepts related to the beauty elements of the lover are often seen in the work. It is seen that the poet who uses the pseudonym Hilmi usually includes issues of love and

Sufism. In this article, firstly information about the life and literary personality of Ahmed Hilmi, who is known to live in 19th century, is given. The poet's divan, shape and content, language and style are examined in terms of features and poems in Divançe are transferred to today's letters.

Keywords: Classical Turkish Literature, 19th century, Ahmed Hilmî, *Gülzâr-ı Tabî'at*, Divanche.

GİRİŞ

Türk edebiyatının tarihî gelişiminde yaklaşık altı yüzyıl süren ve Klasik Türk şiiri, Divan edebiyatı, Eski Türk Edebiyatı gibi farklı isimler alan edebî gelenekte yüzlerce şair yetişmiştir (Yıldız, 2018: 106). 19. Yüzyıl bu geleneğin son dönemidir. Bu yüzyılda Encümen-i Şu'arâ adı verilen şairler topluluğu önemli bir yer tutar. Bu toplulukta Yenişehirli Avnî, Hersekli Ârif Hikmet, Leskofçalı Gâlib ve Kâzım Paşa gibi dönemin gözde sanatçıları bulunmaktadır. Leyla Hanım ve Şeref Hanım bu dönemde yetişen önemli kadın şairlerdir. Klasik edebiyatın 19. yüzyıl şairlerinin çoğunun, 18. yüzyılda Nedim'in başlattığı mahallileşme akımını sürdürdüğü görülmektedir. Eski edebiyatın kuruluş döneminde olduğu gibi çöküş döneminde de dinî- tasavvufî şiire ilgi artmıştır. Tasavvufu ilgisiz olmayan şairler de tasavvufun alışlagelmiş telmih ve mecazlarından yararlanmışlardır. 19. yüzyılda kullanılan nazım şekilleri eskiye göre farklılık göstermemektedir. Bazı nazım şekillerinde azalma görülürken bazı nazım şekillerinde ise artış meydana gelmektedir. Dönemin en az kullanılan nazım şekli mesnevidir. En fazla tercih edilen nazım şekilleri ise terki-i bend ve terci-i bend, şarkı ve tarih kıtalarıdır (Mengi, 2016: 261-262; Şahin, 2017: 231). Şairlerin, değişik türden olaylar için çok sayıda tarihler düşürmüş olmaları, bir bakıma 19. yüzyıl tarihinin ve sosyal hayatının edebiyata yansımaları olarak değerlendirilebilir. Ahmed Hilmî'de de 19. yüzyıl şiir anlayışının izleri görülmektedir. Bu makalede, Ahmed Hilmî'nin tanıtılması ve *Gülzâr-ı Tabî'at* adlı eserinin günümüz harflerine aktarılıp araştırmacıların istifadesine sunulması amaçlanmıştır.

Metnin hazırlanmasında, Arapça ve Farsça kelimelerin imlasında İsmail Ünver'in "Çeviri Yazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler" adlı makalesinden yararlanılmıştır. Manzumelerde kullanılan aruz kalıbı her şiirin başında, metin içinde geçen ayet ve hadislerin mealleri de dipnotta belirtilmiştir. Metin neşrinde basit transkripsiyon kullanılmıştır.

1. Ahmed Hilmî'nin Hayatı ve Edebî Kişiliği

Ahmed Hilmî'nin hayatı hakkındaki bilgiler son derece sınırlıdır. Yaptığımız araştırmalarda *Osmanlı Müellifleri*, *Sicill-i Osmanî*, *Sicill-i Osmanî Zeyli*, *Son Asır Türk Şairleri* gibi son dönem biyografik kaynaklarında Hilmî veya Ahmed Hilmî mahlaslı bazı şairlere rastlanmakla birlikte Gülzâr-ı Tabî'at adlı esere sahip bir şair tespit edilememiştir. Ahmed Hilmî ile ilgili en kesin bilgi eserin kapağında yer almaktadır. Kapaktaki ifadeye göre Ahmed Hilmî, “İkinci fırka-i humâyûna mensûb hâssa piyâde altıncı alayın birinci taburu kâtibi”dir. Ahmed Hilmî'nin hayatı ve tarih manzumeleri hakkında ayrıntılı bir çalışma yapan İsmail Avcı şaire dair şu tespitlerde bulunur:

“Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan birkaç belgede Gülzâr-ı Tabî'at yazarı olması muhtemel bir Ahmed Hilmî'den söz edilmektedir. Bu belgeler onun doğrudan hâl tercümesi olmamakla birlikte ölümünden sonra ailesine maaş bağlanmasıyla ilgili kayıtlardan oluşmaktadır ve buradan bazı bilgiler çıkarılabilmektedir. Ancak bu belgelerde Gülzâr-ı Tabî'at'den veya başka bir eserden bahsedilmez. Belgelere göre Ahmed Hilmî, İkinci Ordu-yı Hümayun'a mensup Cîsr-i Mustafa Paşa Hastanesi kâtibidir ve 12 Ağustos 1290 (24 Ağustos 1874) tarihinde askerlik mesleğine girmiştir. Mart 1886 başlarında 640 kuruş maaşla üçüncü dereceye düşürülerek Cîsr-i Mustafa Paşa Hastanesi birinci kâtipliğine tayin edilmiştir. Ahmed Hilmî 17 Temmuz 1315(29 Temmuz 1899) tarihindeki vefatına kadar burada görev yapmıştır. Vefatıyla geride annesi, eşi ve dört çocuğunun kaldığı anlaşılmaktadır” (Avcı, 2017: 30).

Eserin basım yılı ile Ahmed Hilmî'nin vefat yılı aynıdır. Bu durumda şairin ölmeden eserini bastırma yoluna gittiği düşünülmektedir.

Şiirlerinde “Hilmî” mahlasını kullanan şair, eserinde yumuşak huylu oluşunu şu beytiyle dile getirmiştir:

Hudâdan bir 'inâyettir bana hilmîyyet ey Hilmî

Bu haslet bende mevcûdken 'adûdan ahz-ı sâr itmem (Gazel/ 4, s.16)

“İtmem” redifli şiirden şairin kendisine dair bazı çıkarımlar yapmak mümkündür. Hilmî, aşağıdaki beyitte dünyada mal ve mülke değer vermeyen, kendi mutluluğuyla da

övünmeyen biri olduğunu söylemiştir:

Cihânda servet-i mâl u menâle i'tibâr itmem

Sa'âdetle be-kâm olsam yine ben iftihâr itmem (Gazel/ 1, s.16)

Ahmed Hilmî'nin kaynaklarda adı geçen bir başka eseri de *Terkîb-i Bend* ve *Tercî-i Bend*'dir. On iki sayfalık olan bu hacimsiz eser 1326'da (1910-11) Cihan Matbaası'nda basılmıştır. Bu eserde 16 bentlik bir terkîb-i bent ve 4 bentlik bir tercî-i bent bulunmaktadır. Ahmed Hilmî'nin bu şiirleri *Gülzâr-ı Tabî'at*'e niçin almadığı bilinmemektedir. Bu sebepten *Terkîb-i Bend* ve *Tercî-i Bend*'in başka bir Ahmed Hilmî'ye ait olduğu düşünülmektedir (Avcı, 2017: 31).

2. *Gülzâr-ı Tabî'at*'in İncelenmesi

1315'te İstanbul'da Ahter Matbaası'nda basılan *Gülzâr-ı Tabî'at* yetmiş sayfadan oluşan *divançe* hacminde bir şiir kitabıdır. Eserde gazel, kaside, müstezad, muhammes, müseddes gibi farklı nazım şekilleriyle yazılmış toplam 59 şiir yer almaktadır. Eser, kaside nazım şekliyle yazılmış bir münacatla başlamaktadır.

2.1. Şekil ve Muhteva Özellikleri

Eserin büyük bir kısmı gazellerden müteşekkildir. *Divançe*'de toplam 30 adet gazel bulunmaktadır. Gazellerden 13 tanesi 7 beyitlidir. Dört tane 6 beyitlik, ikişer tane 9 beyitlik, 3 tane 5 beyitlik, birer tane de 8, 11, 12 ve 13 beyitlik gazel vardır. Beş beyitten az olup nâtamam diye adlandırılan üç adet gazel bulunmaktadır. Bunlardan biri 3, diğer ikisi ise 4 beyitten oluşmaktadır. Farsça yazılmış 1 gazel bulunmaktadır. *Divançe*'de bulunan bahariyye kasidesi ise 34 beyitlidir.

Ahmed Hilmî'nin eserinde vezin kullanışı incelendiğinde onun bu hususta kuralcı ve titiz davrandığını söylemek mümkün değildir. Çoğu yerde uzun ünlülere dikkat etmediği gözlenmiştir. “Târîh-i Feth-i Dömeke ve Ermiye” ve “Hikmet” adlı şiirlerin vezni tespit edilememiştir. Genel olarak divan şiirinin en sık kullanılan vezinlerini tercih etmiştir. Eser boyunca kullanılan vezinler ve bu vezinlerin şiirlerde kullanım sayıları şu şekildedir:

- 1.Remel: Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün: 35
- 2.Hezec: Mefâ‘ilün / Mefâ‘ilün / Mefâ‘ilün/ Mefâ‘ilün: 19
- 3.Hezec: Mef‘ülü/ Mefâ‘ilü/ Mefâ‘ilü/ Fe‘ülün/ Mef‘ülü/ Fe‘ülün: 2

Aruz kusuru olarak şiirlerde ağırlıklı olarak imâleler göze çarpmaktadır. Aruz vezninde, vezni kalıba uydurmak için kullanılan aruz kusurlarından biri olan vasl da, Ahmed Hilmî'nin şiirlerinde görülmektedir. Örnek olarak “Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilün” vezniyle yazılmış olan şu mısradaki 2 imâle, 1 ulama yapılmıştır:

Kesb-i vüs‘at eyledi dil bî-vefâ dünyâ gibi

Uçmak **ister** âsumânda murg-ı cân ‘ankâ gibi (Gazel/ 1, s.32)

Şair, kafiye ve redif oluşturmada oldukça başarılıdır. Şiirlerinde tam ve zengin kafiye ağırlıklı olarak kullanmıştır.

Gazellerin büyük bir kısmında öne çıkan bir diğer özellik ise rediflerdir. Metinde ek halinde redifler kullanılmış fakat kelime rediflerine daha fazla yer verilmiştir. Tek kelimelik olarak “hayf”, “gibi”, “sabah”, “ben”, “bekleriz”, “geç”, “dâ‘imâ”, “eyledim”, “itmem”, “isterim”, “itdim”, “gösterir”, “gel”, “kalmadı”, “sû-be-sû” kullanılmıştır. Birden fazla sözcüklü redif olarak ise “ olur bâ is”, “düş de gör”, “olan anlar beni”, “ey tabîb”, “el-gıyâs”, “itmem ser-fürû”, “oldı şart”, “işte bu” kullanılmıştır:

Sûre-i esrâr-ı ‘aşkı şerh ü tefsîr **eyledim**

Tâk-ı sevdâyı anın nûruyla tenvîr **eyledim** (Gazel/ 1, s.14)

El-gıyâs ey şâh-ı iklim-i melâhat **el-gıyâs**

Ey meh-i rahşende-i mülk-i ‘adâlet **el-gıyâs** (Gazel/ 1, s.23)

Divançe'deki gazellerde aşk ve tasavvuf konuları hâkimdir. Tasavvufun temel dayanakları olan dünyadan el etek çekme, aşk için canı fedâ etme gibi konular gazellerde ele alınmaktadır. Bunların yanında tabiat güzelliği, aşk, kavuşma neşesi, ayrılık acısı da gazellerde işlenmiştir.

Ahmed Hilmî'nin eserinde toplam beş tarih manzumesi bulunmaktadır. Bunlardan ilki padişah II. Abdülhamid'in doğum günü için yazılmış on iki beyitlik bir kıtadır. Mecmuada

yer alan diğer tarih manzumeleri ise şairin 1897 Osmanlı-Yunan Harbi sırasında fethedilen Tırnova, Yenişehir, Dömeke, Ermiye, Tesalya ve Tırhala için düşürdüğü tarihlerden oluşmaktadır. Ahmed Hilmî, Dömeke ve Ermiye'nin fethi için 6, Tesalya'nın fethi için 6, Tırhala'nın fethi için ise 7 beyitlik bir tarih kıtası yazmıştır. Bu tarih manzumeleri Avcı tarafından ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır (Avcı, 2017: 32).

Eserde tahmis nazım şekliyle yazılmış iki şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerden biri Hz. Hüseyin soyundan gelen Seyyid Ahmed Rifâ'î'nin şiirine yazılmıştır. Eserde Ahmed Rifâ'î'nin kerametle dolu hayatından, tasavvuf anlayışından, insanlara yaptığı hizmetlerinden bahseden bir kaside de bulunmaktadır. "Kasîde-i Müseddese-i Es-Seyyid Er-Rifâ'î" adlı bu şiir "Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün" vezni ile yazılmıştır.

2.2.Dil ve Üslup Özellikleri

Ahmed Hilmî'nin dili açık ve anlaşılır olmakla birlikte şair, Arapça ve Farsça kelimelere fazlaca yer vermiştir. Şiirlerindeki sağlam ifade, gücünü tasavvufî kelimelerden alır. Şair duygu ve düşünce dünyasını ifade ederken ayet ve hadislerden de iktibas yoluyla istifade etmektedir:

Beni şâdân ider emr-i Celîl *lâ taknetû* Hilmî

Makar u meskenim olmaz cehennem ka' rı Allâhım (Münâcât/ 9, s.10)

Sahn-ı ruhsârında menkûş *hâzihi cennât-i 'adn*

Fedhulûhâ hâlidîn sırınca devlet isterim (Gazel/ 6, s.19)

Hilmî, şiirlerinde çeşitli söz sanatları yapmıştır. Şair, nidâ sanatını daha çok mahlası üzerinden yapmayı tercih etmiştir:

Ârızın keyfiyyetin sorsam eger üstâz-ı 'aşk

Hilmiyâ gülzâr-ı 'aşkda verd-i ahmer gösterir (Gazel/ 9, s.24)

Hilmî, eserinde özellikle gazel nazım şekliyle yazılmış şiirlerinde akıcı bir söyleyiş yakalamıştır. Şiirlerinde ahengi destekleyen aliterasyon ve asonans sanatlarının güzel örneklerine de yer vermiştir.

Sen **de** biñ **derd** ü belâ-yı cevr-i yâre **düş de** gör

Lahzada biñ kan döker bir **dil**-fikâre **düş de** gör (Gazel/ 1, s.20)

Hançer-i müjgân-ı yâre sîne **göstermek ne güç**

Saplanır tığ-i cefâsı hûn-nisâre **düş de gör** (Gazel/ 2, s.20)

Zâr u feryâd u figânlar n'olduğın bülbül misâl

Şemm-i bûy-ı vasl için ol hüsn-i hâre **düş de gör** (Gazel/ 3, s.20)

Klasik Türk şiiri geleneği içinde şiirlerini yazmış olan Hilmî, anlatımını güçlendirmek için deyim ve atasözlerinden de yararlanmıştı. Aşağıdaki beyitte şair, arkadaş istemediğini yalnızlık köşesi meskeni olduğunu, yaşadığı durumu ancak bilenin anladığı ve bu yüzden tarife gerek yoktur diyerek “arife tarif ne hacet” atasözünü çağrıştırmıştır.

Meskenimdir cây-ı ‘uzlet istemem aslâ refik

Ta’rife hâcet nedir ‘irfân olan anlar bizi (Gazel/ 4, s.21)

“Ey temiz kalpli, biz dünya süsünden el çektik. Bizi ancak aşk yoluna soyunanlar anlar” şeklinde ifadeyle Hilmî, aşağıdaki beyitte “el çekmek” deyimini kullanmıştır.

Ziynet-i dünyâdan **el çektik** biz ey ehl-i safâ

Râh-ı ‘aşka soyunup ‘uryân olan añlar bizi (Gazel/ 2, s.21)

SONUÇ

Ahmed Hilmî'nin hayatı hakkında elimizde çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Askerî kâtip olarak görev yapan Hilmî 1899 yılında vefat etmiş ve şiirleri bir araya getirilip matbaada basılmıştır. *Divançe*'de gazel, kaside, mesnevi, müstezad, muhammes, müseddes, kıt'a, tahmis nazım şekilleri ile yazılmış toplam 59 şiir bulunmaktadır. Eserin büyük bir kısmını gazeller oluşturmaktadır. Şair gazellerinde daha çok aşk ve tasavvuf konularını ele almıştır. *Divançe*'de üç farklı aruz kalıbı kullanan şairin vezin konusunda başarılı olduğu görülmektedir. Ahmed Hilmî'nin dili açık ve anlaşılır olmakla beraber şiirlerinde Arapça

ve Farsça kelimeler de kullanmıştır. Zaman zaman ayet ve hadislerden iktibas yapan şairin şiirlerinde deyimlere de sıkça rastlanılmaktadır.

KAYNAKÇA

Aclûnî, İsmail B. Muhammed. (1408). *Keşfü'l-Hafâ*. C.II. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Ahmed Hilmî, *Gülzâr-ı Tabî'at*, Ahter Matbaası, İstanbul 1315.

Avcı, İ. (2017).“Ahmed Hilmî'nin Bazı Balkan Şehirlerinin Fethine Dair Tarih Manzumeleri”. *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri* (ed. Zafer Gölen- Abidin Temizer). Ankara: Gece Kitaplığı.

Devellioğlu, F. (2013). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat (30.Baskı)*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Mengi, M. (2016). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi (23.Baskı)*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Mehmed Süreyya. (1996). *Sicill-i Osmani*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Öz, M. (2013). “Zülfikar”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 44/ 553-554. İstanbul: TDV Yayınları.

Şahin, K. Ş. (2017). 18.Yüzyıl Şairlerinden Nedret ve Divançesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 10/52 : 230-260.

Ünver, İ. (1993). Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler. *Türkoloji Dergisi*. XI. s.51-89.

Yıldız, E. (2018). 19.Yüzyıl Divan Şairi Mustafa Sâmil ve Dîvançesi. *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2/2: 106-120.

Kur'ân-ı Kerîm Meâli. (2011). (H. Altuntaş ve M. Şahin, Haz.) Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları

3. METİN

1.Münâcât***Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilün***

Yokdur ey hallâk-ı 'âlem bahr-i lutfuñ gâyeti
Müntakışdır cümle eşyâ üzre ni'met âyeti

Ente vehhâb-ı kerîm fe'tinî mâfi'z-zamîr
Saña tefvîz eyledim cümle umûr u hâleti

Geçdi 'isyân ile hep ey gâfir-i zenb-i 'azîm
Ömrümüñ her sâl u mâhı rûz u şeb her sâ'ati

Sen beni bağışla yâ Rab ol habîb-i ekreme
Mahz-ı rahmetdir vücûd u zât u kadd ü kâmeti

Oldı jeng-âlûd, hayfâ! Cevher-i 'ömr-i 'azîz
Hilmiyâ takdîme ahrâ yokdur asla tâ'ati

2. Na't-ı Şerîf***Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilün***

Buldı sûret ol heyûlâ-yı cemâliñ ibtidâ
Oldı rûşen şems-i 'ulyâ-yı cemâliñ ibtidâ

Âfitâb u mâhitâb u burc u encüm yoğiken
Zâhir oldı mâh-ı garrâ-yı cemâliñ ibtidâ

Bâğ-ı dehrîñ serv-kaddânı olurdu bî-vücûd
Gelmeseydi kad-i tûbâ-yı cemâliñ ibtidâ

Yoğiken hûbân yüzünde hiç melâhatten eser
Verdi ziynet nûr-ı zîbâ-yı cemâliñ ibtidâ

Mâ' vü tîn ü Âdem ü Havvâ musavver olmadan
Oldı rûşen revnak-ârâ-yı cemâliñ ibtidâ

Vâdi-î ketm-i 'ademden olmağa peydâ cihân
Oldı bâ'is 'âlem-ârâ-yı cemâliñ ibtidâ

Verdi hakka! Ehl-i 'aşka tâb u envâr-ı garâm
Âfitâb-ı zât-ı 'ulyâ-yı cemâliñ ibtidâ

3.Münâcât

Mefâ'ülün Mefâ'ülün Mefâ'ülün Mefâ'ülün

Garîbim kıl meded yoktur meded-res gayrı Allâhım
Verir lutf u hidâyet lâ-cerem her hayrı Allâhım

Beni kıl mazhar-ı gufrân-ı günâhdan tövbe yâ Rabbi
Menâhî nâm idüp noksân kılar her emri Allâhım

O rütbe çokdur evsâh zünûb u ma'siyet âsâm
Ki tathîr idemez anı cihânın bahri Allâhım

Olaldan safha-i kevne vücûdum noktası menkûş
Sana lâyük yok a'mâlim hafî vü cehri Allâhım

Hevâ-yi nefis-i emmâre beni ızlâl eder her bâr
Izâ'a eyledim sâl u şühûr u dehri Allâhım

Egerçi dâhil-i cem'iyet-i bezm-i 'usâtım kıl
Mübeddel lutf ü ihsân u 'atâya kahrı Allâhım

Günahkârım n'olur hâl-i melâlim rûz-ı mahşerde
Şefâ'at eylemez ise nebîler fahri Allâhım

Bu 'abd-i pür-kusûrı hiç yakar mı âteş-i dûzah
Yaratdın havz-ı kevserle zihî dört nehri Allâhım

Beni şâdân ider emr-i Celîl *lâ taknetû*² Hilmî
Makar u meskenim olmaz cehennem ka'rı Allâhım

4.Na't-ı Resûl 'Aleyhi's-Selâm³**I.**

Ey bâ'is-i icâd-ı vücûd-ı a'yân Ey
bâ'is-i hilkat u numûd-ı ekvân

Ey kevkeb-i hidâyet-i seylü's-selâm
Ey menşe-i ervâh-ı rusulü'n-nizâm
Ey vâkîf-ı esrâr-ı hikem *mâ evhâ*⁴

² "Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin." (*Kur'ân-ı Kerîm*, Zümer 39 /53)

³ Bu şiirde Mefûlü Mefâilü Mefâilün Fâ/ Mefâilün Mefâilün feûlün/ Mefûlü Mefâilü feûlün vezinleri beyitlerde karışık şekilde kullanılmıştır ve çok sayıda vezin aksaklıkları da göze çarpmaktadır.

⁴ " Böylece Allah kuluna vahyedeceğini vahyetti." (*Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, Necm 53 /10)

Ey ârif u mazhar-ı sûre-i *duhâ*⁵

Nûrundan Hudâ yaratdı rûhun
Eşyâdan evvel yaratdı rûhun⁶

Mevcûd iken henüz ilm Hudâda
Bütün eşyâ iken ketm ü hafâda

Yâ hayre'l-verâ salavât u selâm
'Aleyke âlâ sâ'atî'l-kıyâm

II.

Vücûda gelmeden ecrâm-ı 'ulvî
Şühûda irmeden ecsâm-ı süflî

Benî idük kim Âdem ü Havvâ
Pinhân idi beyne't-tîn ve'l-mâ'

Yoğıdı mâ vü semâ vü ekvân
Olurdu necm-i rûhuñ dırahşân

Rûhuñdan zuhûr eyledi ervâh
Ervâha me'haz yaratdı Fettâh

Şanıñda didi *levlâke levlâk*
Hak celle *lemâ halaktü'l-eflâk*⁷

Ey Muktebis-i rûh-ı enbiyâ
Ey mültemis-i nûr-ı evliyâ

'Aleykü's-salavât yâ âle'l-haseb
'Aleyke's-selâm yâ âle'n-neseb

III.

Subh u hidâyete bâdî kemâliñ
Şâm-ı cehâleti kâşif cemâliñ
Ey rahmet-mahz-ı cihân u kevneyn

⁵ " Kuşluk vaktine andolsun." (*Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, Duhâ 93 /1)

⁶ Beyitte vezin aksamaktadır.

⁷ "Sen olmasaydın alemleri yaratmazdım." İsmail b.Muhammed, el-Aclunî, *Keşfü'l-Hafâ*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye,1408), 2/ 214.

Ey resûl u nebî-yi fahrü's-sakaleyn
Nu'ûtun nâtıkı yüz dört kitâbdır
Kelâmın yâ nebî faslü'l-hitâbdır

Mazhar-ı lutf u şefâ'at eyle
Be-hakk-ı Kur'ân 'inâyet eyle

Şefâ'at yâ resûl hâlim yamandır
Heme kâlim dü 'âlemde amândır

Ey şefî'-i 'usât-ı zünûb-ı enâm
Ef'âl-i Hilmî 'isyân u asâm

Sad salavât olsun bir sahb-ı ahbâr
Sad selâm olsun bir âl u ensâr

5.Na't

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

Kemâlin vâzı'-ı şer'-i kavîmdir yâ Resûla'llâh
Cemâlin râfi'-i 'arş-ı 'azîmdir yâ Resûla'llâh

'Ukûl-ı kâinât hayrân ser-â-ser vasf-ı zâtında
Seni medh eyleyen Rabb-i Kerîmdir yâ Resûla'llâh

Ezelden bendeyim ben de senin her târ-ı zülfünde
Siyâh gîsûların 'anber şemîmdir yâ Resûla'llâh

Bu küstâhâne güftârdan merâmım 'arz-ı hâldir hep
Kuvâ-yı nâtıkam 'azm-i remîmdir yâ Resûla'llâh

Bu dünyâda dem-â-dem çok günâhlar iktisâb itdim
Şefâ'at kıl bekâda hâl vahîmdir yâ Resûla'llâh

Zebânîler elinden al kıyâmetde beni kurtar
'Azâbı dûzahın gâyet elîmdir yâ Resûla'llâh

Hudâ-yı ümmetinden kıl ki ola dil-mesâr Hilmî
Kebâ'ir ehline lutfun 'amîmdir yâ Resûla'llâh

6.Na't-ı Şerîf

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

Vücûduñ hestî-yi kevne vesîle yâ Resûla'llâh
Bunı isbâta hâcet yok delîle yâ Resûla'llâh

Vücûd-ı akdesiñ oldı ezel ey mefhar-ı 'âlem
Habîb-i muhterem Rabb-i celîle yâ Resûla'llâh

Seni yâd iderek buldı necâtı enbiyâ gamdan
Gülistân oldı çün âteş Halîle yâ Resûla'llâh

Benim bîmârıma vizr ü vebâlim 'illet olmuştur
Dü 'âlemde şifâ vir bu 'alîle yâ Resûla'llâh

Bu gülzâr-ı fenâdan gîtmege mecbûr iken elbet
Sezâ mı gideyim hâr u hasile yâ Resûla'llâh

Za'îf ü nâ-tuvânım çün gezerken ol sırât üzre
Tahammül yokdur ihmâl-i sakîle yâ Resûla'llâh

Eger 'atf-ı nazar itmez iseñ Hilmîye mahşerde
Meded-res kim olur böyle zelîle yâ Resûla'llâh

7. Kıt'a

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

Cemâl erbâbına Sübhân tecellî-i cemâl eyler
Dil-i a'dâyı âmâc-ı ser-i seyf-i celâl eyler

İder bir nişte-i nâçiz ile a'dâsını makhûr
Hudâdır kâdir-i mutlak her emri ber-kemâl eyler

Esâsî bir muhabbetdir dü 'âlem üstüne mebnî
Bu mebhasdan olan gâfil hemîşe hâm hayâl eyler

Kanâ'at mülküne şâh ol le'îme ser-fürû itme
Gedâlar ol serîr üzre zihî kadrîni 'âl eyler

Der-i eyvân-ı eltâfi güşâde ser-te-ser halka
Münâcât bâbına Hilmî hemîşe 'arz-ı hâl eyler

8. Gazel

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Şâh-ı mülk-i fakr olup Dârâyâ itmem ser-fürû

Tâc-ı ‘aşkı giydim hiç î‘lâya itmem ser-fürû

Tâbiş-i şems-i cemâl-i yâr ile bulundu dil
Ba‘d-ez-ân ben ol meh-i garrâya itmem ser-fürû

Bir kad-i tûbânın oldum mâ‘il-i reftârı çün
Bâğdaki her servi-i ra‘nâya itmem ser-fürû

Hall-i müşkil eyledim üstâz-ı ‘aşkdan ders alup
Vâdî-i sengde gezen mollâya itmem ser-fürû

‘Andelîb-i gülşen-i ‘aşk-ı hakîkat olmuşum
Bir mecâzîdir gül-i hamrâya itmem ser-fürû

Zülf-i cânân nûkhet-i meşki baña şemm itdirir
Ol sebebden ‘anber-i sârâya itmem ser-fürû

Dürre-i güftârı cârî bahr-i bezminde hezâr
Gûta-hârla lü‘lû‘-i lâlâya itmem ser-fürû

Âsitâmı kıbledir ins ü melek eyler sücûd
Andan özge ka‘be-i ‘ulyâya itmem ser-fürû

Kuhl-ı çeşm-i ehl-i dil Hilmî gubâr-ı kûy-ı yâr
Ziynet ü ârâyış-i dünyâya itmem ser-fürû

9. Gazel

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

Sûre-i esrâr-ı ‘aşkı şerh ü tefsîr eyledim
Tâk-ı sevdâyı anıñ nûruyla tenvîr eyledim

Nûkhet-i hâmemden aldı feyz-i ‘aşkı ‘andelîb
Lâlezârı bûy-ı ‘irfânımla ta‘tîr eyledim

Hedm ider kalb-i rakîki âteş-i sûzân-ı ‘aşk
Gönlümü bir hüsn-i tedbîr ile ta‘mîr eyledim

Bezm-i ‘aşkda bâde-i ‘aşkı içüp mest olmuşum
Ol sebebden dildeki sevdâyı tes‘îr eyledim

Kim ider gûş bülbülün efgânını vakt-i seher
Dilde sad figânımı Mevlâma takdîr eyledim

Hilmiyâ vaz'-ı esâs-ı 'aşkıñ hiç olmaz harâb
Ben anı bir sıbga-i kudretle tasvîr eyledim

10. Müstezâd

Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün/ Mef'ûlü Fe'ûlün

Dîdârını arz itdi baña subh-ı sa'âdet
Bir mihr-i melâhat

Hurşîd-i cihân-tâb saçıyor nûr-ı hidâyet
Ne lutf u 'inâyet

Bilmem neye sâkit duruyor bülbül-i şeydâ
Varken gül-i ra'nâ

Boş mı kalacak böyle bu sahrâ-yı hitâbet
Gülzâr-ı letâfet

Gülşen ne garîb manzara 'arz eyliyor eyvâh
Dil olmuyor âgâh

Soldurdı hazân çehre-i ezhârı nihâyet
Yâ Rab bu ne hâlet

Ezhâr-ı emel mahv oluyor bâğçe-i dilde
Reng kalmadı gülde

Sür'atle mürûr itmededir vakt-i şebâbet
Âyâ bu ne hikmet

Gösterse yine rûyını elvâh-ı tabî'at
Eyler idim ülfet

Raks itmege başlardı o ân bâğ-ı belâgat
Pür şevk ü şetâret

Yâd eyledi dil Hilmî yine fasl-ı bahârı
Ol sürh-i 'izârı

Pür neşve ider gönlümi âsâr-ı tarâvet
Ta'rife ne hâcet

11. Gazel***Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün***

Cihânda servet-i mâl u menâle i 'tibâr itmem
Sa'âdetle be-kâm olsam yine ben iftihâr itmem

Sönerse zûr-ı sarsarla bu şeb mısâbâh-ı ikbâlim
Ziyâ-yı mihr için aslâ sabâhı intizâr itmem

Edîbân bezm-i 'irfânda sükûtı ihtiyâr eyler
Sorılsa benden âdâbıñ esâsın söyler 'âr itmem

Hudâdan bir 'inâyettir baña hilmîyyet ey Hilmî
Bu haslet bende mevcûdken 'adûdan ahz-ı sâr itmem

12. 'Aşk***Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilün***

Mevc urur sun '-ı kemâl-i hikmet-i deryâ-yı 'aşk
Kurs-ı mihr-i dil-rübâdır dürre-i yektâ-yı 'aşk

Hatt u hâl ü çeşm ü gamze hüsn ü ân ebrû kemân
Toplanup gösterdi satvet bir dile Dârâ-yı 'aşk

Bûy-ı zülf-i dil-rübâdır 'âlemi ta'tîr ider
Nûkhet-efşân-ı meşâmdır 'anber-i sârâ-yı 'aşk

Vâsıl-ı âmâl ider 'uşşâkı elbet 'aşk-ı yâr
Pür-vefâdır şâd ider nâ-şâdı lutf-efzâ-yı 'aşk

Gösterir râh-ı visâli ehl-i 'aşka lâ-cerem
Hâd-i râh-ı muhabbet neyyir-i 'ulyâ-yı 'aşk

Kudret-i sâni'le mensûcdur metâ'-ı hubb u 'aşk
Kâmet-i bâlâ-yı 'uşşâka sezâ kâlâ-yı 'aşk

Ziynet-efzâ-yı vücûd-ı ehl-i 'aşkdır her biri
Dürre-i yektâ-yı dümû'dur lü'lü'-i lâlâ-yı 'aşk

'Andelîbân gâh giryân olmada vakt-ı bahâr
Gâh virür gülşende hande bir gül-i hamrâ-yı 'aşk

Kâ'inâta hükmi nâfizdir cihân fermân-beri
Safha-i 'âlemde Hilmî şân virür tuğrâ-yı 'aşk

13.Dem-i Bahârında Hazâna İren Bir Gonce İçün *Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün*

Binâ-yı cismini sarsdı felek zîrâ sâsından
Hasâra uğradı kasr-ı dili mevtiñ belâsından

Gülistân-ı gönülde murg-ı cândır sâmit ü sâkit
Usanmış mı 'aceb bülbül gülüñ sürh-i 'izârından

Hazân soldurdu evrâk-ı hayâtı bak şebâbında
İçirir şerbet-i mevti felek câm-ı cefâsından

Temennî itmesün aslâ cihânda çarh-ı gerdûna
Ne ihsân beklenir dehrîñ eyâ fasl-ı bahârından

Cihânı şöyle bir gözden geçirdi menfez-i mevtden
O dem top-ı ecel viridi sadâ cismiñ hisârından

Harâb oldu yazık burc-ı beden ta'mîri mümkün mü
Hazer mi eylesin artık anıñ seng-i kazâsından

Ne hikmet 'andelîb-i dil vedâ' itdi gülistâna
Diyâr-ı cân u dil kaldı bugün mahrûm sadâsından

Hayâtı lem'ası söndi hemân-dem rîh-i sarsardan
Kim eyler istifâza her zamân mihriñ ziyâsından

Su'ûd itdi o rûh-ı pür-fütûh lâhûta bî-şübhe
Girer mi berzaha âyâ ki 'ankâ iğbirârından

Açılsın râyet-i gufrân temevvüc eylesin yâ Rab
'İbâdîñ havf ider rûz u leyâl haşrıñ cezâsından

Gel ey mutrib al ağûş-ı safâya durma kânunı
Dil-i şâ'ir gelir şevke anın muhrik sadâsından

Meded ey sâkî-i bezm-i muhabbet toldur akdâhı
Şarâb-ı 'aşk ile sermest olan geçmez Hudâsından

Zevâle irmeden gülşen gülistânda figân kopdı
Sarardı gonceniñ beñzi hezârîñ âh u zarından

Sehâb-ı zulmete girdi meh-i tâbân hicâbından
Toğ ey mihr-i muhabbet ufk-ı kalbiñ mâverâsından

Şikest oldı ecel destiyle vâh âyîne-i çeşmi
Yazık ki müstefid olmaz anıñ artık cilâsından

Açıl ey gonce-i gül-fem cihâna ‘arz-ı dîdâr it
Alır dil lezzet-i ‘aşkı gülüñ bûy-ı fezâsından

Vedâ‘ itmek şebâbetde hayâta Hilmî düşvârdır
Hübûb itdi ecel bâdı ne çâre mevt hevâsından

14. Gazel

Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün

Dilâ giryân u feryâda leb-i handân olur bâ‘is
Hemân âh u seher-gâha şeb-i hicrân olur bâ‘is

Sahârî-i beyâbân-ı elemde kalmağa ey dil
Şikâr-gâh-ı muhabbetde âhû-çeşmân olur bâ‘is

Şu‘â-ı mihr-i eltâfiñ nûr-efşân-ı dil ü cândır
Zevâl-i zulmet-i cevre meh-i tâbân olur bâ‘is

Kalur mı keştî-i göñlüm bu girdâb-ı gam-efzâda
Anıñ sâhil-resi maksûdına her ân olur bâ‘is

Leb-i laliñ devâ-yı mahz iken bîmârî-i ‘aşka
Ne hikmet şiddet-i derd ü dile Lokmân olur bâ‘is

Metâ‘-ı fikretiñ gârâtına özge sebep olmaz
Harâmî çeşm ile Hilmî o hüsn ü ân olur bâ‘is

15. Gazel

Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilün

Bâğ-ı hüsnüñ görmege bir demde ruhsat isterim
Serv-i nâzım kâmet-i tûbâyı rü’yet isterim

Ger fedâ itsem reh-i ‘aşkıñda cânım gam değil
Ol metâ‘-ı cism ü cânâ rinde hürmet isterim

Cândan özge var mıdır ‘arz itmege şey’-i nefîs
O seniñdir tâ ezelden ana rağbet isterim

Dûzah-ı gamdan rehâdır gülşen-i hüsnüñ gören
La‘l-i tâbîñ kevserin nûş ile cennet isterim

Var iken cânâ derûn-ı sînde ‘aşk âteşi
Kalmadı sabr u mecâlîm rahm u şefkat isterim

Sahn-ı ruhsârında menkûş *hâzihi cennât-i ‘adn*⁸
*Fedhulûhâ hâlidîn*⁹ sırrınca devlet isterim

Cârîdir çün leblerinde *tahtihe ‘l-enhâr*¹⁰ hemân
Hilmiyâ ben andan artık katre-i şerbet isterim

16. Gazel

Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün

Uzunca bahs-i zülfünce nice ince hayâl itdim
Bu şeb müşk-bâr-ı târında rakîble kîl ü kâl itdim

Hezârân hall u ‘akdında uzandı rişte-i güftâr
Rakîbi cân-hırâşîde hemân mebhût u lâl itdim

Sadâkat eyledim isbât reh-i ‘aşkıñda cânânın
Hatâsın gösterüp derhâl hazîn ü pür-melâl itdim

Anıñ ser-tîz müjgânı harâmî kaşları her dem
Gözümden dökdüğü eşk-i hûn-efşânı helâl itdim

O çîn ebrûsuna hayrân olur sad dîde-i âhû

⁸ “İçinden nehirler akan Adn cennetlerine gireceklerdir. Kendileri için orada diledikleri her şey vardır. Allah, kendine karşı gelmekten sakınanları böyle mükâfatlandırır.” (*Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, Nahl 16 /31).

⁹ “Rablerine karşı gelmekten sakınanlar da grup grup cennete sevk edilirler. Cennete vardıklarında oranın kapıları açılır ve cennet bekçileri onlara şöyle der: “Size selâm olsun! Tertemiz oldunuz. Haydi ebedî kalmak üzere buraya girin.” (*Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, Zümer 39/ 73)

¹⁰ “Muhakkak ki Allah, âmenû olanları (Allah’a ulaşmayı dileyenleri) ve salih amel (nefs tezkiye edici ameller) yapanları, altından nehirler akan cennetlere koyar.” (*Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, Muhammed 12 /1).

Sahârî-i muhabbetde anıñla ittisâl itdim

Uzandı zirve-i firkat baña bir yevm-i dehr oldı
O gündür es‘ad-ı ‘îdim görüp yevm-i visâl itdim

Tecellî eyledi Hilmî ruh-ı âfâk-ı hüsnünden
Bi-hamdi’llâh nihâyet rü’yet-i ‘îd-i hilâl itdim

17. Gazel

Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilün

Sen de biñ derd ü belâ-yı cevri-yâre düş de gör
Lahzada biñ kan döker bir dil-figâre düş de gör

Hançer-i müjgân-ı yâre sîne göstermek ne güç
Saplanır tığ-i cefâsı hün-nisâre düş de gör

Zâr u feryâd u figânlar n’olduğın bülbül misâl
Şemm-i bûy-ı vasl için ol hüsn-i hâre düş de gör

Sîne-i fikriñ olur hep pîç ü tâb-ı ıztırâb
Vâdî-i eşkâl-i zülf-i şîve-kâre düş de gör

Hâne-i kalbindeki bu Hilmî zârıñ âteşin
Sen de ey bî-dâd u insâf öyle yâre düş de gör

18. İstikâmet

Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün

Sa‘âdet-yâb iden ‘âlemde insânı sadâkatdır
Sadâkatden murâd her bir umûrda istikâmetdir

Hıyânet eyleme aslâ umûr-ı kuds-i devletde
Gel itme irtikâb bir zerreye kat‘an cehâletdir

Kavânîn ü nizâmât cârîdir deryâ-yı râşîde
Sadâkat bahrine at sandal-ı fikri selâmetdir

Sülûk eyler mi bir insân ‘aceb bir dâne-i erze
Hukûk-ı halkı ketm itmek nihâyetde nedâmetdir

Mutahhar kılmak istersen bu çirkâbdan vücûdun sen

Ki âb u istikâmetle tetahhür it nezâfetdir

Deger mi bir pula şu dehrin ezvâkı tasavvur it
Sefâhatle geçen ‘ömrün sonı mühlik felâketdir

Harîs ü bed-fi ‘âl olma vefâsı var mı dünyânın
Makâm-ı nîf’atîñ ancak saña bâb-ı kanâ’atdir

Kemâl-i istikâmetle vazîfe-dâr olanlar hep
O zâtlar ki cihânda sâhib-i ‘iffet-i asâletdir

Vücûduñla tefâhür eyleme fikr it fenâyı sen
O tende nağme-sâz bülbül eyâ murg-ı emânetdir

Harâm servetle dünyâda bulursa mürtekib ‘izzet
Anîñ âtîsi ey Hilmî ne müdhiş bir felâketdir

19. Gazel

Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilün

Bâde-i ‘aşkdan içüp mestân olan añlar bizi
Bahr-i gamda cûş idüp ‘ummân olan añlar bizi

Ziyet-i dünyâdan el çektik biz ey ehl-i safâ
Râh-ı ‘aşka soyunup ‘uryân olan añlar bizi

Nâr-ı ‘aşkla eylerim te’fif cihân par par yanar
Ol ateşde şevkile büryân olan añlar bizi

Meskenimdir cây-ı ‘uzlet istemem aslâ refik
Ta’rife hâcet nedir ‘irfân olan añlar bizi

Bülbülün efgânını tezyîde bir güldür sebep
Nağme-i murg-ı dile hayrân olan añlar bizi

Bir libâs-ı mâtem-engîze büründi fikrim âh
Ben gibi zulmetde kalmış gam-keşân añlar bizi

Sûretâ insânız ammâ sîretimizdir nihân
Hilmî ‘âlemde ‘ulüvv-i şân olan añlar bizi

20. Gazel

Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilün

Kavs-1 mihnet sînemi cerh itdi dermân ey tabîb
Rûh vedâ' itmekde cisme ol şitâbân ey tabîb

Nûr-1 çeşmânım sehâb-1 zulmete girdi bu şeb
'Arz-1 dîdâr itmege mâh yok mı imkân ey tabîb

Çıkdı cânım cismimiñ aslâ ki hükmi kalmadı
Tutma ki beyhûde nabzım hükm ü Yezdân ey tabîb

Hâksâr oldum görünmez çeşmime nûr-1 cihân
Şu 'lesin setr eylemiş hürşîd-i tâbân ey tabîb

Çekdi dest Hilmî cihândan artık 'avdet eylemez
Gıtdi bir sâhib-liyâkat dense şâyân ey tabîb

21. Du 'â-i Pâdişâhî***Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilün***

Yâ İlâhî ol habîbin Mustafâ'nıñ 'aşkına
Eyle mansûr çâr-yâr-1 bâ-safânıñ 'aşkına

Ehl-i beyt-i hazret-i hayrû'l-enâmıñ 'aşkına
Sâlik-i râh-1 şehâdet hûn-feşânıñ 'aşkına

Gâzi Hân 'Abdülhamîd'in şevket ü iclâlini
Kıl firâvân ol Hüseyin-i müctebânıñ 'aşkına

Ol şehinşâh-1 cihâmı kıl muzaffer dâ'ima
Seyl-i esyâf eyleyen her gâziyânıñ 'aşkına

Haşre dek mansûr u ma'mûr eyle zât u mülküni
Enbiyâya verdiğiñ sırr-1 nihânıñ 'aşkına

Derd ü gamdan bir eser koyma mübârek kalbine
'Arş-1 a'lâ rûh-1 â'zam kudsiyânıñ 'aşkına

Seyf-i hûn-bâr u sinân-1 devlete vir tâb u fer
Zülfikârda görünen tâb u tüvânıñ 'aşkına

Müstedâm eyle İlâhî enbiyânıñ 'aşkına
Müsterih eyle cihânda evliyânıñ 'aşkına

Ni‘met-i ‘uzmâdır ihsân itdi Rabbü’l-‘âlemîn
Hey’et-i ‘Osmâniyâne bir emirü’l-mü‘minîn

Şark u garba pertev-endâz-ı ‘inâyetdir özi
Oldı pertev âfitâb-ı adl ile rûy-ı zemîn

Bir tarîkde kalmadı hâr-ı mugaylân-ı cefâ
Ka‘be-i maksûda vâsıl oldı islâm âminîn

Sû-be-sû eyler temevvüc bahr-i lutf u re’feti
Dem-be-dem îsâr ider ekvâna hep dürr-i semîn

Vâsıl-ı maksûd olur çün dergehinde ehl-i dil
Âsitân-ı lutfuna ger eylese vaz‘-ı cebîn

Ber-devâm itsün serîri üzre Rabbü’l-‘âlemin
Müstedâm oldukça ‘arz u âsuman u mâ’ u tîn

22. Gazel

Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilün

El-gıyâs ey şâh-ı iklîm-i melâhat el-gıyâs
Ey meh-i rahşende-i mülk-i ‘adâlet el-gıyâs

Şemşîr-i müjgânlarıñ çekdi harâmî kaşlarıñ
Dökdi kanlar cevher-i cân oldı gâret el-gıyâs

Râh-ı vaslînda hezârân bîm-i cân eyler zuhûr
Böyle mi dîvân-ı ‘aşkda resm ü ‘âdet el-gıyâs

Ey sitemger şûh çeşmiñ âteş-i cevri hemân
Yakdı sahrâ-yı dili yok mı selâmet el-gıyâs

Hil‘at-ı ‘îd-i visâliñ ziynet-ârâ-yı vücûd
Geçdi mâhım rûze-i hicrân beşâret el-gıyâs

Tahtgâhındır seniñ bu kişveristân-ı gönül
Olmasun vîrâne müşrif kıl ‘imâret el-gıyâs

Zülfüñ-âsâ pek perişân oldu cem‘iyyeti¹¹
Hilmiyâ bünyân-ı ‘aşka vir metânet el-gıyâs

23. Gazel

Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilün

Zülfikâr-ı kaşlarıñ ahkâm-ı Hayder gösterir
Tâbiş-i mihr-i hayâliñ tavr-ı Kanber gösterir

‘Aks ider mir’ât-ı hüsnüñ sûretinde lâ-fetâ¹²
Gamze-i hûnbâr-ı cevriñ seyf ü hançer gösterir

Sedd idüp râh-ı serây-ı vaslı feth olmak muhâl
Ehl-i hicrâna mu‘âdil bâb-ı Hayber gösterir

Söylemez mi ‘âşıkânıñ yâ ‘Âli senden meded
Mâh-ı vechiñ bahs idenler necm-i ülker gösterir

Kıblegâhımdır hemîşe ka‘be-i ruhsâr-ı yâr
Gerçi sûfi ‘âbide mihrâb u minber gösterir

Virdigiñ âteş derûn-ı sînede itse zuhur
Sûziş-i cân u tenim hâl-i semender gösterir

Disem ey mâh göster ol ruhsârını bir kez n’olur
Kan dökken ebrûlarıñ ol demde şeşper gösterir

Bak o mir’ât-ı hakikat üzre ‘aks-i sûretiñ
Pertev-i mihr-i cemâliñ mehdin enver gösterir

‘Ârızıñ keyfiyyetin sorsam eger üstâz-ı ‘aşk
Hilmiyâ gülzâr-ı ‘aşkda verd-i ahmer gösterir

24. Diger

Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilün

Kevkeb-i burc-ı melâhatdir cemâliñ ey perî
Münîr-i vechiñ sehâb-ı hayrete kor hâveri

¹¹ Mısranın vezni aksamaktadır.

¹² “Lâ fetâ illâ Ali, lâ seyfe illâ Zülfikâr” (Ali’den başka yiğit, zülfikardan başka kılıç yoktur.)
Mustafa Öz, “Zülfikâr”, TDV İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/ 553-554.

‘Âşıkâne dûzah-ı hicriñle itme gel ‘azâb
Âdeme cennet ruhuñdur ey melâ’ik peykeri

Nâr-ı ‘aşkın yakdı cânâ ‘aşkın dil-hânesin
La’l-i tâbîñdan kerem kıl ey güzeller serveri

Kâkülüñ zencîrine pâ-bende bir dîvâneyim
Ey melâ’ik bâğının serv-i sehî vü ‘ar’arı

Virdi çün pâzar-ı germ-â-germ-i ‘aşka tâb u fer
Ol metâ’-ı hüsnüñe Hilmî cihân hep müşterî

25. Gazel

Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

İ’tisâm itdim çü habl-ı dâmen-i peygambere
Olmazam râh-ı talebde müftekir bir rehber

Tûtiyâ-yı çeşm-i nâ-bînâ iderdim hâkını
Yüz süreydim zîr-i akdâm-ı ‘Alî vü Kanber’e

Görmek isterseñ şecâ‘at-pîşeniñ âsârını
Ey dil ‘atf eyle nazar bir kerre bâb-ı Hayber’e

Câmi‘-i mülk-i cihânda hutbe-hândan ehl-i dil
Cân kulağın vir de ‘ibret al hatîb-i minbere

‘Aşk ile ceryân ider bahr-i muhît-i kâ’inât
Şevk ile devrân ider eflâke bak bahr u bere

Öyle medhûş oldu dil ki bilmiyor dünyâ nedir
‘Aşk ile dü destî ursam gam degildir şespere

‘Âlem-i firkatde Hilmî bahtiyârdır bahtiyâr
Devlet-i vuslat bulan böyle kerem-ver dilbere

26. Müstezâd

Mef’ûlü Mefâ’ilü Mefâ’ilü Fe’ûlün/ Mef’ûlü Fe’ûlün

Firkat gibi göñlümde uzandı şeb-i yeldâ
Subh olmadı hâlâ

Şevk virmededir dehre bu şeb mâh-ı mücellâ
Bak şu 'le-i sevdâ

Ta'lik idemem vuslatı ben vakt-i bahâra
Al taht-ı karara

Ey hâkim-i 'aşk fasl olacak şimdi bu dâ'vâ
Hükm eyle ser-â-pâ

Eyyâm-ı hayâtım oluyor mâziye tahvil
'Ömrüm gibi zâ'il

'Arz eyle yüzün Hilmî'ye ey dilber-i ra'nâ
Kaldım tek ü tenhâ

27. Gazel

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

Ziyâyı iktibâs itdim yâriñ nûr-ı cemâlinden
Zevâle irmeden buldum kemâli ben helâlinden

Ba'na 'arz itdi şâhâne yüzün ol mâh-ı tâbânım
Geçer mi böyle bir devlet kimiñ fikr ü hayâlinden

Süzüldi magribe doğru amân lem'ât-ı ikbâlim
Karardı şu 'le-i 'aşkım o mehtâbiñ zevâlinden

Leyâl-i hasrete girdi o nûr âfak-ı hikmetden
Tulû' eyleyler mi hiç hurşîd anın muzlim zılâmından

Zılâm-ı leyle bâ'isdir gurûbı mâh-ı tâbânıñ
Sabâhı intizâr itmek ne mümkündür visâlinden

Doğ ey mihr-i sa'âdet sen şehâmetle sabâh oldı
Doğarsa nûr akar Hilmî mehiñ rûy-ı melâlinden

28. Gazel

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Ebr-i sevdâdan saçıldı bak sirişkim gevheri
Dürre-i garrâ gibi pertev-feşândır her biri

Dîde-i gam-dîdeden ceryân iden hep hündür o
Andırır bir katresi emvâc-ı bahr-i ahmeri

Geldi çün cûş u hurûşa kıl nazar deryâ-yı ‘aşk
Parçalar süfün visâli mevce-i nâzikteri

Mevc-i sevdâdan hazer eyler iken ben dâ’imâ
Bağırma sapladı eyvâh işte ‘aşkıñ hançeri

Şerha şerha oldu sînem sad hezâr efsûs bana
Hâlîme ağlar a Hilmî hep seher bûlbûlleri

29. ‘İdiyye

Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilün

Her şeb-i gamda iderdim tâ seher fikr ü hayâl
Deşt-i firkatde kılardım âh u zâr rûz u leyâl

Bir vesîle bulmadum ahvâl-i ‘aşkın ‘arzına
Düşeli bî-çâre gönlüm bu ‘ırakın arzına

Ebruvânın gösterüp mir’ât-ı dilde bi’l-benân
Sûret-i mâhiyyetinde bir hilâl oldu ‘ayân

Şu ‘le-i mâh-ı münir şehr-i şevvâlü’l-beşîr
Eyledi mülk-i dili envâr-ı şevkle müstenîr

Pertev-ârâ-yı hidâyet oldu bu yolda hemîn
Buldu bir râh-ı mecâz vasl-ı dili bî-ân u în

Eyledi derhâl işâret ki bahâr eyyâmıdır
‘Âşık-ı şûrîde hâlîñ bir büyük bayramıdır

‘Andelibân nâle vü feryâd idin gündür bugün
Gülşen-i sevdâ vü ‘aşkda verd-i handân rû-nümûn

‘Andelib-i dil niçün zâr itmesin hem ıztırâb
Lâne-i fazlında ârâm eyledi bûm u gurâb

Eyle tebrîke şitâbân böyle ‘îd-i es ‘âdı
Ol perî-rû gösterir birgün cemâl-i sermedi

Matla‘-ı ‘aşkdan tecellî eyledi şâhid-i ‘îd
Virdi sad nûr-ı hilâl-i ebruvân şevk-i cedîd

Hâme-i kudret yazup *nûrûn ‘alâ nûr¹³*-ı ezel
Hâle-i hüsn-i cemâl içre göründi bî-bedel

Hep münevver oldı rûy-ı arz-ı ‘aşkda hâs u ‘âm
Kıblegâh farz itdiler ruhsârını ehl-i siyâm

Ben de oldum bu sirâc-ı hüsn-i yârdan hisse-yâb
Zülf-i cânân-veş elimde hâme itdi ıztırâb

Vuslat-ı dildâr degil mi ‘îd ber-bâlâ-yı ‘îd
Olduğu gün rûze-i firkat gönülden nâ-bedîd

Rûze-i hicrânın olmaz mı o ‘îd-i vuslatı
Şâhid-i maksad giyerdi câme-i pür-ziyneti

Nâme-i dil bahtiyârdır dest-i yâri bûs ider
Hâme-i ümmîdi kat’ eyler felek me’yûs ider

Yâre tebrîk eyleyen ‘îd-i sa‘îdi nâmedir
Kara yaşların dökken sahrâ-yı gamda hâmedir

Âteş-i firkatde sûzân cân u dildir ‘âkıbet
Vâsıl-ı maksûd olan bâd-ı sabâdır ‘âkıbet

Fevziyâ! ‘îd-i şerîfi sa‘d u tebrîk eylerim
Rişte-i hubb u vedâdı böyle tahrîk eylerim

Ey sabâ al nâme-i cân u dili yâre götür
‘Ukde-i zülfün açup sad bûy-ı eltâfın getir

Kadr olur her şeb ki ola vuslat-ı dildâr bana
‘Îd olur her rûz ki ola ülfet-i dildâr bana

Kalmasun bî-çâre Hilmî intizârında anıñ
Hoş haberler al getir ki yandı nârında anıñ

30. Gazel

¹³ “Nur üstüne nur” (*Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, Nûr 24/35).

Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilün

Berk urur mir'ât-1 dilde dilber-i 'âlî-cenâb
İktibâs-1 nûr iderler mehveşân bî-irtiyâb

Âsumânda der-'akab vâki' olur küllî kûsûf
Çehre-i yâre çekîlse âh-1 'uşşâkdan nikâb

Ebr-i zulmet itdi istîlâ semâ-yı fikrimi
Yaş döker bustân-1 'aşka gözlerim misl-i sehâb

Doğsa o mihr-i muhabbet ufk-1 dilden bir seher
'Arz-1 didâr itmege çün mâh-1 nev eyler hicâb

Tâk-1 sevdâ üzre yazdım sânihât-1 fikrimi
Okuyanlar didiler bu bir kitâb-1 müstetâb

Ey dü çeşmim yaş yerine kan-nisâr it durma hîç
Vezn olur a'mâli her bir kimseniñ yevmü'l-hisâb

Hilmîye 'arz-1 cemâl eyle gelüp ey çeşm-i mest
Bâde-i 'aşkın hayâtdır suñ baña katre şarâb

31. Gazel***Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün***

Bana bin bir ricâ itseñ sana 'arz-1 cemâl itmem
Firâkımla tecennün eyleseñ hâliñ su'âl itmem

Ne arzuñ varsa icrâ it 'itâbımdan hazer itme
Bu fırsat bir ganîmetdir ne yapsañ infi'âl itmem

Seni görmek müyesser olmasa bu Hilmîye sad sâl
Te'essüf eylemem hem görmegi aslâ hayâl itmem

32. Gazel***Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilün***

Mâsivâya rağbet itme şevk ile îmâna gel
Vir salât peygambere kâşâne-i sultâna gel

Küh ü zâtıñ bil ne sûretle yaratdı Hak seni

*Kul huva'llâhu ehad*¹⁴ di vahdet-i sübhâna gel

Kıl teveccüh Ka'be-i 'ulyâya it farzı edâ
Ser-fürû eyle Hudâ'ya secde-i Rahmâna gel

Tevbekâr ol bil 'azâb-ı dūzahı ey rû-siyâh
Hazret-i Gaffâr'a yalvar dâmen-i amâna gel

Gel sarıl bâb-ı necâta var ise 'aklıñ eger
Kıble-gâh-ı ins ü cindür cevher-i ihsâna gel

Minber-i sahrâda bülbül hutbe-i feryâd okur
Sen de ey dil 'andelîb-veş lâne-i efgâna gel

Derd ü 'aşkıñ yâresi muhtâc olur bir hâzıka
Ey muhibb-i haste-dil dermân için Lokmân'a gel

Sâkiyâ toldur mey-i tevhîdi içsün 'âşıkân
Sen de mest ol bezm-i 'aşkda gûşe-i mestâna gel

Mevleviyeñ giy külâh-ı 'izzeti sen bul necât
Tekye-i 'aşkda döner pervâneler devrâna gel

Haşre dek eyle nedâmet sad te'essüf hâline
Gûşe-i nisyânda kalma çık amân meydâna gel

İrtikâb-ı zillet itme pek fenâdır ey hakîr
Hidmet it tehzîb-i ahlâka 'ulüvv-i şâna gel

Bezm-i echelde dem-â-dem olmaz eksik kıl ü kâl
Müstefîd olmak dilerseñ meclis-i 'irfâna gel

Biñ niyâzla var huzûr-ı yâre söyle derdiñi
İtme istiğnâ a Hilmî sohbet-i cânâna gel

33. Gazel

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Geçdi eyyâm-ı bahâr gülşende behcet kalmadı
Soldı ezhâr-ı tabî'at büy-ı hikmet kalmadı

¹⁴ “De ki: O, Allah'tır, bir tektir” (*Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, İhlas 112 /1)

Çehre-i gülzârı tasfîr eyledi bâd-ı hazân
Kesdi bülbül nağmeyi 'aşk-ı hakikat kalmadı

Sende ey dil 'andelîb-veş lâne-i efgâmı kes
Kalb-i yârde zerreten mâ rahm u şefkat kalmadı

Jâle-dârdır lâlezârîñ dîdesi bülbül misâl
Hüzne mağlûb oldum âh kalbde meserret kalmadı

Ebr-i zulmet itdi istîlâ semâ-yı fikrimi
Söndi mısbâh-ı muhabbet mihr-i vuslat kalmadı

Geldi mi evvel bahâr bilmem latîf bir nefha var
Velvele kopdı gülistânda sükûnet kalmadı

Sînesin açdı çemen-zâr-ı letâfet şevk ile
Aldım âgûş-ı vefâya yârı firkat kalmadı

Eylesem esrâr-ı 'aşkı 'âleme ifşâ bu dem
Hilmiyâ mâ-ba'dı var fikrimde vüs'at kalmadı

34. Gazel

Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilün

Zâr ider leyl ü nehâr şu haste-i nâ-çâre hayf
Çok tabîb itmiş tedâvî derdine yok çâre hayf

Çehre-i gülzârı tasfîr eylemiş bâd-ı hazân
Gonce gül iken sararmış vech-i ahmer-dâra hayf

Bir figân kopdı gülistânda ne hikmet ey göñül
Nağme-i şevki kesildi bülbülüñ gülzâre hayf

Sanma esrâr-ı İlâhî Hilmiyâ zâhir olur
Kalb-i nâdâna tecellî eyleyen esrâra hayf

35. Hikmet

Sübhâne men tahayyere fî sun'ihî'l-'ukûl
Sübhâne men bi-kudretihî ya'cizü'l-fuhûl

Arzı tezyîn itdi yine tabî'at
Âsâr-ı kudretdir bu zîb ü ziynet

Eşcâr hayât buldı kudret-i Hakla
Hayret virür çünkü bu hikmet 'akla

Ne güzel manzara 'arz ider evrâk
Bilirim hep seniñ bu âsâr Hallâk

Kâ'inât gâh giyer bir siyâh câme
Düşer o vakitde âfitâb dâme

Mâhitâb 'arz ider rûyun şâhâne
Encüm-i âsumân çıkar seyrâne

Bânî-i tabî'at âsâr-ı kudret
Esrâr-ı Sübhân'da mahfûz bir hikmet

Düşerse zemîne bir katre bârân
Hayât bulur o ân bâğçe-i cânân

Yâ Rab bu ne ziynet bu ne kudret
Bu ne sun'-ı kemâl bu nasıl hikmet

Her hikmetiñ 'akla veriyor hayret
Görmüyor mu 'aceb dîde-i 'ibret

Bana ihsân eyle yâ Rab hidâyet
Senden bekler Hilmî lutf u 'inâyet

36. Gazel

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Kesb-i vüs'at eyledi dil bî-vefâ dünyâ gibi
Uçmak ister âsumânda murg-ı cân 'ankâ gibi

Seyre çıkmış âfitâb sanki fezâ-yı 'âleme
Bir garîbiñ hâme-i hüznüne bir sahrâ gibi

Hastalandım ey tabîb tut nabzımı gör hâlimi
Kesb-i sıhhat ideyim ver bir ilâc kimyâ gibi

Akıyor çeşm-i niyâzım ıslatır âgûşumı
Ol sebebden mevce-rîzdir gözlerim deryâ gibi

Gördüm ebnâ-yı beşerde hayret-engîz bir cüce
Raks ider sahrâ-yı dilde kâmet-i bâlâ gibi

Bir şecer ki zirvesi hâk-i zemîni bûs ider
Sallanır bâd-ı seherle dalları tûbâ gibi

Serv-i nâzım gel sokul âgûş-ı hüzne bir sabâh
Nağme-dâr ol şâh-ı ‘aşkda bülbül-i şeydâ gibi

37. Kasîde-i Târîhiyye-i Velâdet-i Hümâyûn-ı Hazret-i Pâdişâhî *Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün*

Tulû‘-ı neyyir-i şevket zehî burc-ı hilâfetden
Şu‘â’-efşân-ı feyz oldı ser-â-ser sahn-ı ekvâna

Zuhûr-ı pertev-i mihr-i kerem âfâk-ı hikmetden
Hemîşe pertev-efşân-ı ‘inâyet mülk ü büldâna

Vücûdıyla mübâhât eylesin ‘Osmâniyân her ân
Ki ‘asrı gıpta-bahşâdır bütün a’sâr u ezmâna

Bahâr-ı dâim-âsâdır füyûzât bahş ider lutfi
Şu‘â’-ı revnak-efzâ hep bu ezhâr-ı gülistâna

Görünmez berf ü bârân-ı mezâlim çün bu hâk üzre
Virür şevk ü neşât her dem zebân-ı ‘andelîbâna

Sehâb u ebr-i zulmetden müberrâ hangi bustândır
Ki böyle mazhar olmuşdur hemân mihr-i dıraşşâna

Tulû‘ından beri fevk-i serâdan mihr-i iclâli
Kevâkib nûr alır gökde virür fer mâh-ı tâbâna

Bu nûr-ı â‘zamı çünki Hudâ bahş u ‘atâ itdi
Teşekkür eylemek vâcib degil mi nev‘-i insâna

Bilüp kadr-i hümâyûnun ana ‘arz-ı ‘ubdiyyet
Du‘â-yı hayrını ref‘ eylemekdir sû-yı Sübhân’a

Hulûs-ı kalb ile vasf-ı du‘â itmek vazîfemdir
İmâle eyleyüp dest-i niyâzı bâb-ı Rahmân’a

Hemân hıfz eyle yâ Rabbi ki zâtı zıll-ı pâkindir
Seniñ lutf u 'inâyetiñ gelir mi 'ad u hesabâna

Çıkardı Hilmî bir 'asker kemâl-i şevk ile târîh
İlâhî mevlidi rûzun sa'îd eyle Hamîd Hâna

38. 'Andelîb

Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün

Ne ağlarsın seherlerde nedir efkârıñ ey bülbül
Gül-i hamrâya mı meylin nedir esrârın ey bülbül

Seniñ subh u sefâ-zâ vü nizârından olur bîdâr
Bütün ezhârı ağlatdı figân u zârıñ ey bülbül

Lisânıñdan garîb garîb çıkar tesbîh ü tevhîdât
Seniñ de ben gibi feryâd mı dâ'im kârın ey bülbül

Gülistândır mekânıñ ey hatîb-i minber-i sahrâ
Neden efgânla geçmekde şeb ü eshârıñ ey bülbül

Figânın 'arşadek çıkdı sus artık bağrımı delme
Ne rahm u bî-vefâ imiş seniñ de yârıñ ey bülbül

A Hilmî sûziş-i sevdâyı mümkün mi 'aceb teskîn
Beni de yakdı ağlatdı gam u ekdârın ey bülbül

39. Gazel

Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilün

'Aşkımıñ bir zerresin bahş eyleyim yâre sabâh
Hâlimi 'arz ideyim çeşm-i füsûnkâre sabâh

Rahm u şefkat eyler elbetde perîşân hâlîme
Gösterir ruhsârını gül bülbül-i zâre sabâh

Vaslını tahlîfle va'd itdirdim ammâ işbu şeb
'Ahd u mîsâk itse de yâr kalkar inkâre sabâh

Gonce gül berge sarılmış eylemiş rûyın nihân
Bunda bir hikmet nümâyân sorayım hâre sabâh

Şerha şerha oldı sînem tığ-i cevri-yâr ile
Ârasın bulsun tabîbân derdime çâre sabâh

Fakr hâlde hûb cemâl ârzû olunmaz Hilmîyâ
Durmayup hâlîñ hemân ‘arz eyle hünkâre sabâh

40. Gazel

Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilün

Bî-semerdir nahl-i bahtım berg-i ikbâlim siyâh
Tâli‘im ezhârımı itdi felek mahv u tebâh

Yâbis olmaz idi aslâ dilde eşcâr-ı emel
Cûybâr-ı fikrim aña su vereydi gâh gâh

Bâğ-ı gönlümde çiçekler bilmem ne hikmet ser-nigûn¹⁵
Ebr-i bârân-ı semâ tahmîl mi itmiş bâr-ı âh

Bir benefşe her zamân tıfl-ı yetîmi andırır
Bir çiçek ki jâle-dârdır ana ‘atf eyle nigâh

Gülşen-i fikrimde görsem bû-feşân birkaç çiçek
Ol zamân bahtım açılmış der idim bî-iştibâh

Bâğ-ı dilde nev-nihâl-i bahtımı gars eyledim
Ânı nez‘ itdi felek sad âh u vâh¹⁶

Künc-i mihnet vuslat hengâmında bir gülşen olur
Lem‘a-dârdır anıñ ikbâlinde çünki mihr ü mâh

Bâğçe-i dilde ne güller ne çiçekler açdı bak
Anı ihsân itmemiş bir gönle o Rabb u İlâh

Hâme-i feryâdımı vasfî için şakk eyledim
Başına geçsin o kilkiñ pek siyâhça bir külâh

Girye-i hüznüm yaşartdı çün dehân-ı hâmemi
Güldüm o kilki-i meşâma ağladıkça hâh hâh

¹⁵ Mısrada vezin aksamaktadır.

¹⁶ Mısrada eksiklik vardır.

Hâsılı neşv ü nemâ buldı yine nahl-i emel
Soldurur mı berg-i ikbâlimi âh-1 subh-gâh

Gülşen olsa her taraf bûy-1 safâ-yı murg-1 dil
Hilmî-âsâ şemm ider gülzâr-1 dilden bûy-1 câh

41. Gazel

Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilün

Kasr-1 dilden dün temâşâ eyledim ol yârı ben
Na 'ra-i 'aşkımla titrettim dil-i ağyârı ben

Dûrbîn-i 'ibretle seyr it gel yanan pervâneyi
Yanmadan gördüm cihânda dûzah-1 pür-nârı ben

Eşk-i hüznüm dîde-i giryânı teskîn itmedi
Bahr-i 'aşk emvâcına mezc eyledim hûn-bârı ben

Bâğ-1 sînemde görüp ikbâlimiñ ezhârını
Bû-feşân bir gonceye sarf itmişim efkârı ben

Dâmen-i yâre sarıldım bir seher vuslat için
Neylerim firkat şebinde nâ-tamâm envârı ben

Şu 'le-i ruhsâr-1 yâre olsa müstağrak cihân
Bir şeb-i deycûr içinde ârarım tâb-dârı ben

Mâhitâbım gel sokul âgûş-1 âfâka yine
Necm-i bahtım şu 'lesiyle bulurum eshârı ben

Mihr-i enver 'arz-1 dîdâr itdi çün vakt-i seher
Ol zamân keşf eyledim kalbindeki esrârı ben

Çehre-i hûrşide beñzetdim o yârıñ vechini
În 'ikâsıyla idüp hem lem 'a-dâr dildârı ben

Rûzigâr-1 gamla söndi kandîl-i ikbâlim âh
Ebr-i zulmet içre gösterdim bütün âsârı ben

Hikmet-i Furkânı fehm it ândadır Hilmî necât
Âyet-i kübrâdan aldım nükte-i eş 'ârı ben

42. Muhammes

Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilün

Serverâ bezm-i elest mestânna sahbâ lebiñ
 Nâdî-i ervâha bâdî ey kad-i tûbâ lebiñ
 Çeşme-i serşâr-ı feyz-i lutf-ı dil-ârâ lebiñ
 Ol mevâlîd-i sülüs-i kevne feyz-bahşâ lebiñ
 Ümmehât-ı 'unsur-ı çâre hayât-efzâ lebin

Mihr-i zâtîñ pertev-i envârî-i şems-i duhâ
 Gösterüp sahn-ı şühûd u 'âlemi misl-i duhâ
 Râyîç oldu zevk-i la'linle bu bir vakt-i duhâ
 Turre-i gîsûlarıñ *ve 'l-leyl*¹⁷ zülfüñ *ve 'd-duhâ*¹⁸
 Sûre-i nûrdur cemâliñ âyet-i kübrâ lebiñ

Câmi' oldı cebhe-i hüsnüñde hep esrâr-ı 'aşk
 Zulmet-i dehri izâle eyledi envâr-ı 'aşk
 Ol bahâr-ı lutfuñ oldı bâ'is-i izhâr-ı 'aşk
 Şebnem-i berg-i 'izârîñ zîver-i gülzâr-ı 'aşk
 Jâle-i verd-i cebîniñ rahmet-i dünyâ lebin

Tâ ezelde âb-rûy-ı hûbî-i şîrîn-keîâm
 'Andelîbân nağmeyi gülşen içinde subh u şâm
 Bâğ-ı firdevs revnakı hem ni'meti dârü's-selâm
 Tâb-ı la'liñden olup her bir füyûz-ı hâs u 'âm
 Ziyet-ârâ-yı dü-'âlem hüsn-i bî-hemtâ lebiñ

Hâkipây-ı zîr-i pây-ı re'fetiñ kuhl-ı 'uyûn
 'Âşıkân hep oldı sevdâ-yı ruhuñla rû-nümûn
 Hestî-i hikmet-nümâ-yı hükm-i harf-i kâf u nûn
 Vaz'-ı zîbâ-yı esâsî bünye-i fazl u fûnûn
 Menba'-ı 'ilm-i ledün bir kevser-i uhrâ lebiñ

Bâdî-i fermâyîş-i ahkâm-ı sırr-ı kün fe-kân
 Bâ'is-i ârâyîş-i kevn ü mekân u in ü ân
 Menba'ü'l-enhâr-ı çâr-ı cârî fî dârü'l-cinân
 La'l-i tâbîñ katre-i mâ'ü'l-hayât-ı ins ü cân
 Lü'lü'-efşân-ı 'avâlim öyle bir deryâ lebiñ

Ey şeh-i mülk-i le'amrük vey meh-i burc-ı kerîm
 Bahr-i hayretde kalup vafında hep 'akl u selîm

¹⁷ "Bürüdüğü zaman geceye andolsun "; (*Kur'an-ı Kerîm Meâli*, Leyl 92/1)

¹⁸ (*Kur'an-ı Kerîm Meâli*, Duhâ 93/1)

Zât-1 pâkiñle tefâhür eyledi ‘arş-1 ‘azîm
Reşha’-i la‘l-i dehânîñ mâhî-i nâr-1 hacîm
Kevser-i dârü’s-sürûra ‘ayn-1 ber-mecrâ lebin

Ebruvânîñ *kâbe kavseyn*¹⁹ dîde mâ-zâga ‘l-basar²⁰
Vâkîf-1 esrâr-1 mâ-levhî diliñ hikmet-makar
‘Unsur-1 çâr-1 heyûlâ buldı nûruñla suver
Makdemiñle buldı pertev menzil-i şems ü kamer
Mazhar-1 esrâr-1 *sübhân ellezî esrâ*²¹ lebiñ

‘Âşıkânîñ zâr iderler ey kerîm-i muhterem
Bezm-i eltâfîñda cârî çünki deryâ-yı kerem
Râh-1 fülk-i maksada necm-i cemâliñ rehberim
Kurtarır bu Hilmî zârı her belâdan lâ-cerem
Tâbiş-i mihr-i sıfâtîñ cünbiş-i garrâ lebin

43. Gazel

Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilün

Şâm-1 firkatde zuhûr-1 subh-1 vuslat bekleriz
Tâ sabahdan şâma dek bir mâh-1 tal‘at bekleriz

Gelmedi mâh-1 muhabbet olmadı pertev-feşân
Bir şeb-i yeldâ içinde cây-1 zulmet bekleriz

Mihr-i vuslatla münevver itmediñ dil-hânemi
Hayli demdir dilberâ hep künc-i mihnet bekleriz

Hâne-i cismim içinde cem‘ olup cân u göñül
Yek vücûd olduk hemîşe dâr-1 mihnet bekleriz

Yakdı ser-tâ-ser vücûdum tâb-1 nâr-1 intizâr
Ânı teskîn itmege bir âb-1 himmet bekleriz

Halka-i bâb-1 kanâ‘at oldı çün cây-1 âman
Sarılup lutf-1 Hudâya bâb-1 vahdet bekleriz

¹⁹ “İki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu” (*Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, Necm 53/9)

²⁰ “Gözü şaşmadı ve aşmadı.” (*Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, Necm 53/17)

²¹ “Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu bir gece Mescid-i Haram’dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa’ya götüren Allah’ın şanı yücedir.” (*Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, İsrâ 17/1)

Ol kanâ‘at kûşesi olmuş der-i eltâf-ı Hak
Hilmiyâ her dem burada lutf u ‘izzet bekleriz

44. Gazel

Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün Mefâ ‘ilün

Gel ey gönlüm yeter artık şu ezvâk-ı cihândan geç
Hemân bülbül gibi feryâddasın âh u figândan geç

Hudâya vâsıl ol cânâ tarîk-i müstakîmi bul
Nedir bu çekdiğini zahmet a dil kayd-ı sevâddan geç
Libâs-ı dervîşânî giy icâzet al meşâyihden
Devâm it tekye-i ‘aşka cemî‘-i mâsivâdan geç

Tabîbdır derdlere dermân devâ isterseñ ey gâfil
Gıdâdır rûha ‘aşkıñ bâdesi nûş it devâdan geç

Eger mü‘min iseñ cânâ salât-ı hamsi terk itme
‘İbâdet eyle Sübhâna amân nehy-i Hudâdan geç

Gül-i ruhsârı soldurdu seherde bülbülüñ zârı
Teverrüm eyledi ol yâr hayât-ı câvidândan geç

Cihânda dâ‘imâ Hilmî selâmet bulmak isterseñ
Diliñ çek mâsivâdan gıybet ü zemm ü riyâdan geç

45. Kasîde-i Feth-i Tırnova vü Yenişehir

Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilün

Ehl-i tevhîd dü-cihânda lâ-cerem mansûr olur
Cârîdür kalbinde çün “Allâhuekber” dâ‘ima

Nûr-ı tevhîd-i İlâhî ânları pür-nûr ider
Vardığı yerler olup derhâl münevver dâ‘imâ

Emr idince ümmete harb u cihâdı her zamân
Ânlara nusret virür rûh-ı peyâmbere dâ‘imâ

Bâ-husûs eyler müdemmir düşmeniñ ecnâdını
Hazret-i Sultân Hamîd’dir el-muzaffer dâ‘imâ

Haydarâne savletin gördi ‘adûsu sû-be-sû

‘Avn-i Hakdır yâveri tevfiğe rehber dâ’imâ

Her bir efrâd-ı şecâ‘at-pîşeniñ kalbinde hep
Gâzilik ile şehâdetdir musavver dâ’imâ

Bu iki lutf-ı Hudâya cân virür ‘Osmânlılar
Ol sebebdan kan döker efrâd-ı ‘asker dâ’imâ

Levh-i ‘âlemde münakkaş kahramân ‘Osmânlıdır
Hey’et-i ‘udvânı eylerler müdemmir dâ’imâ

Lem‘a-pâş-ı satvet ü heybet olur şemşîr-i dâd
Pertev-efşân-ı cihândır seyf ü hançer dâ’imâ

Ez-kadîm mu‘tâd vekârı Türkleriñ ceng ü cidâl
Harb ile zabt eylemekdir şehîr ü bender dâ’imâ

Âteş-i harb-i cünûd-ı pâdişâh-ı ekremiñ
Gördiler Yunânîler çünki mükerrer dâ’imâ

Sâbık-ı gafletle mi harbe cesâret aldılar
Bilmiyorlar mı berâber rûh-ı Haydar dâ’imâ

Hâb u râhatla gunûde zan iden Yunânîler
Bildiler ‘Osmâniyânı hep seferber dâ’imâ

Gürledikçe top u a‘dâ-kûb-ı satvet der-‘akab
Kaçdılar terk eyleyüp her şehîr ü kişver dâ’imâ

Yunânistân feth olur eltâf-ı Hakla ser-te-ser
Hatve hatve añları sürmekde yer yer dâ’imâ

Kapladı a‘dâyı bir ebr-i sehâb-ı ye’s ü gam
Vâdî-i hayretde kaldılar mükedder dâ’imâ

Cehlet ü gaflet kibr ü vahşet müceb-i hüsrân olur
Bu sıfât ashâbını eyler muhakkar dâ’imâ

Eylemez sahrâ-yı cengde vahşiyâne harb u ceng
‘Adl ü dâdı Türkleriñ çün kevnden izhâr dâ’imâ

Nâr-ı dûzahdan beterdir Türklerin harb âteşi

Çünkü emr eyler cihâdı şer‘-i enver dâ’imâ

Râyet-i ‘Osmâniyân itsün temevvüc haşre dek
Zirve-i iclâlde yâ Rab kıl muzaffer dâ’imâ

Târîh-i eslâfî gör ahlâfa kıl ‘atf-ı nazar
Virdiler evrâk-ı dehre zîb ü zîver dâ’imâ

Geldi Hilmî söyledi bir yâver-i harb târîhin
‘Avn-ı Hakla olalım böyle mübeşşer dâ’imâ

Tırnovay’la Yenişehir’i pâdişâh aldı bu sâl
Nusret-i sübhân ola her demde rehber dâ’imâ
(1322)²²

46. Târîh-i Feth-i Dömeke ve Ermiye²³

El-gâzî Hân ‘Abdü’l-hamîd çün ahkâm-ı şer‘iyyeyi
Hıfz u himâye eyledi nizâmât-ı mer‘iyyeyi

Kevkeb-i şân u tâli‘i tâb u fer virdi ekvâna
Mîhr-i semâ-yı şevketi itdi pür-nûr arziyyeyi

Tâk-ı eflâka yazdılar hâme-i zerle kâtibân
Bu savlet-i şîrâneyi bu satvet-i harbiyyeyi

‘Askerleriñ savleti itdi hayrân devletleri
Gördiler hep âteş saçar top u tüfeng mermiyyeyi

İtdi tevâli sû-be-sû fevz u zafer feth-i bilâd
Bâlâ-yı târihe yazsın bu ahvâl-i fahriyyeyi

E’imme-i isnâ ‘aşer imdâd eyle Hilmiyâ didim
Pâdişâhım feth eyledin Dömeke’yle Ermîye’yi
1315²⁴

47. Tesalya Muzafferiyeti

Mefâ’ülün Mefâ’ülün Mefâ’ülün Mefâ’ülün

²² Mısradaki harflerin değeri 1322 çıkıyor, fakat fethin gerçekleştiği tarih 1314’tür.

²³ Vezin problemlidir (Şiirin vezni “Müfte’ülün Mefâ’ülün Müfte’ülün Mefâ’ülün” ve “Müstef’ülün Müstef’ülün Müstef’ülün Müstef’ülün” kalıplarına yaklaşmakla birlikte problemlidir ve tespit edilememiştir.)

²⁴ Fethin gerçekleştiği tarih 1314’tür.

Bi-‘avni’llâh cünûd-ı hazret-i ‘Abdü’l-hamîd Hânîñ
Be-her ferdi hemân Haydar gibi a‘dâsına saldı

O rütbe satvet-i şâhâneyi gösterdi ki ‘asker
Sahârî-i vegâda hep ‘akıllar hayrete daldı

Kılınçlar süngiler top u tüfengler de âteş saçdı
İrişdiler kaçarken gerden-i düşmenlere çaldı

Nişân-ı iftihâr takdı guzât hep levha-i sadra
Ser-â-ser leşker-i Yunân cerîha arkadan aldı

Bir hey’et ki şecâ‘atle muhammer tıynetî Hak’dan
Anuñla ceng iden a‘dâ cihânda şerm-sâr kaldı

Nedâmet eyledi Hilmî Yunânîlar hep bu târîhde
Tesalya kıt‘asın harben bugün ‘Abdü’l-hamîd aldı
1315²⁵

48. Târîh-i Feth-i Tırhale

Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilün

İbtidâ-yı harbde nâdim oldılar Yunâniler
Satvet-i şâhâne virdi beht ü hayret vâleyi

Kudretiñ ibdâ‘ını tağyîre kâdir mi olur
Kim bozar necm ü kamerde şu‘ledir bu hâleyi

Fenn-i harb âdâbını Edhem Paşa’dan gördiler
Okusun Yunâniler mektebde bu risâleyi

Şerm-sâr eyler nihâyet añları kizb ü durûğ
Sıdk ile giymek gerekdir harbe lâyık kâleyi

Kıl tevâzu‘ terk idüp kibr ü gurûrı mahv ider
‘Âkılân itmeli tayy-ı harbde her merhâleyi

Püskürür zehr-i helâhil her nefer ejder-misâl
Çıkarır âfâka a‘dâ hevl-i cânla nâleyi

²⁵ Fethin gerçekleştiği tarih 1314’tür.

Pîş-i kahrında durup tahvîl-i mecrâ kasdile
Katre zann itmek revâ mı seylâb-ı seyyâleyi

Didi Hilmî târîhin dü çeşmi çıkdı düşmenin
Harble aldı pâdişâh o belde-i Tırhala'yı
1315²⁶

49. Tahmîs

Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün

Beni 'âlem ne hikmet mübtelâ bir yâre sanmışlar
Dümû '-ı hüznümüñ katrâtını fevvâre sanmışlar
Nücûm-ı pertev-i ikbâlîmi meh-pâre sanmışlar
Ki şems ü seheri seyrân idüp seyyâre sanmışlar
Şeb-i zulmetde gark oldı cihân envâre sanmışlar

Hayâlâtıdan ne zevk hâsıl olur ey dilber-i ra' nâ
Gül-i ruhsâr-ı ale cân virür ol bülbül-i şeydâ
Leb-i deryâda gâh manzûr olur bir vâsi' -i sahrâ
Seni şâdân beni nâ-şâd ider mi bir vakit Mevlâ
Neden bilmem beni ağyâr ki baht-ı kare sanmışlar

Virür mi tıynet-i pâke felek hiç bir vakit mihnet
Düşer mi câh-ı çirkâbe cihânda sâhib-i 'iffet
Ki tahn oldukça artar âsiyâbda dâne-i kısmet
Kanâ'at anbarı doldı amân yâ Rab bu ne hikmet
Seni muhtâc u bî-'ilâc beni bî-çâre sanmışlar

Cemâl-i yâre hayrân olduğumdan mı neden bilmem
Reh-i cânânda kurbân olduğumdan mı neden bilmem
Gam-ı deryâda 'ummân olduğumdan mı neden bilmem
Dem-â-dem zâr u efgân olduğumdan mı neden bilmem
Dil-i zârı cefâ-yı yâr için hep yâre sanmışlar

A Hilmî gülşen-i sînemde gördüm ben siyâh bir hâl
Elendi hinta-i âmâl tıkanıdı dîde-i gırbâl
İder mi çeşme-sâr asla diliñ âhengini ihlâl
Yine ebr-i siyâhdan nâz ile çıkdı meh-i ikbâl
Şu 'â'-i bahtımı 'aks eyledi ekdâre sanmışlar

50. Gazel

²⁶ Fethin gerçekleştiği tarih 1314'tür.

Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilün

Görünür mir'ât-ı dilden pertev-i 'ulviyyetin
Hayrete kor hâver-i nûr-ı hilâl-i hikmetiñ

Togdıgıñ ân kâ'inât bir handeye mazhar olur
Her dile bahş-ı neşât eyler bu hâl u hey'etiñ

Pertev-efşân-ı cihândır ey meh-i tal'at yüzüñ
'Aks ider âfâka envâr-ı cemâl u ziynetiñ

Ey meh-i tâbende nûrı kimden itdiñ iktibâs
Bir şeb-i deycûrı revnakdâr ider bu sûretiñ

Tav'-ı şehâmetle karardı kâ'inât ey mâhtâb
Lem'a-pâş oldukça artar levn ü şekl ü 'izzetin

'Aks-i sûret mi virür her bâr baña mir'ât-ı dil
Hayret-efzâ-yı 'ukûldür nâz ile o hilkatıñ

Garba tevcîh-i nigâh itme amân firkat uzar
Müstenîr eyler cihânda Hilmî'yi bir vuslatın

51. Gazel***Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilün***

Murg-ı dil feryâd dâred der gülistân sû-be-sû
Çün girifte şod be-dâm-ı hâl-i cânân sû-be-sû²⁷

Ey gül-i gülzâr-ı âsâr-ı bahâr-ı hüsn ü ân
Der meşâm-ı câm beyâyed bûy-ı bostân sû-be-sû²⁸

Ez 'ukûl-ı târ-ı zülfet mî nümâyed şekl-i mâr
La'l-i nâbet mî şeved tiryâk u dermân sû-be-sû²⁹

²⁷ Sevgilinin beninin tuzağına yakalandığı için gönül kuşu gülistanda taraf taraf feryat figan eder.

²⁸ Ey güzellik baharının gül bahçesinin gülü, her tarafı dolduran bu bahçenin kokusu kadehin burnuna gider.

²⁹ Başından sarkan zülfünün telleri yılan gibi görünür, her tarafta berrak dudağın panzehir ve dermandır.

Ez zemistân-1 firâket bâğ-1 dil pejmürde bûd
Bâ bahâr-1 vuslat eknûn gonca handân sû-be-sû³⁰

Kes nedâned ki zenehdânest çün ahkâm mî koned
‘Âşıkân der keşf-i ân câhet be-hayrân sû-be-sû³¹

Ez ser-i zülfet figân u nâle dâred ehl-i dil
Mî konend güft u şenîd ânân hezârân sû-be-sû³²

Kî buved sahn-1 dil-i Hilmî heme Pertev-feşân
Ger neyâyed ez cemâlet tâb u ihsân sû-be-sû³³

52. Gazel

Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilün

Bezm-i ‘aşkda hâl-i tecrîd ile gelmek oldu şart
Hep ‘alâyıkdan ümîd-i kalbi kesmek oldu şart

Cüst-u-cû itmek muhâldir cehl ile râh-1 necât
Ol kitâb-1 ‘aşkı bir kez ezber itmek oldu şart

Ders-i ‘aşk içre dilâ hallâl-1 müşkil olmağa
Pek mükemmel bahs-1 zülf-i yâri bilmek oldu şart

Kûşe-i firkatde vuslat dâmeni girmez ele
Râh-1 ‘aşkda ol metâ‘-1 cânı virmek oldu şart

Kesret içre yâri bulmak ehl ü vahdet kârıdır
Terk idüp âğyârı tenhâ yâri sevmek oldu şart

Sahn-1 gülzâr-1 cihân kesb-i letâfet itmeğe
Bülbüle feryâd u nâlân güle gülmek oldu şart

Kâm-1 maksûd-1 dili almak için Hilmî hemân
Çeşm ü rûyın hâkipây-1 yâre sürmek oldu şart

³⁰Ayrılık kış mevsiminde gönül bağı pejmürdedir. Vuslat baharı ile her taraf dolduğundan şimdi gonca mutludur.

³¹ Senin çene çukurunun hükmünü bilmeyen kişiler, âşıkların o makamının güzelliğini keşfedince her tarafta hayranlıkla seyreder.

³² Senin saçlarından dolayı gönül ehli feryat figan etmektedir. Binlerce kişi her tarafta senin güzelliklerini işitmiştir.

³³ Eğer senin güzelliğin her tarafa güç ve ihsan verirse Hilmî'nin gönlü de her zaman ışıksaçar.

53.Münâcât***Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilün***

Levh-i 'âlem üzre sâbit nakş u hiddet âyeti
Keşf ü tefsîr olmadı esrâr-ı hikmet âyeti

Hestî-i nistî-i 'âlem kâf u nûn beynindedir
Her bir eşyâda görünür havl u kudret âyeti

Bahr-i lutfuñ ka' rına hîç irmedi ehl-i 'ukûl
Lâ-cerem emr-i muhâldir 'add-i ni' met âyeti

Defter-i a' mâl-i hayrım toldı 'isyânla hemân
Ser-te-ser yazıldı hayfâ şerm ü haclet âyeti

Ol şefî'-i müznibîn dâmenini âl eylerim
Kim anıñ rûyunda lâmi' mihr-i şefkat âyeti

Cebhe-i hüsnünde yazdı hâme-i kudret anıñ
Sû-be-sû açdı livâ-yı hamd u nusret âyeti

Kevser-i lutfun diler bu Hilmî-i teşne-dehân
Dehşet-efzâdır 'azâb-ı Rabb-i 'izzet âyeti

54. Tahdîs-i Ni' met**Medh-i dil-i ni' met-i bî-minnet*****Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilün***

Pâdişâhımdır hükümdârân-ı 'âlem serveri
El-mülûku mülhemûn sırr-ı celîliñ mazharı

Hayra masrûfdur nukûd u niyyet ü fikri anıñ
Râzî vü hoşnûd olur Allâh ile Peygamberi

Nâm-ı nâmî-i hümâyûn-fâlı ey Rabbim ola
Tâ kıyâmet ziyet-efzâ-yı cevâmi' minberi

Vâdî-i hayretde kalmışdır 'ukûl-i ins ü cân
Çeşm-i 'âlem görmedi böyle melâ'ik peykeri

Hıfz ide derd ü elemden anı Hayrû'l-hâfızın

‘Âfiyet sıhhat selâmet ola her dem yâveri

Lâ-cerem tevîk-i Hakdır her umûr-ı rehberi
Gıpta-bahşâ-yı cihandır satvet-i bahr ü beri

Pâdişâhım biñ yaşa oldukça ‘âlem müstakar
Bu du‘âyı kalbine nakş itdi Hilmî kemteri

55. Gazel

Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilün

Bâğ-ı istiğnâdaki serv-i revânım işte bu
Hey’et-i cismim içinde kan u cânım işte bu

Sardırup iklîm-i cismi leşker-i kâkülleri
Taht-ı dilde pâdişâh-ı ‘âlî-şânım işte bu

Sanma ey dil mâsivâ-yı yârdır cevri eyleyen
Gice gündüz bâ‘is-i zâr u figânım işte bu

Tîr-i müjgân-ı cefâ vü cevri endâht idüp
Kaddimi kavs eyleyen ebrû kemânım işte bu

Vâdî-i ‘aşka düşürdi ‘âkıbet aldı dilim
Kendine mecnûn iden bir nev-civânım işte bu

Eyledi fikr-i dakîk ol bahs-i zülfünde hezâr
‘Aklıma hayret viren mûy-ı miyânım işte bu

Telh-kâm eyler mi Hilmî ol kerem-fermâ seni
Şerbet-i şîrîn leb ü la‘l-i dehânım işte bu

56. Tahmîs

Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilün

Bî-vefâ yâri olan dünyâda âfet istemez
Serv-i kaddini gören bâğ içre kâmet istemez
Çeşm-i fettânın gören haşre ‘âlâmet istemez
Cevri yâri fehm iden dünyâda râhat istemez
Kimseden zerre kadar lutf u ‘inâyet istemez

Vird idindim cevri yârdan çekdiğim her zârı ben

Râh-1 ‘aşkda eyledim harc u fedâ her varı ben
 Meyli var vasla geçende añladım dildârı ben
 Kendime eglence ‘add itdim firâk-1 yâri ben
 Vuslat-1 cânânı tab‘ım pek isâbet istemez

Ber- taraf olsun gumûm hep şevk gelsun saña
 Şâ‘ir-i mâhir bu yolda ittibâ‘ itsün saña
 Okusun bu nazmı Hilmî bâdeler virsün saña
 Şi‘rini şâ‘ir görünce âferîn itsün saña
 Râ‘ifâ a‘lâ gazel söyle cehâlet istemez

57. Muhammes³⁴

Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün

Hakâyık-1 ‘ulüvmi ‘aşk-1 cânândan ümîd itdim
 Alup dâna-yı kudretten sebak sa‘y-1 mezîd itdim
 Dili tefsîr-i âyât-1 lebinden müstefid itdim
 Mutavvel bahs-i zülfünde hezâr güft u şinîd itdim
 Kitâb-1 hüsnünü hem muhtasar hem de müfîd itdim

Bu sûret mün‘akis yâriñ heyûlâ-yı cemâlinde
 Şeb-i yeldâda gün gördüm anıñ mir‘ât-1 hâlinde
 Egerçi yazdılar ammâ sadâkat var mı kâlinde
 Nahıs göstermiş erbâb-1 nücûm takvîm-i sâlında
 Felek devr eyledi dil-hâhım üzre ben sa‘îd itdim

Hilâl-i ebruvânınıñ tulû‘a var idi meyli
 Geçirdim beyt-i hasretde figân u zâr ile leyli
 Münevver oldı âfâk-1 merâmıñ dâmen-i zeyli
 Sıyâm-1 firkat-i hicrân-1 dildârı çeküp hayli
 Bu şeb ol mâh-likâyı seyr idüp bir rûz-1 ‘îd itdim

Gönül pervânesi gitdi görünce şem‘a-i sûzân
 Ayağı çekdim el viridi bana ol dîde-i mestân
 Kebâb olmuş dil ü cânım dilerdi Hilmiyâ her ân
 Virüp ol sâkî-i devrân bahâyâ bâde-i ihsân
 Hoşâ pür-neşve dil şimdî ‘azîm sûr-1 cedîd itdim

58. Kasîde-i Bahâriyye

³⁴ Muhammes nazım şekliyle yazılmış olan bu şiirin başlığı eserde “gazel” olarak belirtilmiştir.

Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün

Hezârân müjdeler ey dil yine fasl-ı rebî' oldu
Nesîm-i nev-bahâr virdi letâfet bâğ u bustâna

Dem-â-dem sarf-ı enfâs-ı hayât-ı câvidân eyler
Bu dem şevk-i cedîd hâsıl olubdur 'andelîbâna

Nihâl-i şâh-ı rif'atde iderler sû-be-sû feryâd
Teveccüh eyleyüp şâm u seher ol verd-i handâna

Zemistân-ı kederden kalmadı dilde eser zerre
Teferrüc kasdı ile gel bak bu ezhâr-ı gülistâna

Cihânîñ reşk-âver bâğ-ı iremdir ser-te-ser şimdi
Meziyyet virmede yokdur nazîri nev'-i insâna

Çemenzâr-ı hilâfetde otağ-ı tâcdârı gör
Civârında kurulmuşdur hezâr çetr-i mülûkâne

Şükûfe-zâr olan mülk-i dil-i şâh-ı cihân-ârâ
Hemîşe revnak-efzâdır bütün ezhâr-ı ekvâna

Sehâb-ı lutf u ihsânı hele 'asr-ı hümâyûnda
Füyûzât-bahş olur elbet kadîm ol ebr-i nîsâna

Anıñ 'aşkıyla tarh itsem 'aceb mi bir gazel şimdi
Huzûr-ı şevkete 'arz eylesem bilmem edîbâne

Bilirim iltifât eyler o hünkâr-ı 'adâlet-kâr
Kemâl-i rahm u şefkatle hemân erbâb-ı 'irfâna

Libâs-ı fahr-ı ezhâr-ı melâhat kadr-i cânâne
Dem-â-dem ziyet-ârâdır zehî serv-i hırâmâna

Gül-i sad-berg-i ruhsârı meşâm-ı 'âşıkâne hep
Letâfet bahş ider her âyîne gülzâr-ı devrâne

Çemenzâr-ı mahabbetde odur bir gonce-i ra'nâ
Dimâğ-ı 'âşıkân meyyâl olup ol 'anber-efşâne

Nice esrâr-ı hikmet mün'akid her târ-ı zülfünde

Ki hayret bahş ider her ‘ukdesi ezhân-ı insâna

Beni medhûş u lâ-ya‘kıl iden ol dîde-i mesti
Mezâyâ-yı hüküm i‘tâ ider çün bezm-i mestâne

İden şem bûy-ı gülzâr-ı ruhun bâğ-ı meveddetde
Olur murg-ı göñül pâ-bend düşüp çâh-ı zenahdâne

Anıñ çâh-ı zenahdânı akar bir havz-ı kevserden
Hayât-ı câvidân îsâl ider efvâh-ı ‘atşâne

O memdûh-ı cihânıñ vasfı kâbil degil el-hak³⁵
Ki evsâf-ı cemâli hiç gelir mi nazm u bünyâne

‘Adâletle muhammer bir vücûdı görmek istersen
Gelüp ‘atf-ı nazar kıl Hazret-i ‘Abdü’l-hamîd Hân’a

‘Atâyâ-yı Hudâ-yı müste‘ândır lâ-cerem zâtı Anıñ
zâtı mukaddes âyeti bu mülk-i ‘Osmâna

Zülâl-i la‘l-i ihsânı akar gonca dehânından
Mücerred katresi elbet müşâbih bahr-i ‘ummâna

Figâna başladı gülşen içinde ‘aşk ile bülbül
Açıldıkça gül-i sad-berg nihâyet virmez efgâna

O ‘asker-perveriñ vasfın beyân itmek degil haddim
Velâkin maksadım ‘arz-ı sadâkatdır hakîmâne

Ma‘ârif ehliniñ kadri bilindi devr ü ‘asrında
Tesâdüf itmedi çeşm-i cihân böyle kadir-dâne

Cülûsundan beri sarf itmede efkârını hayra
İrişdi pertev-i mihr-i ‘adâlet cümle büldâne

Anı medh ile fahr eyler bu ‘abd-i pür-kusûr Hilmî
Ser-â-ser lutf ile makbûl görür çün zât-ı şâhâne

Zümürüd oldı sahrâ-yı hilâfet câ-be-câ elbet
Bugün kim i‘tibâr eyler hele la‘l-i bedahşâne

³⁵ Mısrada vezin aksamaktadır.

Şehensâhâ, hudâvendâ, kerîmâ ey kerem-fermâ
Mutî' dir ser-te-ser 'âlem hurûf-1 hükm-i fermâne

Seniñ evsâfiñi bahs ü beyândan hâmeler 'âciz
Yazarsa misl-i şeh-nâme dolar yüz bin kütüb-hâne

Gül-i ra' nâsıdır zât-1 şerîfin gülşen-i dehriñ
Hezârân 'andelîbânîñ nazar itmez zemistâne

Vücûd-1 akdesiñ mahfûz olup taht-1 hilâfetde
Şebân-rûz vird ü ezkârım budur hep Rabb-i Sübhâne

Bahâr dâ'ima mazhar ola gülzâr-1 iclâlâ
Yaşasın mülk-i şevketde hemân merdâne ferdâne

Olup revnakde-i bâğ-1 cihân zât-1 hümâyûnı
Revâyih-bahş ider dâ'im meşâm-1 vakt ü ezmâne

Bu küstâhâne evzâ'ı iderler 'afvına şâyân
Anîñ meydân-1 medhinde gelir çün hâme cevâne

59. Kasîde-i Müseddese-i Es-Seyyid Ahmed er-Rifâ'î (Kuddise sırrıhu'l-'âlî)

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

Nihâl-i devha-i bâğ-1 şerî'at murg-1 şeb-hânı
Semend-i pâyına sahn-1 tarîkat cây-1 cevânı
Gülistân-1 hakîkat şânınıñ verd-i bû-efşânı
Semâ-yı ma'rifet mihr-i münîri cism-i nûrânî
Serîr-i kişver-i feyz-i Hudânîñ zât-1 sultânî
Cenâb-1 Seyyid-i Ahmed Rifâ'î kutb-1 Rabbânî

Yazınca *men 'arefe*³⁶ levh-i dile kıl-1 bekâbi'llâh
Fenâfi'llâh makâmında tutup silk-i bekâbi'llâh
Vücûd-1 es'adı anîñ şeh-i mülk-i bekâbi'llâh
Be-gâyet zâtına âsân olup idrâk bekâbi'llâh
Kad-i tûbâsına meftûn olup serv-i hırâmânı
Varınca bâğ-1 lâhûta hemân nâsûtîñ reyhanı

Hayâtı sû-be-sû cârî olup bahr-1 kerâmâtı

³⁶ "Nefsini bilen Rabbini bilir." Aclunî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2/343.

Dür-efşân-1 füyûz-1 Hak-durur felek 'inâyâtı
 Hezâr mürde dile bahş-1 hayât eyler füyûzâtı
 Der-i dergâh-1 lutfunda bulur herkes murâdâtı
 Eger hâke nazar itse mekârim ma'den ü kâni
 Dirân kimyâ olur çünkü mükemmel tavr ile şânı

Velâyet burcunuñ bir kevkeb-i deri Rifâ'idir
 Anıñ zât-1 şerîfî nûr-1 a'zam iltimâ'idir
 Münevver eyleyen sahn-1 dili necm-i şu'â'idir
 Semâ-yı âsitânı sad nücûmun ictimâ'idir
 Gülistânıñ bekânıñ goncesi murg-1 hoş-elhânı
 Alır bûy-1 fezâ'il hep meşâm-1 zevk-1 insânı

Varınca ravza-i pâk-1 Resûle söyledi der-ân
 Salâtila selâmı çün gıyâben eyledim her ân
 O zât takbîl ide dest-i şerîfîñ dil ola şâdân
 Alup hazz u nasîbin lebleriñ ey menba'-1 'irfân
 Amân ey menba'-1 'ilm ü ma'ârif lutf-1 Yezdânî
 Vücûduñ dürr-i yektâdır zamîriñ bahr-i 'ummânî

Gubâr-1 pâymı ehl-i tarîk kuhl-1 basar eyler
 Ser-â-ser keşf olur her dem makâmâtı güzer eyler
 Hayâl-i zıll-1 'âlemden bu hestîden hazer eyler
 Basîret sâhibi sırr-1 hakâyika nazar eyler
 Füyûzât gülşeni olmuşdur her bezm-i gülistânı
 Nûr-efşândır ilâ-yevmi'l-kıyâm şem'-i fûrûzânı

Mürîdi lâ-tehaf emri necâta bir delâletdir
 Anıñ zâtı zülâl-i çeşme-i feyz ü kerâmetdir
 İrer matlûbuna tâlib zehî râh-1 selâmetdir
 Mürîd olmak o pîr ü mürşide 'ayn-1 sa'âdetdir
 Enîs ü râm ider emre sibâ'le vahşî hayvânı
 Kerâmâtının olmuşdur 'akıllar cümle hayrânı

Yetiş ey me'haz-1 bâd-1 sabâ-yı himmetiñ kaldı
 Meded kıl mevce-i bahr-i gumûma fülk-i dil daldı
 Nazar kıl rûzigâr-1 gamm-1 hevl-nâk sulara saldı
 Harâmîler le'âlî-i refâh u cevheri çaldı
 Saña te'sîr ider mi âteş ü şimşîr-i cismânî
 Eser itmez çün envâr ne cismânî ne rûhânî

Meded ey rehber-i râh-1 Hudâ-y1 kibriyâ imdâd
Senin dost-1 kadîmin ‘aşkına eyle bana imdâd
Fakîr ü bî-kes ü ‘âciz kalup dil bî-nevâ imdâd
Yetiş bu kemteriñ Hilmî zelîle serverâ imdâd
Buhâr-1 zenb ü emvâc-1 me‘âsîde garîkânı
Halâs eyler hemân bâd-1 nesîm-i lutf u ihsânı

KADİR CANGIZBAY VE KÜRESELLEŞME HAKKINDAKİ YAKLAŞIMI

Dr. Muhittin BİLGE¹

¹mnbilge@yahoo.com

ÖZ

Türkçe'de küreselleşme olarak karşılığını bulan globalleşme (Globalization), 1980'lerden günümüze kadar her alanda hem beşeri bilimlerin hem de ulusal ve uluslararası siyasetin en önemli konularından biri olmuştur. Sorun; ekonomiden kültüre, hukuktan siyasete kadar çok yönlü ve birbirini ilgilendiren/etkileyen boyutları sebebiyle hem teorik hem de pratik yönleriyle hep canlı kalmış ve Mc Luhan'ın 1960larda literatüre soktuğu deyişle "Global Köy" hâline dönüşen/dönüştürülen dünyanın hâli her açıdan tartışmaya açılmıştır. Meseleyi buldukları yer, öncelikle problematikler ve konjonktürel ikametgahları zaviyesinden ele alan bilim insanları, ve siyasal elit, konu hakkında büyük yelpazede bir literatür oluşturmuş ve oluşturmaya da devam etmektedirler.

Kadir Cangızbay ele aldığı konuları -bazılarını aşağıda göstermeye çalışacağız- oldukça farklı ve çarpıcı bir üslupla dile getiren, alışılmışın dışında bir sosyolog/akademisyendir. Globalleşme/küreselleşme olgusunu da -tabii ki diğer yaklaşımlardan da haberli bir bilim insanı sıfatıyla- kendine has bir yaklaşımla ele alıp tartışmakta, ve globalleşme varsa bir globalleştirilmenin olduğunu ve bunun emperyalist/kapitalist güçler tarafından terörize edici bir şekilde "öteki" toplumlara dayatıldığını çarpıcı bir şekilde ele almaktadır.

Biz bu makalede, Cangızbay'ın bu tartışma ve yaklaşımının daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla önce beslendiği iki kaynak olan Gurwitch ve Saint Simon ile ilişkisine değinip, ardından bazı temel konulardaki düşüncelerini ele aldıktan sonra Küreselleşme, kendisinin ifadesiyle globalleşme ile ilgili düşüncelerini irdelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler

Küreselleşme, Ulus-devlet, Kapitalizm, Modernleşme, Ekonomi, Yerelleşme.

KADİR CANGIZBAY AND HIS APPROACH ON GLOBALIZATION

ABSTRACT

Globalization, which has found its meaning in Turkish as "küreselleşme", has been one of the most important topics of all areas in humanities and in national as well as international politics from the 1980's onwards. The issue has remained prolific in terms of theoretical and practical multidisciplinary implications for disciplines such as economy and culture to law and politics, due to its multi- dimensionality and interrelatedness; and the state of the world has been opened to discussion in regards to the concept of the world as a "Global Village", a term coined by McLuhan in the 1960's. Scientists and the political elite who have explored the matter from the perspective of their own location, prioritized issues and conjunctural dwellings have created, and are still continuing to create a wide range of literature on the matter.

Kadir Cangızbay is an unusual sociologist/scholar, who speaks out his topics - we will try to show some of them below - in a very different and striking style. He discusses and analyzes the phenomenon of globalization in a unique manner, arguing -of course, as a scientist informed by other approaches- that if globalization exists, so does an enforcement to 'make global' and this is imposed by "imperialist / capitalist forces" in a terrorizing manner, onto societies that are deemed as the "other".

In this article, we will try to examine Cangızbay's thoughts on 'globalization', as he calls it, after addressing his relationship with Gurwitch and Saint Simon, which are his two main source d'alimentation (source of alimentation), and then dwell on some of his ideas on fundamental topics in order to better understand his discussion and approach.

Key words: Globalization, Nation-state, Capitalism, Modernization, Economy, Localization.

GİRİŞ

Küreselleşme, dünya ölçeğinde hızlı bir ivmeyle yükselen enformasyon, ulaşım, iletişim teknolojilerine paralel olarak insan ve coğrafyalar arasındaki mesafenin alabildiğince kısalması sonucu ortaya çıkan, ekonomiden kültüre, siyasetten hukuka vs. kadar bir dizi aktörün rol oynadığı duruma verilen addır. Bu çok boyut ve derinlikli yapısıyla küreselleşme, kuşkusuz, bu teknolojik, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik vs. süreçlerin hem öznesi hem de nesnesi durumundadır. Yani hem sebep hem de sonuç olarak komplike bir vakıadır söz konusu olan. Ve çok sayıda insan -internet teknolojisinin de gelişimiyle- her geçen gün artan sayıda bu sürece hem özne hem de nesne olarak dahil olmaktadır.

Küreselleşme, yukarıda da dile getirildiği üzere geniş bir yelpaze içerisinde çoklu boyutları içkin bir olgu olarak tarih sahnesine yer almaktadır. Dolayısıyla, tekil bir sürece tekabül etmeyen bu olguya dair değerlendirmeler de bunu dikkate almak durumundadır. Böylelikle bir veya birkaç küresel olgu ön plana çıkarılarak yapılan/yapılacak açıklamaların, eksene aldığı olguyla diğer olgular arasındaki bağı ortaya koymak gibi de bir yükümlülükleri vardır.

Kadir Cangızbay ekonomik niteliğini merkeze aldığı küreselleşmeyi, -kendi ifadesiyle "globalleşmeyi- diğer unsurlarla olan karşılıklı ilişkisini de ihmal etmeden çok köklü, sarsıcı ve ufuk açıcı bir eleştiriye tâbi tutmaktadır. Kuşkusuz bir bilim adamını beslediği değerler ve kişilerden ayrı düşünmek mümkün değildir ancak bu, o bilim adamının etkilendiği kişilerin edilgen bir takipçisi olduğu/olacağı anlamına da gelmez. Kadir Cangızbay da, Gurvitch, Saint Simon'dan etkilenmiş olmakla birlikte -aşağıda görüleceği üzere- Saint Simon için "yollarımız burada ayrılıyor" diyebilecek kadar kendisi olabilmeyi başarmış bir aydındır. Bu "doğrudan" ve "eğip bükmeden konuşma" özelliği onun yazılarına da yansımış ve dile getirdiği düşünceleri çok etkili -yer yer de sert- bir şekilde ifade etmiştir.

Biz bu çalışmada Cangızbay'ın, Gurvitch ve Saint Simon ile bağına kısaca ele alıp, onun, -hem bu makaledeki globalleşme hem de diğer yazılarındaki bilimsel paradigmasının anlaşılmasına katkıda bulunması açısından- bilim/bilgiye bakışına kısaca değindikten sonra, küreselleşmeye dair düşüncelerini incelemeye çalışacağız.

KÜRESELLEŞME

İnsanlığı hem bireysel hem de toplumsal anlamda etkileyen en önemli aktörlerden biri olan küreselleşme, neredeyse yarım yüzyıldır artan etkisine paralel bir hızla tartışılmaya devam edilmektedir. Sosyal, siyasal, ekonomik, hukuki ve kültürel boyutlarıyla dünya coğrafyasını güçlülerin leh, zayıfların aleyhine dizayn etmenin yanında, yeni güçlü ve zayıflar üreten pratiği ve bunu meşrulaştırma aracı olarak elinde bulundurduğu iletişim ve propaganda gücüyle çok katmanlı bir olgu olarak karşımızda durmaktadır.

Giddens, küreselleşmenin asıl olarak bir “esneme” sürecine işaret ettiğini söyler ve burada farklı toplumsal bağlamlar veya bölgeler arasındaki bağlantı şekillerinin bir bütün olarak yeryüzünde bir ağ oluşturduğunu dile getirir (1994: 62). Böylece: “Küreselleşme, uzak yerleşimleri birbirlerine yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlanabilir” (1994: 62). Modernliğin, yapısal olarak küreselleştirici olduğuna dikkat çekerek, küreselleşmenin modern bir olgu olduğunu belirten Giddens, bu niteliğin modern kurumların en temel karakteristiklerinde açıkça görüldüğünü söyler (1994: 62). Küreselleşmenin bazı ulus-devlet ve devletlerde milliyetçilik duygusunu köreltirken, daha yerelleşmiş milliyetçilik duygularını artırabileceğine dile getiren Giddens, ivme kazanan küreselleşme şartlarında ulus-devletin büyük yaşam sorunları için çok küçük, küçük meseleler içinse çok büyük olduğunu ifade eder (1994: 63).

Giddens, Marshall McLuhan ve tek tük birkaç yazar dışında, küreselleşmeye dair tartışmaların iki literatür kümesi içinde belirlediğini söyler. Bunlardan biri, “uluslararası ilişkiler literatürü”, diğeri ise Immanuel Wallerstein’le ilişkilendirilen ve Marksist anlayışa yakın olan “dünya-sistemi” kuramıdır. Giddens, ilk kuramcıların meseleyi ulus-devlet, gelişimi ve onun, hem devletler hem de devlet dışı örgütlerle uluslararası ilişkileri bağlamında ele aldıklarını anlatarak kritik eder ve Wallerstein’in “dünya sistemi” yaklaşımının, hem kuram hem de ampirik inceleme açısından konuya çok büyük katkıda bulunduğunu söyler (1994: 63, 64). Wallerstein’in, kapitalizmin çıkışının, ilk defa hakikaten küresel boyutta olan, ve siyasal güçten çok ekonomik güce dayanan farklı bir düzene, kapitalist dünya düzenine yol gösterdiği görüşünü hatırlatan Giddens, onun, kapitalizmin yayılışını modern dönemin çok başında gerçekleştiğini söylediğini belirterek şu sözlerini aktarır: “Kapitalizm, başlangıçtan beri ulus devletlerle değil, dünya ekonomisiyle ilgili bir şeydi, Sermaye, özlüklerinin ulusal sınırlar tarafından belirlenmesine hiçbir zaman izin vermemiştir” (Wallerstein, 1979: 19, aktaran Giddens, 1994: 66).

Giddens, Wallerstein’in, yalnızca tek bir kurumsal bağı, yani kapitalizmi, modern dönüşümlerden sorumlu tuttuğunu söyler ve buna katılmadığını vurgulayarak bu “dünya sistemi” kuramının ağırlıklı olarak ekonomik tesirler üzerinde yoğunlaştığını, böylelikle de uluslararası ilişkiler kuramcılarınınca merkezi bir önem verilen ulus-devlet, sistemi ve yükselişi gibi olguları doyurucu bir şekilde değerlendirmede zorlandığını belirtir. (1994: 67). Giddens, bütün bu mülahazalarla kendine ait bir küreselleşme tablosu sunar. Buna göre küreselleşmenin; Ulus-devlet sistemi, Kapitalist dünya ekonomisi, Askeri dünya düzeni ve Uluslararası iş bölümü olmak üzere dört tane boyutu vardır (1994: 68).

Pierson’a göre en basit şekliyle küreselleşme “Dünyanın asla olmadığı kadar yakın ve daha yoğun karşılıklı bağlantılı hale gelmesine dolayım oluşturan süreçlere atıfta bulunur”

(Pierson, 2000:263). Bu atıfta, önce, ekonomik, siyasi ve sosyal etkinliklerin, kapsam bakımından dünya ölçeğine ulaştığına; ikinci olarak da devletler ve toplumlar içinde ve arasında karşılıklı yoğun bağlantılara eriştiğine dikkat çekilir. (Held, 1993: 39; aktaran Pierson, 2000: 264) Kuşkusuz bu bağlantı ve ilişkiler her yerde aynı seyretmeyecektir. Küreselleşme uluslararası ekonomik ve siyasi sistemde değişik coğrafyalarda bulunan ülkelerde farklı etkiler meydana getirecektir (Pierson, 2000:265). Pierson, Giddens, Held ve McGrew'in yazdıklarına vurguda bulunarak küreselleşmenin, kapsam ya da esneme ve yoğunluk ya da derinleşme olmak üzere iki boyutu olduğunu söyler ve şunları aktarır: “*Bir yandan globalleşme kavramı, modern dünya sistemini oluşturan devletleri ve toplumları aşan bağ ve karşılıklı bağlantı çokluğu yaratan evrensel bir süreci veya süreçler dizisini tanımlar.....Öte yandan globalleşme, modern dünya topluluğunu oluşturan devletler ve toplumlar arasındaki, etkileşim, karşılıklı bağlantılılık veya o karşılıklı bağımlılık düzeylerinde bir yoğunlaşmaya da işaret eder*” (Held-McGrew, 1991: 262-263; aktaran Pierson, 2000: 264).

Bauman'a göre küreselleşme düşüncesinin taşıdığı en derin anlam, dünya sorunlarının ele avuca sığmayan, başına buyruk tabiatıdır. Jowitt'in küreselleşme için kullandığı “*yeni dünya düzensizliği*” ifadesini hatırlatan Bauman, küreselleşmede bir merkez, kontrol masası ve idarenin yokluğuna dikkat çekerek, “şeylerin kontrolden çıkması”na vurguda bulunur (Bauman, 2018: 75). Bu bağlamda Bauman, klasik modern düşüncenin, uygarlık, gelişme anahtar kavramlarında olduğu gibi evrenselleşme fikrinin de bir düzen kurmayı işaret ettiğini belirtir ve bunun küresel ölçekte düzen kurma, dünyayı eskisinden daha iyi yaşanılır hale getirme, herkesin eşit olmasını sağlama gibi niyetler taşıdığını söyler. Oysa küreselleşmenin anlamında bunların hiçbiri kalmamıştır (2018: 75, 76). Küreselleşme ile yerelleşme arasında yakın bir akrabalık ve karşılıklı teşvik görüldüğünü söyleyen Bauman, küresel finans, ticaret ve enformasyon endüstrisi, kendi ticari faaliyetini gerçekleştirmek için gerekli olan sınırsız özgürlük ve hareket serbestilerinin sağlanmasının, dünyanın parçalanmasına bağlı olduğunu söyler. Egemen küresel güçlerin çıkarları küçük ve zayıf devletler ve yerel güçlerden yanadır. Çünkü bunlar kolaylıkla işlerin yürümesi için gerekli düzeni sağlayacak birer yerel karakollar niteliğindedir yani görünüşte bir dikotomi³⁷ oluşturduğu söylenen yerel ile küresel aslında danışıklı dövüşen dostlar gibidir (2000: 91,92).

Hobsbawm da küreselleşmenin bir düzen değil düzensizlik doğurduğunu, dünyanın her tarafında bölgesel ayrılıkların çoğaldığını, küreselleşmenin dengesiz ve asimetric bir büyümeye yol açtığını belirtir (2008: 29). Ona göre, “*Küreselleşme mantiki olarak yoksul bölgelerden zengin bölgelere emek göçü akışını çoğaltmakta, fakat bu akış da, dünya çapında bu hareketin ölçeği ilımlı seviyelerde kalmakla birlikte, ilgili devletlerin pek çoğunda - çoğunlukla Kuzey Atlantik bölgesinin zengin ülkelerinde- siyasi ve toplumsal gerilim doğurmaktadır*” (2008: 29). Görüldüğü üzere, Hobsbawm da son tahlilde küreselleşmeyi olumsuzlayarak, adaletsizlik ve eşitsizlikleri için mahiyetine parmak basmaktadır.

Bu yaklaşımlar küreselleşmede “düzen” değil düzensizliğin ve adaletsizliğin ön plana çıktığı/çıkacağı bir fotoğrafa işaret etmektedir. Aşağıda Cangızbay'ın globalleşmenin insan ve toplum üzerindeki yıkıcı etkisine dair söyledikleri bu fotoğrafa tutulmuş bir projeksiyon niteliğinde olacaktır.

³⁷ Küreselleşmeyi, “*Esas itibariyle bölgelerin, ulus devletlerin ve kıtaların ekonomik, teknolojik ve siyasi araçlarla birbirine bağlanması*” olarak tarif eden Back, (2012:97) küresel olanla yerel olanların aslında bir dikotomi değil ilişki oluşturduğunu belirtir (2012:97).

KADİR CANGIZBAY, SAİNT SİMON, GURVITCH VE BİLGİ/BİLİM

Fransız Sosyolog Saint Simon (1760-1825), Marx'tan Durkheim'e, Proudhon'dan Gurvitch'e kendisinden sonra gelen birçok bilim ve düşünce adamını etkilemiş bir beşeri bilimcidir. Burjuva toplumunun habercisi, sanayi toplumunun isim babası ve sosyoloji ile insan özgürlüğü, iş ve emek arasında kurduğu bağdan, ütopyaya kadar geniş bir yelpazede fikirler serdeden Simon, Kadir Cangızbay sosyolojisinin en belirleyici isimlerindedir. Saint Simon için sık sık Cemil Meriç'ten naklen “İlk sosyolog, ilk sosyalist” ifadesini kullanan kadir Cangızbay'ın sosyolojisinde Simon izlerini sürmeden önce, Simon 'un toplum ve sosyolojiye dair görüşlerini, yine Kadir Cangızbay'ın hocası olan ve kendisine atfettiği bir kitabında: “*Bana sosyolojiyi, beni de sosyolojiye kazandıran Doğan Ergun Hocam'a*” (Cangızbay 1996b: 6) diye andığı Doğan Ergun ve Cemil Meriç'ten kısaca aktarmada yarar görüyoruz.

Ergun, ahlak ve felsefenin, insan ve toplum konularını incelerken meseleyi kendi zaviyelerinden ele aldıklarını belirten Saint Simon'un, buna karşı çıkararak, toplumsal gerçeği kendi dinamiklerinden yola çıkarak anlamak ve açıklamak gerektiğini savunduğunu belirtir (Ergun, 1990: 24). Buna göre: “*Toplumsal gerçeği açıklayacak olan bilimin 'toplumsal fizyoloji' olması gerektiğini ileri süren Saint Simon'a göre, toplumsal fizyoloji, sosyolojinin aynıdır ve o 'insan bilimi', 'özgürlük bilimi' deyimlerini de sosyoloji anlamında kullanmıştır*” (1990: 24).

Saint Simon'a göre toplumsal fizyoloji, iş halinde, hareket halinde toplumu incelemelidir. Toplumu geniş bir 'atölye' olarak gören Simon, toplumun görevinin bireylere değil tabiata hâkim olmak olduğunu söyler. Ona göre insanların birleşmesi gerçek bir varlık meydana getirir ve bu varlık aynı zamanda bireysel ve toplumsal çabadan başka bir şey değildir (1990: 24). Bu çabanın hem “maddi” hem de “manevi” boyutları içkin olduğunu vurgulayan Simon, bu iki boyutun birbirinden ayrılamayacak kadar iç içe olduğunu vurgular (1990: 24).

Saint Simon'a göre toplum; çaba, üretim, eylem demektir. İnsanlar kendilerini özellikle “toplumsal iş”de gösterir. “*Toplumdaki maddi ve manevi yaşantının birbirinden ayrılmazlığına özellikle dikkat çeken Saint Simon'a göre, ortak düşünce olmayan yerde toplum yoktur ve ahlâk toplumun zorunlu bağıdır*” (1990: 24).

Özetlemek gerekirse Saint Simon, ekonomide, mülkiyette, siyasal sistemlerde, ahlâkî değer ve fikirlerde ve bilgi sistemlerinde, bütün toplumsal faaliyetlerin kısmî tezahürlerini görmekte ve adı geçen olguları anlamak ve açıklamak için, onların, bütün toplumsal faaliyetler içinde yer aldıkları gerçeğiyle hareket eden bir sosyoloji yapmak gerektiğini söylemektedir (1990: 24).

Cemil Meriç ise, hem endüstri devriminin, hem de sosyalizmin ideoloğu olarak adlandırdığı Saint Simon'un hem Comte, hem de Durkheim ve Marks'ın hocası olduğunu belirterek şunları söyler:

“Saint Simon kutupları ahenkleştiren adamdı. Hem akıl, hem gönül. Zirveleri ve uçurumlarıyla büyük ve bütün. Fransa bir zelzeleden çıkmıştı. Yıkılan şatoların devrilen kiliselerin harabeleri ortasında yeni bir dünya kurmak... Aydını bekleyen vazife böylesine güç böylesine şümullü idi... Saint Simon, 'ilk

sosyolog, ilk sosyalist', toplumun dertlerine çare arayan bir aydının, Batı düşüncesine daha doğrusu Düşünce 'ye uzanışdır" (Meriç, 1980: 451).

Kadir Cangızbay'ın sosyolojiyi "hürriyet'in bilimi" olarak gördüğünü çeşitli vesilelerle dile getirmiştir. Bu hürriyetin; insan yoktan var edici bir varlık olmadığı için, pozitif, yani boşluk üzerinde bir şeyler vaz' eden bir hürriyet olmayıp, insanın üzerindeki belirleyicilikler hiyerarşisini değişikliğe uğratmak şeklinde varlık kazanan negatif bir hürriyet olduğunu vurgulayan Cangızbay, Şöyle devam eder:

"Bu, insanın şu ya da bu belirleyiciliğin, etkisini geriletme sureti ile gerçekleşen negatif bir hürriyettir ve negatifliği ölçüsünde de izafidir. Söz konusu hürriyet kayıtsız, şartsız ve mutlak, dolayısıyla da ancak temaşa edilebilir bir hürriyet değil, neye karşı gerçekleşiyorsa ona göre biçimlenen bu özelliğinden dolayı da belirli bir çerçeveye oturtulabilecek bir hürriyettir; yoksa zaten , nihai amacı 'açıklamak' olan bir insan faaliyetinin, yani bilimin çerçevesinde ele alınamazdı, başka bir ifadeyle, mutlak hürriyeti ele alan bir sosyoloji, bilim olamazdı. Zira, herhangi bir şeyi açıklamak o şeyi, o şey olmaya götüren, yani o şeyin tabii olduğu belirleyicilikleri ortaya koymak demektir; oysa, mutlak ve pozitif bir hürriyet, tanımı gereği her türlü belirleyiciliğin etkisinden arınmışlık yani par excellence belirlenmemişliktir" (1996b: 47).

Sosyolojiyi "hürriyetin bilimi" olarak inşa etmeye ilk girişen olma şerefine Saint Simon'a ait olduğunu belirten Cangızbay, Comte'un "socio-logie" terimini türetmesinden neredeyse kırk yıl önce Simon'un bu bilime, "Sosyal Fizyoloji", "İnsanın Bilimi" adlarının yanı sıra, "Hürriyetin Bilimi" adını da layık gördüğünü belirtir. Saint Simon'un, sosyolojinin, "fiilde bulunma, yani faaliyet", eylem halindeki toplum'u inceleyeceğini söyleyen Cangızbay, onun, "değişim, dönüşüm, devinim" gibi olan bitenleri, bunları yapıp edenden, yani aktif öznesinden ayrı ele almayan bir sosyoloji anlayışına sahip olduğunu vurgular ki sosyolojinin bu işlevi, Cangızbay tarafından da aynen kabul edilmektedir. Ancak Cangızbay'ın,, Saint Simon'un, sanayi toplumunda özgürlüğün, pozitif bir özgürlük olduğu/olacağına ilişkin görüşlerine katılmadığı görülür. Saint Simon'un üretici olmayan sınıfların iktidarındaki insan hürriyetinin negatifliği ve izafiliğini zımnen kabul ettiği halde, sanayi toplumunda artık sadece vaz' eden pozitif bir insan özgürlüğünün söz konusu olduğu/olabileceği düşüncesine sahip olduğunu belirten Cangızbay (1996b: 52), bu andan itibaren Saint Simon'la yollarının ayrıldığını/ayrılacağını şöyle ifade eder.

"İnsan hürriyeti, endüstri toplumunda artık sadece vaz'eden, yaratan yani pozitif bir özgürlük olacak, toplumdaki her türlü belirleyiciliğin üstesinden gelecektir; başka bir anlatımla, endüstri toplumuna tekabül eden gerçeklik, özgürlüğün somutlaştığı, yani özgürlükten başka hiçbir etkenin hükmünün geçmediği bir alandır ki, özgürlük belirlenmemişliğin ta kendisi olduğuna göre, işi toplumsal gerçeklikte geçerli olan belirleyicilikleri ortaya koymak olana sosyolojinin söz konusu toplumla alıp vereceği hiçbir şey olamaz, tabii bizim de artık Saint-Simon'la" (1996b: 52).

Kadir Cangızbay sosyolojisi üzerinde en etkili kişinin Georges Gurvitch olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu sebeple Cangızbay iki makale dışında çevirilerini

kendisinin yaptığı iki tane Gurvitch derlemesini daha 1985 yılında yayınlamıştır.³⁸ Cangızbay'ın söz konusu kitabın başına aldığı 1984 tarihli "Gurvitch Üzerine" başlıklı yazısında kendi sosyolojisinde de merkeze aldığı *emek-özgürlük-sosyoloji, sosyoloji ve tarih, toplumsal gerçeklik ve tarihsel gerçeklik* gibi konularda Gurvitch'in nasıl bir yol izlediğine dair şunları söyler:

"Gurvitch için insanın beşerileşmesi ile tarihselliği aynı bir olgunun farklı görünümüdür: İnsan özgürlüğü. Zira tarih ve tarihin hem yapımcısı hem de ürünü durumundaki insan özgürlüğünün etkin ve etkili müdahalelerinin bir sonucu olarak vardır" Cangızbay, *Gurvitch: Sosyoloji ve Felsefe*, içinde, 2016: 22).

Cangızbay'dan yaptığımız bu alıntıyı, Gurvitch'in aynı kitap içinde yer alan; Sosyolojinin 'eylem içindeki toplumu'(Saint Simon),³⁹ yani toplumların, grupların, 'biz'lerin ve bu çerçevelerde bütünleşen insanların engellerle savaşıp üretirken ortaya koydukları bireysel ve kolektif çabaları incelediği görüşü de (2016: 85), çok açık bir şekilde teyid etmektedir.

Cangızbay'ın, hem Gurvitch üzerine yazdığı yazılar ve yaptığı mülakatlar, hem de kaleme aldığı bağımsız bir çok yazıda yukarıda dile getirilen sosyolojik açıdan insan-özgürlük, iş ve emek ilişkisinin önemi ve Gurvitch'in : *"Sosyoloji insan özgürlüğünün ve bu özgürlüğün karşılaştığı ve de kısmen aştığı tüm engellerin bilimidir"* (2016: 85) görüşünü, kendi analitik zekası ve eleştirel yeteneğiyle oldukça geniş oylumlu bir şekilde ele aldığı görülmektedir.

Sosyolog'un toplumsal gerçekliğin belirleyiciliklerini ortaya koymanın peşinde olduğunu söyleyen Cangızbay, bu gerçekliğin verili değil, insanın çaba ve katkısıyla tezahür eden bir gerçeklik olduğunu belirtir. İnsanın Tanrı olmadığı, yoktan var etme ve mutlak belirleyici bir gücü olmadığını hatırlatan Cangızbay, insanın biyolojik varlığıyla da doğanın bir parçası olduğu ve doğal belirleyiciliklere tabii olduğunu vurgular (1996b: 7). Sosyolojinin, insanın üzerindeki bu belirleyicilikler hiyerarşisini geriletme çabası olarak da tarif edilebilecek "özgürleşme" faaliyetini incelediğini belirten Cangızbay, *"sosyoloji insan elinin değip etkilediği veya kendisinden etkilendiği her şeyi kendisine konu edinir"*(1996b:36), der. Cangızbay, insanın Tanrı olmadığı için değiştirirken değişmeden kalmayacağını vurgulayarak, kendisinin de değiştiğini belirtir (2016: 9) ve bu bağlamda sosyoloji ve tarih, toplumsal gerçeklik ve tarihsel gerçeklik arasındaki bağa ilişkin olarak Gurvitch'in sosyolojinin toplumsal gerçekliği, tarihin ise tarihsel gerçekliği incelediği ancak, tarihsel gerçekliğin, toplumsal gerçekliğin dışında, ondan yalıtık bir gerçeklik değil, kendisinin de toplumsal gerçeklik olarak, toplumsal gerçekliğin bir kesimi olarak varlık kazandığı sözlerini aktarır (1996b: 113) ve şöyle devam eder:

"Şu farkla ki, tarihsel gerçeklik toplumsal gerçekliğin esas olarak tekrarlanırlıklarından oluşan göreceli dengesini değişikliğe uğratan tekrarlanırlık kırılmalarına tekabül eder. Sosyolojinin inceleyeceği gerçeklik yani toplumsal

³⁸ *Sosyoloji ve Felsefe*, ile *Gurvitch Sosyolojisi-Özgürlüğün Bilimi*, Değişim Yayınları, İstanbul 1985. Bu kitaplar daha sonra bazı eklemelerle birlikte birleştirilip, *Gurvitch: Sosyoloji ve Felsefe* adıyla 1999 yılında yeniden yayınlanmıştır. Ütopya Yayınları. Ankara.

³⁹ Bu bağlamda Kadir Cangızbay'ın yine Saint Simon'dan aktardığı şu sözü zikretmekte de fayda vardır.: *"Toplum, "var" değil, sürekli bir "olma, oldurma, oluş" halidir"* (1998: 212).

gerçeklik, tekrarlanırlıkların, yani sıra tekrarlanırlık kırılmalarına tekabül eden tekrarlanmazlıkları da kapsarken, bir bilim olarak tarih, inceleyeceği nesnenin varlıksal temelini söz konusu kırılmalarda, yani tekrarlanmazlıklarda bulur... Eğer tarihçi, basit bir vakıa kayıtçı (historiographe) ve yazılı belge okuyucusu olmakla yetinmeyip, mesleğini bilimsel bir faaliyet olarak sürdürmek istiyorsa, bilimin nihai amacı durumundaki “açıklamak”a yönelmek, yani ele aldığı olguyu o olgu yapan determinizmleri (belirleyicilikleri) ortaya çıkarmak zorundadır” (1996b: 113, 114).

Cangızbay, yukarıda da görüldüğü üzere bilim ve bilimin nihai amacının “açıklamak” olduğu konusunda da Gurvitch’le hemfikirdir. Gurvitch sosyolojideki “anlama” ve “açıklama” karşıtlığına vurguda bulunmakla birlikte (2016: 78), özellikle bilimle ilgili olarak şunları dile getirir: “*Bilimsel bilgi -tercihen deneye dayalı- doğrulamalara, açıklamalara -ya da matematikte olduğu gibi aksiyomlara- ulaşmak üzere az ya da çok, yapay olarak işlemsel çerçeveler ve bunlar içinde yer alan olguları inşa eden birinci ya da ikinci dereceden bir bilgi türüdür” (2016: 83).*

Bilimin nihai amacının açıklamak olduğunu belirtirken, beşeri bilimlerde, tabii bilimlerdeki görece özne nesne kesikliliğinin mümkün olup olamayacağına dair çeşitli yazılarında oldukça geniş analizler yaparak değerlendirmelerde de bulunan Cangızbay, bilimin duyularla değil teoriyle kurulabileceğine ilişkin olarak, Gurvitch’in “*ampirik verilerin niceliği ile bilginin niteliği hakkında doğrudan hiçbir bağ yoktur”* sözüne vurguda bulunur (2016: 31).

Bilindiği üzere, Auguste Comte’ da ifadesini bulan pozitivist anlayış, hem o, hem de takipçileri tarafından sadece bir bilim anlayışı olarak değil, din ve metafiziği dışlayarak, sosyolojinin de var olduğunu ileri sürdükleri yasalarıyla toplumları dizayn etmeyi hedefleyen ideolojik bir yaklaşım olarak kurgulanmıştır. Bu anlayış “salt duyumsama ve algılama” varsayımına dayanarak, bilginin dış dünyadan türetildiğini ve/ya da dış dünyayı temsil ettiğini öne sürer. Bundan dolayı bilgi (söz, kavram, sembol), kendi dışında somut, gerçek dünya ile bağımlı bir şekilde ele alınmakta, bilgi ile dış dünya arasında bir denklik olduğu öne sürülmektedir (Sunar, 1986: 5).⁴⁰ Olguyla değeri, olanla olması gerekeni kesin bir çizgiyle ayıran ve olgulardan yola çıkarak yasalara ulaşılabilirliğini öngören bu yaklaşım, bilimsel bilgiyi, belirli bir olgunun bir başka olgu ile ilişkisinden doğan bir “doğa kanunu” şeklinde ifade etmektedir. Bununla da yetinmeyip, zorunlu gördüğü bu bağlantının, beşeri bilimler için de geçerli olduğunu/olacağını iddia etmekte, böylelikle, ilerde olabilecek bir gelişmenin öncesindeki bir olgudan çıkarılabileceğini söyleyerek, sadece doğa bilimlerinin değil, toplumbilimlerinin de yasaları olabileceğini öne sürmektedir (Mardin, 1993: 76).

Bilimsel bilginin biricik doğru ve nesnel bilgi türü olduğu ve ancak olgusal olanın biliminin yapılabileceği, bilimin doğrulanmış ve deneye tabii tutularak sınanmış bilgilerden oluştuğu/oluşacağı, bunun dışındaki bilgilerin gerçeği yansıtmadığı ve dolayısıyla da dikkate alınmaması gerektiğine dair bu pozitivist bilim anlayışı Karl Popper, Thomas Kuhn ve Paul

⁴⁰ Sunar, doğal toplum modelinin epistemolojik görüşü olduğunu söylediği pozitivistliği, sembolik toplum modelinin epistemolojik yaklaşımı olan hermeneutik (yorumlayıcı) anlayışla karşılaştırarak şunları söylemektedir: “*Yorumlayıcı yaklaşım açısından ise bilgi ile dış dünya çok farklı bir ilişki içindedir. Dil dünyadan, teori doğadan, söz olaydan türetilmez veya dünya düşüncede yansımaz. Aradaki ilişki denklik ilişkisi değil, bir oluşum (formation), veya kuruluş (constitution) ilişkisidir. Dünya, bilginin dışında var olmasına rağmen, bilgi aracılığıyla dışardaki dünya kurulur” (1986: 4,5).*

Feyerabend gibi bilim adamları ve felsefecileri tarafından oldukça yetkin bir şekilde sorgulanmıştır. Bu konuda Cangızbay'ın söyledikleri de oldukça ufuk açııcıdır.

Ona göre “*Bilim her şey apaşikâr olmadığı için vardır. Her şey apaşikâr değildir, zira bilginin öznesi olarak insan en geniş anlamıyla sınırlı bir varlıktır*” (1996b: 30, 31). Cangızbay, Gurvitch'in yukarıda da zikredilen, ampirik bilgilerin niceliği ile bilginin niteliği arasında doğrudan hiçbir bağ olmadığı anlayışından mülhem olarak pozitivist bilginin bilgi ve bilimi doğrudan duyumlarımız ve ampirik verilere yükleme anlayışının aksine, algıların yanıltıcılığı ve teorinin önemine ilişkin olarak yine Gurvitch'den mealen şunları aktarır.

“Gerçeklik, kendisini bütünlüğü içinde insana sunmak gibi bir niyet taşımadığına göre, bu bütünlüğü yakalamak yine insana düşmektedir. Bu yolda atacağımız ilk adımı şöyle formüle edebiliriz. Duyumlarımızın bize birer bütünlük, birim ya da zatiyet gibi aktardığı gerçeklikleri böyle kabul etmemek. Bu ilk girişimi tamamlayacak olan ise, duyumlayabildiklerimizi, duyumlayamadıklarımız, yani bizim için gizli, kapaklı, saklı olanlar ile birlikte içerecek yeni birim, bütünlük ya da zatiyetleri zihin düzeyinde inşa etmek olacaktır” (1996b: 31).

Salt duyumlara dayanarak elde edilen bilgiyi “amiyane bilgi” olarak tanımlayan Cangızbay, amiyane yani salt duyumlara dayalı bu bilginin, hakikatin, insanın bizzat kendisinin tanık olduğu, kendi gözüyle görüp algıladığı biçimine tekabül ettiğini ve içinde bulunulan zaman ve mekânla birlikte kendi sınırlılığımızın da hesaba katılmadığı sürece ve ölçüde de yanıltıcı bir özellik arz ettiğini belirterek, pozitivist anlayışın sadece bilim alanında değil, kültürel ve tarihi-sosyolojik anlamda da ne denli yanıltıcı olduğunu/olabileceğini çarpıcı bir şekilde ortaya koyar.⁴¹

Ayrıca pozitivist anlayışın bilimde özellikle de beşeri bilimlerde mutlak bir özne-nesne kesikliliğini mümkün görerek tabiat gibi toplumun da yasalarının bulunduğu, böylelikle istenildiği gibi dizayn edilebileceğine dair “toplum mühendisliği”ni içkin yaklaşıma da oldukça sert eleştiriler getirerek, beşeri bilimlerde tam bir özne-nesne kesikliliğinin mümkün olamayacağı, dolayısıyla da pozitivist iddia ettiği gibi bilimin öznesinin değerleri ve ideolojisinden bağımsız nesnel bir bilimsel faaliyetin mümkün olamayacağını vurgular. Ona göre insan, beşeri bilimlerin hem öznesi hem de nesnesidir, dolayısıyla kendisiyle inceleyeceği beşeri gerçeklik arasında bir kesiklik kurup beşeri inceleme alanını bir “dış alem” haline getirmesi mümkün değildir. Aksine beşeri gerçekliğin dışında kalma girişimi onun kendisini de kapsamak üzere beşeri gerçekliği daha da genişletmesine sebep olacaktır (1996b: 15, 106).

⁴¹ Bilindiği üzere Comte, insanlığın gelişim çizgisini “üç hal yasası” olarak adlandırdığı üç aşamaya ayırır ve gözlem ve akıl yürütme yoluyla gerçeği elde etme ameliyesi olarak açıkladığı üçüncü aşama olan bilimsel aşamanın, insanlığın vardığı/varması gerektiği son aşama olduğunu iddia eder. (Comte, 2001: 32-34). Levent Köker'e göre, pozitivist anlayış, sadece, bilgi ve bilimin deney ve gözleme dayanması gerektiğini söyleyen ampirist gelenekten ibaret değildir. O geleneği de bünyesinde barındırmakla birlikte, salt olgusal olarak sınırlanabilir tasvir edici bir bilgi ile yetinmemekte, bu bilgiyi sistematize ederek, toplumsal/siyasal ve kültürel yapıda da etkili olacak bir “gerçeklik alanı”na dair genellemelerde bulunmaktadır (Köker, 1990: 20).

KADİR CANGIZBAY VE GLOBALLEŞME

Kadir Cangızbay daha baştan “küreselleşme” terimine karşı çıkararak şunları söylemektedir. “*Globe, ‘küre’ demektir ama glob-al kesinlikle küre-sel değil doğrudan doğruya topyekûn, total daha doğrusu totallerin totali, yekûnların yekûnu, kısacası nihaî yekûn anlamına gelir. Nihaî yekûn olarak global, her şeyi kapsar; mantıktaki tabiriyle kaplamı sonsuz, dolayısıyla içlemi de sıfırdır*” (Cangızbay, 1996a: 103).

“*Globalizasyona/globalleşmeye, küreselleşme diyen, dünya küre değil tepsi ya da tabak biçiminde olsaydı, buna tepsiselleşme ya da tabaksallaşma der*” (1996a: 104) diyen Cangızbay, doğru, kapsayıcı terimin globalleşme olduğunu düşünmektedir.

Globalleşme olgusunu ekonomiyi önceleyen bir anlayışla eleştiriye tâbi tutan fakat bunu yaparken de onun diğer boyutlarını ihmal etmeyen Cangızbay, bu bağlamda ekonominin insan çabasından bağımsız yani tabiatla kendiliğinden, insanın müdahalesinden bağımsız olmadığını belirtir (Cangızbay, 2003: 13).

Globalleşmenin maddi temelini ulaşım ve iletişim teknolojileri olduğunu düşünen, ancak, teknolojinin gelişme yön ve şeklinin kendisi tarafından belirlenmiş bağımsız ve yansız bir veri olmadığını vurgulayan Cangızbay (1996a: 116), bunun kapitalizmin doğurduğu/hizmetinde bir süreç olduğunu şöyle anlatır:

“*Globalleşmenin dünyayı tek bir Pazar çerçevesinde birleştirmenin ötesinde, dünyanın kendisini bizzat Pazar, yani bütün an ve noktalarında sadece piyasa kurallarının geçerli olduğu bir varlık alanına dönüştürmeye yönelik bir süreç niteliği taşıması, teknolojinin kendi içinden kaynaklanan bir zorunluluk değil, tam tersine, globalleşmeyi mümkün kılan teknolojinin, kapitalist üretim tarzı çerçevesinde, kapitalist sınıfların hizmetine hizmet edecek şekilde, onun talepleri doğrultusunda gelişip biçimlenen bir teknoloji olmasının bir sonucudur*” (1996a: 116, 117),

Böylece globalleşmiş bir dünyanın, her yerin Pazar, her şeyin de Pazar için var olduğu bir dünya olacağını belirten ve “*Her şeyin Pazar için üretildiği durumda üretilmiş her şey de ‘Pazar’lık bir mal*” olacaktır, diyen Cangızbay (1996a: 117), globalleşme çağının bireyinin, kendisini birey ya da bireyselleşmiş olarak görmesinin bir yanılsama olduğunu şu sözlerle anlatır:

“*Bu insanın kalıpları kırmak adına yaptığı, iddia ettiği gibi, kendini kalıplardan kurtarmak değil, tam tersine, bir yandan, kendi kendisini, kendilerini birer kalıp olarak hissedemeyeceği derecede kendisine kendi biçimlerini tam tamına vermiş olan kalıpların tekeline teslim ederken, diğer yandan da, bu kalıplar dışında kalan ve kendilerini birer kalıp olarak algılayabildiklerine göre, aslında kendisine hiç veya yeterince kalıplık etmiş olmayan diğer bütün kalıpları, yani normları geçersiz, bu normların temelindeki değerleri de yok sayıp, kendisi ile kendisi olanlar arasındaki bütün köprüleri atmaktır*” (1996a: 127).

Ona göre “globalleşme çağı” yeni bir insan tipi de meydana getirmektedir ve bu insan: “*Sürekli tüyo peşindeki ezeli-ebedi ‘altılı ganyan’cı misali, bütün hayatını, kendi ölçüsünü kendisi koymak yerine, her şeyiyle başkalarının nasıl davranıp neler yapacağını doğru tahmini üzerine kurmuş, dolayısıyla kendi dışındakileri sırtlarından para kazanacağı atlar*”

(203: 5) olarak görmektedir. Globalleşme ile kapitalizm ve sömürü arasında kurduğu muhkem bağa yönelik olarak meselenin ekonomik boyutunu bütün yönleriyle açığa çıkarma çabası içerisinde olduğu görülen Cangızbay, globalleşmeyi “topyekûn pazar-içinleşme” olarak tanımlar (2003: 16) ve pazar üzerinden her şeye ulaşabilen, her şeyin de ancak pazar üzerinden ulaşılabilir olduğu bir dünyayı isteyecek olanların da pazarlık gücü yüksek zenginler olduğuna/ olacağına dikkat çeker (2003: 18). Ona göre küreselleşme denilen topyekûn pazar-içinleşme süreci: “*Güçlünün/zenginin her geçen gün daha güçlü/zengin, güçsüzün/yoksulun da her geçen gün daha güçsüz/yoksul hâle gelmesinin yanı sıra, insanın kendi vücudunu birilerine sürekli olarak kiralamasına tekabül eden.....gasp/soygunculuk/şantajın her türden mesleki faaliyet çerçevesinde sıradan bir “iş bitirme” tekniğiymiş gibi görülür hale geldiği bir süreç olarak yol alacaktır*” (2003: 19).

Globalleşmeye yönelik eleştirilerini sürdüren Cangızbay, onu, doğrudan “*insanın can düşmanı*” ilan eder (2003: 25). Burada “can”ı mecazi anlamda değil doğrudan insan hayatı anlamında kullandığı görülen Cangızbay’ın aslında bu “can”ın yani “insan hayatı”nın, topyekûn pazar-içinleştirmenin yani sömürünün edilgen bir nesnesi haline getirilmesinin karşısına dikilecek ve onu akamete uğratacak biricik güç olduğunu söyler, ancak, buna devletin engel olduğuna dair oldukça iddialı şu değerlendirmede bulunur (2003: 30). Ona göre devlet: “*Askere alma/askerlik yaptırma/savaşa sokma/cepheye gönderme ve idam etme, kısacası ‘vatandaş’ının canı üzerinde tasarrufta bulunma güç/yetki/tekeli sayesinde/ölçüsünde, başkalarının verdiği canın karşılığını tahsil edecek, dolayısıyla canın da mübadele konusu edilmesini, dolayısıyla Pazar-içinleşip, herhangi bir mal kalemi misali değişim değeri üzerinden toplam yekûna/global hesap defterine belirli bir nicelik olarak dahil edilmesini o mümkün kılacaktır*” (2003: 30).

Temel vatandaşlık görevlerini, globalleşme ve kapitalizm bağlamında oldukça farklı bir yorumlamaya tâbi tutan Cangızbay, bunu temellendirmek amacıyla, çoğunlukla kabul gören, globalleşmenin, ulus-devletin aleyhinde seyrettiği formülasyonunu da ters yüz ederek, ulus-devlet ve milliyetçiliğin, globalleşmenin ileri karakolu gibi işlev gördüğü/göreceğine dair çarpıcı çıkarsamalarda bulunmaktadır. Ona göre: “*Globalleşme, ulus-devletin, değil zayıflamasına/ortadan kalkmasına yol açmak, tam tersine, canına can katacaktır; ancak kendisini, her gün biraz daha ulusalcı/milliyetçi kılmak zorunda bırakarak. Zira, teker teker insanların canı üzerinden yapılan bu mübadeleyi meşru kılabilmek üzere, ‘milli/ulusal menfaatler/çıkarlar/güvenlik’ teması belki de hiç olmadığı kadar ön plana çıkartılacaktır*” (2003: 30). Bu durumda ulus-devlet küresel dünyanın kurbanı değil tam tersine en has ajanı olarak çalışmaktadır. Ulus-devletler globalleşmeye rağmen değil globalleşmek için hayatta kalacaklardır (2003: 31). Görüldüğü üzere, Cangızbay özellikle de zayıf ulus-devletler ve buradaki milliyetçiliklerin son tahlilde emperyal-küresel güçlerin oldukça kullanışlı aygıtları olarak işlev gördükleri/görecekları ve hayatta kalacakları şeklinde önemli bir iddiayı dile getirmektedir.

Cangızbay’ın devletlerin küreselleşmenin ileri karakolu olduğu/olacağına dair bu fikirlerinin, Bauman’ın aşağıda nakledeceğimiz görüşleriyle olan benzerliği de dikkat çekicidir.

“Küreselleşme kabaresinde devlet striptiz yapmaktadır ve gösterinin sonunda üzerinde edep yerini örten son bir parçayla kalmaktadır: baskı güçleri. Maddi temellerin tahrip edilmesi, egemenliğin ve bağımsızlığın feshedilmesi, siyaset

sınırının yok edilmesiyle birlikte ulus-devlet, mega şirketler için basit bir güvenlik servisi haline gelir. Dünyanın yeni efendilerinin doğrudan yönetmeye ihtiyaçları yoktur. Ulusal hükümetler işleri onların adına yönetme görevini üstlenmişlerdir” (Bauman, 2005:234).

Cangızbay yukarıda Saint Simon’dan aktardığımız “*Toplum, “var” değil, sürekli bir ‘olma, oldurma, oluş’ halidir*” düşüncesine bağlı kalarak toplumsal değişimin aynı zamanda bir değiştirme ve değiştirilme olduğunu düşünür (1996b: 114) ve tıpkı Kautsky’nin, modernitenin müdahaleci/dayatmacı modernleşirmesine dikkat çektiği gibi (Kautsky, 1972: 44), globalleşmeyi de bu dayatmadan ayrı düşünmeyerek *globalleştirme* tabiriyle isimlendirir.

Ona göre, her şeyi pazar-içinleşip, pazar konusu haline geldiği küreselleşme, herkese eşit uzaklıkta seyreden bir olgu değil, pazarlık gücünü elinde bulunduranların lehine işleyen bir süreçtir, dolayısıyla da bu güçlerin diğerlerinin üzerinde bir dayatma ve egemenlik kurması söz konusudur (2003: 32). Cangızbay bu mülahazalarla artık globalleşen bir dünyadan söz edilmemesi gerektiğini bunun dil düzeyinde ortaya çıkan ideolojik bir çarpıtma olduğunu ileri sürerek, “globalization”un Türkçe karşılığının *globalleştirme* olması gerektiğini öne sürer (2003: 35). Cangızbay, Marx’ın kapitalizmin çelişkilerini göstermede kullandığı “değişim değeri” ve “kullanım değeri”⁴² kavramlarına başvurur. Ona göre kendileri olmasa hayatın da olmayacağı havanın ve suyun mutlak ve sonsuz bir *kullanım değeri* vardır ancak her şeyin değişim değeriyle ölçüldüğü kapitalist bir dünyada aynı havanın bir *değişim değeri*ne sahip olmadığı da çok açıktır ve böyle bir dünyada temiz havayı korumak için de bir şeyler yapmanın bir karşılığı rasyonel bir sebebi bulunmamaktadır ki bugün olan tam da budur (2003: 34).

Cangızbay, globalleşen bir dünyada yerleşmenin ortadan kalkmadığını ve fakat yerel kültürlerin globallerin eline geçerek özelliklerini kaybettiklerini şu sözlerle anlatır: “*Globalleşmiş bir dünya, yerellerin ortadan kalktığı değil, tam tersine, yerellerin kendi dışındakileri kucaklamak/onlara açılmak yerine kendi içine gömüldükleri, kendi üstlerine kapandıkları*” (2003: 38) bir manzara sunmaktadır. Böyle bir yerelliğin hep yerinde kalması da küreselcilerin işine gelecektir.

Globalleşmeye çoğulculuk atfetmenin isabetli olmadığını düşünen Cangızbay, bu bağlamda, insanın globalleşme karşısındaki durumunu, *kimliğinin nelğine indirgenmesi*, kendisine dışarıdan verilen/dayatılanlar karşısında nesne konumuna düşme hâli olarak görür. Ona göre:

“Çoğulculuk karşısında sınır tanımaz mutlak bir demokratlık kılıfı altında insan ‘ne’liklerine âdeta tarih ötesi bir mutlaklık atfedilip, buna karşılık insanın türsel tekilliği görmezden gelinmekle, insanın özgüllüğünün, şu ya da bu ‘ne’likte ya da insanın türsel özelliklerinde değil, zoolojik düzeyde tek ve aynı bir veriye sahip iken kendi çabasıyla bu verinin ötesine geçip, doğada hazır bulmuş olmadığı kültürel ‘ne’liklere hayat vererek kendi kendini çoğullaştırmasında, yani kendi zoolojik ‘ne’liği

⁴² Marx, *Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı* adlı kitabında Aristoteles’e referansla “*her meta kullanım-değeri ve değişim-değeri olmak üzere iki yönüyle görünür*” (1993:41.) der ve ardından bu iki kavramı kapsamlı bir şekilde ele alarak kapitalizmin çelişkilerini ortaya çıkarmak için kullanır. (Bkz.41-79)

karşısında özneleşip tarih üratmış olmasında yattığı gözlerden gizlenmiş olmaktadır” (1996a: 130).

Neliğinin dışına çıkamamış insan ve bu insanların dünyası ise doğal olarak *neliklerine* hapsoldükleri bir dünyadır. Bu dünyanın, artık, hiçbir insanî değer dikkate alınmadığı bir varlık alanı olduğunu/olacağını düşünen Cangızbay, buradaki düzenin de Hayek’e atıfta bulunarak: *“İnsan tarafından fiilî kılınan, işletilen, kendisine hayat verilen, ancak insan tarafından yapılmış bulunmayan”* bir düzen olduğunu söyler (1996a: 130).

Cangızbay bireyselleşme ve özel alanın globalleşmenin izin verdiği ve öngördüğü ölçüde ve sürece varlığından söz edilebileceği küresel dünyada, kamusal alana ilişkin olarak da oldukça özgün düşünceler ortaya koymaktadır. *“Kamusal ‘özel’de olabilecek olmayan demektir; ‘özel’de olabilecek iken ‘kamusal’olan ise, aslında ‘kamusal değil devletleştirilmiş olandır”* diyen Cangızbay (1996a: 133), kamusalın ancak, özelin sınırları içine giremeyecek ve yapısı itibarıyla özel tarafından doldurulamayacak bir alan üzerinde varlık kazanabileceğini söyler. Ona göre: *“Globalleşmiş dünyada, kamusal alana yer olmadığı gibi, insan için de ya ‘ne’liğine gömülme ya da, değişim değerinden ibaret bir nesne olarak pazarda ‘serilmek’ dışında herhangi bir varoluş tarzı da”* öngörülmemektedir (1996a: 133).

Yukarıda görüldüğü üzere global dünyada bir birey ve özel alandan söz edilemeyeceği düşüncesinde olan Cangızbay bu dünyada bir kamusal alandan söz etmenin de mümkün olmadığını oldukça özgün bir argümanla dile getirmektedir. Cangızbay insanın ‘ne’liğini göz ardı etmemekte ve fakat onun sadece ‘ne’liğine indirgenmesinin onu bir nesne haline getireceğini düşünmektedir. Böylece, kamusal alanın, insanın ‘ne’liğine değil, ‘ne’liğinden ibaret olan, yani zihni ve fiilî etkinlikte bulunmayan insana kapalı olduğunu, globalleşmiş dünyanın ise buna izin vermediğini/vermeyeceği düşüncesindedir (1996a: 133, 134). Ancak, Cangızbay, globalleşen dünyada kamusal alanın olamayacağını söylerken, dünyanın tamamıyla globalleşmediği ve dolayısıyla da ‘olunan’la sınırlı ‘ne’liğinden ibaret insanların yanında, ‘olunan’ı da içkin ve fakat ‘yapan’ insanın da yer aldığı kamusal alanın da olacağını düşünür. Bu kamusal alan: *“Bir yandan etik, estetik ve entelektüel değerlerin nüfuzuna tümüyle açık, diğer yandan da zaman ve mekan üzerindeki ve nelikler düzeyindeki sınırların ötesine geçmeye elverişli bir alandır. İşte bu yüzden de, kurumsal alan, medeniyetin kendisi değil, ancak, medeniyetin zorunlu zeminidir”* (1996a: 134).

Cangızbay medeniyetin de zorunlu zemini olan bu alanın, üretimin tümüyle Pazar- içileştirilmesi amacıyla yapıldığı küreselleşme ile yok olacağı, dolayısıyla medeniyet ve kültür üzerinde de büyük yıkıma sebep olacağı gibi önemli bir çıkarsamada bulunmaktadır (1996a: 134). Böylelikle bireyden topluma, ekonomiden kültüre, yerellikten evrenselliğe kadar bir dizi alanda küreselleşmenin ne denli bir tahribatı içkin olduğuna dair çok özgün değerlendirmelerde bulunan Cangızbay, son tahlilde onun medeniyetler için de öldürücü bir tehlike arz ettiğine ilişkin olarak çarpıcı bir uyarıyı dile getirmektedir.

SONUÇ

Bütün bir yerküreyi etkileyen küreselleşme olgusunun, birey ve toplumlar üzerinde ne denli etkide bulunduğu ve bulunmaya devam ettiği çokça yazılmış/tartışılmış ve küreselleşmenin etkisine koşut olarak da tartışılmaya devam etmektedir.

Yukarıda görüldüğü üzere, küreselleşme olgusunu, ekonomi merkezli bir okumaya tâbi tutan ancak bireyden topluma, kültürden medeniyete, yerellikten evrenselliğe, özel alandan kamusal alana kadar çok geniş bir yelpazede bütün boyutlarıyla, birbirleriyle olan ilişkilerini de es geçmeden, çok sağlam ve özgün argümanlarla ele alarak değerlendirmelerde bulunan Cangızbay, ufuk açıcı sonuçlara ulaşmaktadır.

Yukarıda zikredildiği üzere Giddens'in de belirttiği gibi, modern bir olgu olan ancak modernitenin dayattığı tektipleştirici dayatmaya da, bünyesinde barındırdığı çoğulculuk ve yerellik gibi özelliklerle, ters düştüğü gibi bir görünüm arz eden küreselleşmenin, aslında, hiç de öyle olmadığı Cangızbay tarafından oldukça dikkat çekici bir şekilde dile getirilmektedir. Küreselleşmenin, aslında, insanı tarih dışı bir konuma itip, sadece "ne"liğine indirgeyen bir olgu olarak, çoğulculuğa aykırı olduğunu iddia eden Cangızbay, kapitalizmin ileri karakolu olarak gördüğü küresel dünyada bireylerin, nasıl bir ekonomik ve kültürel taarruza maruz kaldıklarını çok çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır.

Küreselleşmenin "birey"ini kültürel ve ekonomik bir kazıya tâbi tutan Cangızbay, onun ne ölçüde birey olduğu/kaldığına dair çarpıcı değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Küreselleşme olgusunun görünen yüzünün yanında görünmeyen yüzlerine de dikkat çeken Cangızbay, buzdağının altını çarpıcı projeksiyonlarla dikkatimize sunmaktadır. Yani, ekonomiyi merkeze alan okuma dediğimiz okuma biçimi, aslında, ekonomiyi daha önemli görüp, diğerlerini hafife alan bir okuma biçimi değil; küreselleşmeyi var kılan ekonomik gücün, bu gücü elde etmek için, birey, toplum, kültür, medeniyet, vs gibi olgular üzerinde ne denli tahrip edici bir etkide bulunarak, onları, dönüştürdüğü ve/ya da yeniden ürettiğini ortaya çıkarmaya yönelik bir metodolojik tercih olarak görülmektedir ki bize göre çok da isabetlidir.

Sonuç olarak, Cangızbay'ın yukarıda ele aldığı globalleşme süreci içindeki olgu veya aktörlerden her biri, onun getirdiği açılımla, yeniden ve daha geniş bir şekilde ele alınarak irdelenebilir ve onun bu meseleyle ilgili değerlendirmeleri, bu çalışmalarını yapacak araştırmacıların önüne yeni özgün ufuklar açabilir düşüncesindeyiz.

KAYNAKLAR

- Back, L. (2012), “Yerel/Küresel”, M. Ali Kirman, (Çev.). *Temel Sosyolojik Dikotomiler*, Chris Jenks, (Ed.). Ankara: Birleşik.
- Bauman, Z. (2005). *Bireyselleşmiş Toplum*, Yavuz Alogan, (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Bauman, Z. (2000). *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, İsmail Türkmen, (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Bauman, Z. (2018). *Küreselleşme*, Abdullah Yılmaz, (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Cangızbay, K. (1996b). *Sosyolojiler Değil Sosyoloji*, Ankara: Öteki.
- Cangızbay, K. (1998). *Sosyolojik Praksis*, Ankara: Öteki.
- Cangızbay, K. (1996a). *Komprador Rejimin Anatomisi*, Ankara: Öteki.
- Cangızbay, K. (2003). *Globalleş(tir)me Terörü*, Ankara: Odak.
- Comte, A. (2001), *Pozitif Felsefe Kursları*, Erkan Ataçay, (Çev.). İstanbul: Sosyal.
- Ergun, D (1990). *100 Soruda Sosyoloji El Kitabı*, İstanbul: Gerçek
- Giddens, A. (1994), *Modernliğin Sonuçları*, Ersin Kuşdil, (Çev.). İstanbul: ayrıntı.
- Gurvitch, G (2016). *Gurvitch: Sosyoloji ve Felsefe*, Kadir Cangızbay, (Çev). Ankara: Öteki.
- Held, D. (1993). *Prospect for Democracy*, Cambridge: Polity.
- Held, D-McGrew, (1993). *Government and Opposition*, 28,2.
- Hobsbawm, E. (2008). *Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm*, Osman Akınhay, (Çev.). İstanbul: Agora.
- Kautsky, J. H. (1972). *The Political Consequence of Modernization*, New York: John Wiley and Sons, Inc.
- Köker, L. (1990), *İki Farklı Siyaset*, İstanbul: Ayrıntı.
- Marx, K. (1993). *Ekonomi Politüğın Eleştirisine Katkı*, Sevim Belli, (Çev.). Ankara: Sol.
- Meriç, C. (1980). *Kırk Ambar*, İstanbul: Ötüken.
- Pierson, C. (2000). *Modern Devlet*, Dilek Hattatoğlu, (Çev.). İstanbul: Çiviyazıları.
- Sunar, İ. (1986). *Düşün ve Toplum*, Ankara: Birey ve Toplum.
- Wallerstein, I, (1979). *The Capitalist World Economy*, Cambridge University Press.

YENİ YATIRIM TEŞVİK SİSTEMİ KAPSAMINDA ANKARA İLİNDEKİ DEVLET TEŞVİK VE DESTEKLERİ ÜZERİNDE BİR ANALİZ

Ahmet EFE¹

¹Ankara Kalkınma Ajansı, İç Denetçi, icsiacag@gmail.com

ÖZ

Neoliberal ekonomik düzenin bir gereği olarak devlet kurumları piyasa aktörlerini cezbe çekmek ve kamu kaynaklarını onların ilgilerini arttıracak şekilde kullanmada yarışmayı bir esas haline getirmişlerdir. E-devlet sistem ve uygulamaları da bu anlamda yatırımcılara en hızlı hizmeti sağlayacak şekilde yapılandırılmakta ve çeşitli kurumlar tarafından uygulanan teşvik mekanizmalarının etkin ve verimli bir şekilde işletilmesi için sürekli geliştirilmektedir. Bu çalışmada ne tür durumlarda hangi destek araçlarının kullanılması gerektiği ve piyasa dengelerini bozmadan kamu otoriteleri tarafından nasıl yönetilmesi gerektiği yerli ve yabancı literatür taraması yapılarak Ankara verileri üzerinden tartışılmaktadır. Özellikle Devlet Denetleme Kurulu raporunda belirtilen; hibe yönetiminde koordinasyonsuzluk ve verilen hibelerin kuruluş amaçları doğrultusunda kullanılmaması gibi tespitleri ışığında analiz edilerek genel çıkarımlar yapılmaya ve teşvik ve desteklerle ekosistem arasında ne tür bir ilişki olduğu tespit edilmeye çalışılmaktadır. Sorun çözücü bir yöntemle Ankara ekosistemi özelinde teşvik ve mali desteklerin etkin ve verimli kullanılarak piyasada bozucu bir etkide bulunmadan ve vergi kayıplarına yol açmadan kullandırılması için bir takım çözüm önerileri geliştirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: kamu teşvik yönetimi, neoliberal kamu yönetimi, ekosistem, e-devlet, ihracat politikası

JEL Sınıflandırması: E22, E61, G31, O23, O31

AN ANALYSIS OF STATE INCENTIVES AND FINANCIAL SUPPORTS UNDER THE NEW INVESTMENT INCENTIVE SYSTEM IN ANKARA

ABSTRACT

As a requirement of the neoliberal economic order, state institutions have made the competition a basis for attracting market actors and using public resources to increase their interest. In this sense, e-government systems and applications are structured to provide the fastest service to investors and accountability to all public incentive institutions for effectiveness and efficiency of their operations. Here a survey of national and international literature based on various data

of incentives in Ankara is being conveyed to understand in which circumstances and which support mechanisms should be used by government authorities without any harm to market competition. To make root cause analysis based on the problem definitions in the report of the State Auditing Board such as that discoordination in the management of incentives and supports, misalignment with plans and policies and lack of monitoring and control mechanism. It is tried to make some derivations and solutions stemming from relationship of incentives with investment ecosystem. With a solution finding methodology some recommendations are developed for decision makers in Ankara, in order for a better ecosystem as a result of the best plans, policies and implementation of incentives and financial supports more efficiently and effectively without destructive effects over market competition and tax revenue.

Key Words: State Incentive Management, Neoliberal Public Management, Ecosystem, E-Government, Export Policy

Jell Classification: E22, E61, G31, O23, O31

GİRİŞ

Dünyanın dört bir yanında hükümetler, ekosistemleri, yaşam boyu destek hizmeti veren çok değerli doğal kaynaklar olarak görüyorlar. Buradaki zorluk, bu tanınmayı, doğal sermayedeki akıllı yatırımlara büyük ölçüde rehberlik edecek teşviklere ve kurumlara dönüştürmektir. Her biri burada bulunan üç ana cephede ilerlemeler gerekmektedir:

- Ekosistem üretim fonksiyonları ve hizmet haritalaması;
- Uygun finansman, politika ve yönetim sistemlerinin tasarımı; ve
- Bunları çeşitli biyofiziksel ve sosyal bağlamlarda uygulama sanatı.

Ekosistem üretim fonksiyonlarının bilimsel anlayışı hızla gelişmektedir. Ancak ulusal sermayenin ve diğer mekanizmaların sistemleri aracılığıyla doğal sermayenin kararlara dahil edilmesinde kısıtlayıcı bir faktör olmaya devam etmektedir. Çok çeşitli hizmetler ve mekânlar için yeni kurumsal yapılar kurulmakta, kapsam ve sınırlamalarının sistematik olarak değerlendirilmesi için bir ihtiyaç ve fırsat yaratılmaktadır. Son olarak, tecrübenin resmi paylaşımının ve gelecekteki çalışmalar için önceliklerin tanımlanmasının, inovasyon oranını ve yeni yaklaşımların alımını büyük ölçüde hızlandıracağı açıktır.

Yeni girişimler başlatmak, var olanları genişletmek veya tesislerin yerini değiştirmek isteyen büyük ve küçük işletmeler için finansmana erişim çok önemlidir. Küçük işletmeler ve girişimciler genellikle evlerinin ve kredi kartlarının sağladıklarının ötesinde krediye erişmeye ihtiyaç duyarken, büyük şirketler finansman maliyetlerini azaltmanın yollarını aramaktadır. Büyük bankalar ve yatırımcılar büyük işletmelere borç vermeye hazırdırlar. Uygun maliyetli

finansman, değerli projeler için kolay olmadığında, devlet kurumları yardım etmek için plan ve programlar çerçevesinde katkıda bulunmaktadır. Hükümetler güçlerini ve bütçelerini - genellikle merkezi programlardan gelen yardımlarla - bankalar ve yatırımcılar için riskleri azaltmak, işletmelere krediler veya yatırım yoluyla sermayeye erişimi artırarak kalkınmaya yardımcı olmak için kullanıyorlar. Bazı durumlarda, küçük işletmeler ve yeni başlayanlar sadece özel finansman sağlamak için planlama ve pazarlama konusunda yardıma ihtiyaç duyarlarken hükümet ajansları yardımın yeni yatırımlar, ekonomik büyüme ve istihdam oluşturacağını umuyorlar. Bu nedenle de bütçe tahsisi ve kamu kaynağının etkin ve verimli kullanımı için çeşitli kanuni ve yönetmelik düzeyinde düzenlemeler de yapılmaktadır.

Teşvik düzenlemeleri ve başvuru sistemleri artık yoğun bir şekilde e-devlet uygulamaları üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bu da başvuru ve proje yönetimini kolaylaştırıcı, göstergeleri takip etmek, kontrol ve denetimlerde etkinliği artırıcı olanaklar sunabilmektedir. Üç yıl boyunca yürürlükte kalan sistem, karşılaşılan yeni ekonomik ihtiyaçlar ve uygulamadaki aksaklıkları dikkate alacak şekilde ve artırılan destek unsurları ile 2012 yılında yeniden düzenlenmiştir (Gümüş, 2013, s. 89). 2012/3305 sayılı "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar" Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir Aşağıdaki şekil 1'de Türkiye'de çeşitli kurumlar tarafından verilen teşvik ve destek türleri gösterilmektedir.

Şekil 1. Türkiye'de Projeler için verilebilecek destek türleri

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019'un ilk yarısında 2.300'den fazla projeye teşvik belgesi vererek, 58.4 milyar liraya (10.4 milyar dolar) yatırım yaptı. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı verilerine göre, bu projelerde tamamlandığında 94.300'den fazla kişinin istihdam edilmesi bekleniyor. Projeleri sertifika alan şirketler, vergi muafiyeti veya indirimleri, sigorta primi destekleri, düşük faiz oranları ve arsa gibi teşviklerle devlet tarafından desteklenmektedir.

Ocak-haziran döneminde imalat sektörü, yaklaşık 1.500 destekli projeye aslan payını alırken, diğer projeler enerji, hizmetler, madencilik ve tarım sektörlerinden seçildi. Tüm projelerin 2.100'den fazlası - 51.44 milyar liralık bir yatırımı temsil eden - yerli firmalar tarafından geliştirilmiştir. 1.368 proje yeni yatırım olurken, 691 proje genişleme yatırımı ve 245 diğer yatırım türü olmuştur. 2018 yılında 157 milyar liralık yatırım öngören toplam 5.914 proje yatırım teşvik belgesi aldı.

Bu çalışmamızın amacı, yatırım ve teşviklerle ilgili olarak literatür bilgisini kısaca vermekle birlikte genelde Türkiye’de bu alandaki düzenlemeler ve özelde ise Ankara istatistikleri ve ekonomisi üzerindeki etkilerini değerlendirerek sistemin geliştirilmesi için öneriler geliştirmeye çalışmaktır. Bu amaçla çeşitli kurumlar tarafından hazırlanan raporlardan ve TÜİK verileri gerekli bilgiler elde edilerek Kalkınma Ajansları görevleri ve beklenen etkileri ile ilişkili bir şekilde problem analizi yapılmaya ve çözüm üretilmeye çalışılmaktadır.

YÖNTEM VE LİTERATÜR

Bu çalışma, 01.08.2009–28.02.2015 tarihleri arasında Ekonomi Bakanlığı tarafından Ankara’da yapılacak yatırımlar için düzenlenen 950 adet Yatırım Teşvik Belgesine ilişkin veriler kullanılarak hazırlanmıştır. Bu yatırım teşvik belgelerinin 57 tanesi yabancı sermayeli şirketler tarafından alınmıştır ve bunların hepsi Ankara’da kurulmuştur. Ayrıca 21 adet yatırım teşvik belgesi Ankara dışındaki Türk firmaları tarafından alınmış olup bunların tamamı 2012 yılı ilk 6 aylık döneminde düzenlenmiştir. Ankara özelinde verilen yatırım teşvik belgelerinin %58’i Komple Yeni Yatırım türündeki yatırımlar için düzenlenirken, %42’si ise modernizasyon, ürün çeşitlendirme, tevsi, tamamlama, nakil, yenileme ve entegrasyon türündeki yatırımlar için düzenlenmiştir. Verilerin incelendiği dönemde sabit yatırım tutarı toplamı 1,43 milyar TL olan 22 teşvik belgesi de iptal edilmiştir. Bir kurumun, Yatırım Teşvik Belgesi almış olması, yatırımını tamamlanmış olduğunu veya başarıyla tamamlamış olduğunu göstermediği gibi yatırım teşvik belgesinin iptal edilmiş olması da yatırım yapılmadığı veya vazgeçildiği anlamına gelmeyebilir. Bu durumlar için firma bazında araştırma yapmak gerekmektedir.

Literatürde devlet teşvikleri ile yürütülen projelerle ilgili ciddi sorunlar meydana geldiği, kaynakların amaçları doğrultusunda ve kamusal alandaki en iyi sonucu verme noktasında ciddi eksiklikleri olduğu gibi tespitler yapılmıştır. Bunlardan bazılara değinmekte yarar görülmüştür. Ulaştırma altyapısı, kamu binaları ve önemli spor etkinlikleri gibi devlet tarafından finanse edilen projeler normalde bazı genel toplumsal amaçlara hizmet etmeyi ve nihayetinde tüm ulusun yararına olmayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte, birçok durumda, faydalar belirli gruplarda veya bölgelerde (örneğin yerel kamu malları) nispeten yoğunlaşmıştır.

Bu tür projelerin yeniden dağıtımını teşvik etmek veya sigorta ya da dış yardım sağlamak gibi devlet tarafından finanse edilmesinin iyi nedenleri olabilir. Bununla birlikte, bu tür projeler genellikle proje teklifinin hazırlanmasında büyük oranda yer alan imtiyazlı bir gruba “lütuf” olarak görünecektir.

Yatırımcı şirketleri çekmek (veya tutmak) için vergi indirimlerini, finansal teşvikleri ve kamu yatırımlarını kullanmak, birçok yerel yönetim için birincil ekonomik kalkınma aracıdır. Genellikle yerel istihdam politikaları, hibeler, düşük faizli finansman ve diğer ekonomik kalkınma teşvikleri yoluyla sermayenin arttırılmasına odaklanır. Teori, sermaye sübvansiyonlarının iş yaratma etkilerini sınırlayan sağlam davranışlar yarattığını öngörmektedir. Verilen mali destekler ile vergi teşviklerinden aslında belirli odak grupların yararlandıkları ve piyasada rekabeti bozucu olumsuz etkilerinin de olabildiği üzerinde pek çok araştırma yapılmıştır. Genelde Neoliberal ve Klasik iktisat ekolü bu tür teşviklere karşı iken yapısalcı okul aile Keynezyen gruplar nitelik ve nicelik olarak farklılaşmakla birlikte genel olarak olumlu yaklaşmaktadırlar.

Konu ile ilgili olarak OECD, IMF, Dünya Bankası ve Avrupa Birliği gibi ulusüstü kuruluşlar tarafından çeşitli araştırmalar da yapılmaktadır. Örneğin, Bartik (2018) tarafından hazırlanan bir raporda, ABD'deki eyalet ve yerel yönetimler tarafından işletmelere sağlanan ekonomik kalkınma teşviklerinin (örneğin, emlak vergisi indirimleri veya iş yaratma vergisi kredileri gibi vergi teşvikleri) etkilerini inceleyen bir simülasyon modelinden sonuçlar sunmaktadır. Model, iktisadi faaliyetler ve kamu politikası ile ilgili farklı varsayımlar altında, teşvik politikalarının yerel sakinlerin gelirleri üzerindeki etkilerini, hem farklı gelir türleri (örneğin, işgücü geliri ile mülk gelirinine karşı) hem de farklı gelir grupları için simüle etmektedir. Teşviklerin işletme maliyetleri üzerindeki etkilerine bağlı olarak daha fazla iş yaratma etkisi varsa ve özellikle teşviklerin bazen yüksek teknoloji üretimi için tahmin edilen kadar çarpanları varsa, yerel gelirler için teşviklerin net faydalarının daha fazla gerçekleştiği tespit edilmiştir. Teşvik tasarımı ve finansmanı da önemlidir. Vergi teşvikleri, bazen tahmin edildiği kadar verimli olan özelleştirilmiş hizmetlerle (örneğin, özelleştirilmiş iş eğitimi) değiştirilirse, net faydaların muazzam ve aşamalı bir şekilde artacağı tespit edilmiştir. Teşviklerin nasıl ödendiği - hangi vergilerin artırıldığı veya hangi harcamaların kesildiği - fırsat maliyetleri de büyük önem taşır. Glaeser (1996) tarafından yapılan bir araştırmada, yerel yönetimler gelirlerini en üst düzeye çıkardıklarında, emlak vergileri yeterli olanak sağlanması için teşvik sağladığı belirtilmiştir. Yerelde başlıca karşılık, yerel vergi gelirlerini belirleyen mülk değerlerini belirler. Konut talebi esnek olmadığı sürece, emlak vergileri yerel yönetimler için götürü

vergilerden daha güçlü teşvikler sağlayacaktır. Mevcut emlak değerleri gelecekteki başlıca seviyelere ilişkin beklentileri yansıttığından, emlak vergileri en miyop hükümeti için bile geleceğe yatırım yapması için teşvikler yaratmaktadır. Yerel emlak vergileri, yerel halkın teşviklerini vergiyle sınırlandırmak için de kullanılabilir; daha yüksek seviyelerde yerel emlak vergilerinin toplam vergi yükünün düşmesine neden olduğu durumlar da vardır.

Vergi teşvikleri, belirli bir süre için ekipman mallarına yapılan yatırım gibi belirli bir faaliyette bulunmaya teşvik olarak sunulan bir kesinti, hariç tutulması veya vergi borcundan muaf tutulması anlamına gelir, Smith (2003). Clark, Cebreiro ve Bohmer (2007) vergi teşviklerini, özel krediler, tercihli bir vergi muamelesi veya vergi borcunu erteleyen özel istisnalar, istisnalar, indirimler veya krediler olarak tanımlamaktadır. Vergi teşvikleri kavramı, gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkenin mali politikalarında yatırım büyümesini teşvik etmek için yaygın olarak kullanılmaktadır. Son elli yılda, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde devlet yatırım vergi teşvikleri çoğalmaktadır. Bu teşviklere bazen büyük kamu projeleri öncü olmaktadır. Kamu projeleri farklı üne sahiptir. Maliyet aşımı sorunu özellikle iyi belgelenmiştir (Flyvbjerg ve diğerleri, 2003). Aynı derecede ciddi, ancak daha az çalışılmış olan, projeler kullanıcıların ve toplumun beklentilerini karşılamadığında ortaya çıkan sorunlardandır. Aşırı durumlarda, yatırımlar ve hibeler israf edilir. Flyvbjerg ve diğ. (2003) ulaştırma sektöründeki istikrarlı fayda eksiklikleri sorununu tartışmışlardır. Ayrıca, çevresel ve diğer olumsuz yan etkilerin sistematik olarak küçümsendiğini, bölgesel ekonomik faydaların ise fazla tahmin edildiğini tespit etmişlerdir. Solberg ve Preuss (2007), büyük spor etkinliklerinin çoğu zaman turizmle ilgili ve diğer ekonomik etkilerle nasıl haklı çıkarıldığını, ancak bu gibi etkilerin gerçekleştirilemediğini değerlendirmiştir. Ayrıca, bazı yazarlar birçok BİT projesinin kullanıcıların beklentilerini karşılamadığını ve terk edildiğini veya elden geçirildiğini ileri sürmektedirler (Cicmil ve Braddon, 2012).

Cantarelli ve arkadaşları yapılan bir araştırmada (Cantarelli ve diğ. 2010), kamu tarafından finanse edilen projelerin başarısızlıkları için her biri belirli projelerde değişen derecelere ilgili olabilecek dört açıklama bulmuşlardır. Ancak bunlar genellikle birbirlerini pekiştirmektedir: 1. teknik, 2. psikolojik, 3. ekonomik ve 4. politik açıklamalar. Bunlar hemen her proje açısından dikkate alınabilir doğrulamaları ve gerekçelendirmeleri içermektedirler. Hükümet ile havuz ve ayrıcalıklı gruplar arasındaki ilişkiyi temsilci olarak açıklamak ve finansman koşullarının ön uçta ciddi bir çıkar çatışması yaratabileceğini ve projelerin stratejik olarak başarısız olmasına

neden olabileceğini göstermek için ajans teorisini (Vekil Kuramı)⁴³ kullanan çalışmalar mevcuttur.

Samset (2003), gerçekten kalkınma projelerinde başarılı olmak için, projelerin sadece operasyonel değil, taktik ve stratejik olarak da iyi performans göstermeleri gerektiğini ortaya koymuştur. Son yıllarda, bazı yazarlar projeler üzerinde bütünsel ve “büyük bir resim” perspektifi almanın önemini vurgulamışlardır (Morris, 2013; Shenhar, 2004; Williams ve Samset, 2012). Ayrıca, projelerin ön kabul aşamasının kritik rolünü vurgulamışlardır. Bu, projenin gereçlendirildiği ve temel varsayımların yapıldığı aşamadır. Zayıf proje fikirleri de bu aşamada ücretsiz olarak gösterilebilir. Ancak, uygulamada, bu erken aşamada bir proje kavramının kabul edilmesi, ürettiği beklentiler nedeniyle tersine çevrilmesi neredeyse imkansız olabilir. Cantarelli ve diğ. (2012), “resmi kilitleme” terimini, karar vericilerin, resmi karar vermeden önce fiilen taahhüt ettikleri durumu tanımlamak için kullanmışlardır. Van Wee (2013) ise uluslararası literatürde bildirilen maliyet aşımalarının büyük ölçüde göz ardı edilme ihtimalinin yüksek olduğunu, çünkü çoğu çalışmada nihai maliyetin bu işe tahsis edilmiş olan resmi bütçe ile karşılaştırılmasının yetersiz olduğunu ortaya koymuştur. Bunun yerine, develete olan nihai maliyeti fiili bir onay anında yapılan tahminle karşılaştırmak gerektiğini savunmuştur. Andersen ve diğ. (2016), devlet tarafından finanse edilen 12 Norveç projesini en erken aşamalarında araştırmış ve ilk tahminden resmi olarak onaylanmış bütçeye olan artışın önemli olduğunu (ortalama yüzde 350) ve onaylanan bütçeden nihai maliyete yapılan artışın çok daha yüksek olduğunu göstermiştir. Bu sonuçlar, Norveç'ten daha büyük bir örnek içeren ancak yol projeleriyle sınırlı olan daha yeni bir çalışma ile doğrulanmıştır (Welde ve Odeck, 2017).

Araştırmamızda teşvik ve mali destek sistemi ile ilgili olarak sorunlar olduğuna dair Devlet Denetleme Kurulu (DDK) tarafından yapılan incelemelerdeki tespitlerden hareket edilmektedir. Bölgesel kalkınma projelerini destekleyen KA yapısı üzerinde ciddi sorunlar bulunduğu ve devlet desteklerinin yerelde iyi yönetilmediği sonucuna varıldığı söylenebilir. Aşağıda kalkınma ajansları mali destekleri özelinde DDK tarafından tespit edilen 43 adet problemden 2 adedine örnek olarak yer verilmektedir.

- Hibe Yönetiminde Koordinasyonsuzluk
- Verilen Hibelerin Kuruluş Amaçları Doğrultusunda Kullanılmadığı

Yukarıda belirtilen iki adet sorun temel alındığında devlet tarafından verilen bazı destek mekanizmalarının amaçları doğrultusunda kullanılmayabildiği, teşvik ve hibe veren kurumlar

⁴³ Bu kuramın detayları için bkz: <https://www.investopedia.com/terms/a/agencytheory.asp>

arasında bir koordinasyon olmadığı ve dolayısıyla aynı zamanda aynı alanda birden fazla hibe veya teşvik olabildiği veya aynı kimselerin birden fazla imkânlardan yararlanabildiği bir sorun olarak ele alınabilir. Ayrıca teşvik ve hibeler konusunda denetim, kontrol, etki değerlendirme ve raporlama amacıyla etkili bir şekilde kullanılabilecek bir mekanizmanın da mevcut olmadığı diğer sorunlarla ilişkili problemler olarak ele alınmıştır. Bu çalışmamızda yukarıda belirtilen sorunla temel alınarak Ankara özelinde bazı teşvik ve hibe mekanizmalarına ait işleyiş ve veriler analiz edilerek bazı çıkarsamalarda bulunulacaktır. Bundan önce konula ilgili literatür hakkında bir değerlendirme yapıldıktan sonra mevcut sistemin işleyişi ve aktörleri hakkında bir takım bilgiler verilecektir.

TÜRKİYE'DE YATIRIM BÖLGELERİ SINIFLANDIRMASINA GÖRE DESTEKLER

Hazine ve Maliye Bakanlığının verilerine göre aşağıdaki temel başlıklarda vergi teşvikleri mevcuttur:

Türkiye'de Vergi Teşvikleri

TEŞVİK TÜRLERİ	DAYANAKLARI VE AÇIKLAMASI
<u>A- YATIRIMIN MUHASEBE İNDİRİMİ</u>	5479 sayılı Kanuna göre; <ul style="list-style-type: none"> • 01.01.2006 tarihinden önce indirilemeyen istisna tutarı, önceki yıllarda yetersiz kazanç nedeniyle, • 01.01.2006 tarihinden sonra yapılacak yatırım harcamaları nedeniyle hesaplanacak muafiyetler. Önceden Kaldırılan Gelir Vergisi Kanunu'nun 1-6. Ekleri çerçevesinde başlatılan yatırımlar için 24.04.2003 tarihinden önce sunulan başvurulara dayalı teşvik belgeleri, • 01.01 tarihinden sonraki yatırım harcamaları hesabında hesaplanacak muafiyetler .2006, Gelir Vergisi Kanunu'nun 19. Maddesi kapsamında 01.01.2006 tarihinden önce başlayan yatırımlarla ekonomik ve teknik bütünlük sağlanması, yatırım indirimi istisnası olarak düşülebilir.
<u>B- ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRME İNDİRİMİ (ARGE)</u>	Yeni teknolojiye yönelik harcamaların % 40'ı ve işletme yapısında gerçekleşen bilgilerin aranması ve 01.04.2008'den geçerli olması bu harcamaların% 100'ü yıllık vergi beyannamesi ile beyan edilen kurum kazancından indirilebilmektedir.
<u>C- ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRME (AR-GE) FAALİYETLERİNE İLİŞKİN DİĞER TEŞVİKLER</u>	Birincil sekmeler 1- Ar-Ge İndirimi <ul style="list-style-type: none"> • Teknoloji merkezi olarak faaliyet gösteren işletmelerde Ar-Ge harcamaları, • Ar-Ge merkezlerinde yapılan Ar-Ge harcamaları, • Kamu kurumları, kamu kurum ve kuruluşları tarafından desteklenen Ar-Ge ve inovasyon projeleri, Kanun uyarınca oluşturulan vakıflar veya uluslararası fonların desteklediği projeler, • Rekabet öncesi işbirliği projeleri, • İşletmeler tekno işletmelere sağlanan sermaye desteğinden yararlanır; Yukarıda belirtilen Ar-Ge ve yenilik harcamalarının tümü ve; <ul style="list-style-type: none"> • 500 ve daha fazla eşdeğer tam zamanlı Ar-Ge personeli istihdam eden Ar-Ge merkezlerinde harcamalardaki artışın bir yarısı, Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 10. maddesi uyarınca kurum kazancı ve ticari gelir belirlenirken iskonto edilir. Ayrıca, bu harcamalar Vergi Usul Kanunu (213 sayılı Kanun) ile amortismanına tabi tutulur. Kârın yetersizliğinden dolayı ilgili mali yılda iskonto konusu olmayan Ar-Ge indirimi, bir sonraki mali yıla devredilebilir. Aktarılan miktar, takip eden yıllarda 213 sayılı Kanun uyarınca her yıl için belirlenen yeniden değerlendirme oranı ile artırılır. (5746 a.3 / 1 sayılı kanun) 2- Gelir Vergisi Stopajı Teşvikleri

	<p>Aşağıdaki işletmelerde istihdam edilen kamu görevlileri dışındaki Ar-Ge ve destek personelinin ücretleri gelir vergisinden muaf, doktora dereceli personel için% 90, diğer personel için% 80 oranında muafır:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Teknoloji merkezi olarak faaliyet gösteren işletmelerde işe alınan personel, - AR-GE merkezlerinde işe alınan personel; - Kamu kurum ve kuruluşlarının desteklediği AR-GE ve inovasyon projelerinde, Kanun uyarınca oluşturulan vakıflarda veya uluslararası fonlarca desteklenen projelerde çalışan personel, - Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından yürütülen Ar-Ge ve inovasyon projelerinde işe alınan personel, - Teknolojik işletmelere sağlanan sermaye desteğinden yararlanma hakkı bulunan işletmelerde işe alınan personel, - Rekabet öncesi işbirliği projelerinde işe alınan personel. <p>Ayrıca, 5746 sayılı Araştırma ve Geliştirme Kanununun Teşvik Kanununda belirtilen Ar-Ge ve asgari ücrete asgari geçim indirimi uygulandıktan sonra hesaplanan gelir vergisi, doktora derecesine sahip personel için% 90 oranında ve% oranında iptal edilir. Diğer çalışanlar için% 80'i, stopaj vergisi beyannamesi üzerinden 31/12/2013 tarihine kadar değerlendirilen vergiden düşülerek hesaplanır . (Gelir Vergisi Kanunu Geçici madde 75)</p> <p>3- Sigorta Primi Desteği Her çalışan için, Ar-Ge ve inovasyon faaliyetleri kapsamında kazandığı ar-ge ve asistan personelin ücretleri üzerinden hesaplanan işverenin sigorta priminin yarısı, beş yıllığına Maliye Bakanlığı bütçesi tarafından finanse edilir. yıl. 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanununun 2 nci maddesinin geçici fıkrası uyarınca ücretlerini vergiden muaf tutulan personelin sigorta primi, muaf tutuldukları maaşlar üzerinden hesaplanan ve ayrıca işveren sigorta primi payının yarısı kadardır. Muafiyet uygulandığı sürece Maliye Bakanlığı en fazla beş yıl süreyle geçerlidir. (5746 a.3 / 3 sayılı kanun)</p> <p>4- Damga Vergisi Muafiyeti 5746 sayılı Kanun uyarınca her türlü Ar-Ge ve inovasyon faaliyetine ilişkin hazırlanan tüm belgeler damga vergisinden muaf tutulmuştur. (5746 a.3 / 4 sayılı kanun)</p> <p>5- Techno Kurumsal Sermaye Desteği Teknoloji ve yenilik odaklı iş fikirlerinin katma değer ve nitelikli personel yaratma potansiyeli yüksek işletmelere dönüşümünü desteklemek amacıyla; 100.000 TL'ye kadar tekno kurumsal sermaye desteği, bir garanti talebinde bulunmadan bir kez verilecektir. Tekno girişim sermayesi desteği, örgün eğitimi almış kişilere verilecek ve bir yıl içinde herhangi bir üniversiteden mezun olacak; Yüksek lisans öğrencileri, doktora öğrencileri veya lisans, yüksek lisans veya doktora derecelerini başvuru öncesi başvuru tarihinden en fazla beş yıl önce almışlardır. (5746 a.3 / 5 sayılı kanun)</p>
<p><u>D- EĞİTİM VE ÖĞRETİM İŞLETMELERİNE İLİŞKİN MUHASEBE</u></p>	<p>Özel okul öncesi eğitim, ilköğretim, özel eğitim ve orta öğretim okullarından elde edilen kazançlar, ilgili Bakanlığın değerlendirilmesinden sonraki beş vergi dönemi için ve Bakanlıkça belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde gelir vergisinden muafır. Maliye Muafiyet, okulların faaliyetlerine başladıkları ilk vergi dönemini takip eden beş vergi dönemi için geçerli olacaktır.</p> <p>Muafiyetten yararlanmak isteyenler, faaliyetlerinin başlamasının ardından yazılı olarak Bakanlığımıza başvurmak zorundadır.</p> <p>(Gelir Vergisi Kanunu a.20; Kurumlar Vergisi Kanunu a.5 / 1-I; Gelir Vergisi Genel Tebliği 254; 5228 sayılı Kanun Geçici a.1)</p> <p>625 sayılı Kanun hükümlerine tabi olan özel okullar tarafından, ilgili dönemin kapasitelerinin% 10'unu geçmemek koşuluyla verilen ücretsiz eğitim ve öğretim hizmetleri katma değer vergisinden muafır. (Katma Değer Vergisi Kanunu a. 17/2-b)</p> <p>Ayrıca, Bakanlar Kurulunun vergi muafiyeti verdiği tröstlere bağlı işletme rehabilitasyon merkezlerinden elde edilen kazançlar veya kamu yararına yarar sağlayan dernekler beş vergi dönemi için kurumlar vergisinden muafır. (Kurumlar Vergisi Kanunu a.5 / 1-ı)</p>

<p><u>E- ARAÇLARDA YAĞLAMA, YAĞ ARAŞTIRMASI VE TEŞVİK BELGELİ YATIRIMLAR</u></p>	<p>(1)</p> <ul style="list-style-type: none"> · Deniz, hava ve demiryolu araçlarının teslimi, · Yüzer sistem ve araç teslimatı, · Bu araçların imalatı ve yapımı ile ilgili olarak verilen teslimat ve hizmetler. · Bu araçların tadilat, bakım ve onarım hizmetleri <p>İşletmeleri kiralama yapan mükelleflere sağlanan, hava ve demiryolu taşıma araçları, yüzer sistem ve araçlar veya bu araçları çeşitli şekillerde işleten katma değer vergisinden muaftır.</p> <p>(Katma Değer Vergisi Kanunu a. 13/1-a, Katma Değer Vergisi Kanunu Genel Tebliği II / B-1)</p> <p>(2) Petrol Arama Kanunu hükümleri kapsamında petrol arama faaliyetleri ile ilgilenen işletmelere sağlanan mal ve hizmetlerin keşfedilmesi, işletilmesi, zenginleştirilmesi ve arıtılması; katma değer vergisinden muaftırlar.</p> <p>(Katma Değer Vergisi Kanunu a.13 / 1-c, Katma Değer Vergisi Kanunu Genel Tebliği II / B-3, II / B-4)</p> <p>(3) Yatırım teşvik belgesine sahip olan vergi mükelleflerine makine ve teçhizatın teslimi, teslimatın bu sertifika kapsamında olması koşuluyla katma değer vergisinden muaftır.</p> <p>(Katma Değer Vergisi Kanunu a.13 / 1-d, Katma Değer Vergisi Kanunu Genel Tebliği II / B-5)</p> <p>(4) Bundan sonra bahsi geçen işletmelerle ilgili mal ve hizmetlerin, liman ve havaalanlarının inşaat, restorasyon ve genişletme işlerini kendileri yapan veya bu işlerle başkalarını ilgilendiren vergi mükelleflerine teslim edilmesi katma değer vergisinden muaftır. (Katma Değer Vergisi Kanunu a. 13/1-e, Katma Değer Vergisi Kanunu Genel Tebliği II / B-6)</p> <p>Ek II Özel Vergi Kanunu Listesi'nde listelenen malların teslimi; bu malların, bu faaliyetlerde kullanılacak 6326 sayılı Petrol Kanununa göre petrol arama ve üretimi yapan firmalara verilmesi şartıyla, vergiden muaftır. (Özel Vergi Kanunu a.7.1.b) (Özel Vergi Kanunu Listesi (I) Genel Tebliği II / C-2)</p>
<p><u>F- ENDÜSTRİYEL BÖLGELERDE VERGİ TEŞVİKLERİ</u></p>	<p>Sanayi bölgelerinde faaliyet gösteren gelir ve kurumlar vergi mükelleflerine yönelik teşvikler, 5084 sayılı Yatırım Teşvik ve İstihdam Yasasında belirtilmiştir.</p> <p>Bu bölgelerde faaliyet gösteren vergi mükellefleri gelir vergisi stopajı teşviki, sigorta primi işveren hissesi, serbest yatırım alanı ve enerji desteği ile desteklenmektedir.</p> <p>1- Gelir Vergisi Stopajı Teşvik (5084 a.3, a.7 / s sayılı yasa ve 1 numaralı ve 2 numaralı yatırım ve istihdamı destekleme genel tebliği)</p> <p>2- Sigorta Primi Teşvikine İşveren Katkısı: (5084, a.4, a.7 / h sayılı kanun)</p> <p>3- Ücretsiz Yatırım Yeri Ataması: (5084 sayılı yasa, a.5)</p> <p>4- Enerji Desteği (5084 sayılı kanun, a.6, a.7 / s)</p> <p>5- Vergi Muafiyeti</p> <p>Organize sanayi veya teknoloji geliştirme bölgelerindeki taşınmaz malların tahsis veya dağıtım veya entegrasyon işlemleri vergiden muaftır.</p>
<p><u>G- TEKNOLOJİ GELİŞTİRME BÖLGELERİNDE VERGİ TEŞVİKLERİ</u></p>	<p>Teknoloji Gelişen Bölgeler Kanunu'na göre yapay makale 2:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Söz konusu bölgelerde faaliyet gösteren mükelleflerin teknoloji geliştiren bölgelerindeki yazılım ve araştırma-geliştirme faaliyetlerinden elde edilen kazançlar, 31.12.2023 tarihine kadar gelir vergisi ve kurumlar vergisinden muaftır. <p>Yürütme şirketi bu yasanın uygulanmasına ilişkin her türlü vergi, harç ve harçtan muaftır.</p> <p>Ar-Ge personelinin ve bu bölgelerde çalışan bu işlerle ilgili destek personelinin ücretleri 31.12.2023 tarihine kadar her türlü vergiden muaftır.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Bu bölgelerdeki araştırmacı, yazılım programcısı ve araştırma ve geliştirme personelinin bu bölgelerdeki maaşları 31.12.2023 tarihine kadar gelir vergisinden muaftır.

	<p>- 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Yasası'nın uygulanması kapsamında edinilen kazanımlar, teknoloji geliştirme bölgesinin icra şirketleri tarafından da 31.12.2023 tarihine kadar gelir veya kurumlar vergisinden muaf tutulmaktadır.</p> <p>Bu istisnalar aynı zamanda, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) - Teknoloji Araştırma Bölgesi Serbest Bölge Bölgesi İcra Şirketi'ne, bu bölgede faaliyet gösteren gelir ve kurumlar vergi mükelleflerine ve araştırmacı, yazılım programcısı ücretlerine de uygulanacaktır. ve bu bölgede çalışan araştırma ve geliştirme personeli.</p> <p>(Teknoloji Gelişen Bölgeler Hukuku Geçici Madde 2, Kurumlar Vergisi Genel Genelgesi 1)</p> <p>Teknoloji geliştiren bölgelerde iş yapan girişimcilerin kazanımlarının gelir veya kurumlar vergisinden muaf olduğu dönemde; Sadece bu bölgelerde ve sistem yönetimi, veri yönetimi, iş uygulamaları, sektörel, internet, mobil ve askeri kumanda kontrol uygulama yazılımı şeklinde üretilen teslim ve hizmetler de katma değer vergisine dahil değildir. (Katma Değer Vergisi Kanunu Geçici Madde 20)</p> <p>Organize sanayi veya teknoloji geliştirme bölgelerindeki taşınmaz malların tahsis veya dağıtım veya entegrasyon işlemleri vergiden muafır. (Vergi Kanunu a.59 / n)</p>
<p><u>H- SERBEST BÖLGELERDE UYGULANAN VERGİ TEŞVİKLERİ</u></p>	<p>3218 sayılı Serbest Bölge Kanunu'nun 3. maddesine göre:</p> <p>1- 06.02.2004 tarihinden önce ve bu tarihte kurulan serbest bölgelerde faaliyet gösterme ruhsatı bulunan mükellefler, bu bölgelerde elde ettikleri gelirleri, lisanslarında belirtilen süre ile sınırlı olarak gelir ve kurumlar vergisinden muaf tutulmaktadır.</p> <p>2- Tam üyelik tarihinin yıllık vergi dönemi bitimine kadar Avrupa Birliği'ne:</p> <p>a. Bu mamullerin satışından elde edilen serbest bölgelerde üretim yapan vergi mükelleflerinin gelirleri gelir vergisinden veya kurumlar vergisinden muafır.</p> <p>b. Serbest bölgelerde üretilen ürünlerin FOB maliyetinin% 85'ini ihraç eden vergi mükellefleri için çalışan personelin ücretleri gelir vergisinden muafır. Toplam satış tutarı% 85'in altında olduğu için vade tarihinde tahsil edilemeyen vergi, gecikme ücreti ile herhangi bir ceza olmadan tahsil edilir.</p> <p>Serbest bölgelerdeki faaliyetlerle ilgili tüm prosedürler ve yazılı belgeler damga vergisinden ve diğer vergilerden muafır.</p>
<p><u>I- ORGANİZE ENDÜSTRİYEL BÖLGELERDE UYGULANAN VERGİ TEŞVİKLERİ</u></p>	<p>1. Gelir Vergisi Stopajı Teşviki (5084 a.3, a.7 / s sayılı yasa ve 1 numaralı ve 2 numaralı yatırım ve istihdamı destekleme genel tebliği)</p> <p>2. İşveren Katkı Teşvik (5084, a.4, a.7 / h sayılı kanun)</p> <p>3. Ücretsiz Yatırım Yeri Ataması (5084 sayılı yasa, a.5)</p> <p>4. Enerji Desteği (5084 sayılı kanun, a.6, a.7 / s)</p> <p>5. Organize sanayi bölgelerinin tüzel kişiliği, 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu'nun uygulanmasına ilişkin her türlü vergi ve harçtan muafır.</p> <p>Su arıtma tesisi işleten bölgelerden atık su ücreti alınmamaktadır.</p> <p>(4562 sayılı kanun, a.21)</p> <p>1- Organize sanayi bölgelerinin kuruluşu için oluşturulan ekonomik varlıkların arsa ve işyeri teslimatları Katma Değer Vergisinden muafır (Katma Değer Vergisi Kanunu a.17 / 4-k)</p> <p>2- Kamu kurumları veya meslek kuruluşları tarafından gerçek ve tüzel kişilere sahip, bu yerlerin gereklerini yerine getirmek için tüm gelirlerini kullanarak, organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi sitelerinin altyapısını hazırlamak ve : Arazi, elektrik, gaz, buhar ve su kurumlar vergisinden muafır. (Kurumlar Vergisi Kanunu a.4 / n)</p> <p>3- Organize sanayi bölgelerindeki binalar inşaatlarının bitiminden sonraki 5 yıl boyunca emlak vergisi muafiyetinden yararlanır. (Emlak Vergisi Kanunu a.5 / f)</p> <p>4- Organize sanayi veya teknoloji geliştirme bölgelerindeki taşınmaz malların tahsis veya dağıtım veya entegrasyon işlemleri görevlerinden muafır. (Vergi Kanunu a.59 / n)</p>

	<p>5- Organize sanayi bölgelerinde, sanayilerde ve Küçük Zanaat Sitelerinde inşa edilen binalar ve tesisler İnşaat Görevinden muaftır ve doluluk belgesinin görevidir. (Belediye Gelirleri Kanunu a.80)</p>
<p><u>J- KREDİ SAĞLAYAN VERGİ, GÖREV VE ÜCRETLER</u></p>	<p>Bankalar, yurtdışındaki kredi kuruluşları ve uluslararası dernekler tarafından kullanılacak kredilerin alınması, güvence altına alınması, yeniden ödenmesi için yapılan belgeler ve bu kağıtların üzerindeki işaretler (kredi kullanımı hariç) damga vergisinden muaftır. (Damga Vergisi Kanunu Tablo numarası IV-23)</p> <p>Ayrıca;</p> <p>Kuruluş, birleşme, devralma, sermaye artırımı, anonim hisselerin bölünmesi ve tür değiştirilmesinden kaynaklanan işlemler, ortak komuta ve limited şirketler ile bankalar, yurtdışı kredi kuruluşları tarafından verilen kredilerin teminatı, teminatı, yeniden ödenmesi ve tahvilleri ile ilgili işlemler ve uluslararası kurumlar görevlere tabi tutulamaz (deneme görevleri hariç). (Vergi Kanunu a.123)</p> <p>Taşınır malların, taşınmaz ve maddi olmayan duran varlıkların leasing şirketine devredilmesi ve bu varlıkların leasing firması tarafından atanan firmaya devredilmesi ve bu transferlerle ilgili ipotek işlemleri vergiden muaf tutulur.</p> <p>Görevlere ilişkin istisnalar, “adli görevlerden” biri olan “keşif vergisine” ve “icra ve iflas görevlerinden” biri olan “el koyma, teslim ve satış vergisine” uygulanamaz. (Vergi Kanunu a.123)</p>
<p><u>K- YATIRIM VE İSTİHDAMIN ARTIRILMASI İÇİN VERGİ TEŞVİKLERİ</u></p>	<p>1. Gelir Vergisi Stopajı Teşviki</p> <p>Yeni işe alım nedeniyle değerlendirilen gelir vergisi tutarı, işverenin vergi stopaj beyannamesi ile iptal edildiğinden, istihdam üzerindeki yük azaltılmıştır. (5084 a.2, a.3 sayılı yasa, 1 numaralı ve 2 numaralı yatırım ve istihdama genel destek tebliği)</p> <p>31/12/2004 tarihine kadar tamamlanan yatırımların 5084 sayılı 3. Maddesinde Kanun'da belirtilen gelir vergisi stopajı 31/12/2009 tarihinde sona ermektedir.</p> <p>Öte yandan, 5084 sayılı Kanunun 7 / s maddesine göre, bu kanunda belirtilen illerdeki yeni yatırımlar nedeniyle teşvik vergisi stopajından yararlanma süresi aşağıdaki gibi uygulanır:</p> <ul style="list-style-type: none"> · 01/01 / 2005-31 / 12/2007 tarihleri arasında tamamlanan yatırımların tamamlanma tarihinden itibaren 5 yıl · 01/01 / 2008-31 / 12/2008 tarihleri arasında tamamlanan yatırımların tamamlanma tarihinden itibaren 4 yıl · 01/01 / 2009-31 / 12/2009 tarihleri arasında tamamlanan yatırımların tamamlanma tarihinden itibaren 3 yıl <p>Ayrıca, Çanakkale iline bağlı Bozcada ve Gökçeada'daki işletmeler; Bu maddede belirtilen koşulları yerine getirmeleri durumunda 04.04.2007 tarihinden itibaren beş yıl boyunca (4/4/2012 tarihine kadar) 5084 sayılı Kanun'da belirtilen gelir vergisi stopajı teşvikinden yararlanacaktır. (03/03/2010 tarihli ve 2010-2 sayılı Yatırım ve İstihdam Genelgesi için Teşvik Belgesi)</p> <p>2. Sigorta Primi Teşvikine İşveren Katkıları</p> <p>İşveren, teşvik kapsamındaki illerde gelir veya kurumlar vergisi mükellefleri tarafından istihdam edilen yeni işe alınan işçiler için 506 ncı madde ve 72 sayılı kanuna göre primler için gelirler bazında değerlendirilen sigorta primlerine katkısı kanun, kısmen veya tamamen Hazine tarafından ödenir. (5084 sayılı kanun, a.4)</p> <p>3. Serbest Yatırım Yeri Tahsisi</p> <p>Arazi veya arazi Hazine'ye aittir, ek bütçeli kurumlar, belediyeler veya il idareleri devredilecek veya yasada belirtilen illerde yatırım yapan asgari veya 30 çalışmanı olan kişilere doluluk belgesi verilecektir. (5084 sayılı yasa, a.5)</p> <p>4. Enerji Desteği</p> <p>Hayvancılık (balıkçılık ürünleri ve tavuk yetiştiriciliği dahil), sera, sertifikalı tohum yetiştiriciliği ve soğuk hava depoları ile ilgili illerde 01/04 / 2005-31 / 12/2008 arasında yapılan yatırımların% 20'si çalışanlar ve en az 30 çalışmanı olan imalat, madencilik, turizm, eğitim veya sağlık konaklama birimleri Hazine tarafından ödenmektedir. (5084 sayılı kanun, a.6)</p> <p>5. ÖTV Vergi Desteği</p>

	<p>31/12/2012 tarihine kadar Ek I'deki Liste Tablo (A) 'daki Ek A Listesinde belirtilen malların teslimi, tüketim vergisinden muaf tutulur:</p> <ul style="list-style-type: none"> · 2710.19.61.00.11, 2710.19.63.00.11, 2710.19.65.00.11 ve 2710.19.69.00.11 TCTT (Türk Gümrük Tarifesi Kodu) elektrik üretiminde kullanılmak üzere teslim edilen numaralı mallar.
<u>L- KÜLTÜREL YATIRIM VE İŞLETMELER İÇİN VERGİ TEŞVİKLERİ</u>	<p>1. Gelir Vergisi Stopajı İndirimi: Kurumlar Vergisi Mükellefi Bu yasa kapsamında lisans sahibi yatırımcı veya girişimci, yatırım aşamasında gelir vergisinin% 50'sini 3 yıldan uzun, gelir vergisinin% 25'ini ise tahakkuk eden vergiden 7 yıldan daha kısa süre içinde kesebilir. Sadece lisanslı yatırımda veya işletmede çalışacak olan işçi ücretleri için idareye verilen aylık sigorta bordrolarına dayanarak stopaj iadelerinde. (5225 sayılı kanun, a.5 / b)</p> <p>2. Taşınmaz Malların Tahsisi: Kültür ve Turizm Bakanlığı, bu yasa kapsamında kültürel yatırım ve girişimcilere taşınmaz mal tahsis etme yetkisine sahiptir. (5225 sayılı kanun. / 5a)</p> <p>3. Sigorta Primi'ne İşveren Katkılarında Kesinti: Kurumlar Vergisi Mükellefi Bu yasa kapsamında lisans sahibi yatırımcı veya girişimci, yatırım aşamasında işveren katkısının% 50'sini 3 yıldan uzun, işveren katkısının% 25'ini 7 yıldan uzun olmayan bir süre içinde ödeyecektir. Yalnızca lisanslı yatırımda veya işletmede çalışacak olan işçi ücretleri için idareye verilen aylık sigorta bordrosuna dayanan hazine. Sosyal Sigortalar Kanunu'nun 72 ve 73 üncü maddesi uyarınca (5225 sayılı kanun, a.5 / c)</p> <p>4. Su Maliyeti İndirim ve Enerji Desteği: Kültürel yatırımlar ve işletmeler, su fiyatlarını bölgenin en düşük tarifesine öderler. Bu yatırımın veya işletmenin elektrik ve doğal gaz maliyetlerinin% 20'si Hazine tarafından 5 yıl boyunca ödenmektedir. (5225, a.5 / d sayılı yasa)</p> <p>5. Yabancı Personel veya Sanatçı İstihdam Etme Becerisi: Yabancı uzman personel veya sanatçılar, lisanslı yatırımlarda veya işletmelerde, Kültür ve Turizm Bakanlığı görüşüne göre, personelin% 10'undan fazla olmamak kaydıyla ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının izniyle kullanılabilir. (5225, a.5 / e sayılı yasa)</p> <p>6. Hafta Sonları veya Resmi Tatillerde Çalışabilme: Lisanslı işletmeler ve lisans kapsamındaki diğer birimler, hafta sonları veya resmi tatillerde lisansta belirtilen çalışma saatlerinde çalışmalarına devam edebilir. Lisanslı bir yatırımın veya işletmenin bakanlığın izniyle verilmesi, bu yasanın teşvik edici ve kesinti hükümlerinden de yararlanır (5225 sayılı kanun, a.5 / f)</p> <p>7. Emlak Vergisinde Muafiyet: Turizm Endüstrisi Kanununun Teşvik Edilmesi Kapsamında Turizm İşletmesi Belgesine Sahip Gelir ve Kurumlar Vergisi Mükelleflerine Ait Turizm Sektörü Kanunlarının Teşvik Edilmesinde Belirtilen Amaçlar İçin Ayrılan Binalar, aşağıdaki tarihten sonra beş yıl süreyle vergiden muaf tutulur. Mevcut bir binanın bu amaçla tahsis edilmesi durumunda, bir binanın inşaat yılı veya turizm işletmesi olarak belgelendirme tarihi. (Emlak Vergisi Kanunu a.5 / b)</p>
<u>M- KURUMSAL VERGİ</u>	<p>1- Kurumlar Vergisi Kanunu Kapsamında İndirilen Kurumlar Vergisi Uygulaması Madde 32 / a Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 32 / a maddesi kapsamında düşülen kurumlar vergisi uygulamasının amacı, tasarrufları katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirmek, üretim ve istihdamı artırmak, uluslararası rekabeti artırmak için büyük ölçekli yatırımları teşvik etmektir. Doğrudan yabancı yatırımları artırmak, bölgeler arası çeşitlendirmeleri azaltmak ve kalkınma planları ve yıllık programlarla öngörülen amaçlara uygun olarak araştırma ve geliştirme faaliyetlerini desteklemek. İndirilen kurumlar vergisi, Ekonomi Bakanlığı tarafından verilen teşvik belgesine sahip olan yatırımlar için daha düşük vergilendirmeyi öngörmektedir. Bölgesel ve büyük ölçekli yatırımlara 15.06.2012 tarih ve 2012/3305 sayılı "Yatırımlarda Devlet Yardımlarına İlişkin Kararname" de belirtilen vergi indirimleri uygulanır. Kararnameye göre:</p> <ul style="list-style-type: none"> · İndirilen vergi, indirilen kurumlar vergisi veya gelir vergisi tutarı yatırım katkı tutarına ulaşıncaya kadar uygulanır.

	<p>· Yatırım tamamen veya kısmen faaliyete geçtikten sonra devredildiyse, atanan devir tarihine kadar düşülen vergi oranından yararlanmaya devam eder ve devralan kalan miktar için devir tarihinden itibaren indirilen vergi oranından yararlanmaya başlar.</p> <p>2- Kurumlar Vergisi Kanunu Kapsamında Teşvik Yapay Madde 4</p> <p>Tekstil, hazır giyim, deri ve deri üretimi ile uğraşan üretim tesislerini yalnızca Bakanlar Kurulu tarafından 31 / 12'ye kadar belirtilen illere devreten vergi mükelleflerinin gelirine% 75 indirimli uygulanır. / 2010 ve en az 50 personel istihdam ediyor. İndirimli fiyat, transfer tarihinin bütçe yılını takip eden beş yıl için uygulanır. Gelir vergisi mükellefleri de bu teşvikten faydalanacaktır.</p>
<u>N- ÇALIŞANLARIN GELİR VERGİSİNE DEVLET YARDIMLARI</u>	Ekonomi Bakanlığı tarafından verilen yatırım teşvik belgeleri kapsamında, Bakanlar Kurulu tarafından istatistiki bölgesel birim sınıflandırmalarına göre belirlenen illerde 31/12/2023 tarihine kadar yapılan yatırımlarda, kişi başına düşen milli gelir veya sosyoekonomik gelişme düzeyi ; 16 yaşın üzerindeki çalışanlara teşvik belgelerinde öngörüldüğü gibi uygulanan asgari ücretin brüt ücret tutarı üzerinden hesaplanan gelir vergisi, yatırımın başlamasından sonraki 10 yıl boyunca stopaj beyannamesinden tamamen veya kısmen iptal edilir.
<u>O- 4990 SAYILI TÜRK ULUSLARARASI GEMİ KAYITLARININ YASALARI VE 491 SAYILI KARAR HUKUKUNDA YASA DEĞİŞTİRİLEN YASA</u>	Türk Uluslararası Gemi Siciline kayıtlı olan gemi ve yatların transferinden veya işletilmesinden elde edilen gelirler gelir ve kurumlar vergisi ve fonlarından muaftır. (4490 - 12 sayılı Kanun, Kurumlar Vergisi Genel Tebliği 1) Türk Uluslararası Gemi Siciline kayıtlı olan gemi ve yatların alım, satım, ipotek, sicil, kredi, sevkiyat anlaşmaları damga vergisi, resim, banka ve sigorta vergisi ve fonlarından muaftır. Türk Uluslararası Gemi Siciline kayıtlı gemi ve yatlarda çalışan personelin ücretleri gelir vergisi ve fonlarından muaftır.
<u>P- İNDİRİMLİ İNCELEME VERGİSİ</u>	Pek çok kaleme özel tüketim vergisi indirilmeri uygulanmaktadır.

Yatırım Destekleme Başkanlığı'nın⁴⁴ internet sayfasından anlaşıldığı kadarıyla yatırım bölgelerine göre de teşvikler değişebilmektedir. Buna göre, Türkiye'de üç farklı özel yatırım bölgesi var:

Teknoloji Geliştirme Bölgeleri - Teknoparklar

Teknoloji Geliştirme Bölgeleri (TGB), Ar-Ge faaliyetlerini desteklemek ve yüksek teknoloji alanlarına yatırım çekmek için tasarlanmış alanlardır. 63'ü operasyonel, 21'i onaylanmış ve hali hazırda yapım aşamasında olan 84 TGB vardır. TGB 'lerin Avantajları şu şekilde sıralanabilir:

- Yazılım geliştirme, Ar-Ge ve tasarım faaliyetlerinden elde edilen karlar 31 Aralık 2023 tarihine kadar gelir ve kurumlar vergisinden muaftır.
- Sadece TGB'lerde üretilen uygulama yazılımı satışları KDV'den 31 Aralık 2023'e kadar muaftır. Örnekler arasında sistem yönetimi, veri yönetimi, iş uygulamaları, farklı iş alanları, internet, cep telefonları ve askeri komuta ve kontrol sistemleri için yazılımlar bulunmaktadır.

⁴⁴ Geniş bilgi için bkz: www.invest.gov.tr

- Bölgede çalışan Ar-Ge, tasarım ve destek personeli için ücret 31 Aralık 2023 tarihine kadar tüm vergilerden muaf. Muafiyet kapsamındaki destek personeli sayısı, Ar-Ge'ye katılan toplam personel sayısının yüzde 10'unu aşamaz.
- TGB 'de yürütülen Ar-Ge projelerinin sonucuna dayanarak geliştirilen teknolojik ürünlerin üretimi için yatırımlar, işletmeciler tarafından uygun görüldüğü takdirde ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından izin veriliyorsa TGB 'de yapılabilir.
- Sosyal güvenlik primi işveren payının yüzde 50'si hükümet tarafından 31 Aralık 2023'e kadar ödenecek.
- Ar-Ge, tasarım ve yazılım geliştirme projeleri kapsamında ithal edilen ürünler için gümrük muafiyeti ve uygulanabilir belgeler için damga vergisi muafiyeti.

Organize Sanayi Bölgeleri

Organize Sanayi Bölgeleri (OIZ), şirketlerin kullanıma hazır altyapı ve sosyal tesislerle yatırımcı dostu bir ortamda faaliyet göstermesini sağlamak için tasarlanmıştır. OSB'lerde sağlanan mevcut altyapı, yollar, su, doğal gaz, elektrik, iletişim, atık arıtma ve diğer hizmetleri içermektedir. Türkiye genelinde 80 ilde, 234'ü halen faaliyette olan 331 OSB, geri kalan 97 OSB Türkiye genelinde inşa edilmektedir. OSB'lerin Avantajları şu şekilde sıralanabilmektedir. Türkiye'deki yatırım teşvik planına ek olarak (genel yatırım teşvikleri, bölgesel yatırım teşvikleri, büyük ölçekli yatırım teşvikleri, stratejik yatırım teşvikleri, istihdam teşvikleri, AR-GE desteği vb.), OSB'lerde faaliyet gösteren yatırımcılar aşağıdaki avantajlardan yararlanabilir:

- Arazi satın alımlarında KDV yok.
- Tesis inşaatının bitim tarihinden itibaren beş yıl boyunca emlak vergisinden muafiyet.
- Düşük su, doğal gaz ve telekomünikasyon maliyetleri.
- Arsaların birleştirilmesi ve / veya ayrılması durumunda vergi ödenmez.
- Tesisin yapımı ve kullanımı için belediye vergisinden muafiyet.
- OSB'nin belediye hizmetinden yararlanmaması durumunda, belediye vergisinden katı atık vergisi muafiyeti.

Serbest Bölgeler

Serbest bölgeler (SB), fiziksel olarak ülkenin siyasi sınırları içerisinde olmasına rağmen, gümrük bölgesi dışında sayılan özel yerlerdir. SB'ler, ihracata yönelik yatırımların sayısını artırmak için tasarlanmıştır. Gümrük alanında geçerli olan ticari, finansal ve ekonomik alanlarda yasal ve idari düzenlemeler SB'lerde uygulanmaz veya kısmen uygulanır. Türkiye'de AB ve Orta Doğu pazarlarına yakın, 18'i aktif, 1'i kuruluş aşamasında olan toplam 19 Serbest Bölge bulunmaktadır. SB'ler, Akdeniz, Ege Denizi ve Karadeniz limanları aracılığıyla uluslararası ticaret yollarına kolay erişim sağlayan noktalarda stratejik bir konuma sahiptir. SB'lerin Avantajları şu şekilde sıralanabilmektedir.

- Gümrük vergileri ve diğer çeşitli vergilerden% 100 muafiyet.
- İmalat şirketleri için kurumlar vergisinden% 100 muafiyet.

- Katma değer vergisinden (KDV) ve özel tüketim vergisinden% 100 muafiyet.
- Uygulanabilir belgeler için damga vergisinden% 100 muafiyet.
- Emlak vergisinden% 100 muafiyet.
- SB'lerde ihracata yönelik olmaları şartıyla, belirli lojistik hizmetlerin% 100 geliri ve kurumlar vergisi muafiyeti.
- Çalışanların ücretlerinde gelir vergisinden% 100 muafiyet (FZ'lerde ürettikleri malların FOB değerinin en az% 85'ini ihraç eden şirketler için).
- Mallar sınırsız bir süre için SB'lerde kalabilir.
- Şirketler, kısıtlama olmaksızın SB'lerden yurt dışına ve Türkiye'ye kar transferinde serbesttir.
- Mülk edinme ve satma işleminde tapu harçından muafiyet.
- İnşaat, tasarım, yerleşim ve onay süreçlerinde KDV muafiyeti.
- Hazır altyapı KDV ve diğer vergilerden muaftır.
- İkinci el, kullanılmış makineler için ithalat izni.

KALKINMA AJANSI DESTEKLERİ

Kalkınma Ajanslarının verdikleri destekler doğrudan teşvik olarak gösterilmese de aslında niteliği itibariyle kamu kaynağıyla belirli amaçlara göre verilen teşvik uygulamalarından ayrılamazlar. Salt kamusal amaçlar olan üretim ve istihdamın artırılması, yatırım ekosisteminin iyileştirilmesi ihracat ve rekabetçiliğin artırılması gibi temel güdülere göre programlar dizayn edilerek bunlara uygun yapılan proje başvurularının ortak finansmanı söz konusu olmaktadır.

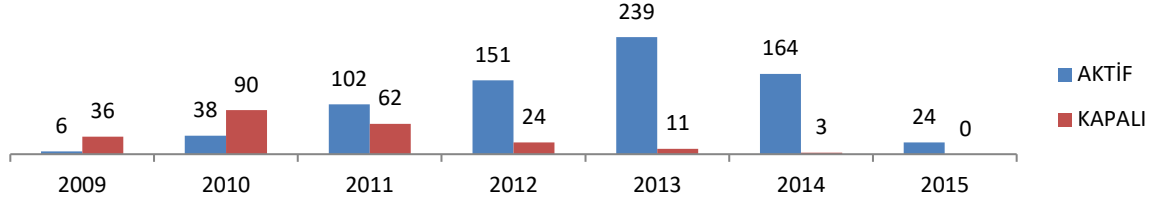
Kalkınma ajanslarına yapılan proje başvuruları ve istenilen hibe niceliksel ve niteliksel olarak artış eğilimindedir. Değerlendirmelerden olumlu puan alan kaliteli proje sayıları da sürekli artış gösterirken hepsini karşılayacak kadar mali kaynak bulunmadığı için özellikli olan ve daha çok ön plana çıkarılmak istenilen projeler desteklenebilmektedir.

Ankara Kalkınma Ajansı KAYS bilgi sistemi verilerinden anlaşıldığı kadarıyla, 2012 yılından beri toplam 304 proje 118.089.033 TL ile sözleşmeye bağlanmış ve bunların toplam bütçesi içerisinde 71.828.503 TL ödeme uygun görülmüştür. Dolayısıyla dört yıllık bir süre içerisinde 70 Milyon TL sadece mali destek programları üzerinden Ankara'da faaliyet yapan yararlanıcılara transfer edilmiştir. Ekosistem açısından düşünüldüğünde toplam ekonomi büyüklüğü içerisinde büyük bir pay olmayabilir belki ancak 304 ayrı projenin yapılması kamu, özel, üniversite, sivil toplum ve girişimcilerin ortaklaşa çalışmalar yürütmelerinin sağlanması tecrübe, bilgi birikimi, etkileşim ve hatalardan ders çıkarma açısından mutlaka çok önemli katkıları olduğu söylenebilir.

ANKARA İLİ TEŞVİK BELGESİ VERİLERİNİN ANALIZI

2015 yılı itibariyle 724 Aktif, 226 kapanan olmak üzere toplam 950 belge bulunmaktadır. Aşağıdaki grafikte belge sayıları ilgili yıla ait yeni alınan veya o yılda kapanan belge sayılarını

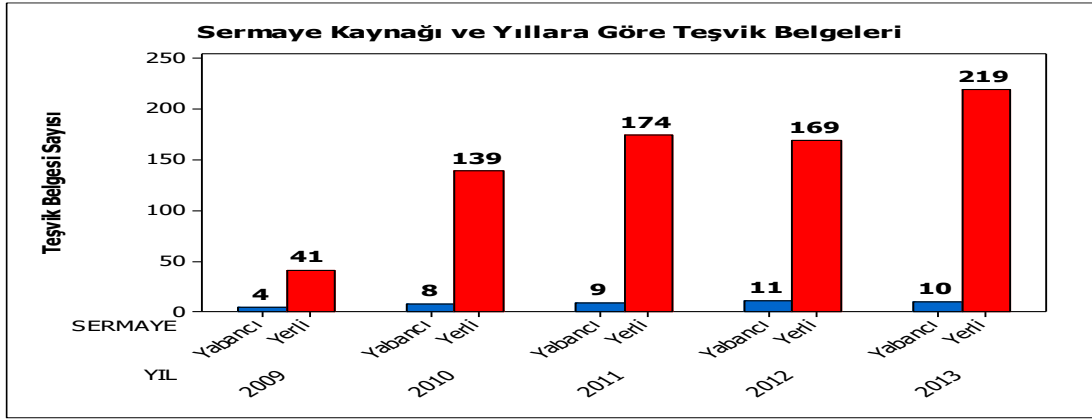
göstermektedir. Dikkat edildiğinde verilen teşviklerin özellikle 2013 yılında zirve yaptığı ve daha sonra ise tekrar azalma eğilimi içerisinde olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 2. Yıllara Göre Açık ve Kapalı Olan Teşvik Belgeleri

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı verileri (EB, 2016) kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 3. Sermaye Kaynağı ve Yıllara Göre Düzenlenen Yatırım Teşvik Belgesi Sayıları

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı verileri (EB, 2016) kullanılarak hazırlanmıştır.

Yukarıdaki Şekil 8'den anlaşıldığı gibi, yabancıların aldığı teşvik belgeleri yerlilere göre çok sınırlı düzeyde seyretmektedir. Aşağıdaki başlıklarda teşvik belgelerinin sektörel, ilçe bazında, yatırım cinsine, sabit yatırım tutarlarına, istihdama, harcama kalemleri ve finansal kaynak dağılımları sırasıyla incelenmektedir.

Teşvik Belgelerinin Ankara'da Sektörel Dağılımı

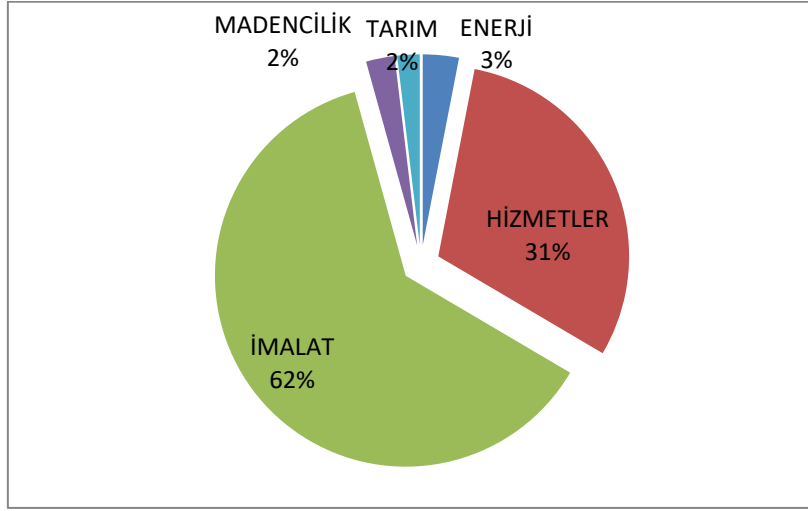
2009 – 2015 yılları arasındaki tüm teşvik belgelerinin sektörlere göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 1. Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı

	ENERJİ	HİZMETLER	İMALAT	MADENCİLİK	TARIM	TOPLAM
2009	0	10	31	1	0	42
2010	4	30	81	5	8	128
2011	9	42	107	2	4	164
2012	0	56	113	5	1	175
2013	7	80	153	7	3	250
2014	8	59	96	3	1	167
2015	1	12	10	0	1	24
TOPLAM	29	289	591	23	18	950

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı verileri (EB, 2016) kullanılarak hazırlanmıştır.

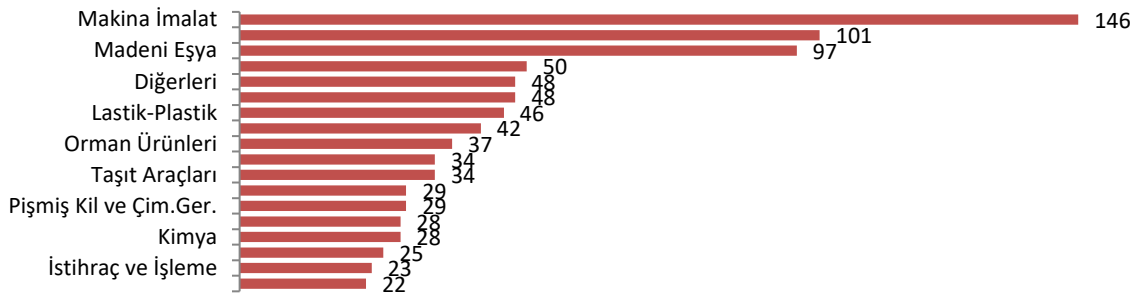
Görüldüğü gibi en fazla teşvik alınan sektör imalat sektörü olurken ikinci sırayı hizmetler sektörü almaktadır. En az teşvik alınan sektörün ise tarım olduğu görülmektedir. Alınan teşvik belgelerinin sayılarının sektörlere göre dağılımı oransal olarak aşağıdaki grafikte gösterilmektedir. İstatistiklerden de anlaşılacağı üzere, Ankara bir sanayi şehri profili çizmekte ve sanayi alanında gelecekte çok daha fazla bir potansiyel göstereceği anlaşılmaktadır. Çünkü yatırımcıların aldıkları teşvikler ekonomi ve bölge içerisinde ileride göstereceği performans ve yatırım geri dönüş katsayısı (ROI) dikkate alınmaktadır. İkinci olarak da hizmetler sektörünün giderek oransal olarak büyüme göstermesinden dolayı Ankara ekosisteminde favori olduğu söylenebilir.

Şekil 4. Sektörel Dağılım Oranları

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı verileri (EB, 2016) kullanılarak hazırlanmıştır.

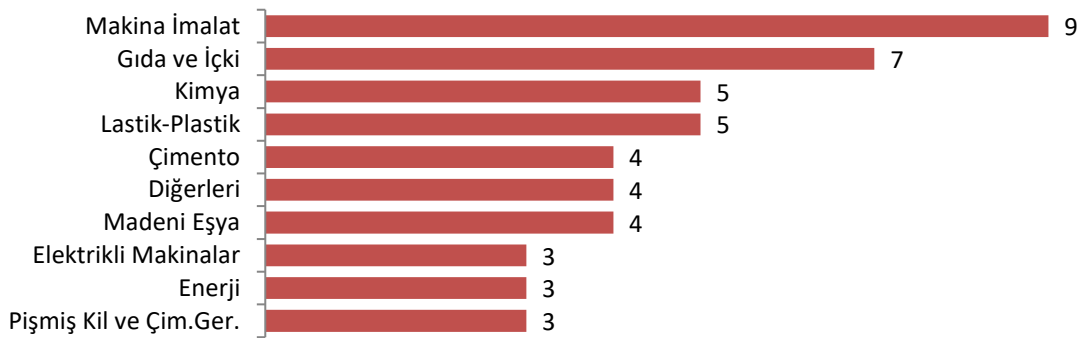
Alınan teşvik belgelerinin alt sektörlere göre sayıları oransal olarak aşağıdaki grafikte gösterilmektedir. Bu grafikte tüm belgelerin %91,26'sını oluşturan 867 belge gösterilmektedir. Diğer sektörlerde alınan 83 belge göreceli olarak çok az olmasından dolayı şekilde gösterilmemiştir. Aşağıdaki Şekil 5'de görüldüğü üzere OSTİM, İVEDİK, ŞAŞMAZ ve ANADOLU sanayi bölgeleriyle Ankara imalat sektöründe özellikle makine imalatı alt sektöründe gelecekte ciddi bir konuma erişebilir. Alt sektörlerde alınan teşvikler sonuçta ilgili olduğu sektörle ilgili yatırımcıların objektif eklentilerini ve ekosistem içerisinde keşfedilmiş potansiyelini göstermek noktasında dikkate alınması gereken bir gösterge olarak kabul edilebilir.

Şekil 5. Alt sektörlere göre teşvik belgeleri

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı verileri (EB, 2016) kullanılarak hazırlanmıştır.

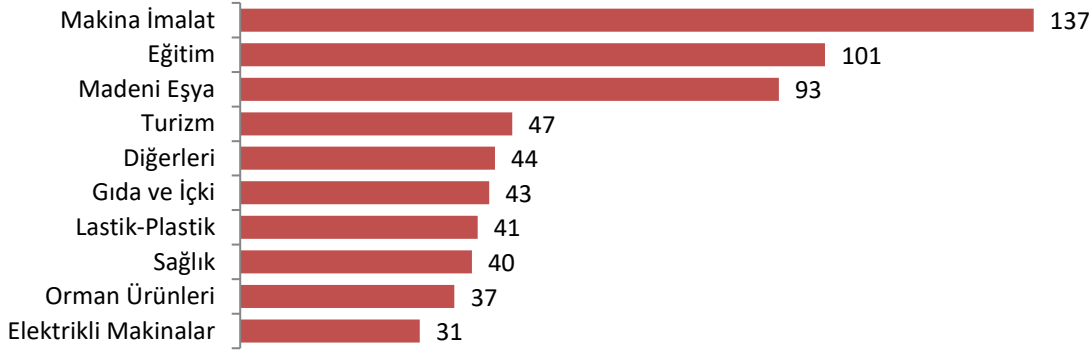
Yabancı sermayeli teşvik belgeleri arasında ilk 10 sektör sıralaması yapıldığında aşağıdaki grafik elde edilmektedir. Aşağıdaki Şekil 6'da görüldüğü üzere yerli yatırımcılar gibi yabancı yatırımcıların da Ankara ekosisteminde en öncelikli ilgisinin makine imalat sektörü olduğu söylenebilir.

Şekil 6. Yabancı sermaye teşvik belgelerinin sektörel dağılımı

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı verileri (EB, 2016) kullanılarak hazırlanmıştır.

Yerli sermayeli teşvik belgeleri arasında ilk 10 sektör sıralaması yapıldığında aşağıdaki grafik elde edilmektedir. Yukarıdaki Şekil 6 ile aşağıdaki Şekil 7 karşılaştırıldığında ortak tercih olan makine imalattan sonra ikinci olarak yabancı yatırımcılar gıda ve içki sektörünü tercih ederlerken yerli yatırımcılar daha çok eğitim sektörünü ardından madeni eşya sektörünü tercih etmişlerdir.

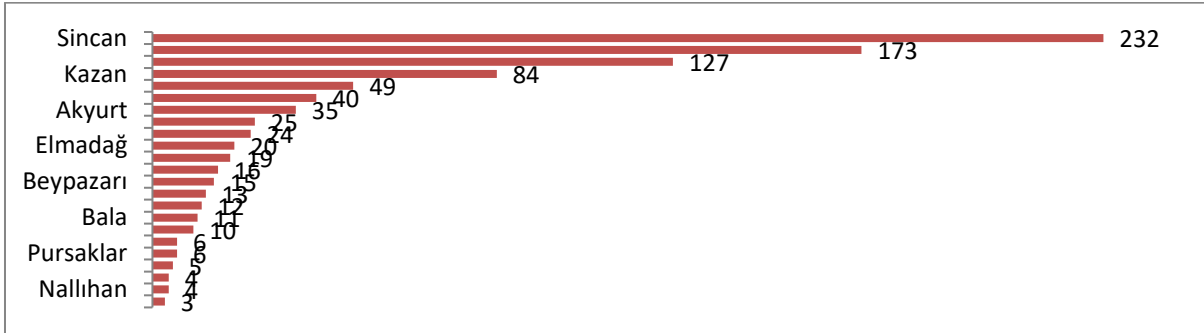

Şekil 7. Yerli Sermaye Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı verileri (EB, 2016) kullanılarak hazırlanmıştır.

Teşvik Belgelerinin Ankara İlçelerine Göre Dağılımı

İlçelere göre teşvik belgelerinin dağılımına baktığımızda, teşvik belgelerinin ağırlıklı olarak Ankara Merkez Bölgesi dahilindeki Altındağ, Çankaya, Etimesgut, Gölbaşı, Keçiören, Mamak, Pursaklar, Sincan ve Yenimahalle’de yoğunlaştığı görülmektedir. Dolayısıyla sayısal olarak teşvik belgelerinin %70’i bahsi geçen Merkez Bölgesi dahilinde verilmiştir.

Şekil 8. Ankara İlçelerine Göre Teşvik Belgelerinin Dağılımı

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı verileri (EB, 2016) kullanılarak hazırlanmıştır.

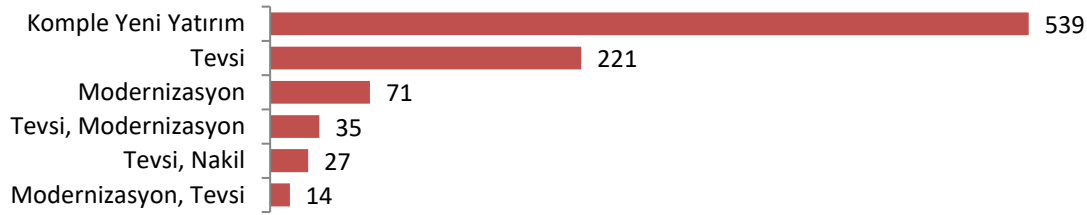
Ankara ilinde verilen teşvik belgelerinin %20’lik payına ise Ankara V. Alt Bölge kapsamındaki Kazan, Polatlı, Akyurt ve Elmadağ ilçeleri sahiptir. Bu bölgenin teşvik belgesi sayısında önemli bir yere sahip olmasının nedeni hali hazırda kurulu olan OSB’ler ve Ankara’nın sanayi üretimindeki en büyük firma merkezlerinin bulunması ve planlanan ve mevcut ulaşım altyapısıdır. Ayrıca Ankara Lojistik Üssü’nün Kazan’da bulunması ve yakın zamanda kurulacak olan Havacılık ve Uzay İhtisas OSB Kazan’ın ilerleyen yıllarda sıralamada daha yukarılarda yer alabileceğini göstermektedir.

Yatırımın Cinsine göre teşviklerin dağılımı

Düzenlenen teşvik belgelerinin yaklaşık %60lık kısmı komple yeni yatırımlara yöneliktir. Komple yeni yatırımlar, üretim kapasitesini ve istihdamı artırması açısından teşviklerin genel

amacına ulaştığı söylenebilir. Bunun yanında mevcut yatırımların genişlemesi için verilen teşvik belgesi oranı yaklaşık %23'tür. Bu da mevcut yatırımların küresel ölçekte rekabet gücüne ulaşabilmesi açısından önemli bir kaynak sağlamaktadır.

Yatırım teşvik belgeleri türlerine göre “Tevsi, Ürün Çeşitlendirme, Modernizasyon, Nakil, Entegrasyon, Tamamlama, Yenileme, Kalite Düzeltme, Komple Yeni Yatırım” olarak sınıflandırılmaktadır. Buna göre teşvik belgelerinin sayılarına göre %95,47'lik bölümünü oluşturanlar aşağıdaki grafikte gösterilen türlerdedir. Geri kalan %4,53'lük kısmı oluşturan belgeler diğer türlerde veya bunların birleşimlerini içerecek türlerde düzenlenmiştir.

Şekil 9. Yatırımların Türlerine Göre Teşvik Belgeleri Dağılımı

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı verileri (EB, 2016) kullanılarak hazırlanmıştır.

Teşvik belgeleri sermayenin kaynağına göre incelendiğinde dağılım aşağıdaki tabloda görülmektedir. Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Bakanlar Kurulu tarafından alınan en son karar kapsamındaki 2012 ve sonrası yıllarda yıllık ortalama 10 yabancı sermayeli belge alındığı görülmektedir.

Tablo 2. Sermaye Kaynaklarına Göre Teşvik Belgeleri

	Yabancı Sermaye	Yerli Sermaye	Toplam
2009	4	38	42
2010	8	120	128
2011	9	155	164
2012	12	163	175
2013	11	239	250
2014	12	155	167
2015	1	23	24
Toplam	57	893	950

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı verileri (EB, 2016) kullanılarak hazırlanmıştır.

Sabit Yatırım

2009 – 2015 yılları arasında teşvik belgelerinde öngörülen sabit yatırım tutarları incelendiğinde aşağıdaki tablo elde edilmiştir. Toplam değer ve belge başına ortalama sabit yatırım tutarları dikkate alındığında 2013 ile 2014 yıllarının önde geldiği anlaşılmaktadır. 2015 yılında ise birden bir azalma olduğu göze çarpmaktadır.

Tablo 3. Sabit Yatırım Tutarlarına Göre Teşvik Belgeleri

	Belge Başına (Ortalama) (Milyon TL)	Toplam (Milyon TL)
2009	8,17	342,99
2010	14,90	1.907,24
2011	7,63	1.252,03
2012	9,39	1.643,62
2013	20,15	5.037,93
2014	23,86	3.985,30
2015	6,95	166,89

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı verileri (EB, 2016) kullanılarak hazırlanmıştır.

Teşvik belgeleri için öngörülen ve tamamlanan sabit yatırım tutarı değerleri verisi olmadığı için her yatırımın öngörülenden ne kadar farklı sonuçlandığını analiz etmek güçtür. Ancak mevcut durumda teşvik belgesi başına yaklaşık 6 milyon TL tutarında yatırım yapıldığı, toplamda ise 1,35 milyar TL tutarında yatırımın tamamlandığı anlaşılmaktadır. Yaklaşık 13 milyar TL tutarındaki yatırım henüz tamamlanmamıştır.

Tablo 4. Tamamlanma Durumlarına Göre Teşvik Belgeleri

	Ortalama (Milyon TL)	Toplam (Milyon TL)
AKTİF	17,94	12.989,13
KAPALI	5,96	1.346,87

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı verileri (EB, 2016) kullanılarak hazırlanmıştır.

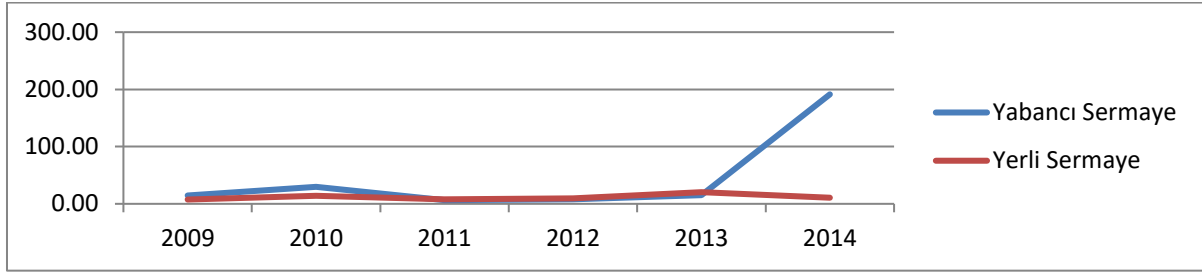
Sermaye türüne göre aktif ve kapalı durumdaki yatırım teşvik belgelerinin sabit yatırım tutarlarına ilişkin belge başına ortalama ve toplam değerleri aşağıdaki gibi elde edilmiştir.

Tablo 5. Sermaye Türlerine Göre Teşvik Belgelerinin Tamamlanma Durumları

Sermaye Türü	Belge Durumu	Ortalama (Milyon TL)	Toplam (Milyon TL)
Yabancı Sermaye	AKTİF	64,81	2.657,30
	KAPALI	16,01	256,16
Yerli Sermaye	AKTİF	15,13	10.331,83
	KAPALI	5,19	1.090,71

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı verileri (EB, 2016) kullanılarak hazırlanmıştır.

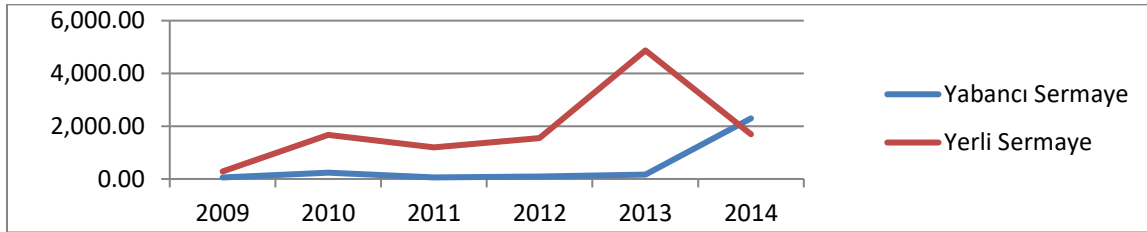
Belge başına ortalama sabit yatırım miktarları dikkate alındığında yabancı sermaye tarafında 2013 yılından sonra ciddi bir sıçrama görülürken yerli sermaye tarafında azalma olduğu gözlemlenmektedir. Bu da yabancıların artan oranda büyük ölçekli yatırımlara giriştiklerinin bir göstergesi olması bakımından önem arz etmektedir.

Şekil 20. Sermaye Kaynaklarından Belge Başına Ortalama Yatırım Miktarları (Milyon TL)

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı verileri (EB, 2016) kullanılarak hazırlanmıştır.

Toplam sabit yatırım açısından dikkate alındığında yerli sermaye tarafında 2013 yılında aşağıya doğru ciddi bir kırılma gözlemlenirken eşzamanlı olarak yabancı sermayede yukarıya doğru sıçrama gözlemlenmektedir.

Şekil 3. Sermaye Kaynaklarına Göre Toplam Yatırım Miktarları (Milyon TL)

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı verileri (EB, 2016) kullanılarak hazırlanmıştır.

Alt sektörler göre teşvik belgesi başına yapılan ortalama ve toplam sabit yatırım tutarı incelenmiş ve sektör bazında sıralama yapılmıştır. Elde edilen tablo aşağıdaki gibidir. Bu tabloda yapılan yatırımın sermayesine ilişkin bir sınıflandırma yapılmamış ve tüm teşvik belgeleri analize dâhil edilmiştir. Buna göre ortamala sabit sermaye miktarına göre en önce istihraç ve işleme sektörü gelirken toplam yatırım miktarına göre sağlık sektörü başı çekmektedir.

Tablo 6. Sektörlere Göre Ortalama ve Toplam Yatırım Miktarları Karşılaştırması

İlk 10 Sektör	Ortalama (Milyon TL)	İlk 10 Sektör	Toplam (Milyon TL)
İstihraç ve İşleme	105,34	Sağlık	2.665,00
Sağlık	63,45	İstihraç ve İşleme	2.422,86
Çimento	26,36	Makina İmalat	1.346,21
Cam	24,76	Diğerleri	1.038,53
Taşıt Araçları	22,21	Eğitim	811,68
Ulaştırma	21,69	Taşıt Araçları	755,05
Diğerleri	21,64	Turizm	712,90
Mesl.Bil.Ölç.Opt.Do.	17,61	Cam	544,67

Altyapı - Belediye Hizmetleri	16,98	Altyapı - Belediye Hizmetleri	475,41
Turizm	14,85	Enerji	412,47

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı verileri (EB, 2016) kullanılarak hazırlanmıştır.

Sabit yatırımın üst sektörlere göre dağılımı

Yukarıda sabit sermayenin alt sektörlere göre değerlendirmesi yapılmıştır. Aşağıdaki tabloda ise üst sektörlere dağılım görülmektedir. Görüldüğü gibi ortama yatırım miktarında madencilik sektörü birinci sıradayken toplam yatırımlarda hizmetler sektörü ön plana çıkmaktadır. Gene toplam yatırımda imalat sektörü ikinci sıradayken ortalama yatırım miktarında imalat sektörü son sırada gelmektedir. Bu da imalat sektöründe çok fazla teşvik belgesi alınmış olmasından kaynaklanmaktadır.

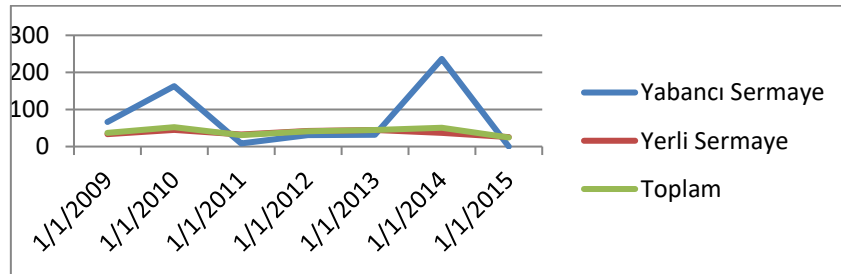
Tablo 7. Sabit Yatırımların Sektörel Dağılımları

Ana Sektörler	Ortalama (Milyon TL)	Toplam (Milyon TL)
Enerji	14,22	412,47
Hizmetler	20,98	6.063,20
İmalat	8,88	5.247,54
Madencilik	105,34	2.422,86
Tarım	10,55	189,94

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı verileri (EB, 2016) kullanılarak hazırlanmıştır.

İstihdam

Alınan teşvik belgesi başına öngörülen ortalama istihdam incelendiğinde aşağıdaki şekil elde edilmektedir. Teşvik başına ortalama istihdam verisine göre yabancı sermaye yatırımlarında 2010 ve 2014 yıllarında istihdamda ciddi bir artış yaşandığı görülmektedir. Ancak toplam ortalama üzerinden gidildiğinde yaklaşık olarak 40-50 kişilik bant aralığında değişkenlik gösterdiği söylenebilir.

Şekil 42. Teşvik Belgelerine Göre Ortama İstihdam Miktarları

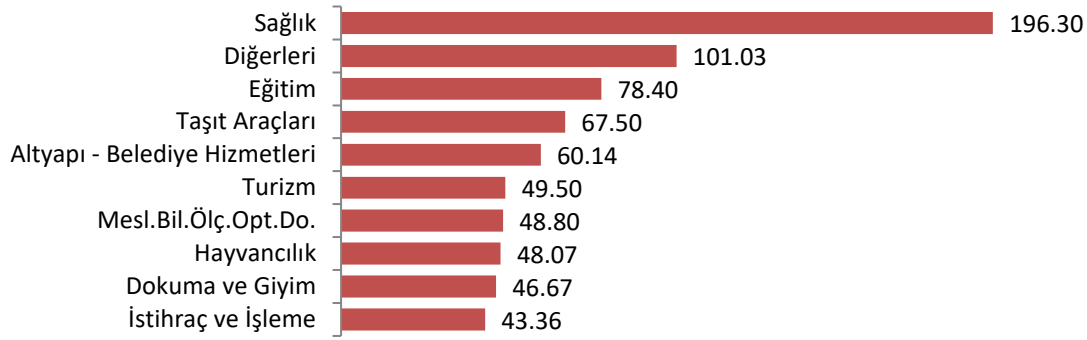
Kaynak: Ekonomi Bakanlığı verileri (EB, 2016) kullanılarak hazırlanmıştır.

Toplam sabit yatırımın teşvik belgelerine göre yıllara göre değişimiyle, ortalama istihdam rakamlarının değişimi benzerlik göstermektedir. İstihdam yaratma maliyetinin en düşük emek yoğun sektörler olan madencilik ve tarım sektörlerinde olduğu bilinmektedir. Bir kişiye

istihdam yaratma maliyeti teknoloji yoğun sektörlere yapılan yatırımlarda yükselme eğilimi göstermektedir. Yatırım türlerine göre bakıldığında Ankara'nın istihdam yaratma maliyeti diğer sektörler göre daha düşük olan imalat sektörüne yoğunlaştığı gözükmektedir. 2011 yılında tespit edilen düşük ortalama istihdam sayısına bakılarak, 2009 yılında teknoloji yoğunluklu yatırımların gerçekleşme eğiliminde olduğu söylenebilir.

Genel teşvik sisteminde gerçekleşen yeni düzenleme ile teknolojik yatırımların 5. bölgede değerlendirilmesi, teknoloji yoğun yatırımların bir kişilik istihdam oluşturma maliyetinin yüksek olması nedeniyle daha az istihdam ve katma değer sağlama sorununu ortadan kaldırarak, firmaların küresel rekabet gücünü artırabilecektir.

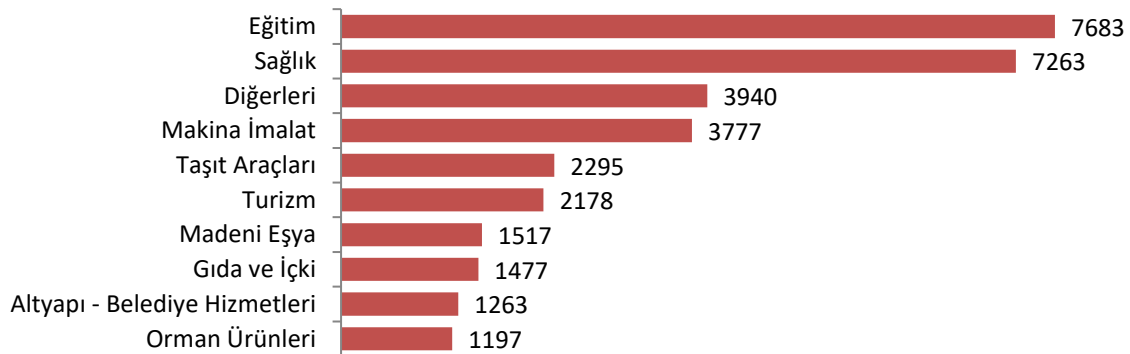
Belge başına öngörülen ortalama istihdam sıralamasında ilk 10 sektör aşağıdaki gibi elde edilmiştir. Görüldüğü gibi ortalama istihdamda en fazla katkıda bulunan sektör sağlık sektörü olarak tespit edilmektedir.

Şekil 5. Teşvik Belgelerine Göre Sağlanan Ortalama İstihdamda Sektörel Sıralama

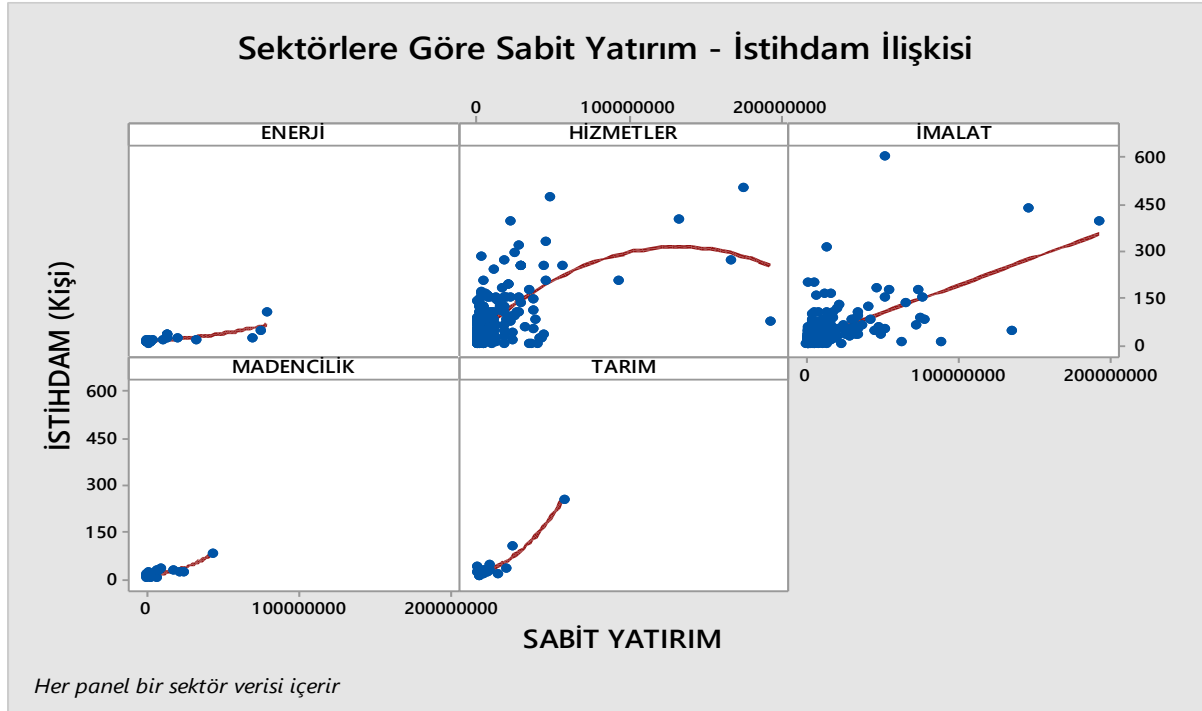
Kaynak: Ekonomi Bakanlığı verileri (EB, 2016) kullanılarak hazırlanmıştır.

Belge başına öngörülen toplam istihdam sıralamasında ilk 10 sektör aşağıdaki gibi elde edilmiştir. Ortalama istihdamda birinci sırada sağlık sektörü yer alırken toplam istihdamda eğitim sektörü önde gelmektedir.

Şekil 6. Teşvik Belgelerine Göre Sağlanan Toplam İstihdamda Sektörel Sıralama

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı verileri (EB, 2016) kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 7. Verilen Teşvik Belgelerinin Sektörlerine Göre Sabit Yatırım ve İstihdam İlişkileri

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı verileri (EB, 2016) kullanılarak hazırlanmıştır.

Yukarıdaki şekil 15'den anlaşıldığı üzere, her sektörde yatırımla istihdam ilişkisi değişmektedir. Enerji sektöründe birim sabit yatırım azalan bir oranda birim istihdamda artışa neden olurken, hizmetler sektöründe artan oranda arttıktan sonra belirli bir düzeyden sonra azalma eğilimi göstermektedir. İmalat, madencilik ve tarım sektörü de birim sabit yatırımlara sürekli doğrusal oranlı bir istihdam artışı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bunlar içerisinde en fazla istihdama yol açan sektörün tarım sektörü olduğu anlaşılmaktadır. Belirli bir düzeyden sonra istihdamda azalma gösteren sektör de tek başına hizmetler sektörü olarak kendisini göstermektedir. Bunun yanı sıra, teşvik ve destek mekanizmalarının belirlenmesinde doğrudan yabancı ülkelerden esinlenme şeklinde değil, doğrudan reel sektör ile ekosisteme hizmet etmesi, paydaş ihtiyaçlarını karşılıyor olması ve kaynak dağılımındaki dengeleri gözetmesi gerekir. Türkiye'de teşviklerin bölgesel ekonomik büyüme üzerindeki etkileri üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda elde edilen ampirik bulgular, teşviklerin bölgesel düzeyde GSYİH üzerindeki etkisinin pozitif olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre, bir ilde yatırım teşvikleri arttıkça hem GSYİH hem de kişi başına gelir artmaktadır (Yavan, 2011, s. 97).

SONUÇ

Etkili ve verimli finansman, bir işi başlatmak, sürdürmek ve büyütmek için çok önemlidir. Yerel işletmeler için sermaye piyasalarına erişimi artırma çabaları canlı bir ekonomiyi beslerken, büyük ölçekli yatırımları finanse etmek için devlet programları yatırımlara teşvik ediyor. Her seviyedeki ekonomik kalkınma ajansları bunu gerçekleştirmekte ve bu programları ekonomik kalkınma stratejilerine dahil etmektedir. Vergi teşviklerinden farklı olarak, işletmeler kredi programları için anaparayı ödediğinde veya sermaye programlarında başarılı bir şekilde çıktıklarında, finansman destek programlarını politika yapımcılar için cazip hale getirdiklerinde, program fonları yeniden yatırılabilir. Ancak Türkiye’de daha çok doğrudan hibe şeklindeki uygulamalar ana akımı teşkil etmektedir.

Ülke genelindeki politika yapımcılar ile planlama ve programlama ajansları, nihai olarak yerel halkın iş beklentilerini ve gelirini artırmak amacıyla şirketleri bölgelerinde veya toplumlarında yer bulmaya veya genişletmeye teşvik etmek için vergi kredileri ve muafiyetler gibi ekonomik kalkınma teşviklerini kullanmakta ve bazen doğrudan hibe mekanizmalarını da işletmektedirler. Bu programların ekonomi ve hükümet bütçeleri üzerinde bir dizi olumlu ve olumsuz etkisi vardır. Kurgulama aşamasında politikanın veya teşvik programının toplumsal maliyete değip değmediğini belirlemek için incelenmesi gereken etkiler maliyet, hedef, tasarım ve ekonomik koşullar olarak dikkate alınabilir:

- **Maliyetler:** Politika yapımcılar, bir teşvikin net bütçe maliyetini ve bunun nasıl ödeneceğini hesaba katmalıdır. Beklenen faydaların toplumsal maliyetlerle karşılaştırılması gerekir. Normal olarak piyasa koşullarında meydana gelecek rekabetle elde edilebilecek alanlarda alt yapıya yönelik teşvik mekanizmaları daha önem arz etmektedir.
- **Hedefler:** Bir teşvikin ekonomik etkileri, kısmen alıcıların ihracatçı, yüksek katma değerli şirketler, uluslararası aktörler veya yerel olarak sahip olunan işletmeler olup olmadığını alan şirketlerin özelliklerine bağlıdır. Hedef olarak oluşturulacak pastadan kimlerin yararlandığı, yerli ve milli sektörlerin nasıl etkilendiğini dikkate almak gerekir.
- **Tasarım:** Etkiler, işletmelerin teşvikleri ne zaman aldıklarına ve programın işletmelerin büyümenin önündeki pratik engelleri aşmasına yardımcı olup olmadığına bağlı olarak değişebilir. Uygulanacak kontrol mekanizması ve etki analizi süreçlerinin ve sorumlularının da tayin edilmesi gerekir.
- **Ekosistem:** Teşviklerin kapsamlı değerlendirmelerinin, yerel ekonominin küresel rekabete karşı pozitif mücadele edip etmediği ve konut arzının ek nüfusa uyum sağlamak için kolayca genişleyip genişleyemeyeceği de dâhil olmak üzere, etkilerin ekonomi durumuna göre nasıl değişebileceğini dikkate alması gerekir.

Politika yapımcılar ve hükümet yetkilileri teşviklerini değerlendirirken, bu faktörlerin maliyetlerini ve faydalarını nasıl etkilediğini dikkatle değerlendirmelidirler. Ekonomik kalkınma hedefleri için daha popüler olan hibe programlarından bazıları, ürün geliştirme ve

pazarlamaya sahip küçük şirketlere veya teknoloji ticarileştirmeye sahip patent sahiplerine, gelecek vaat eden şirketleri özel finansman sağlayacak şekilde konumlandırmada yardımcı olur. Kamu parasını özel amaçlar için yönlendiren herhangi bir programda olduğu gibi, yeterli izleme ve özen gösterilmesi gerekmektedir. Devletin, bir kısmına sahip olmak veya teminat vermek yerine kredileri garanti ettiği programlar, rezervlerin temerrüde düşme durumlarını geri almak için yetersiz kaldığı ve devlet gelirine yapılan sürpriz çağrılarının yetersiz kalmaması için sürekli izlenmelidir.

Bir işletmenin başarılı bir şekilde genişlemesine veya yerini değiştirmesine neden olan ekonomik kalkınma teşviki, yerel sakinlere iş beklentilerini ve sonuç olarak gelirlerini artırarak fayda sağlayabilir. Ancak teşviklerin, gelecekteki vazgeçilen gelir, devlet hizmetlerine olan talebin artması ve ekonomi genelinde istenmeyen olumsuz etkiler şeklinde maliyetleri olabilir. Faydaların bu maliyetlerden daha ağır basması, birçok faktöre bağlıdır. Bu yukarıda yapılan analiz ve tespitlerden sonra aşağıdaki önerilerde bulunmak mümkündür:

1. Teşvik ve hibelerde üretime ağırlık vermek ve katma değeri yüksek ürünler üretilmesinin teşvik edilmesi önem taşımaktadır. Ayrıca, teşviklerin programlarının birbirini olumsuz etkilememesi önemlidir. Dolayısıyla yasal düzenlemeler teşvikler arası etkileşimler göz önünde bulundurularak yapılmalıdır (Karataş, 2016).
2. Teşvik uygulamalarının KOSGEB, Kalkınma Ajansları, il ticaret odalarının uyguladığı hibe ve teşvik programları ile bütünlük içinde devreye sokulması belirlenen hedefler doğrultusunda verimliliği daha da arttıracaktır (Akdeve & Karagöl, 2013, s. 348).
3. Önceki teşvik uygulamalarının sonuçları incelendiğinde özellikle az gelişmiş bölge kapsamında yer alan illerde yatırımlar için altyapının oluşması, yatırımları kolaylaştıracak duble yol, organize sanayi bölgeleri ve enerji temini gibi etmenlerin bulunması yeni yatırım uygulaması için bu bölgelerde olumlu neticeler doğuracaktır (Akdeve & Karagöl, 2013, s. 348).
4. Yürürlükteki teşvik programlarının faydalanma şartlarının kolaylaştırılması ve tüm teşvik programlarının e-Bildirge altında toplanarak otomasyon sistemine geçilmesi fayda sağlayacaktır.
5. İstihdam artışındaki en büyük etkisinden dolayı Ankara özelinde en fazla teşvik ve desteğinyenilikçi tarım sektörü, ağır sanayi ve savunma sanayisine verilmesi gerektiği söylenebilir.
6. Politika yapıcılar iyi gelişmiş politika paketleri oluşturduklarında, yenilik politikalarını ancak bir yenilik ortamının istikrarını güvence altına almak için nadiren değiştirmeleri gerekir.
7. Politika yapıcı, yenilikçiler ve girişimciler için politikalar ve politika oluşturmayı şeffaf hale getirmelidir. Açık ve istikrarlı bir inovasyon politikası, inovatif aktiviteyi teşvik etmek için çok önemlidir. “Kazan-kazan” durumları belirsiz bir ortamda mümkün değildir. Bir politika hem politika yapıcılar hem de inovatif girişimciler için “oyun” kurallarına belirli bir süre boyunca bağlılıkları açısından “bağlayıcı” olmalıdır. Bir inovasyon politikası

ulusal düzeyde açıksa, bölgeler ve şehirler etkili politikalar geliştirebilir ve ulusal inovasyon politika oluşturma bağlamına dayalı inovasyon stratejileri faydalı sonuçlar doğurabilirler.

KAYNAKLAR

- Akdeve, E., & Karagöl, E. T. (2013). Geçmişten Günümüze Türkiye’de Teşvikler Ve Ülke Uygulamaları . *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 330-351.
- Andersen, B., Samset, K. and Welde, M. (2016), “*Low estimates – high stakes: underestimation of costs at the front-end of projects*”, *International Journal of Managing Projects in Business*, Vol. 9 No. 1, pp. 171-193.
- Aykin, H., Arslanbaş, M., Dere, A., ÖzçelİK, A., Boyali, C., Cecelİ, F., . . . Özkiliñç, M. A. (2014). *Kalkınma Ajansları İnceleme ve Araştırma Raporu (Hizmete Özel)*. Ankara: Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu, <http://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/20140130-2014-03.PDF>.
- Bartik, T. J. 2018. "Who Benefits From Economic Development Incentives? How Incentive Effects on Local Incomes and the Income Distribution Vary with Different Assumptions about Incentive Policy and the Local Economy." Upjohn Institute Technical Report No. 18-034. Kalamazoo, MI: W.E. Upjohn Institute for Employment Research. <https://doi.org/10.17848/tr18-034>
- Cantarelli, C.C., Flyvbjerg, B., Molin, E.J.E. and van Wee, B. (2010), “*Cost overruns in large-scale transport infrastructure projects: explanations and their theoretical embeddedness*”, *European Journal of Transport Infrastructure Research*, Vol. 10 No. 1, pp. 5-18.
- Cicmil, S. and Braddon, D. (2012), “Fading glory? Decision-making around the project – how and why ‘glory’ projects fail”, in Williams, T. and Samset, K. (Eds), *Project Governance: Getting Investments Right*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, pp. 221-255.
- Clark, S., Cebreiro, A. & Bohmer, A (2007). *Tax Incentives for Investment- A Global Perspective*, OECD Working paper, USA.
- Desai, M. A., Foley, C. F., & And Hines, J. R. (2004). A Multinational Perspective on Capital Structure Choice and Internal Capital Markets. *The Journal of Finance*, 2451–2487.
- Due, J. (1961). Studies of state-local tax influences on location of industry. *National Tax Journal*, 163-173.
- EB, (. B. (2016, 05 09). *Yatırım ve Teşvik İstatistikleri ve Yayınları*. Ekonomi Bakanlığı: <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewer.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-211107&parentPage=yatirim&contentTitle=Yat%20C4%B1r%20C4%B1m%20Te%20C5%9Fvik%20C4%B0statistikleri%20ve%20Yay%20C4%B1nlar%20C4%B1&countryNa adresinden alınmıştır>
- Eisinger, P. (1988). *The rise of the entrepreneurial state*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Fisher, P., & Peters, A. (1997). Tax and spending incentives and enterprise zones. . *New England Economic Review*, 109-130.
- Flyvbjerg, B., Bruzelius, N. and Rothengatter, W. (2003), *Megaprojects and Risk: An Anatomy of Ambition*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Ginevičius, R., & Šimelytė, A. (2011). Government incentives directed towards foreign direct investment: a case of central and eastern europe. *Journal of Business Economics and Management*, 435-450.

- Glaeser, E. L. (1996) The Incentive Effects of Property Taxes on Local Governments, NBER Working Paper No. 4987, Public Choice, Springer, vol. 89(1-2), pages 93-111, October.
- Gümüş, E. (2013). Son Değişiklikler Çerçevesinde Yeni Teşvik Sistemi. *Mali Cozum Dergisi / Financial Analysis*, 89-132.
- Hassett, K. A., & Hubbard, R. G. (2002). Chapter 20 – Tax Policy and Business Investment. A. J. Auerbach, & R. Chetty içinde, *Handbook of Public Economics* (s. 1293–1343). Elsevier Science B.V.
- James, S. (2009). *Incentives and Investments: Evidence and Policy Implications*. USA: Investment Climate Advisory Services of the World Bank Group.
- Karataş, D. G. (2016). *Teşvikler Yoluyla İstihdam Yaratmak*. Fikir Üreten Fabrika'dan: <http://tusiad.org/tr/fikir-ureten-fabrika/item/7798-tesvikler-yoluyla-istihdam-yaratmak> adresinden alınmıştır
- KB-BGYUGM. (2014). *Devlet Denetleme Kurulu Kalkınma Ajansları Araştırma ve İnceleme Raporu Kapsamında Alınacak Tedbirlere*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı (hizmete özel).
- Man, J. (2001). Effects of tax increment financing on economic development. . C. Johnson, & J. Man içinde, *Tax increment financing and economic development* (s. 1010-1112). Albany: State University of New York Press.
- Morris, P.W. (2013), *Reconstructing Project Management*, John Wiley, Chichester.
- Newman, R., & Sullivan, D. (1988). Econometric analysis of business tax impacts on industrial location: What do we know, and how do we know it? *Journal of Urban Economics*, 215—234.
- Oakland, W. H. (1978). Local taxes and intraurban industrial location: A survey. G. F. Break içinde, *Metropolitan financing and growth management policies* (s. 13-30). Madison: University of Wisconsin Press. .
- Peters, A., & Fisher, P. (2002). *State enterprise zone programs: Have they worked?* Kalamazoo: W. E. Upjohn Institute for Employment Research Press.
- Rondinelli, D. A., & Burpitt, W. J. (2000). Do government incentives attract and retain international investment? A study of foreign-owned firms in North Carolina. *Policy Sciences, Volume 33, Issue 2*, 181-205.
- Samset, K. (2003), *Project Evaluation: Making Projects Succeed*, Tapir Akademisk Forlag, Trondheim.
- Samset, K. and Volden, G.H. (2012), “The proposal”, in Williams, T. and Samset, K. (Eds), *Project Governance: Getting Investments Right*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, pp. 46-80.
- Shenhar, A.J. (2004), “*Strategic project leadership@: toward a strategic approach to project management*”, *R&D Management*, Vol. 34 No. 5, pp. 569-578.
- Smith, F. (2003). *Conducting your Pharmacy practice Research project*. London: Pharmaceutical Press.
- Solberg, H.A. and Preuss, H. (2007), “*Major sports events and long-term tourism impacts*”, *Journal of Sports Management*, Vol. 21 No. 2, pp. 213-234
- TCEB, T. C. (2015, 12 31). *Yatırım Teşvik Bülteni*. Aralık 2015 verileri: <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-220206> adresinden alınmıştır
- TCEB, T. C. (2016, 08 23). *Yatırım Teşvik Sistemi*. Yatırımlarda Devlet Yardımları: <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-208652> adresinden alınmıştır
- van Wee, B. and Rietveld, P. (2013), “CBA: ex-ante evaluation of mega-projects”, in Priemus, H. and van Wee, B. (Eds), *International Handbook on Mega-Projects*, Edward Elgar, Cheltenham, pp. 269-290.
- Wasylenko, M. (1997). Taxation and economic development: The state of the economic literature. . *New England Economic Review*, 37—52.

Welde, M. and Odeck, J. (2017), “*Cost escalations in the front-end of projects – empirical evidence from Norwegian road projects*”, *Transport Reviews*, Vol. 37 No. 5, pp. 612-630.

Wilder, M. &. (1996). Rhetoric versus reality: A review of studies on state enterprise zone programs. *journal of the American Planning Association*, 473—491.

Yavan, N. (2011). Teşviklerin Bölgesel Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir Analiz . *Ekonomik Yaklaşım*, 65-104.

Zwikael, O. and Smyrk, J. (2012), “*A general framework for gauging the performance of initiatives to enhance organizational value*”, *British Journal of Management*, Vol. 23 No. S1, pp. 6-22.

Makale Yazım Kuralları

Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün, JOMELIPS Dergisi 2016 yılından itibaren; İktisat, İşletme, Maliye, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler, Çalışma Ekonomisi, Endüstri İlişkileri, Tarih, Felsefe, Psikoloji, Sosyoloji, İslami İlimler, Coğrafya gibi çeşitli bilim alanlarında yayın hayatını sürdürmektedir.

- Hakemli bir dergi olup, Haziran ve Aralık aylarında yılda iki kez yayınlanmaktadır.
- Editörlüğümüze gelen makaleler, bir ön incelemeden sonra Hakem Kurulu içerisinde konunun uzmanı olan iki, gerektiğinde üç hakemin değerlendirmesinden geçmektedir.
- Dergiye ancak başka bir yerde yayınlanmamış veya halen yayınlanmak üzere değerlendirme sürecinde olmayan yazılar gönderilebilir. Hakem değerlendirme süreci sonunda yazı yayına kabul edilirse, yazının tüm yayın hakları JOMELIPS Dergisi'ne aittir.
- Başlık makaleyi betimleyici olmalı, makalenin esas konularını teşkil etmelidir. Türkçe ve İngilizce başlıklar mümkünse 13-15 kelimeyi aşmamalıdır. Yazının başlığı büyük harflerle 14 punto ve koyu olarak yazılmalı; Özet yerine “Öz” kavramı kullanılmalıdır. Öz makalenin ana bölümlerinin her birinin kısa özetini içermeli, okuyucunun makaleyi bütünüyle okumaya karar vermesini sağlayacak bilgileri içermelidir. Öz, özet dahil tüm ana başlıklar 12 punto büyük harflerle, alt başlıklar ise küçük harflerle, koyu ve 12 punto olarak yazılmalıdır.
- Dergimize gönderilecek makaleler Türkçe veya yabancı dilde (İngilizce, Fransızca veya Almanca) olabilir. Makalenin Türkçe ve İngilizce dilleriyle hazırlanmış en çok 100-250 kelimelik özetinin de eklenmesi gerekir (İngilizce ve Türkçe başlık da yer almalıdır). Ayrıca bu özetin altında, çalışmanın alanını tanımlayabilecek Türkçe ve İngilizce “anahtar sözcükler, (keywords)” de bulunmalıdır.
- Yazılar A4 ebatlı kağıda aşağıdaki biçimde yazılmalıdır. Makale kaynakça dahil; Sayfa sayısı olarak 25 sayfayı, kelime sayısı olarak da 8000 kelimeyi geçmemelidir. Üst : 2,5 cm Sol : 3 cm Alt : 2,5 cm Sağ : 2,5 cm Karakter : Times New Roman 12 punto Satır Aralığı : 1.5 (Paragraf girintileri önce ve sonra 0 nk ve blok yazım şekli yani paragraf başı için girinti yok).
- Makalede satır boşluğu bırakılması gereken yerler şöyledir; Başlıklardan önce ve sonra (1,5 satır aralığında), paragraflar arasında (1,5 satır aralığında), kaynaklar arasında (1 satır aralığında).
- Makaleyi bölümlere ayırmada ondalık sistem kullanılmalıdır. Tablo ve şekillerin hazırlanmasında derginin boyutları ve genel dizayn dikkate alınmalıdır. Şekillere ve tablolara başlık ve sıra numarası verilmeli ve sayfaya ortalanmalıdır. Başlıklar tabloların üstünde şekillerin ise altında yer almalıdır. Denklemlere sıra numarası verilmelidir. Sıra numarası parantez içinde ve sayfanın en sağında bulunmalıdır.
- Tüm yazılar; Amerikan Psikologlar Derneği (American Psychological Association, APA) tarafından yayınlanan “ The Publication manual of the American Psychological Association

(6th edition), 2001 “ isimli kaynakta belirtilen yazım ilkelerine uygun bir biçimde yazılmalıdır. Apa’nın 6. Baskısı yazarların dikkate alacağı versiyon olmalıdır.

- Bahsedilen kaynağa ilişkin internet adresi ; <http://www.apastyle.org/> ,
- http://www.muhsenberg.edu/library/reshelp/apa_example.pdf
- Makale, sağ üst köşeden sisteme kullanıcı kaydı yapıp, sistem üzerinden gönderilmelidir.

Metin İçi Referanslar/Göndermeler

- Metin içi gönderme ve atıflar, parantez içi sisteme göre verilmelidir. Dipnot, kaynak bilgisi dışındaki açıklama veya bilgilerin verilmesinde kullanılmalıdır.
- Kitaplara yapılan göndermelerde, yıl bilgisinden sonra virgöl konulmalı ve sayfa numarası verilmelidir. Ancak kitabın belli bir sayfasına gönderme yapılmayıp eser hakkında genel bir değerlendirme yapılıyorsa sayfa numarası vermeye gerek yoktur.
- Başka bir metinden aynen yapılan ve kelime sayısı 40’tan az olan alıntılar tırnak içinde verilmelidir. 40 kelimedenden fazla olan aynen alıntılar yeni bir paragrafta, 10 punto ve normal metnin sağ ve sol tarafında tarafından birer cm daha içeriden yazılmalıdır.
- İki ya da daha fazla yapıta gönderme yapılıyorsa alıntı yapılan yapıtların yazarlarının soyadları, alfabeye göre sıralanmalı ve eserler arasına noktalı virgöl konulmalıdır.
- Aynı soyadlı yazarlardan, yayını daha eski tarihli olsa bile adının ilk harfi alfabetik olarak önce gelen kaynakçada önce belirtilir.

Aydın, A. (1999). Gelişim ve öğrenme psikolojisi. Ankara: Anı.

Aydın, B. (2005). Çocuk ve ergen gelişimi. İstanbul : Atlas.

- Aynı soyadına sahip birden fazla yazara gönderme yapılıyorsa eserlerin yayın yılları farklı olsa bile cümle içinde yazarların adları da belirtilmelidir: (Çetin Semerci, 2007; Nuriye Semerci, 2006).
- Farklı yazarlara ait iki veya daha fazla çalışma aynı parantez içinde kaynak olarak verilecekse alfabetik sıralama yapılır ve kaynaklar arasına noktalı virgöl konulur: (Semerci, 2007; Ünal, 2012)
- Aynı yazarın iki veya daha fazla çalışması aynı parantez içinde kaynak olarak verilecekse yazar soyadı sadece bir kez yazılır, eserler arasına virgöl konulur: (Güneş, 2007, 2009, 2010-a, 2010-b)
- Alıntının kaynağı ikinci bir yayına dayanıyorsa “Güneş, 2007’den aktaran Ünal, 2012” şeklinde atıf verilir ve kaynakçada hem Ünal, 2012’nin hem de Güneş, 2007’nin künyesi yazılır.

- Metin içi atıf örnekleri:

Tek Yazarlı:

Güneş'e (2007) göre,

Güneş (2007),

.... (Güneş, 2007).

.... (Güneş, 2007, s. 46).

İki Yazarlı:

Babadoğan ve Ünal'a (2011) göre,

Babadoğan ve Ünal (2011),

... (Babadoğan ve Ünal, 2011).

İkiden Çok Yazarlı

Hırça'ya vd. (2009) göre,

Hırça vd.(2009) ...

.... (Hırça vd., 2009).

Kaynakların Yazımı

- Atıfta bulunulan bütün eserler, "KAYNAKLAR" bölümünde alfabetik olarak verilmelidir. Eser bilgisi, ikinci ve sonraki satırlara taşarsa bu satırlar, 1 cm daha içeriden yazılmalıdır.
- Bir yazarın aynı yılda yayımlanmış birden fazla yayını varsa bu yayınlar kaynakçada yıl bilgisinden sonra "a, b, c ..." konularak (2001a, 2001b, 2001c ... gibi) sıralanmalıdır.
- Cilt, sayı, yıl, sayfa numarası vb. bilgilerin bulunduğu elektronik dergilerin kaynakçada verilmesi, basılı dergi gibi yapılır. Bu tür yayımlar için ayrıca web adresini, erişim tarihini vermeye gerek yoktur.
- Kaynaklar bölümündeki künye bilgilerinin yazımında aşağıdaki örnekler dikkate alınmalıdır.

Tek Yazarlı Kitap

Güneş, F. (2007). Türkçe öğretimi ve zihinsel yapılandırma. Ankara: Nobel.

Kitap adının sadece ilk harfi (özel isim yoksa) büyük, sonraki kelimeler küçük harfle yazılır. Kitap adı italik yazılır.

İki Yazarlı Kitap Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2000). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin.

İkiden Çok Yazarlı Kitap Ayhan, H., Dodurgalı, A. vd. (2010). Çocuk ve Ergen Eğitiminde Anne Baba Tutumları. İstanbul: Timaş.

Kitapta Bölüm

Karaburgu, O. (2006). Cemil Meriç'in dil ve edebiyat üzerine düşünceleri. Cemil Meriç içinde (s. 185-189). Ankara: Kültür Bakanlığı.

Editörlü Kitap

Güneş, F. (Ed.) (2013). Eğitim bilimine giriş. Ankara: Pegem Akademi.

Editörlü Kitapta Bölüm

Tosun, C. ve Genç, M. (2014). Eğitimin bilimsel temelleri ve araştırma yöntemleri. Firdevs Güneş (Ed.), Eğitim bilimine giriş (2. Baskı) içinde (s. 155-166). Ankara: Pegem Akademi

Birden Çok Baskısı Olan Kitap

Özbay, M. (2009). Türkçe özel öğretim yöntemleri 1 (3. Baskı). Ankara: Öncü.

Çeviren (Çev.) / Hazırlayan (Haz.) Bilgisi Olan Kitaplar

Barzun, J. ve Graff, H. (1996). Modern araştırmacı. (Çev. Fatoş Dilber) Ankara: TÜBİTAK.

Kurum Yayını

Türk Dil Kurumu (TDK). (2005). Yazım Kılavuzu. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Makale (Çok yazarlı makalelerde, makale ve dergi isminin yazımında yandaki örnek, yazar isimlerinin yazımında ise çok yazarlı kitapların yazımı dikkate alınmalıdır.)

Semerci, Ç. (2007). Öğretmen ve öğretmen adayları için yansıtıcı düşünme eğilimi (YANDE) ölçeğinin geliştirilmesi. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri. 7(3), 1351-1377.

- Cilt numarası italik yazılır.

- Makale adının sadece ilk harfi (özel isim yoksa) büyük, sonraki kelimeler küçük harfle yazılır.

- Dergi adı italik ve her kelimenin ilk harfi büyük.

- Varsa doi:

Basılmamış Bildiri (Çok yazarlı bildirilerde, bildiri adı ve sempozyum bilgisinin yazımında yandaki örnek, yazar isimlerinin yazımında ise çok yazarlı kitapların yazımı dikkate alınmalıdır.)

Gün, Ö. (2014). 5. sınıf matematik öğretim programındaki kazanımların revize edilmiş Bloom Taksonomisine göre sınıflandırılması: sayılar öğrenme alanı örneği. 13. Matematik Sempozyumu. Karabük Üniversitesi, 15 – 17 Mayıs 2014, Karabük.

Basılmış Bildiri (Çok yazarlı bildirilerde, bildiri adı ve sempozyum bilgisinin yazımında yandaki örnek, yazar isimlerinin yazımında ise çok yazarlı kitapların yazımı dikkate alınmalıdır.)

Balyemez, S. (2012). Bildirme ekinin dil bilgisi öğretimindeki yeri üzerine. IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri II. Cilt. Muğla Üniversitesi, 22 – 24 Aralık 2011, Muğla. s. 339-344.

Tezler Er, H. (2010). Sosyal bilgiler eğitimi kapsamında ilköğretim öğrencilerinin biyografi kullanımına ilişkin görüşleri. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Gazete / Mecmua / Bülten Yazısı

Ülsever, C. (2002, 7 Aralık). Bu bayram çocuk oldunuz mu? Hürriyet, s. 16.

İnternet Sayfası

Emre, İ. (2012, Haziran 7). Şair, Şehir ve Şiir. www.ismetemre.com (Erişim Tarihi: 2012, 15 Temmuz).